

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ

ПЕДАГОГИКА

ЖӘНЕ

И

ПСИХОЛОГИЯ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

2009 ЖЫЛДЫҢ ҚЫРКҮЙЕК АЙЫНАН БАСТАП ШЫҒА БАСТАДЫ
ИЗДАЕТСЯ С СЕНТЯБРЯ 2009 ГОДА
4(21) 2014

4

БАС РЕДАКТОР

С. Ж. ПИРАЛИЕВ – Абай ат. ҚазҰПУ ректоры, п.ғ.д., профессор, КРҰҒА корреспондент-мүшесі

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Қайдарова А.Д. – бас редактордың орынбасары, п.ғ.д., профессор, **Мухитова Р.Б.** – Алматы аймағының жоғары оқу орындары ректорлар кеңесінің ғалым хатшысы, **Намазбаева Ж.И.** – Абай ат. ҚазҰПУ психология ФЗИ-н директоры, **Сарыбеков М.Н.** – Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік педагогикалық университетінің ректоры, **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к. профессор, **Бекбоев И.Б.** – Қырғыз Республикасының Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, **Уманов Г.А.** – «Престиж» оқу кешенінің президенті, **Құсайынов А.К.** – Еуразия гуманитарлық институтының ректоры, **Әбілқасымова А.Е.** – Абай ат. ҚазҰПУ-нің оқытудың мазмұны және әдістері институтының директоры, **Жарықбаев Қ.К.** – Т.Тәжібаев атындағы этнопсихология және этнопедagogика орталығының директоры, **Қазмағанбетов А.Г.** – Ақмола облысының білім беру саласын бақылау бойынша департаментінің директоры, **Шадрин Н.С.** – Павлодар мемлекеттік педагогикалық институтының профессоры, **Суннатова Р.И.** – М.Ломоносов атындағы ММУ-дің Ташкент қаласындағы филиалының профессоры, **Джуринский А.Н.** – Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі, **Абдуллин Э.В.** – Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университеті кәсіби білім беру кафедрасының меңгерушісі, **Асинова А.Н.** – Манас атындағы Қырғыз-Түрік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі, **Добаев К.Д.** – Қырғыз Республикасы білім беру проблемалары орталығының директоры, **Шаханова Р.Ә.** – Абай ат. Қаз ҰПУ филология институтының филология мамандықтары кафедрасының меңгерушісі, **Әлімұхамбетов Б.А.** – Абай ат. Қаз ҰПУ-нің өнер, мәдениет және спорт институтының директоры, **Сманов Б.Ө.** – Абай ат. ҚазҰПУ Аппаратының жетекшісі, **Иманбаева С.Т.** – Абай ат. ҚазҰПУ-нің Мәңгілік Ел және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, **Баймолдаев Т.** – Абай ат. ҚазҰПУ жалпы педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі, **Қондыбаева М.Р.** – Абай ат. ҚазҰПУ-нің Филология институтының орыс тілі және әдебиет профессоры, **Қалиева С.И.** – Абай ат. ҚазҰПУ Мәңгілік ел және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, **Хан Н.Н.** – Абай ат. ҚазҰПУ магистратура және PhD докторантура институтының психологиялық-педагогикалық пәндер кафедрасының профессоры, **Бидайбеков Е.Ы.** – Абай ат. ҚазҰПУ информатика және білім беруді ақпараттандыру кафедрасының меңгерушісі, **Шалғынбаева К.К.** – Л.Н.Гумилев ат. Еуразия Ұлттық университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі, **Ибраимова Ж.К.** – Абай ат. ҚазҰПУ-нің Психология және арнайы білім беру кафедрасының доценті, **Жампеисова К.К.** – п.ғ.д., Абай ат. ҚазҰПУ «Мәңгілік ел және өзін-өзі тану» кафедрасының меңгерушісі, **Оспанова Б.А.** – Қ.А. Яссауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті психология кафедрасының меңгерушісі.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С.Ж. ПРАЛИЕВ – ректор КазНПУ им. Абая, д.п.н. профессор, член-корреспондент НАН РК

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Қайдарова А.Д. – заместитель главного редактора, д.п.н., профессор, **Мухитова Р.Б.** – ученый секретарь Совета ректоров вузов Алматинского региона, **Намазбаева Ж.И.** – директор НИИ психологии КазНПУ им. Абая, **Сарыбеков М.Н.** – ректор Таразского государственного педагогического университета имени Х. Дулати, **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор, **Бекбоев И.Б.** – член-корреспондент НАН Кыргызской Республики, **Уманов Г.А.** – президент учебного комплекса «Престиж», **Қусайынов А.К.** – ректор Евразийского гуманитарного института, **Абылқасымова А.Е.** – директор института содержания и методов обучения КазНПУ им. Абая, **Жарықбаев Қ.К.** – директор центра этнопсихологии и этнопедagogики им. Т.Тәжібаева, **Қазмағанбетов А.Г.** – директор Департамента по контролю в сфере образования Ақмолинской области, **Шадрин Н.С.** – профессор Павлодарского государственного педагогического института, **Суннатова Р.И.** – профессор филиала МГУ имени Ломоносова в г.Ташкент, **Джуринский А.Н.** – заведующий кафедрой педагогики Московского педагогического государственного университета, **Абдуллин Э.В.** – заведующий кафедрой профессионального образования Московского педагогического государственного университета, **Асинова Н.А.** – заведующая кафедрой педагогики Кыргызско-Турецкого университета имени Манаса, **Добаев К.Д.** – директор центра проблем образования Кыргызской Республики, **Шаханова Р.А.** – заведующая кафедрой филологических специальностей института филологии КазНПУ им. Абая, **Альмұхамбетов Б.А.** – директор института искусства, культуры и спорта КазНПУ им. Абая, **Сманов Б.Ө.** – руководитель Аппарата КазНПУ им. Абая, **Иманбаева С.Т.** – профессор кафедры Мәңгілік Ел и самопознания КазНПУ им. Абая, **Баймолдаев Т.** – заведующий кафедрой общей педагогики и психологии КазНПУ им. Абая, **Қондыбаева М.Р.** – профессор русского языка и литературы института филологии КазНПУ им. Абая, **Қалиева С.И.** – профессор кафедры Мәңгілік ел и самопознания КазНПУ им. Абая, **Хан Н.Н.** – профессор кафедры психолого-педагогических дисциплин института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им. Абая, **Бидайбеков Е.Ы.** – заведующий кафедрой информатики и информатизации образования КазНПУ им. Абая, **Шалғынбаева К.К.** – заведующая кафедрой педагогики Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, **Ибраимова Ж.К.** – доцент кафедры психологии и специального образования КазНПУ им. Абая, **Жампеисова К.К.** – заведующая кафедрой «Мәңгілік ел и самопознания» КазНПУ им. Абая, **Оспанова Б.А.** – заведующая кафедрой психологии Международного Казахско-Турецкого университета им.Х.А.Ясауи.

EDITOR-IN-CHIEF

S. ZH. PRALIEV – the rector of Abai KazNPU, professor, corresponding member of the NAS RK

EDITORIAL STAFF:

Kaidarova A.D. – Editor-in-chief's assistant, professor, **Mukhitova R.B.** – scientific secretary of Almaty region University Rectors Council, **Namazbayeva Zh.I.** – director of Scientific and Research Institute of Psychology, **Sarybekov M.N.** – rector of the state Pedagogical University named Dulati, **Berkimbaeva Sh.K.** – professor, **Bekboev A.A.** – corresponding member of the NAS, **Umanov G.A.** – president of academic complex «Prestige», **Kussainov A.K.** – rector of the Eurasian Humanitarian Institute, **Abylkasimova A.E.** – Director of the Institute of the content and methods of teaching, **Zharykbayev K.B.** – director of ethno psychology and ethno pedagogic centre after Tazhibayev T., **Kazmaganbetov A.G.** – director of the department of control in educational sphere of Ak-mola region, **Shadrin N.S.** – professor of Pavlodar Pedagogical State Institute, **Sunnatova R.I.** – professor of Moscow State University branch in Tashkent, **Dzurinsky A.N.** – head of the chair of pedagogies of Moscow Pedagogical State University, **Abdullin E.B.** – head of the chair of professional education of Moscow Pedagogical National University, **Assipova N.A.** – head of the chair of pedagogies of Kyrgyz - Turkish University after Manas, **Dobayev K.D.** – director of centre of problem education of Kyrgyz Republic. **Shakhanova R.A.** – head of the chair of the philological disciplines chair at the Institute for Master's and PhD degrees of Abai KazNPU, **Almukhanbetov B.A.** – Acting Director of the Institute of Art, Culture and Sports, **Smanov B.O.** – chief of the Abai Kazakh National Pedagogical University staff, **Imanbaeva S.T.** – professor of the “Mangilik El” and self-knowledge Department of Abai KazNPU, **Baymoldaev T.** – Acting Head of the General Pedagogy and Psychology Department of the Abai Kazakh National Pedagogical University. **Kondubaeva M.R.** – professor of the Russian language and literature of the philology institute of Abai KazNPU, **Kaliyeva S.I.** – professor of the national educative chair, **Khan N.N.** – professor of the psychology and pedagogic disciplines chair at the Institute for Master's and PhD degrees of Abai KazNPU, **Bidaybekov E.I.** – the head of the Information technology chair at the Institute for Master's and PhD degrees of Abai KazNPU, **Shalginbayeva K.K.** – the head of pedagogics department L.N.Gumilev Eurasian National University, **Ibraimova Zh.K.** – associate professor of the psychology and special education Department, of Abai KazNPU, **Zhampeisova K.K.** – Head of the national education and self-knowledge of the Abai Kazakh National Pedagogical University, **Ospanova B.A.** – the head of pedagogics and psychology department of Hodja Ahmed Yasswi Kazakh-Turkish International University.

Учредитель: **Казахский Национальный педагогический университет имени Абая**

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. № 10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

2014 жылғы журналымыздың төртінші санында ұсынылып отырған мақалалардың тақырыптары мен қарастырылатын мәселелер білім берудің әдіснамасы мен теориясы, жалпы педагогика және психологияның, қолданбалы психология мен психотерапияның өскелең ұрпаққа тәрбие берудегі аспектілерін, сонымен қатар нақты оқу пәндерін оқытудың әдістемесі мен технологиясы бойынша өзекті мәселелерді қамтиды.

«Білім берудің қазіргі мәселелері» атты айдарымызда төмендегідей мәселелер қарастырылады: елдегі және бүкіл әлемдегі әлеуметтік-мәдени жағдайды ескере отырып, қазіргі қоғам дамуының үрдістеріне сәйкес келетін студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастырудың міндеттерін шешу қажеттілігі; функционалдық сауаттылық ұғымының әлеуметтік мәні; бастауыш сынып оқушыларын оқыту және тәрбие беру жүйесінде нанотехнологиялардағы жетістіктерді білім жүйесі ретінде пайдалану мәселелері; іргелі және қолданбалы сипаттағы білімді меңгерген жеке тұлғаның қалыптастыру аясында оқушыларды оқытудың жаңа бағыттарын дамыту мүмкіндіктері және т.б.

Білім беру дамуының қазіргі кезеңі адами фактордың басым болуымен, мұғалім тұлғасына назар аударудың күшеюімен, оның

әлеуметтік-өнегелі дамуының қажеттілігімен сипатталады, сондықтан мұғалімнің жеке тұлға ретінде қалыптасуы, педагогтың әдістемелік құзыреттілігі мәселелері қарастырылған, мұғалімдердің кәсіби қызметінің алғашқы жылдарында әдістемелік құзыреттілігі дамуының үлгісі берілген зерттеулер ерекше назар аудартады. Шығармашылық қызметтің психофизиологиялық ерекшеліктері, педагогтардың ғылыми ізденістерге зерттеу құзыреттілігі, болашақ мамандардың креативтілік деңгейін анықтау жайында зерттеулер де қызығушылық тудыратыны анық.

«Оқытудың қазіргі әдістемесі мен технологиясы» атты айдарда «Оқу үрдісінде қашықтан оқытудың қазіргі заманғы технологиясы ретінде бейнебақылауды пайдалану» атты мақаласы ерекше назар аудартады. Бұл мақалада ресейлік Мәскеу мемлекеттік қатынас жолдары университетінің тәжірибесінде жоғары оқу орны жағдайында бейнебақылауды қолдана отырып қашықтан емтиханды қабылдау әдістемесі ұсынылып отыр.

Кредиттік технология бойынша білім алатын студенттердің өздік іс-әрекеті дағдыларын қалыптастырудың моделін қарастырған мақала оқырмандардың қызығушылығын арттырады.

«Жаңа форматтағы біліктілікті көтеру курстарында мұғалімдердің консерватизмін жеңіп шығу кезінде формативтік бағалау» атты мақалада алыс және таяу шетелдерде мектеп білім беру жүйесіне талдау жасалып, олардың сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін жақсарту факторлары анықталады және мұғалімдердің консерватизмін оқыту үрдісінде жеңіп шығудың жолдары талданады.

«Гуманитарлық» физикалық есептерді құрастырудың ерекшеліктері» атты мақалада Қырғыз Республикасының орта мектептерінде физиканы оқыту мәселелері зерттеліп, Қырғызстанның кейбір ғалымдарының диссертациялық зерттеулерінің нәтижелері сипатталып, физиканы оқытудағы есептерді шешудің рөлі мен орны анықталып, физика бойынша «гуманитарлық» есептерді құрастырудың ерекшеліктері көрсетілген.

Педагогика тарихы үшін Жүсіп Баласағұн, Қожа Ахмет Яссауи, Асан қайғы, Құнанбай

қажы, Шоқан төре және ағарту саласының басқа әйгілі қайраткерлері жайында келтірілген мәліметтер, сонымен қатар, өскелең ұрпаққа білім беру және оны тәрбиелеу мәселелері қарастырылған Құрбанғали Халидидің «Тауарих хамса шарки (Бес халықтың тарихы)» кітабы туралы деректер маңызды болып табылады. Өз заманында әйгілі қайраткерлердің мінездемесі, рухани сұлулығы, батылдығы, қиын өмір жағдайларында дұрыс шешім қабылдай білу қасиеттері қарастырылған мақалалар оқырмандардың қызығушылығын арттырады.

Құрметті оқырмандар! Журналдың редакциялық кеңесі журналымыздың осы саны Сіздердің кәсіби қызығушылықтарыңызды арттыратындығына сенім білдіреді және сіздерге жаңа 2015 жылы денсаулық, береке және шығармашылық табыстар тілейді!

Құрметпен,
бас редактор

С.Ж. Пірәлиев

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Тематика и проблематика работ представленных в четвертом номере журнала за 2014 год полиаспектна и традиционно освещает современные проблемы методологии, общей педагогики и психологии, прикладные аспекты педагогической, психологической науки и воспитания подрастающего поколения, а также проблемы частной дидактики, освещающие актуальные вопросы методики и технологии обучения конкретным учебным дисциплинам.

В рубрике «Современные проблемы образования» рассматриваются следующие вопросы: необходимость решения задачи формирования культуры поведения студентов, которые соответствовали бы тенденциям развития современного общества с учётом социокультурной ситуации в мире и стране; социальная сущность понятия функциональной грамотности; проблемы использования достижений в нанотехнологии как системы знаний в системе обучения и воспитания учащихся начальных классов; возможность развития новых направлений обучения учащихся в контексте формирования нового типа личности, обладающего знаниями фундаментального и прикладного характера и др.

Современный этап развития образования характеризуется возрастанием приоритета человеческого фактора, усилением внимания к личности учителя, необходимости его социально-нравственного развития, поэтому особого внимания заслуживают исследования, раскрывающие проблемы становления и формирования личности учителя, методическую компетентность педагога, где приводится модель развития методической компетентности учителей в первые годы профессиональной деятельности. Интересны исследования психофизиологических особенностей творческой деятельности, исследовательской компетентности у педагогов к научным изысканиям, социальной компетентности, диагностирования уровня креативности будущих специалистов.

В рубрике «Современные методики и технологии обучения» заслуживает внимания статья «Видеоконтроль как современная технология в учебном процессе дистанционного обучения», в которой представлена методика проведения

дистанционного экзамена с видеонаблюдением в условиях высшего учебного заведения на примере российского Московского государственного университета путей сообщения.

Интересна модель формирования навыков самостоятельной деятельности студентов, получающих образование по кредитной технологии.

С анализом системы школьного образования в странах дальнего и ближнего зарубежья можно ознакомиться в статье «Формативное оценивание в преодолении консерватизма учителей на курсах повышения квалификации нового формата», в которой выявляются факторы улучшения их качества и конкурентоспособности и анализируются пути преодоления консерватизма учителей в преподавании и обучении.

В статье «Особенности разработки «гуманитарных» физических задач» исследована проблема обучения физике в средних школах Кыргызской Республики, описаны результаты диссертационных исследований некоторых ученых Кыргызстана, показаны роль и место решения задач в обучении физике и представлены особенности разработки «гуманитарных» задач по физике.

Для истории педагогики важны сведения приведенные о Юсуфе Баласугуни, Кожа Ахмете Яссауи, Асане кайгы, Кунанбае кажы, Шока не торе и других известных деятелях просвещения, о книге Курбангали Халиди «Тауарих хамса шарки (История пяти народов)», в которой изложены вопросы образования и воспитания подрастающего поколения, а также характеристики известных в своё время деятелей, свидетельствующие об их нравственной красоте, мужестве и достойном поведении в сложных жизненных ситуациях.

Уважаемые читатели! Редакционный совет журнала надеется, что настоящий выпуск журнала вызовет живой профессиональный интерес и приглашает к творческому сотрудничеству в новом 2015 году и желает Вам здоровья, благополучия и успехов!

С уважением,
главный редактор

С.Ж.Пралиев

ӘОЖ 37

Р.Қ. ДҮЙСЕМБІНОВА, Ж.Т. БЕЙСЕМБАЕВА

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
add22@mail.ru
Талдықорған қ., Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация

Қазақстанда жүріп жатқан күрделі әлеуметтік-мәдени өзгерістер жағдайында білім беру туралы мемлекеттік құжаттарда көрсетілгендей болашақ мұғалімдерді кәсіби іс-әрекетке даярлаудың жаңа сапасына ерекше назар аударылуда. Мақалада студенттердің қоғамның заманауи даму тенденцияларына сай келетін студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру міндеттерінің шешімін іздестіру қажеттігі қарастырылған.

Түйін сөздер: мінез-құлық, мораль, мінез-құлық мәдениеті, мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру.

В условиях сложных социокультурных перемен, которые происходят в Казахстане, особое внимание уделяется новому качеству подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности, как указывается в государственных документах об образовании. В данной статье рассматривается необходимость решения задачи формирования культуры поведения студентов, которые соответствуют тенденциям развития современного общества.

Ключевые слова: характер, мораль, культура поведения.

Annotation

In condition complicated social cultural change, which go on in Kazakhstan, especially to spare for attention of new quality training future teacher's for professional activity, for what indicating in public documents about education. In this documents make a note of necessity decision problem of forming culture of student's behaviour, which conform tendency to development modern society.

Keywords: character, morality, culture of behavior.

Біздің еліміздегі әлеуметтік-мәдени өзгерістер жағдайында жастардың болашақ кәсіби іс-әрекетке даярлау сапасына аса зор назар аударылуда. ҚР ресми құжаттарында мамандардың заманауи қоғам дамуының тенденцияларына сәйкес кәсібилігі және мінез-құлық мәдениеті қалыптасқан жеке тұлғасын қалыптастыру міндеттерін шешу қажеттіліктері атап көрсетілген.

Алайда бүгінгі таңда қоғамның кәсіби іс-әрекетін құндылықты бағдарлар және мінез-

құлық нормаларынан туындайтын мінез-құлық стратегиясын таңдай алуды жүзеге асыра алатын болашақ маман даярлаудың жаңа сапасына деген талаптары мен осы даярлыққа қажетті нақты бағдарланған білім бағдарламаларының жеткіліксіздігі; жоғары оқу орындарында кәсіби білім мазмұнының бәсекеге қабілетті болашақ маман даярлауға бағдарлануы мен мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру аспектілеріне жеткілікті көңіл бөлінбеуінің; болашақ маманның жоғары

жетістіктегі кәсіби даярлыққа деген қажеттігі мен жоғары санаттағы маманның белгісі ретіндегі мінез-құлық мәдениетінің маңыздылығына мән берілмеуі арасындағы қарама-қайшылықтар орын алуда.

Студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру проблемасын қарастыру үшін ең алдымен мінез-құлық ұғымының мәндік сипаттамасын беру қажет. Кез келген индивидтің қол сермеулері, сөздері мен дене қимылдырынан байқалатын қылықтарының көрінісі мидың психофизиологиялық реакциясының күрделі жүйесі арқылы беріледі. Сөйтіп біздер мінез-құлықты құрайтын бірізді тізбектерден тұратын қылықтардың сыртқы нышанын бақылай аламыз. Мінез-құлықтың сыртқы көрінісі мінез-құлық мәнері (франц. тілінде-*maniere*) деп аталады. Бұл жерде тұқым қуалаушылық жолмен берілген гендік қабілеттер және тәрбие процесінде меңгерілген тәжірибе дағдылары көмегімен әрбір индивидтің жеке дара және айырықша мінез-құлық қалыптасады.

Адамның мінез-құлық, оның пікір-көзқарасы мен әрекеттері арқылы жеткізілетін күнделікті өмірде болып жататын қайсыбір жағдайларға қарай жасалатын қылықтары. Шын мәнінде, мінез-құлық индивидтің тіршілік етуіндегі өмір сүру әрекеттерінің көрінісі болып табылады. Мінез-құлық түрінде болуы мүмкін. Өмірдегі сан алуан жағдаяттарда тәрбиеліліктің дәрежесіне байланысты ізгілікті рахымшыл немесе зұлым, қалыптасқан салт-дәстүрлерге сәйкес немесе оған жат, үлгілі немесе жексұрын, сыпайы немесе дөрекі, тартымды немесе жәбірлеуші, игілікті немесе опасыз, отансүйгіш немесе сатқын, алдын-ала болжалынып себептелінген, терең ойластырылған немесе ойланбастан табан астында (спонтанды) байқалатын, белсенді (бастамашыл) немесе енжар, амалсыздан, әлеуметтік-пайдалы немесе қоғамға жат қылықты, көңілді немесе мезі қылатын, зердесіз ақымақ және т.б. көріністер байқалады.

Мінез-құлық мәдениетінің нормалары түрліше сипатталады: *әдептілік*-өзін қоршаған адамдармен өзара қарым-қатынас жасау процесіндегі тілектестікті жақсы ниет; *такт*

сақтау-сөйлесуде, жеке немесе қызметтік қатынастарда қатаң сақталуға тиісті шамалай білу сезімі; *сыпайыгершілік*- адамдардың жеке дара ерекшеліктерін анықтай алу және есепке алу іскерлігі; *қарапайымдылық*- керімсалдықты, бойкүйездікті болдырмау, қандай да бір жағдаяттарда өзінің бірегейлігін сақтап, өзіне тән емес рөлге бой алдырмау; *ибадаттылық*- әлеуметтік жағдайына қарай кімнің «жоғары», кімнің «төмен» екендігіне қарамастан қарым-қатынаста тұрпайы көргенсіздік жасамау; *міндеттілік* – адамның адалдығын, сенімге беріктігін паш ететін берген уәдесін орындау іскерлігі. Мәселен, күнделікті мінез-құлыққа қатысты өзге адамдарға сыйласымды қарым-қатынас әдептілікте, сыпайыгершілікте, такт сақтауда, өзгелердің уақытын бағалай білуде, берген уәдеде тұруда, ауыс-түйіс алғандарын уағымен қайтаруда, жасалынған келісімді дер кезінде және дәлдікпен жүзеге асыруда көрініс табады. Ал адалдық болса өзінің нышанында турашылдықпен, шыншылдықпен және айттайын деген ойын ашық әрі тиянақты жеткізе білу іскерліктерімен өлшенеді.

А.В. Бабичева, Е.В. Мирошниченко «мінез-құлық мәдениеті» дегенді адамның нақты сол қоғамда қалыптасқан және ұстанатын нормалар мен қағидаларға сәйкес қылығы деп түсіндіреді: ... мінез-құлық мәдениеті-әлем өркениетінің ажырамас бөлігі, жалпы адамзат мәдениетінің құрамдас бөлігі [1,32-37 б.].

Педагогикалық әдебиеттерде мінез-құлық мәдениеті ұғымына көптеген анықтамалар берілген. Бұл анықтамаларда ортақ тастықтармен бірге түрлі ұстанымдарға негізделген кең түрдегі пайымдаулар да кездеседі. Әдетте авторлар аталған феноменді кең және тар мағынада сипаттайды. Мәселен, А.Ф.Шишкин пікірінше «Мінез-құлық мәдениеті кең мағынада адамның әдеттері мен дағдыларының құрамдас бөлігіне айналған моралдық талаптардың жиынтығын қамтиды» [2,438 б.].

Л.В. Шульгин болса өзінің ғылыми мақаласында «мінез-құлық мәдениетін қоғамдық құрылымның талаптарымен және сол қоғамда жинақталған ерекше мәдени-мінез-құлық-

тылық құндылықтар мен нормалар және адамдардың іс-әрекеттерімен себептелінетін рухани мәдениеттің бір бөлігі», - деп санайды [3,16 б.]. Алайда бұл анықтамада «мінез-құлық мәдениеті» және «рухани мәдениет» ұғымдарының аражігі ашып көрсетілмеген.

Мінез-құлық мәдениетін тар мағынада пайымдауда авторлар көбінесе оның адамгершілік негіздеріне ойысып кететіндігі бақалады. Бұндай тенденция Г.В.Пархоменконың «Мінез-құлық мәдениеті» қандай да бір жағдаяттардағы ізгіліктілік және дүниетанымдық нормаларға сәйкес қылық ептіліктері мен дағдыларының болуымен шамаланатын белгілі бір қажеттіліктері мен әдеттері», - деген анықтамасында орын алған. Мұндай кеңейтілген пайымдау мінез-құлық мәдениетінің ерекшеліктерін түсіндіруде айқындық аңғартпайды [4,27 б.].

Р.Ә. Нұрмұхаметова, Б.А. Молдағалиев, С.А. Фейзулдаева, А.Б. Урбисина да дайындаған сөздікте: «Мінез-құлық (поведения) – адамның генетикалық ерекшеліктеріне байланысты болып, өмір жағдайларына сәйкес және олардың ықпалымен байқалып отыратын тұрақты психикалық ерекшеліктерінің жиынтығы. Мінез-құлық адамның өзіне, басқа адамдарға, тапсырылған іске қалай қарайтынынан байқалады. Ол оның бүкіл тәртібіне әсер етеді. Адамның мінез-құлқының бастапқы көрінісі - қылық. Мұнда тұлғаның беталысы, адамгершілік талғам-сенімі көрініс береді» [5,53 б.].

Мінез-құлық мәдениеті – адамның күнделікті мінез-құлықтың моралдық және этикалық нормаларының сыртқы әлпеті көрініс беретін іс-қылықтарының (еңбек етуде, тұрмыста, өзге адамдармен қарым-қатынаста) формаларының жиынтығы. Егер адамгершілік нормалары іс-қылықтарының мазмұнын анықтап, нені қалай істейтінін белгілеп ұйғаратын болса, мінез-құлық мәдениеті адамгершілік талаптарының нақты қалай жүзеге асырылатындығын, адамның мінез-құлқының сыртқы әлпеті күнделікті өмір ережелеріне айналып қандай болу керектігін және осы нормалар оның өмір сүру салтына табиғи түрде, емін-еркін қысылмай

қаншалықты ұласатынын ашып көрсетеді [6,130 б.].

Біздің пікірімізше, Педагогикалық энциклопедияда берілген мінез-құлық мәдениетінің мәнін нақты айқындап бере алады: «адамның адамгершіліктілік, этикалық, эстетикалық мәдениетіне негізделіп қалыптасқан және сол қоғамдағы жеке тұлғаның күнделікті іс-қылықтарының, әлеуметтік мәнді сапалық қасиеттерінің жиынтығы. Мінез-құлық мәдениеті бір жағынан қоғамның адамгершілік талаптары, ал екінші жағынан жеке тұлғаның меңгерілген іс-қылықтары мен әрекеттерінің бағыттаушы, реттеуші және бақылаушы қағидалары» [7,130 б.].

Бүгінгі жастар өздерінің уақыттарын көбінесе қоғамдық орындарда өткізеді. Қоғамдық орындардағы мінез-құлық мәдениеті сол ортада орныққан белгілі бір тәртіп мәнерін, жалпы қабылданған қатынас амалдарын, нормаларын сақтау арқылы қамтамасыз етіледі.

Сондықтан студент жастардың бұған дейінгі меңгерген мінез-құлық мәдениет дағдыларына сүйене отырып олардың жас және жеке дара ерекшеліктерін ескеру негізінде адамның қайсы бір этикалық мінез-құлық қағидаларының (сыпайыгершілік, құрбылары мен үлкендерге деген ұнасымдылықпен ықыласты зер салу, кішігірім қолғабыс жасау, қарым-қатынаста жылы шырайлы қабақ таныту және т.б.) мәні мен маңызын терең пайымдауға жол ашып отыру қажет.

ЖОО-дағы педагогтардың алдында студенттермен тәрбие жұмыстарын жетілдіру, қоғамда орныққан мінез-құлық нормалары мен ережелерін бойына сіңіру міндеттері тұр:

- жалпы адамзаттық құндылық ретіндегі мінез-құлық мәдениеті туралы студенттердің көзқарастарын кеңейту;

- адамдармен қарым-қатынас жасаудың маңызды шарты ретіндегі мінез-құлық мәдениетінің қалыптасуы қажеттігіне деген сенім арттыру;

- жағымсыз мінез-құлықты, мәдениетсіздікті және арсыздық пен көргенсіздікке бой алдырмау сезімін ұялату.

Аталған міндеттерді жүзеге асыруда бүгінгі жастардың мінез-құлық мәдениетін си-

паттайтын нормалар мен қағидалары негізге алынуы тиіс: *қоғамға қатысты мінез-құлық*: парыз, ар-намыс, ұят, абырой және жауапкершілік; *жақындарына, құрбыларына және туыс-туғандарына қатысты мінез-құлық*: ықыластылық, қайырымдылық, өзара көмек, сыйласымдылық, ілтипаттылық, мейірімділік.

Студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру тетігінің теориялық негіздеріне сүйене, оны іске асырудың төмендегідей әдістері қолданылады: түсіндірме-иллюстративті, репродуктивті, мәселелік оқыту, шағын ізденушілік және зерттеу, жеке тұлғаның санасын тәрбиелеу әдістері, студенттердің мінез-құлық және қызметтік іс-әрекеттерін реттеу әдістері т.б.

Студенттердің мінез-құлық мәдениетін сипаттайтын қарым-қатынастың рационалды аясына әсер ететін жоғарыда жазылған әдістерден басқа жеке тұлғаның санасын тәрбиелеу, еліктету, сендіру арқылы іске асады (дәріс, әңгіме, түсіндіру, этикалық әңгімелесу, тәрбиелік жағдайлар сараптамасы, диспут, өзара насихаттау әдісі). Студенттердің мінез-құлық мәдениетіне сәйкес іс-әрекеттерін шыңдауға қажетті арнайы педагогикалық әдістерді (жаттығулар, педагогикалық талап, тапсырма, үлгі, өзіндік бағдарлау, өзіндік сараптама, өзіндік бақылау, т.б.) қолданған жөн.

Сонымен, осыған дейін студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастырудың әдістерімен қатар осы үдерісті ұйымдастыру формаларына көңіл аударайық:

- педагогикалық қызметтің қандай да бір түрін орындаушылардың саны бойынша: жеке, жұптық, топтық, ұжымдық;

- студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруға арналған оқыту түрлері бойынша: студенттердің оқытушымен өзіндік жұмысы, тәжірибелік және зертханалық сабақтар, дәрістер, элективтік курстар, курстық және дипломдық жұмыстар, кәсіби практика;

- аудиториядан тыс ұйымдастырылатын іс-шаралар түрлері: педагогикалық теория тақырыптары бойынша пікірталастар мен дискуссиялар, студенттердің шығармашылық топтарының жұмыстары, газеттер шығару, ғалымдардың қатысуымен педагогикалық теория

тақырыптарына арналған дөңгелек үстелдер, әртүрлі деңгейдегі конференциялар, интернет-конференциялар, педагогтардың кәсіби парызын атқаруына байланысты мәселелер бойынша ғылыми журналдардағы басылымдарды талқылау, педагогикалық теория мәселелерімен айналысатын ғалымдар еңбектерінің, кітаптардың сәйкес тақырыптары бойынша жасалынған студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерінің көрмесі, педагогикалық теория тақырыбы бойынша кураторлық сағаттар, ауызша журналдар және т.б.

Біздің пікірімізше, студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруда аудиториядан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың тиімділігі кураторлар мен оқытушылардың педагогикалық мынандай төмендегідей шарттарды есепке алумен байланысты:

- студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған аудиториядан тыс жұмыстар бірізді, өзара байланысты, әртүрлі формаларда ұйымдастырылатын тәрбиелік іс-шаралардың жүйесін қарастыруы;

- аудиториядан тыс жұмыстар мазмұнының студенттердің адамгершілік сана-сезімдерімен мәдениетті мінез-құлық әдеттерінің бірлігін қамтамасыз етуі;

- аудиториядан тыс жұмыстарда студенттердің мәдениетті мінез-құлық әдеттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін, студенттерді тиімді адамгершілік қатынастарға кірістіретін жаттығулар жүйесін қолдану;

- студенттердің мінез-құлық мәдениетін меңгерудегі субъектілік позициясын күшейту;

- аудиториядан тыс жұмыстар студенттердің мінез-құлық санасын қалыптастырудың ерекшеліктеріне сай, оның ішкі және сыртқы ынталандырылуын дамыту, бүткіл білім беру аралығын (циклін) қамтитын болуы.

Зерттеу проблемамызға байланысты студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруда аудиториядан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың кураторлар мен оқытушылардың педагогикалық шарттарының эксперименталдық-тәжірибелік жұмысын үш кезеңге бөліп қарастыру межеленді:

1-кезең – анықтау эксперименті: сауалнама, сұхбат, сұрақ-жауап, әңгіме, бақылау, байқау,

анкета т.б. әдістері арқылы жүзеге асырылды. Онда жүргізілген жұмыстың нәтижесі кейінгі жұмыстармен салыстыру үшін қорытындысы жасалып, пайыздық есебі шығарылады.

2-кезең – қалыптастыру эксперименті: аудиториядан тыс жұмыстар бойынша студенттің бойында талпыну, ұмтылу, қызығушылық, еліктегіштік, сыпайылық, мінез-құлықтылық, мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруда ұлттық тәрбиенің ғылыми-теориялық негізі туралы білім-білігін көтеру. Оның мәдениеттілігі, саналы іс-әрекеті, мінез-құлықтылығы, сыпайыгершілігі, имандылығы, қарым-қатынасы, рухани саулығы, оның қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастыру көзделеді. Осы кезеңде ғылыми-теориялық негізінде кураторлар мен оқытушылардың педагогикалық әдістемелік нұсқаулар, арнайы курс бағдарламасы, түрлі дидактикалық әдістері ұсынылады.

3-кезең – бақылау, қорытындылау кезеңі, яғни зерттеу жұмысының нәтижесін көрсеткіштер арқылы пайыздық есеппен салыстырып, диаграмма арқылы дәлелді түрде қорытындылау. Осы үш кезеңде де міндетті түрде ғылыми-теориялық негізінде жасалған үлгінің (компоненттері, өлшемдері мен деңгейлері) мазмұны басшылыққа алынды.

Қорыта айтқанда, студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруды ұйымдастырудың формалары жоғарыда қарастырылған ұстанымдар талабына сәйкес және оның құралдары мен әдістерін ұштастыра отырып жүргізгенде және педагогикалық практиканың мүмкіндіктерін пайдаланған да ғана тиімді. Әйтпесе, оларды қолдану фор-

мальды түрде, кездейсоқтық үстем алып, студенттердің санасы мен сезіміне ойдағыдай әсер етпесе, тіпті жағымсыз жағдай тудыруы да мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Бабичева А.В., Мирошниченко Е.Е. Воспитание культуры поведения у молодежи средствами культурно-досуговой деятельности [Электрондық қор]. – Кіру тәртібі: <http://www.scinceforum.ru>, еркін кіруге болады.

2 Шишкин А.Ф. Человеческая природа и нравственность. – М.: Мысль, 1979. – 267 с.

3 Шульгин Л.В. Использование методов поощрения и наказания в семье как методов стимулирования поведения и деятельности ребенка [Электрондық қор]. – Кіру тәртібі: <http://www.scinceforum.ru>, еркін кіруге болады.

4 Пархоменко Г.В. Основы процесса нравственного сознания и поведения личности старшеклассника. Дисс. ...докт.пед.наук. – М., 1997. – 356 с.

5 Нұрмұхаметова Р.Ә., Молдағалиев Б.А., Фейзулдаева С.А., Урбисинова А.Б. Педагогика: Сөздік. Оқу құралы. – Ақтау: Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2009. – 112 б.

6 Словарь по этике. Под ред. И.С. Кона. Изд. 3-е, – М., Политиздат, 1975. – 392 с.

7 Педагогический энциклопедический словарь / Гл.ред. Б.М.Бим-Бад: Редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебов и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.: ил.

С.А. ЖОЛДАСБЕКОВА, Н.Б. БЕКТҰРҒАНОВ

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
Шымкент қ., Қазақстан

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Аннотация

Бұл мақалада функционалдық сауаттылық ұғымының әлеуметтік маңызы қарастырылды, сондай-ақ негізгі белгілері мен қалыптасу жағдаяттары сипатталды.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, ғылыми әлеует, білім технологиялары, тұлға күзiреттiлiгi.

В данной статье рассматривается социальная сущность понятия функциональной грамотности, а также обозначены основные признаки и охарактеризованы возможные условия формирования функциональной грамотности.

Ключевые слова: функциональная грамотность, научный потенциал, образовательные технологии, компетентность личности.

Annotation

In this article the social essence concept of functional literacy is considered, and also the main signs are designated and possible conditions of formation of functional literacy are characterized.

Keywords: functional literacy, scientific potential, educational technologies, competence of the personality.

«Бакыт жолы тек білімнен табылар» деп ғалым Ахмет Игүнеки айтқандай, ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлырақ болуына ықпал ететін, адамзат қоғамын алға апаратын күдірет күші тек – білімде. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы – оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамуына тікелей байланысты.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау жөнінде нақты міндет қойды. Еліміз үшін маңызды болып табылатын осы стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функциялық сапалары белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби

жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады [1].

Сондай-ақ, тек әлеуметтік өмірге ғана емес, білім саласына да маңызы зор «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты елбасы Жолдауында да білім беру саласындағы басымдықтар айқындалды. Білім беруді жаңарту – оқушы білімін ғана емес, оларды қолдану дағдыларын, атап айтқанда, функционалдық сауаттылығын қалыптастырады. Оқушылардың бойында өзіндік білім алу, талдау, құрастыру, қоғамдық өмірде өзін-өзі жан-жақты таныту үшін білімін пайдалана білу дағдыларын қалыптастырады және қоғамға пайда келтіреді [2].

Білім берудегі сауаттылық мәселесі, біріншіден, нақты бір елдегі халықтың әлеуметтік жағдайына, екіншіден, мемлекеттің экономи-

калық дамуына, үшіншіден, елдегі мәдени ахуалға тәуелді болатындығы айқын. Бүгінгі өркениеттің даму деңгейі білімділік пен сауаттылық ұғымдарының мазмұны мен оны түсінудің сара жолдарын іздестіруді қажет етіп отыр. Ғылыми еңбектерде сауаттылық ұғымының белгілі бір деңгейде ана тілінің грамматикалық нормаларына сай оқу, дұрыс жаза алу дағдыларын игеру екені байқалады. Әйтсе де адамның өмір сүруіне қажетті деп танылып, меңгеруге ұсынылған бастауыш мектеп деңгейіндегі белгілі бір білім, білік пен дағдылардың жиынтығы (оқу, жазу, санау, сурет салу және т.б.) ретіндегі тілдік сауаттылық қазіргі кездегі әлеуметтік сұраным талаптарымен сәйкес келе бермейді. Сауаттылық ұғымының нақты мазмұны дара тұлғаның дамуына қойылатын қоғамдық талаптарға байланысты құбылмалы сипатқа ие болады. Ол қарапайым оқу, жазу, санау біліктіліктерінен бастап, адамның әлеуметтік үдерістерге саналы түрде қатысуына мүмкіндік беретін, қоғамдық қажеттігі айқын кешенді білімдер мен біліктерден құралатын функционалдық сауаттылықты меңгеруді де қамтиды. Қазіргі әлемдегі, еліміздегі өріс алып отырған түрлі бағыттағы дамулардың әсерінен қоғамның адамға қоятын талаптарының өзгеруі нәтижесінде функционалдық сауаттылық ұғымы кең тарала бастады. Функционалдық сауаттылық ұғымы оны білім берудің әрекеттік аспектісімен бірлікте алғанда ғана кеңейе түседі.

Функционалдық сауаттылық – тұлғаның әлеуметтік-қоғамдық ортада қарым-қатынас әрекетінің түрлерін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдесім, іс-әрекет) өзінің мақсатына қарай еркін қолдана алу мүмкіндіктерінің қалыптасқан жүйесі. «Функционалдық сауаттылық» – ұғымы өткен ғасырдың 60-жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен қолданысқа енді. Функционалдық сауаттылықты дамытудың жалпы бағдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламада анық көрсетілген. Осы бағдарламаны басшылыққа ала отырып,

ҚР Үкіметінің 2012ж. 25 маусымдағы №832 қаулысымен «Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған Ұлттық іс-қимыл жоспары» бекітіліп орыс төңеректе жұмыстар атқарылуда. Ұлттық жоспар – білім сапасын жетілдірудің негізгі бағдары, мен мақсат, міндеттер нақты қойылған, ағымдағы жағдайды талдау, мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту тетіктері, білім стандарттарын, оқу бағдарламалары мен жоспарларын жаңарту, оқыту нысандарын, әдістері мен технологияларын жаңарту, мектеп оқушыларын оқыту нәтижелерін бағалау жүйесін дамыту, ата-аналардың қатысуын қамтамасыз ету, қосымша білім беруді дамыту, күтілетін нәтиже қажетті ресурс нақты көрсетілген. Осы ұлттық жоспарды іске асыру арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша жалпы үйлестіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Ұстаздардың алдында тұрған міндет: табысты және әрекетке дайын қабілетті, әлеуметтік рөлін сезінетін құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Жалпы құзіреттіліктің сипатына беделді пікір айтуға мүмкіндік беретін білімді игеру деген түсіндірме берілген. Тұлға құзіреттілігін дамыту – ұстаздың құзіретті тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіру. Ол үшін баланы субъект ретінде қарап, оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Оның бастысы – оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушының оқудағы іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, әрекет ету. Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы іске асады. Мұғалім – бағыт беруші, ұйымдастырушы. Америка ғалымдары Джинни Стилл, Куртис Мередит, Чарлз Темпл жасаған «Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» жобасының оқушы құзіреттілігін дамытуда маңызы зор.

Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – ой қозғай отырып, оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни қарап, естіген, білгенін талдап, салыстырып, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп, тұжырым жасауға бағыттау, өз бетімен және бірлесіп шығармашылық

жұмыс жасау. Бұл жобаның тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы оқушы өз ойын еркін жеткізуге, пәнге қызығушылығы оянып, талдау жұмыстарын жүргізе білуге үйренеді. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын оятқан әдістер арқылы өз ойларын топта, ұжымда талдай бастайды.

XX ғасырдың 60-70-жылдары орын алған әлемдік білім дағдарысы халықтың функционалдық сауаттылығына ауыр да, қатал әсерін тигізді. Мамандардың айтуынша, тіпті бұл дағдарысқа міндетті білім алу шарасы ғасыр бойы жүргізіліп келе жатқан дамыған елдер де ұшыраған. Ресми дерек бойынша, 90-жылдары АҚШ-та 25 миллион функционалды сауатсыз адам тіркелген.

Ал 2007 жылы АҚШ-тың Ұлттық комиссиясы төмендегідей сандық мәлімет келтірген: ересек американдықтардың 23 миллионы сауатсыз болса, оның ішінде 40 пайызы – жастар. 2009 жылы Еуропалық Одақтың мәлімдеуінше, Польша мен Германиядағы мектеп жасындағы балалардың 40 пайызы әдеби мәтінді түсінуге қиналатындығы дәлелденген.

Голландияда 250 мың жалпы сауатсыз (тұрғындардың 1,5 пайызы) және 1,3 миллион (тұрғындардың 7,9 пайызы) функционалдық сауатсыз адам тіркеліпті. Орта мектепті тәмамдаған ирландиялық жастардың 25 пайызы функционалдық сауатсыз көрінеді. Ал ирландықтардың 20 пайызы тек қана қарапайым мәтіндерді ғана оқып-жаза алады екен. Мұның өзі ел тұрғындарының 45 пайызын құрап отыр. Бұлар мектептен білім алса да, қызмет жасауға келгенде қарапайым жазу үлгісін білмейтіндігін көрсеткен.

Тіпті олар банк немесе сақтандыру компаниясының берген бланкісін толтыра алмай, ондағы ақпараттың мәнісін түсіне алмапты. Бір қызығы, олар теледидарда не айтылып жатқанын, жалпы айтқанда, күнделікті өмірдің есебін білмейтін болып шыққан. Соның салдарынан жұмыссыздық, өндірістегі апат, жазатайым оқиғалар, жарақат алулар көбейіп кеткен. Жалпы, барлық зерттеушілердің болжамы бойынша адамдардың сауатсыздық деңгейінің төмендеуі, оларға дұрыс білім беріп, тиянақты оқытпаудан, оқырман болу-

ға үйретпеуден болған көрінеді. Немқұрайдылық, сақтанбау, ұқыпсыздық, байқаусыздық, апаттар: мұның бәрі ережені дұрыс оқымағандықтан, түсінбегендіктен, санаға сіңірмегендіктен орын алып отыр. Бұл жағдайды алғаш байқап, мәселе ретінде көтергендер – әскерилер. Бірақ, өкінішке орай, салалық сауатсыздықтың шырмауығы тек білім алуға мүмкіндігі болмағандарды ғана емес, тіпті (ең қорқыныштысы да осы) мектеп пен жоғары оқу орнын тәмамдағандарды да шырмап алған [3].

Қазақ маманы С.Раевтың пікірінше, сауатсыздық дерті адамға кішкентай кезінен бастап жұғады екен. Әсіресе, бүлдіршінді жазу мен оқуға баули бастаған 1-ден 3-сыныпқа дейінгі аралықта пайда болады. Яғни, үшінші сынып оқушысы ешқашан кітапханаға бармаса, оқулықтан басқа ешқандай кітап оқымаса – тағы бір болашақ сауатсыздың дүниеге келгені. Ғалымдардың айтуынша, 8-сыныптан бастап оқушылардың 60 пайызының өз бетімен оқып-жазуға деген ынтасы жоғалады екен. Тіпті түлектердің үштен бірінің оқуға мүлдем құлқы болмайтын көрінеді. Сараптама нәтижесіне көз салсақ, білім құрылымдарының білім алушыларды қоғамдық-шығармашылық өмірге араласуына бағытталмағанын байқаймыз. Басқаша айтқанда, дәлел бар да оны іске асыру жоқ. Жылдам өзгерістер және ақпараттар ағымының артуы жағдайында іргелі пәндік білім алу, білімнің міндетті, бірақ жеткілікті мақсаты бола алатындығы дәлелденді.

Қазіргі ақпараттық қоғам барлық типті оқу орындарының, оның ішінде, орта білім беретін мектептер алдына мынадай міндеттер қояды:

- қажетті білімді өз бетінше ала отырып, пайда болған сан алуан мәселелерді шешу үшін оларды тәжірибеде біліктілікпен пайдалануға, өзгеріп отырған өмір жағдайларына оңай бейімделуге;

- дербес сыни тұрғыда ойлай білуге, пайда болған мәселелерді көре білуі және жаңа технологияларды пайдалана отырып, оларды шешудің тиімді жолдарын табуға, өзінің алған білімдерін қоршаған ортада қай жерде

қалай пайдалануға болатынын саналы түрде түсіне білуге;

- ақпараттармен сауатты жұмыс жасай білуге (ақпараттарды іздеу, өңдеу, ой елегінен өткізу, қолдану, сақтау және тарату);

- әр түрлі әлеуметтік топтарда коммуникабельді, тез тіл табыса алатындай болуға, кез келген жанжалды жағдайларды болдырмауға немесе ондай жағдайлардан біліктілікпен шыға алуға;

- адамгершілік қасиеттерін, интеллектісін, мәдени деңгейін дамыту бойынша өз бетінше жұмыс жасауға қабілетті бітірушілерді дайындау, т.б.

Қазіргі таңдағы әртүрлі сауаттылыққа өзіне тән функционалды сауаттылық сәйкес келеді. Сауаттылықтың мынадай түрлері бар:

а) жалпы мәдени – жаратылыстану, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар бойынша, сонымен қатар тарих және қазіргі көркем мәдениет бойынша білімнің болуы;

б) іс-қимылдық – жай адамдық қасиеттердің нормалары, қызметтік және басқа да этика, жағдайға қарай іс-қимыл жасау туралы білім және оларды түсіну;

в) әдіснамалық – теориялық білім мен әлеуметтік тәжірибенің интеграциясы негізінде

білімді және өмірді түсінуді терең меңгеру. Соңғы сауаттылық басқалардың негізі болып табылады;

г) әлеуметтік-коммуникативтік – басқаларды түсіне білу, сөйлеу тілі арқылы және басқалай берілетін «тілдерді» түсіну, өзара түсіну дағдылары және бірге іс-қимыл жасау;

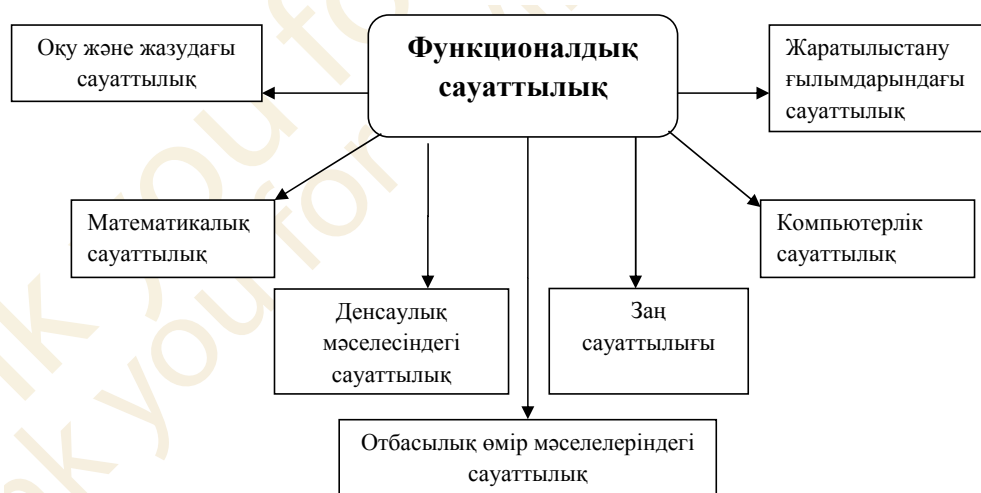
д) технологиялық – кәсіптік қызмет саласында мәселелерді тиімді және құзыретті шеше білу қабілеті;

е) экономикалық – шаруашылық қызметтердің теориялық білім негіздерін, экономикалық байланыстар мен қатынастың негізін түсіну; нақты қаржылық-экономикалық жағдайды талдай білу;

ж) азаматтық-құқықтық – кең қоғамдық аспектіде өз құқықтарын және міндеттерін білу және түсіну;

з) саяси – билік пен мемлекеттің әлеуметтік табиғатын түсіну, жалпы істерді жүргізу және ортақ мүддені қорғау туралы ептілік және дағдылар [4].

Әдебиеттерге талдау жасау арқылы біз, функционалды сауаттылықтың мынадай түрлерге жіктейміз.

Сурет 1. – Функционалды сауаттылық түрлері

Мұның өзі еліміздегі білім беру жүйесінің бұрынғы қалпында қала алмайтындығын, оның әлемдік тәжірибелерді негізге ала отырып даму қажеттігін көрсетеді.

Оқушыларының функционалды сауаттылығын арттыруда болашақ технология пәні мұғалімдерін кәсіби даярлаудың педагогикалық шарттары (оқу сабақтарын жобалауда

және оны өткізуде оқытудың технологиялық, әдістемелік және ақпараттық бағыттарын анықтайтын болашақ мұғалімдердің кәсіби әрекетінің үлгісін ұстану; оқытудың мақсатын диагностикалау арқылы анықтау; оқу материалының мазмұнын сұрыптау мен құрылымдауды оқыту мақсатына қарай іріктеу; оқытуды бақылау мен өңдеуде түрлі деңгейдегі тесттерді қолдану; оқу үдерісінде ақпараттық оқыту құралдарды ретімен енгізе отырып жоспарлау; оқыту бағдарламаларының сценарийін құрастыру; оқу материалдарын дайындауда, кәсіби іс-әрекетке қызықтыру мен ынталандыруды ескеру; олардың іс-әрекетіне талдау жасау, нұсқаулар ендіру) жоғары сынып оқушыларының функционалды сауаттылығын арттыруды қамтамасыздандырады.

Қорыта келгенде, функционалды сауаттылық ұғымы – білім берудің жеке тұлғаны қалыптастырудағы әлеуметтік бағдарлануы депайтуғанегізбар. Қазіргі тезөзгермелі әлемде функционалды сауаттылық – оқушының әлеуметтік мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық фактор ретінде қарастырылады. Содан болар мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың жыл сайынғы Жолдауында «функционалды сауаттылықты арттыруды» негізгі тапсырма

етіп жүктеуі, осы мәселеге баса назар аударуы бекер емес. Сондай-ақ, оқыту барысында кең қолданылатын түрлі білім технологияларының қоғамдық-саяси өмірмен интеграциялық байланысы жөніндегі пікірімізді елбасы сөзімен түйіндесек, «білім беруде тек қана оқытумен ғана шектелмей, оны керісінше, әлеуметтік адаптация процесіне бейімдеу қажет».

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (2012 жылы 22 қаңтар).

2 Капуова С.С. Оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру – білім алу факторының бірі. – Атырау, 2013.

3 Кәрімова Б. Функционалды сауаттылықты арттыру – уақыт талабы. – Астана, Республикалық «Оқулық» ғылыми педагогикалық орталық – 2013.

4 Жобалау және зерттеу қызметі негізінде 12 жылдық білім беру жағдайында оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 45 б.

Н.А. ИСКАКОВА, Д.Б. КАИМОВА

*Казахский национальный медицинский университет
им. С.Д. Асфендиярова
г. Алматы, Казахстан*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГР И ЗАНИМАТЕЛЬНОГО МАТЕРИАЛА ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье рассмотрены игровые формы работы при обучении русскому языку как иностранному, активизирующие речь учащихся в рамках определённых тем и способствующие развитию, совершенствованию речевых навыков и умений.

Ключевые слова: русский язык, качество знаний, речевые способности, форма обучения, познавательный процесс, речевое взаимодействие, лексический запас.

Мақалада орыс тілді шет тілі ретінде үйретуде белгілі тақырыптар шеңберінде және де сөйлеу дағдылары мен біліктіліктерін дамытуға және жетілдіруге ықпалын тигізетін жұмыстың ойын нысандары ұсынылады.

Түйін сөздер: орыс тіл, білімнің сапасы, сөздің зейіндері, тәлім-тәрбиенің пішіні, танымдық үдеріс, сөздің әрекеттестігі, лексикалық қор.

Annotation

The article is devoted to stimulate students' interest in learning, the development of speech skills. Presented the game corresponding to the initial stage of learning the Russian language.

Keywords: russian language, the quality of knowledge, verbal ability, a form of learning, cognitive process, speech interaction, vocabulary.

Всем известно, что отсутствие интереса к изучению того или иного предмета является одной из важнейших причин низких результатов обучения учащихся. Как можно изменить ситуацию к лучшему? Как вызвать заинтересованность у студентов в изучении предмета? Одним из путей решения является проведение игр. Игра – старейшая и самая универсальная форма обучения всех живых существ, обладающих интеллектом. Игра сопровождала человека на протяжении всей истории существования, развивая его способности, умения и навыки, приспособляя к жизни, передавая опыт предыдущих поколений. Современные историки культуры рассматривают игру как разновидность общественной практики, состоящей в действительном воспроизведении жизненных явлений. Достоинство игровых методов и приёмов обучения заключается в том, что они помогают концентрировать внимание на учебной задаче. В ситуации игры процессы восприятия, понимания и усвоения протекают более точно и быстро. На основе игровой деятельности формируется ряд психологических особенностей: воображение и символическая функция сознания, которые позволяют производить перенос свойств одних вещей на другие. На этой основе формируется и ориентация на общий смысл и характер отношений людей, а также готовность к учебной деятельности.

Существуют сюжетно-дидактические, развлекательные, занимательные игры, являющиеся важным звеном в методике обучения. Их основная цель – смена деятельности, полноценный и эффективный психологический

отдых. Классификация игр может носить различный характер, но чаще всего игра развивает коммуникативные навыки. Коммуникативные и ролевые игры – это высший уровень коммуникативных упражнений, которые решают языковые, коммуникативные и деятельностные задачи. Коммуникативные игры имеют целью активизацию совместной речевой деятельности студентов, совершенствование различных речевых умений и навыков, в том числе грамматических.

Например: играющие получают по открытке (открытки парные) и, не показывая открыток другим участникам игры, задают друг другу вопросы, описывают открытки. Выигрывает тот, кто найдёт пару к своей открытке. Цель игры: активизация навыков и умений, порождение монологического высказывания типа «описание, доказательство, сравнение» и включение их в диалог. Каждый участник получает карточку с одним предложением из небольшого рассказа. Ему не разрешается показывать кому-нибудь свою карточку, записывать. Студент должен за две минуты запомнить своё предложение. Затем преподаватель собирает все карточки и зачитывает каждое предложение в произвольном порядке. Играющие прослушивают набор предложений и в соответствии с логической последовательностью называют свои предложения, восстанавливая рассказ. Цель данной игры в формировании связного текста, а также в активизации языкового материала в различных ситуациях.

Каждый раз, когда преподаватель на занятии произносит слова «А теперь мы сыграем в такую игру», в аудитории возникает весёлое

оживление. И в этом одно из самых ценных и примечательных свойств игры: она вносит в занятие оживление, разнообразие, позволяет провести его более эмоциональным. Дидактическая игра – средство организации познавательной продуктивно-творческой деятельности студента, направленное на вовлечение каждого как субъекта деятельности в творческий коммуникативно-познавательный процесс, в котором происходит его интеллектуально-эмоциональное развитие и реализация индивидуальных возможностей и способностей. Использование игр имеет также ряд других, важных в методическом отношении качеств. Игра активизирует психические процессы деятельности учащихся, мышление, восприятие, память. Память, как известно, играет большую роль в изучении иностранных языков. Учащиеся должны накопить лексический запас, запомнить множество форм слова. Помогают запоминанию следующие факторы:

1. **Наглядность.** В играх необходимо использовать таблицы, рисунки, предметы и т.п., способствующие запоминанию.

2. **Многократное повторение.** Механическое зазубривание требует много времени и не всегда позволяет достичь нужного эффекта. Совсем иначе заучивается материал, если он многократно проговаривается, но при этом меняются целевые задания, присутствует игровой момент. Например, фонетическая зарядка проходит успешнее, если включаются скороговорки, юмористические стихи.

3. **Комментарии этимологического и лингвострановедческого плана.** Известно, что привлечение внимания к чему – либо усиливает интерес, а интерес способствует запоминанию.

4. **Мелодия.** Фразы легче запоминаются, когда их поют. Можно рекомендовать в качестве ключа памяти и игрового момента на уроке и вне аудитории заучивание песен и «пропевание» нужных для запоминания слов.

Хотим представить некоторые из игр, которые пользуются большой популярностью у студентов и имеют положительный эффект при усвоении языкового материала.

1. **Перебрасывание мяча друг другу.** Преподаватель бросает мяч студенту и называет слово. Студент поймав мяч, называет антоним (синоним) данного слова и возвращает мяч. а) Ведущий называет существительное. Играющий подбирает к нему прилагательное. б) Ведущий произносит начало предложения, играющий заканчивает его. в) Ведущий называет слово. Играющий согласует его с притяжательным местоимением. г) Ведущий произносит начало пословицы. Играющий заканчивает её.

2. **Игра с хлопками.** Преподаватель предлагает темы для повторения, например, «Квартира», «Класс», «Домашние животные», «Семья». Он проговаривает все слова по данной теме. Учащиеся хлопают в ладоши, если названное слово относится к теме.

3. **Серпантин одной фразы.** Преподаватель вывешивает на доске картинку с изображением какой-либо бытовой ситуации. Например, «Девочка идёт в школу». Каждый студент должен повторить это предложение, добавив одно новое слово.

4. **Путешествие по Казахстану.** На карте обозначается маршрут. Преподаватель говорит, например, «Кто быстрее проедет из Алматы в Астану?» Первый играющий бросает кубик с цифрами. Выпадает цифра 4. Играющий, отсчитывая «шаги», проговаривает: «Я в Алматы. Я выезжаю из Алматы на поезде. Я еду в поезде. Я подъезжаю к Астане». Отрабатываются словосочетания – ходить пешком, летать на самолёте, плыть на корабле, ехать на поезде.

Таким образом, принцип коммуникативного обучения осуществляется в игровой деятельности, так как это естественная деятельность, требующая речевых действий. В игровой ситуации учащийся не может участвовать «частично», она требует от него полной самоотдачи.

Игру можно начинать, когда учащимися усвоен минимум какого-либо материала: звуков, букв, речевых образцов, грамматических форм. Для успешного проведения игры следует придерживаться следующих методических положений:

1. Объяснить не только условия и правила игры, но и показать образец её выполнения.

2. Не задерживать ход игры разъяснением допущенных кем-либо ошибок, а быстро исправлять их.

3. В игре участники должны чувствовать себя свободно. Если кто-то не хочет или не может отвечать, его не принуждают.

4. Игра должна строиться на знакомом материале.

5. Темп игры должен соответствовать темпу речи студентов.

6. По окончании игры обязательно подводят итог.

Игры, используемые на начальном этапе обучения, соответствуют трём этапам обучения. Игры первого этапа – это игры для выработки навыков произношения на материале слов, предложений. На втором этапе применяются игры первого, но с более усложнёнными заданиями, а также игры для повторения лексики и грамматики. На третьем этапе предлагаются сложные задания по лексике и грамматике, а также игры по развитию речи. К этому этапу относятся ролевая игра и деловая. Процесс обучения приближен к процессу общения и направлен на практическое пользование языком. Можно привести высказывание Г.А. Китайгородской: «Психологический принцип «я – маска» способствует широкому раскрытию всех качеств личности, обучаемые освобождаются от боязни ошибок, повышается эмоциональный тонус учебного процесса».

Маска роли раскрепощает в речевом плане обучаемого. Ролевая игра является дополнительным инструментом формирования будущего специалиста, его профессиональных и личностных качеств, а также способствует созданию благоприятного психологического климата на уроке. Ролевые игры предполагают выполнение определённых ролей индивидуально каждым участником или в группе. Технология ролевой игры включает в себя несколько этапов – это этап подготовки, затем сама игра, этап анализа и обобщение. Успех ролевой игры зависит от подготовки, поэтому надо сначала определить тему, цель, распределить роли. Также необходимо подготовить систему заданий, ситуаций. Ролевая игра – современный метод обучения умению

общаться, выработать свою линию речевого поведения, совершенствовать приёмы речевого взаимодействия с партнёрами. Методическая ценность ролевой игры состоит в том, что ситуации ролевого общения являются существенным стимулом к развитию спонтанной речи, их речевое поведение максимально приближено к реальной жизни. Ролевые игры позволяют организовать профессиональное речевое общение на занятии, тренировку и активизацию речевых навыков в диалогах и монологах. В этих играх иноязычная речь становится средством выполнения задания, содержащегося в целевой установке игры. Эффективность обучения здесь обусловлена мотивацией, потребностью что-либо спросить, чем-то поделиться с собеседником. Ролевая игра активизирует стремление студентов к контакту друг с другом. Выступая не в роли учащихся, а в роли заданных персонажей, студенты в меньшей степени опасаются допустить ошибки, их речевое поведение максимально приближено к реальной жизни. Использование ролевых игр, в которых функционирует изучаемый языковой материал положительно сказывается на процессе обучения русскому языку.

Деловая игра – это учебная деятельность по имитационному моделированию возможной профессиональной ситуации, в которой решается какая-то проблема, но роли и правила разрабатываются в ходе самой игры. Отличие деловой игры от проблемного занятия в том, что здесь проблемная ситуация возникает как бы самопроизвольно, она предопределена условиями игры. Для успешного проведения игры необходимо выбрать роли, знакомые студентам. Так как студенты готовятся стать врачами, то отбор лексического материала ведётся с учётом будущей профессиональной деятельности. Решая заложенные в ситуацию проблемы, участники игры приобретают предметные знания. В деловой игре может быть разыграна любая профессиональная ситуация. Например, «В больнице», «Приём терапевта» и т.д. Сначала студенты знакомятся с образцами речи врачей, анализируют их с точки зрения языка, выделяют

специфические обороты. Проводится выборочный пересказ, имитирующий фрагменты диалога врача и пациента. После проведения игры следует разобрать разыгранные ситуации, может и «прокрутить» то место в деловой игре, где были допущены ошибки. Таким образом деловые игры стимулируют умственную деятельность студентов, активизируют их потенциальный словарный запас, способствуют выработке необходимых речевых навыков и умений. Игра – простейший и очень эффективный способ моделирования. Вместе с тем, создать некий идеальный комплекс игр, идеальную модель игры, которую можно было бы рекомендовать всем невозможно. Игра стихийна. Она обновляется, изменяется в зависимости от состава группы, цели игры и способов осуществления игровых действий. Каждое время рождает свои игры на современные и актуальные темы.

УДК 371.315

Л.В. МОИСЕЕВА

*Уральский государственный педагогический университет
г. Екатеринбург, Россия*

Л. ДЕМЕУОВА

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРОПЕДЕВТИКИ НОВОЙ НАУЧНОЙ ОБЛАСТИ – НАНОТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ШКОЛЫ

Аннотация

Развитие новой отрасли науки, несомненно, влечет за собой формирование различных подходов в смежных отраслях, одной из которых выступает образование. В статье раскрыта роль нанотехнологий как системы знаний в системе средней школы и особенно начальных классов. Также показана возможность развития новых направлений обучения учащихся в контексте формирования нового типа личности, обладающего знаниями фундаментального и прикладного характера

Ключевые слова: нанотехнологии, образование, пропедевтика, пропедевтика нанотехнологий в школе.

ЛИТЕРАТУРА

1 Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранному языку. – М., 1982.

2 Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. – М., «Русский язык», 1984.

3 Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1985.

4 Колесникова Н.И., Кербцова О.П. Использование ролевых игр при обучении иностранному языку. – М., СВМО, 2000.

5 Битехтина Н.Б. Игровые задания в обучении русскому языку как иностранному. – М., 2010.

6 Акишина А.А., Жаркова Т.Л. Игры на уроках русского языка: учебное наглядное пособие. – М., Рус.яз., 1988.

Ғылымның жаңа бір саласының дамуы, білім беру саласында әртүрлі әдістердің қалыптасуына әсерін тигізеді. Бұл мақалада жалпы білім беретін мектеп жүйесінде, соның ішінде бастауыш сыныптарда нанотехнологияның рөлі жан-жақты ашылған. Сонымен бірге, іргелі және қолданбалы сипаттағы білімдерді меңгерген жеке тұлғаның жаңа типін қалыптастыруда оқушыларды оқытудың жаңа бағыттарын дамытудың мүмкіндіктері көрсетілген.

Түйін сөздер: нанотехнологиялар, білім беру, пропедевтика, мектептегі нанотехнологияның пропедевтикасы.

Annotation

The development of a new branch of science, of course, entails the formation different approaches in related industries, one of which acts as an education. The article deals with the role of nanotechnology as a system of knowledge in secondary schools, especially primary schools. Also shown is the possibility of developing new areas of student learning in the context of the formation of a new type of person who has knowledge of the fundamental and applied nature.

Keywords: nanotechnology, education, propedeutics, propedeutics nanotechnology in school.

«Если бы меня спросили, какая область науки может обеспечить нам прорыв в будущее, я бы назвал нанотехнологии».

**Лауреат Нобелевской премии ,
физик Р. Фейнман**

Школьное образование сегодня представляет собой самый длительный этап формального обучения каждого человека и является одним из решающих факторов как индивидуального успеха, так и долгосрочного развития всей страны. От подготовленности, целевых установок миллионов российских школьников зависит то, насколько мы сможем выбрать и обеспечить инновационный путь развития страны.

Именно сейчас от того, насколько современным и интеллектуальным нам удастся сделать общее образование, зависит благосостояние наших детей, внуков, всех будущих поколений.

Главным результатом школьного образования должно стать его соответствие целям опережающего развития. Это означает, что изучать в школах необходимо не только достижения прошлого, но и те способы и технологии, которые пригодятся в будущем. Ребята должны быть вовлечены в исследовательские проекты, творческие занятия, спортивные мероприятия, в ходе которых они научатся изобретать, понимать и осваивать новое, быть открытыми и способными выражать собственные мысли, уметь принимать решения и помогать друг другу, формулировать интересы и осознавать возможности.

Это в России Министерство образования и науки РФ планирует ввести в школьную программу ознакомление с новыми отраслями знаний, в том числе с нанотехнологиями. [1]. Уже в рамках школьной программы у детей появится возможность ознакомиться с новой отраслью знаний – нанотехнологией, оценить свои склонности и интересы к данной области знания, а также прийти к мысли о важности фундаментальных естественных наук, их взаимосвязи между собой, познакомить с современными достижениями нанотехнологий в области измерений, материаловедения, приборостроения. Аспекты нанотехнологий представляются ребятам многообещающими и пробуждают интерес к обучению в сфере естественных и технических наук.

Что же такое нанотехнологии? Нанотехнология – это новое научное направление, родившееся на стыке физики, химии, электронной и компьютерной техники и получившее быстрое развитие в большинстве развитых стран на рубеже XX и XXI веков [3].

Слово «нано» происходит от греческого *нанос* (карлик). Из названия следует, что речь идет об объектах с очень маленькими размерами, а именно – измеряемыми в нанометрах (нм). 1 нанометр равен 10^{-9} м, размеры такого порядка имеют единичные атомы.

В основе нанотехнологии как интегральной новой науки лежат два изобретения конца XX столетия: В 1981 г. Герд Бинниг и Генрих Рорер из исследовательской лаборатории фирмы IBM создали сканирующий туннельный микроскоп, позволивший «увидеть» отдельные атомы; В 1986 г. Г. Бинингу удалось не только «увидеть» отдельные атомы, но и «проманипулировать» ими [2,3].

Уже тогда авторы этих изобретений предсказали, что «те компании, которые начнут выпускать продукты на основе нанотехнологии, будут иметь экономические перспективы, т.к. размер и объёмы таких производств не могут быть крупными, а само производство дорогим».

Воздействие нанотехнологий на жизнь обещает иметь всеобщий характер, изменить экономику страны и затронуть все стороны быта людей, работу, и социальные отношения. С помощью нанотехнологий в дальнейшем мы сможем экономить время, получать больше благ за меньшую цену, постоянно повышать уровень и качество жизни. Поэтому считаем, что актуальность и необходимость ознакомления детей младшего возраста с нанотехнологиями очевидна. Сфера нанотехнологий считается во всем мире ключевой темой для технологий XXI века.

Нанотехнология в последние годы стала одной из наиболее важных и захватывающих областей знаний на переднем крае физики, химии, биологии, технических наук. Она подает большие надежды на скорые прорывы и новые направления в технологическом развитии во многих сферах деятельности. Нанотехнология – совокупность методов и приёмов, обеспечивающих возможность контролируемым образом создавать и модифицировать объекты, включающие компоненты с размерами менее 100 нм, хотя бы в одном измерении, и в результате этого получившие принципиально новые качества, позволяющие осуществить их интеграцию в полноценно функционирующие системы большого масштаба; в более широком смысле этот термин охватывает также методы диагностики, характерологии и исследований таких объектов.

Текущий широкий интерес к нанотехнологиям восходит к 1996-1998 годам, когда правительственная комиссия при содействии Центра Оценки Мировых Технологий (World Technology Evaluation Center) (WTEC) приняла изучение мирового опыта исследований и разработок в области нанотехнологий с целью оценки их технологического инновационного потенциала. Нанотехнологии базируются на понимании того, что частицы размером менее 100 нанометров (нанометр – это одна миллиардная доля метра) придают сделанным из них материалам новые свойства и поведение. Нанотехнологии представляют собой основу очередной технологической революции - переход от работы с веществом к манипуляции отдельными атомами.

В образовательном стандарте начального общего образования предусматривается овладение школьниками умениями и навыками, позволяющими описывать явления и объекты по физическим признакам, сравнивать объекты по выраженности признака (свойства) предмета, называть основные свойства воздуха как газа, воды как жидкости и полезных ископаемых как твёрдых тел, объяснять отличия твёрдых, жидких и газообразных веществ [1]. Эти умения и навыки является немаловажными для новой отрасли знаний – нанотехнологий.

Нанотехнология в последние годы стала очень популярна в академических кругах, а также в высших учебных заведениях, что можно объяснить неожиданно возникшей острой потребностью в квалифицированных кадрах. Наряду со специально созданными и дополнительными учебными курсами, спешно создаются новые учебники и программы обучения или совершенствования персонала.

В учебных заведениях Германии и других развитых стран уже создан целый ряд новых учебных курсов и факультативных курсов лекций по различным направлениям нанотехнологий. Большинство новых учебных пособий пытается отобразить разнообразие идей нанотехнологий и различные научно-технические особенности отдельных областей нанотехнологии. от электроники до молекулярной медицины, однако для фундаментального

понимания новой науки гораздо важнее знание междисциплинарных основ, объединяющих область исследований нанотехнологии, независимо от конкретного применения.

В будущем значение нанотехнологий будет только расти. В любой специализированной области это будет пробуждать интерес, и стимулировать проведение исследовательских и опытно-конструкторских работ, а также работ по нахождению новых областей применения нанотехнологий.

Очевидным необходимым условием развития данного процесса является усиленное внедрение основ наук о нанотехнологиях в образовательные программы в школах и вузах. Это поможет сократить сохраняющийся дефицит молодых специалистов в этой области. Нанотехнология системно связана с множеством научных дисциплин и уже существующих технологий, и эта специфика отражается как на процессе обучения, так и при изучении структур и явлений на нанометрическом уровне.

Серьезное знакомство с основами, стратегией развития и областями возможного применения нанотехнологий сейчас приобретает особое значение по двум основным причинам. Во-первых, такое знакомство служит предпосылкой для компетентной оценки потенциала нанотехнологий в области промышленного применения с технической и макроэкономической перспективы, а, во-вторых, оно необходимо самым разным специалистам для оценки возможных изменений в различных сферах общественной жизни (например, в медицине, использовании природных ресурсов, образовании и т. п.).

Отличительной особенностью нового уровня знаний о нанообъектах и нанотехнологиях является необходимость их включения в систему начального общего образования, прежде всего с целью ознакомления подрастающего поколения с данной сферой деятельности.

Школа 2100 – общероссийская общественная программа развития общего среднего образования, охватывающая массовые общеобразовательные учреждения (школы)

и различные формы дополнительного образования. Программа соответствует основным принципам государственной политики РФ в области образования, изложенным в Законе Российской Федерации «Об образовании» и других законодательных актах. Образовательная система «Школа 2100» дает ученикам знания в соответствии с федеральным государственным образовательным стандартом.

Школьное образование обеспечивает переход от дошкольного детства, семейного воспитания к осознанному выбору последующей профессиональной деятельности, реальной самостоятельной жизни. От того, как будет устроена школьная действительность, система отношений школы и общества, зависит во многом и успешность в получении профессионального образования, и вся система гражданских отношений.

Мы считаем, что в основе «Школы 2100» лежат современные и эффективные методы образования и воспитания. С помощью образовательной системы «Школы 2100» научный и педагогический коллектив образовательных учреждений сможет помочь сегодняшним ребятам вырасти людьми, максимально подготовленными к сложной современной жизни, раскрывать свои способности, реализовывать свой потенциал, занимать своё достойное место в обществе. Выпускники «Школы 2100» получают шанс на достойное место в жизни.

В настоящее время на волне инновационного движения начальное образование постепенно приобретает развивающий характер. Одной из развивающих дидактических моделей является «Школа 2100», которая обеспечивает условия для становления ребенка как субъекта учебной деятельности, способного самостоятельно находить способы выхода из возникающих перед ним проблемных ситуаций, способного изменять и совершенствовать самого себя. Позиция ребенка, как субъекта обучения проявляется в том, что ребенок не только усваивает содержание учебного материала, но и сам регулирует, контролирует, корректирует свою познавательную деятельность. Организация учебно-воспитательного процесса должна быть такой, чтобы всегда

побуждать ребенка к активному проявлению своих сил и возможностей, ставить его в позицию активного деятеля. Эта позиция лежит в основе умения учиться и дает ребенку внутреннюю независимость по отношению к любым изменениям учебного плана в школе, мотивационную и когнитивную готовность к обучению в школах новых типов.

Нанотехнологии в последние годы стали очень популярны в академических кругах, а также в высших учебных заведениях, что можно объяснить неожиданно возникшей острой потребностью в квалифицированных кадрах. Наряду со специально созданными и дополнительными учебными курсами, успешно создаются новые учебники и программы обучения.

Большинство новых учебных пособий пытается отобразить разнообразие идей нанотехнологий и различные научно-технические особенности отдельных областей нанотехнологии, от электроники до молекулярной медицины, однако для фундаментального понимания новой науки гораздо важнее знание междисциплинарных основ, объединяющих область исследований нанотехнологий, независимо от конкретного применения. В мировой науке наблюдается новое и очень интересное явление – проведение междисциплинарных исследований на основе срастающихся и взаимно дополняющих друг друга наук и технологий, в результате чего неожиданно появляются новые продукты и методы.

В широком смысле нанотехнологии – это продукт интеграции знаний, методов и технологий фундаментальных наук - физики, химии, биологии, объединяемых через призму идей квантования и квантового характера взаимодействия.

Ознакомление школьников с новой областью знаний нанотехнологий можно начинать в интегрированном курсе «Окружающий мир», который носит общеобразовательный и развивающий характер, что позволяет продемонстрировать ряд методологических идей, способствующих активизации, структурированию и развитию мыслительной деятельности учащихся. Эти методологические идеи обладают возможностью переноса из

одной области знания в другую, что позволяет сделать вывод об их общем характере, способствует формированию общих учебных умений и способов действий [4].

В процессе изучения интегрированного курса «Окружающий мир» школьники получают знания об окружающем мире из различных источников, используя разные способы познания; начинают осмысливать окружающий мир, ориентироваться в нем; приобретают разнообразные навыки и умения: наблюдать и сопоставлять, проводить несложные опыты, пользоваться приборами, познавать глубже окружающий мир, активно действовать в нем. Постоянно наблюдая явления окружающего мира и находясь во взаимодействии с его предметами и объектами, школьники приобретают не только богатый чувственный опыт, но и развивают умения анализировать, устанавливать связи и зависимости, обобщать наблюдаемое и делать выводы – в общем, все то, что делает ребенка умнее, сообразительнее, любознательнее. Вместе с тем воспитывается логика мысли, развиваются логически правильная речь и воображение.

В процессе ознакомления с окружающим миром достаточно легко создавать ситуации удивления, вопроса, предположения, предвидения, которые становятся основой для появления мотива получения знаний, приобретают особое значение в развитии логического мышления.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Федеральный государственный образовательный стандарт общего образования (начальное общее образование). – М., 2009.
- 2 Наноматериалы. Нанотехнологии. Наносистемная техника Сборник статей под редакцией П.П. Мальцева. – М., Техносфера, 2006.
- 3 Нанотехнологии: Азбука для всех / под ред. Ю.Д. Третьякова. – М., ФИЗМАТЛИТ, 2008.
- 4 Пропедевтика нанотехнологий в школе с использованием метода проектов, // Педагогическое образование в России. 2012, № 1. – С. 33-37.

Ж.Ж. КАПЕНОВА

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова
 Казахстан г. Павлодар
 Zhanarsyn_k@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ И МЕТОДЫ ОПИСАНИЯ ЯЗЫКА

Аннотация

Одним из актуальных вопросов современной лингводидактики является описание языка как феномена человеческого сознания и культуры. Это объясняется влиянием лингвистических теорий, разработанных в контексте антропоцентрической парадигмы. В статье рассматриваются разные аспекты описания языка – когнитивный, лингвокультурологический, лингвострановедческий, концептуальный. Представлены методы, отражающие роль в языке человеческого, социально-культурного, исторического факторов.

Ключевые слова: лингводидактика, антропоцентризм, методы описания языка, лингвострановедческий анализ, лингвокультурологический анализ, концептуальный анализ.

Тілді адамзат ақыл-ойы мен мәдени феномен ретінде сипаттау, қазіргі таңдағы лингводидактиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұны антропоцентрикалық парадигманың аумағында туындаған, лингвистикалық теориялардың әсерінен туындаған деп түсіндіруге болады. Мақалада тілді сипаттаудың бірнеше аспектілері қарастырылған – когнитивтік, лингвомәдениеттанушылық, лингвоелтанушылық, концептуалдық. Тілдің адамзаттық, әлеуметтік-мәдени, тарихи факторларда көрініс табатын маңызын анықтайтын, әдістер берілген.

Түйін сөздер: лингводидактика, антропоцентризм, тілді сипаттау әдістері, лингвоелтанушылық талдау, лингвомәдениеттанушылық талдау, концептуалды талдау.

Annotation

One of the urgent problems of modern linguodidactics is the description of the language as a phenomenon of human consciousness and culture. This is explained by the influence of linguistic theories developed in the context of an anthropocentric paradigm. This article is devoted to various aspects of the description of language. There are cognitive, linguoculturological, linguistic-cultural and conceptual. There presented methods, reflecting the role of language in human, social, cultural, historical factors.

Keywords: linguodidactics, anthropocentrism, methods of description of language, linguistic-cultural analysis, linguoculturological analysis, conceptual analysis.

Лингводидактика (лат. lingua + didaktikos, язык + поучительный) наука, занимающаяся проблемами теории и методики обучения языку как иностранному, неродному, второму и т.д. Основная задача лингводидактики состоит в разработке методологии обучения языку как средству речевой коммуникации в полиязыковом и поликультурном пространстве, средству познания общечеловеческой и национально специфической картины мира, средству функционирования

в разных сферах деятельности и т.д. Как видим, современную лингводидактику отличает многоплановость описания языка. С одной стороны, это можно объяснить теоретической направленностью образовательного процесса на формирование компетентностной личности. С другой стороны, язык по своей природе является достоянием общества, феноменом человеческого сознания, истории, жизни, быта, культуры. Язык полифункционален, динамичен, содержателен с точки зрения со-

циально-культурного, национально-культурного, историко-географического и других планов его осмысления. Из сказанного ясно, что возрастает значимость вопросов разностороннего описания языка, включающего когнитивный, лингвокультурологический, лингвострановедческий аспекты.

Целью настоящей статьи является характеристика аспектов и методов описания языка с позиции современных научных подходов, учитывающих роль человеческого, культурного, исторического и др. факторов.

Известно, что теоретическими основами лингводидактики являются лингвистические концепции и направления, сформированные в контексте научных парадигм. Для лингвистики XXI века характерно сосуществование системно-структурной, функциональной и когнитивно антропоцентрической парадигм, не исключающих друг друга, а взаимообогащающихся новыми научными идеями. В настоящее время ведущую позицию в лингвистике занимает принцип антропоцентризма, согласно которому язык изучается во взаимосвязи с его носителем: язык рассматривается как творение человека и его сознания, как феномен культуры, как средство отражения историко-географических реалий каждого государства или народа и т.д.

В зависимости от объекта и задач исследования выделяются разные лингвистические направления – когнитивное, лингвокультурологическое, лингвострановедческое. Каждое из этих направлений находит место и в лингводидактике. Вполне очевидно, что использование научных достижений современных концепций дает возможность для всестороннего изучения языка, способствующего формированию профессиональной компетентности. В этой связи становится актуальным аспектуальное описание языка. В чем особенность данной разновидности описания?

В отличие от традиционного уровневого описания языка (фонетического, лексического, фразеологического, словообразовательного, морфемного, морфологического, синтаксического, стилистического) аспектуальное предполагает параллельное рассмотрение языковых единиц в когнитивном, лингвокультурологическом, лингвострановедческом аспектах. При этом следует отметить, что центральным звеном может служить концептуальный аспект, который позволит путем выявления понятийных, ценностных, образных, символических и других признаков концептов восстановить их структуру и воспроизвести хотя бы в общих чертах изучаемую картину мира.

Обобщим сказанное в схеме.

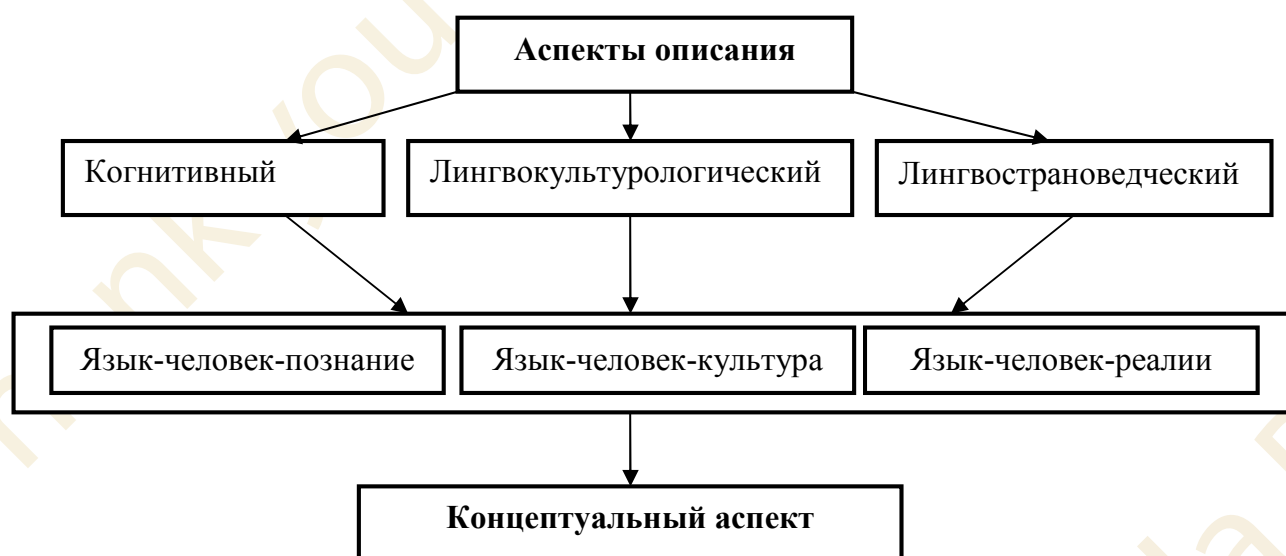

Схема 1. – Аспектуальное описание языка

Рассмотрим все аспекты описания языка.

Когнитивный аспект связан с изучением языка как средства познания. Высокую значимость процессу познания придавал еще великий казахский просветитель Абай Кунанбаев. В «Словах назидания» он писал: «Человек познает окружающий мир... Все его ощущения – приятные и неприятные – запоминаются ему, как определенные образы», которые «располагаются в памяти в определенном соотношении, создавая некую систему образов. Образность того или иного явления или предмета, прочность закрепления его в памяти находятся в прямой зависимости от силы впечатления, произведенного этим предметом или явлением. Впечатление от какого-нибудь нового явления может привести в движение целый ряд ранее усвоенных образов, и некоторые из них становятся еще более яркими, а другие тускнеют. Итак, мы имеем дело не с системой неких застывших образов, сложившейся от первоначального восприятия, а с непрерывно изменяющейся формой познания мира» [1, с. 142].

Говоря о познании с точки зрения лингводидактики, не следует игнорировать когнитивный аспект лексико-фразеологического фонда и грамматического строя, которыми обладает любой язык. Особенно важно обращать внимание на семантический компонент рассматриваемой единицы, представляющей собой результат освоения мира познанием человека и общества. Через язык возможен путь к постижению «системы образов» и «образности того или иного явления или предмета», находящихся в постоянном движении и развитии. Из этого вытекает важность учета разных признаков языка, входящих в его структуру. Речь идет о денотативных, коннотативных, ассоциативных особенностях слова или высказывания. В когнитивном понимании – это признаки, связанные с интеллектуальными, ментальными, психологическими и другими категориями.

Итак, описание языка в когнитивном аспекте предполагает «установление взаимосвязи между языком и когницией, а также изучение языкового сознания и образа мира,

существующего в голове человека» [2, с. 7]. Подтвердим сказанное примерами.

Известно, что слова в рамках речевой темы «Человек и природа» преимущественно являются многозначными. В языковом плане это лексические единицы, характеризующиеся наличием двух или нескольких лексико-семантических вариантов, зафиксированных в толковых словарях.

Так, слово «сердце» имеет 3 значения (по данным «Словаря русского языка» С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой): 1. Центральный орган кровообращения в виде мускульного мешка; 2. перен. Этот орган как символ переживаний, чувств и настроений человека; 3. перен. Важнейшее место чего-нибудь, средоточие.

Изучение других источников позволяет раскрыть новые коннотации и ассоциации, связанные с ментальным миром человека и общества.

Ярким примером для когнитивного описания слова «сердце» может быть «Четырнадцатое слово» Абая. Прочитируем его.

«Разве бывает у человека что-либо *дороже* его *сердца*?

У казахов понятие «*мужество*» родилось от слова «*сердце*». В народе батыра называют «*журекти*», что означает – жигит с *настоящим сердцем* в груди.

Все лучшие человеческие качества, такие как *отзывчивость, сострадание чужому горю и человеколюбие*, – рождаются *сердцем*. Даже *нетерпение* идет *от сердца*. И не бывает лжи, когда слово идет от самого сердца, а если язык *лжет*, значит, *сердце* просто-напросто *обмануто*.

Человек с *чистым сердцем* послушен совету и верен своему слову... батыр – человек мужественный и стойкий, и люди с нескрываемой гордостью называют его человеком с *необыкновенным, волчьим сердцем* в груди.

Казах тоже человеческое дитя, и ему, как и другим людям, свойственно ошибаться. Но заблуждается он не потому, что глуп, а потому, что ему не хватает твердости внять голосу рассудка. *Сердце виновато...*» [1, с. 39-40].

Как видим, в данном контексте слово «*сердце*» является ключевым и отличается

многообразием семантических компонентов (сердце – ценность «дороже сердца», сердце – искренность «настоящее сердце», сердце – обман «сердце обмануто», сердце – волк «волчье сердце» и др.). Выражение «человеком с необыкновенным, волчьим сердцем в груди» объясняется тем, что в представлении древних тюрков существовал культ волка как доброго, умного, свободолюбивого, смелого и верного друга, не поддающегося дрессировке. Из приведенного фрагмента можно составить следующую картину мира: сердце обладает ценностными, этическими, эмоциональными, символическими признаками.

Выявлению признаков, связанных с ментальными, интеллектуальными, психологическими значениями слова, помогает семантико-когнитивный анализ языка, разработанный З.Д. Поповой, И.А. Стерниным в рамках теоретико-лингвистической школы Воронежского университета [3].

Лингвокультурологический аспект ориентирует на обучение русскому языку как средству межкультурной коммуникации. Теоретические основы изучения языка в контексте диалога культур изложены в работах лингвистов В.Г. Костомарова, Е.М. Верещагина, В.Н. Телия, В.И. Карасика, В.А. Масловой, М.Л. Ковшовой и др.

Согласно концепциям ученых в центре внимания находится язык, отражающий социально-культурную реальность – общечеловеческую и национально специфическую. При обучении русскому языку предлагаются векторы рассмотрения языка как феномена культуры:

- 1 от фактов языка к фактам культуры;
- 2 от фактов культуры к явлениям в языке.

В программе такой подход представлен этнокультурологической компетенцией, формируемой в рамках коммуникативной компетенции.

Объектами рассмотрения языка являются: безэквивалентная в национально-культурном отношении лексика; фоновые знания, присутствующие носителям языка и отсутствующие либо иначе трактуемые в иноязычной культуре; не-

вербальные средства общения, отражающие особенности национальной ментальности представителей языка и культуры; тактики речевого поведения в различных ситуациях межкультурного общения; отражение культурных традиций в фольклорных источниках и художественной литературе и т.д.

При первой тенденции рекомендуется извлекать культурную информацию из самих единиц языка, где объектом рассмотрения на занятиях становится специфика отражения в языке культуры его носителей.

При второй тенденции предлагается направлять учебный интерес в сторону изучения культуры, а затем языковых явлений как результат развития культуры: в первую очередь изучается влияние культуры на языковое строительство.

В современной лингводидактике делается акцент на выявление культурной семантики лексики, фразеологизмов, паремий. Поэтому одним из методов описания языка может быть лингвокультурологический анализ языкового материала, его интерпретация на фоне традиционно сложившихся представлений о жизни, быте, доме и т.д.

Приведем фрагмент лингвокультурологического анализа на примере фразеологизма «медовый месяц».

Данный фразеологизм имеет два значения: 1. Начальная, наиболее счастливая пора супружеской жизни. 2. Расцвет, лучшая пора.

Как видим, в его семантике присутствует мотив брака, возможно, связанный с языческими представлениями о Дидилии, богине «супружества, деторождения, роста, растительности, олицетворение луны». Дидилия изображалась по-разному: «молодой женщиной, с закутанной в плащ головой, с зажженным факелом в обнаженных руках (факел – символ начала новой жизни); женщиной, готовящейся дать новую жизнь, с цветами, в венке» [4, с. 33].

С образом луны/месяца связаны некоторые обряды и поверья в казахской культуре. Например, при определении сроков свадьбы обращали внимание на время года и месяца: новолуние и полнолуние считались благо-

приятным временем для бракосочетания. Период роста луны ассоциировался с обилием. Архетипические представления о луне/месяце, связанные с плодородием, материнством, рождением детей, характерны для многих народов.

Лингвострановедческий аспект предполагает изучение географических и исторических реалий, особенностей политического устройства государства.

Показательны в этом отношении лексико-фразеологический фонд и фольклорные материалы языка. Так, в русском языке имеется огромное количество фразеологизмов с топонимическим компонентом («Вавилонская блудница», «Вавилонское столпотворение», «Выводить Вавилоны», «Египетские казни», «Казанская сирота», «Китайская грамота», «Китайская стена», «Китайские церемонии», «Коломенская верста», «Москва слезам не верит» и др.).

Много интересного можно почерпнуть о стране через изучение безэквивалентной лексики (тайга, тундра, бахча, джунгли, савана, прерии и др.), политической лексики (султан, хан, царь, воевода, визирь, император и др.), названий мифологизированных персоналий (Тенгри, Умай, Эрлик, Иван Купала, Ярило, Денница и др.), произведений устного народного творчества (батыр, богатырь, рыцарь, ханшаим, принцесса, Святогор, Ертостик, и др.).

Универсальное (общечеловеческое) – с одной стороны, с другой – самобытное, своеобразное и оригинальное в разных языковых картинах мира можно получить путем концептуального аспекта описания языка. Это основной, на наш взгляд, аспект, объединяющий названные выше аспекты. Обоснованием его необходимости является исследование концепта как одного из центральных научных объектов лингвокультурологического и лингвокогнитивного направлений.

В настоящее время формируется и активно развивается концептология, которая, по мнению М.В. Пименовой, «отличается тремя базовыми чертами: она ономаσιологична, это речь говорящего, а не слушающего; она «лингвальна», т.е. подается со стороны рече-

вой деятельности, а не логических суждений; она исторична, ибо рассматривает концепты в развитии, в семантическом преобразовании» [2, с. 11].

Концептология занимается вопросами изучения языка с позиции исследования как отдельных концептов, так и системы концептов, составляющих ментальное пространство. Это также имеет немаловажное значение и в лингводидактических целях.

Так, при обучении языку возможно использование концептуального анализа для восстановления фрагментов картины мира – универсальной и национально специфической, индивидуально-авторской, наивной, научной, мифологической, фольклорной, религиозной.

Анализ прозаического и поэтического материала в концептуальном аспекте – это перспективы исследования творчески языковой личности в рамках образной (художественной) картины мира.

Делая заключение, можно сказать следующее: на основании учета фундаментальных лингвистических парадигм современности и стратегии формирования различных видов компетенций в рамках преподавания языковой дисциплины можно выделить уровневое (традиционное) и аспектуальное (инновационное) описание языка при ведущей роли последнего. Уровневое представление языка – это статическая, знаковая система; аспектуальное описание – это динамическая система, основанная на анализе научных объектов в ретроспективно-перспективном измерении. Такой подход имеет непосредственное отношение к познанию мира через язык и его сознательному овладению, при котором актуальными становятся семантико-когнитивный, лингвокультурологический, концептуальный анализ как новые методы описания языка.

ЛИТЕРАТУРА

1 Абай (Кунанбаев Ибрагим). Слова назидания. – Алматы, Издательский дом «Библиотека Олжаса», 2014. – 156 с.

2 Пименова М.В. Теоретические основы концептуальных исследований на современ-

ном этапе развития языкознания. // Пименова М.В., Капенова Ж.Ж. Концептуальные исследования в современной лингвистике: теория и практика. – Павлодар-Кемерово: Кереку, 2014. – 160 с.

3 Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Монография. – Воронеж, 2006. – 226 с.

4 Славянская мифология. Словарь-справочник / Сост. Л.М. Вагурина – М.: Линор, 2001. – 504 с.

УДК 378.02:37.016

Н.А. ОЗЕКБАЕВА, У.А. ЖАНПЕЙС, Р.Д. ДАРКЕМБАЕВА

*Казахский национальный медицинский университет
им. С.Д. Асфендиярова
nazym.ozekbaeva@mail.ru
г. Алматы, Казахстан*

К ВОПРОСУ ОБ ОБУЧЕНИИ ЧТЕНИЮ НАУЧНОГО ТЕКСТА В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы, как в процессе чтения специальной научной литературы на русском языке студенты национальных групп вузов приобретают определенные речевые умения и навыки, и извлекают необходимую для своей будущей профессиональной деятельности информацию, способствующие развитию познавательной деятельности. Утверждается, что при помощи целого ряда специально подобранных тренировочных упражнений на практических занятиях у студентов развиваются навыки понимания и активного владения особенностями научного стиля русского языка, а также целенаправленная работа над научным текстом позволяет организовать мыслительную деятельность студента, стимулируя и активизируя ее. На основе текста по специальности для студентов-медиков даны разнообразные упражнения, помогающие обучающимся научиться сворачивать чужое высказывание и порождать собственное.

Ключевые слова: тексты по специальности, будущая профессиональная деятельность студентов, специфика научной речи, восприятие научной информации, учебно-научные тексты, подготовительные и речевые упражнения, методические приемы.

Мақалада ЖОО ұлттық топ студенттері орыс тілінде арнайы ғылыми әдебиетті оқу үрдісінде белгілі тілдік білігі мен дағдыларын меңгеретін, танымдылық қызметін дамытуға ықпалын тигізетін өздерінің болашақ кәсіби қызметі үшін қажетті ақпаратты қабылдауына байланысты мәселелері қарастырылады. Тәжірибелік сабақтарда арнайы іріктелген бірқатар жаттығулар арқылы студенттердің орыс тіліндегі ғылыми стилінің ерекшеліктерін белсенді игеріп, ұғу дағдылары дамитындығы, ал сондай ақ ғылыми мәтінмен жұмыс жүргізуде мақсатты жүзеге асыруға болатындығы, үйренушілердің ойлау қабілетін ынталандыра және жандандыра отырып, ойбөлісуді ұйымдастыруға болатындығы мақалада келтіріледі. Болашақ дәрігер-студенттер үшін мамандықтары бойынша мәтіннің негізінде үйренушілерге біреудің пікірінің негізінде жеке өзінің пікірімен бөлісуге көмектесетін түрлі жаттығулар ұсынылған.

Түйін сөздер: мамандығы бойынша мәтіндер, студенттердің болашақ кәсіби қызметі, ғылыми сөйлеудің ерекшеліктері, ғылыми мәтінді қабылдау, оқу-ғылыми мәтіндер, дайындық пен сөйлеу жаттығулары, әдістемелік тәсілдер.

Annotation

The article considers the issues of reading special scientific literature in Russian language for students of national groups of high schools and how to acquire certain verbal skills and extract the necessary information for their future career, that contribute to the development of cognitive activity. It is argued that using a number of specially selected training exercises in practical classes for students develop comprehension skills and active possession of characteristics of the scientific Russian language style, as well as purposeful work on a scientific text which allows students to organize mental activity of students, stimulating and activating it. On the basis of specialty texts for medical students a variety of exercises helping students to learn how to minimize utterance and generate their own are given in this article.

Key words: texts on specialty, the future professional activities of students, specific scientific speech, perception of scientific information, educational and scientific texts, training and speech exercises, instructional techniques.

В настоящее время в связи с реформированием высшего образования, а также с большой потребностью общества в высококвалифицированных специалистах серьезное внимание в процессе обучения русскому языку в неязыковых вузах направлено на повышение эффективности обучения чтению и адекватному восприятию текстов по специальности.

Как пишет Н.И. Андропова, «основная задача практического курса русского языка в национальных группах вузов – не только совершенствование разговорной речи, но и привитие навыков свободного пользования русским языком в общественной жизни, а также в практической деятельности по специальности. Через русский язык, на который переводится вся научно-техническая и иная информация со всего мира, открывается доступ к мировым достижениям науки, а потому научить студентов быстро ориентироваться в научной (учебной) книге и прежде всего по избранной специальности – необходимое условие подготовки квалифицированного специалиста любой профессии» [1, с. 10].

«Роль русиста в современном обучении студентов-нефилологов видится в том, чтобы «наводить мосты» между учебно-познавательной и будущей профессиональной деятельностью учащихся, учитывая при этом специфику мыслительных процессов, личностные устремления обучающихся. Известно, что учение, которое осуществляется на уровне мыслительной деятельности, наибо-

лее эффективно. В связи с этим преподавателю необходимо формировать у студентов внутренние мотивы познавательной деятельности, превращая требования будущей профессиональной деятельности в «перспективу сегодняшнего дня» [2, с. 224]. Поэтому на пути реализации практических, общеобразовательных и воспитательных целей обучения чтению профессиональной литературы одним из основных является фактор зависимости понимания от мотивации. На первый план выходит значимость психологической установки, осознание студентами практической ценности обучения чтению, формирования потребности в чтении, глубокого профессионального интереса, т.к. современный специалист немислим без широкой осведомленности в отечественной и зарубежной литературе по избранной специальности.

Чтение научных и учебных текстов по специальности на занятиях по русскому языку позволяет включить студентов в деятельность, которая является предпосылкой для самостоятельных творческих исследований учащихся. В процессе чтения специальной литературы на русском языке студенты национальных групп вузов должны не только приобрести определенные речевые умения и навыки, но и извлечь необходимую для своей будущей профессиональной деятельности информацию, что будет развивать познавательную деятельность. Работа, направленная на формирование интереса к языку через связь с будущей практической деятельностью, не мо-

жет не вызвать у студентов интереса к чтению, поскольку он будет осознавать, что русский язык во многом способствует обогащению профессиональных знаний. Это послужит стимулом к дальнейшему самообразованию и будет способствовать формированию высококвалифицированных специалистов, востребованных современным обществом.

При обучении текстов по специальности необходимо помнить, что для адекватного восприятия материала студент должен хорошо знать специфику научной речи, ее существенные языковые приметы, уметь оперировать логическими и грамматическими категориями, быть подготовленным к восприятию научной информации на русском языке.

Чтение и усвоение научных текстов на русском языке требует определенных усилий студентов национальных групп, которые обусловлены специфическими особенностями лексико-грамматической структуры научного текста.

Обучать студентов национальной аудитории научной речи целесообразно на материале учебно-научных текстов, так как эти тексты в большей мере соответствуют программе по специальным дисциплинам, чем научно-популярные тексты. Научно-популярные тексты могут быть использованы для домашнего чтения, для повторения грамматического материала на более позднем этапе обучения. Специальные научные тексты служат источником отбора необходимых синтаксических конструкций научной речи, так как они являются наиболее специфичными для научного стиля. В научно-популярных текстах обычно наблюдается более ограниченное, нежели в специальной литературе, количество синтаксических конструкций, свойственных научной речи.

Известно, что студенты нередко испытывают большие трудности, когда читают научную литературу на русском языке, не могут понять содержание того или иного текста, письменно изложить свои мысли о прочитанном, а тем более воспринимать научную речь на слух.

Понимание текста основано на выявлении элементов его структуры и их взаимосвязи,

а также на владении языковыми средствами выражения содержания.

Задача преподавания и обучения языку специальности состоит в том, чтобы при помощи целого ряда специально подобранных тренировочных упражнений на занятиях развивать у студентов навыки понимания и активного владения особенностями научного стиля русского языка.

Целенаправленная работа над научным текстом позволяет организовать мыслительную деятельность студента, стимулируя и активизируя ее. Целесообразно развивать у студентов специальные умения по концентрации внимания на основном, главном в тексте, на установлении смысловых связей между предложениями, на анализе смысловой структуры материала, на умении дифференциации повествования и описания, объяснения и доказательства, на вычленении определений, доказательств, выводов и т.д.

Для научных текстов характерна логическая связность всех частей: определение предмета, введение термина, отнесение предмета к классу (типу), анализ его структурного и количественного состава, происхождение предмета или явления, сравнение этого предмета с другими по признакам сходства или различия.

Логическая последовательность в процессе обучения чтению научного текста и восприятию научной информации может и должна стать планом-ориентиром, автоматизированной схемой изложения, благодаря которой обучающимся будет легче понимать текст и воспроизводить, студент будет сам стремиться описывать, объяснять каждый из встретившихся ему предметов или явлений по этой схеме.

Умение воспроизводить информацию, содержащуюся в тексте является важным этапом на пути к достижению конечной цели обучения русскому языку студентов-нефилологов – порождению самостоятельного высказывания. В связи с этим необходимо включать в работу разнообразные упражнения, помогающие научиться сворачивать чужое высказывание и порождать собственное.

Начиная работу с текстами по специальности в аудитории, уже в процессе чтения проводится словарная работа со словами и словосочетаниями, которые должны войти в активный словарь студентов. Для объяснения значений новых слов используются разнообразные приемы: подбор синонимов или антонимов, перевод, наглядность, словотолкование, морфологический анализ слова. Для уяснения и закрепления синтаксических конструкций, словосочетаний, характерных для научного стиля русского языка проводится целый ряд специально составленных упражнений – подготовительных и речевых. Цель подготовительных упражнений – снять лексико-грамматические трудности при чтении текста, формировать умение передачи мысли разными языковыми средствами, извлекать информацию (вычленение информативных центров, ключевых слов и пр.). Речевые упражнения – это смысловой анализ текста с целью определить наиболее важную информацию, которую можно передать сокращенно. Обязательно необходимо провести вопросно-ответную беседу. При этом используются как вопросы, данные к тексту, так и составленные самими студентами

Сначала студенты учатся составлять планы и конспектировать прочитанный текст, они учатся выбирать из текста самое главное. После того, как уяснили основной принцип конспектирования – выбирать из текста главные мысли и кратко их записывать, мы переходим к более сложным формам письменных работ – реферату, аннотации, рецензии и др.

Покажем на примере текста «Витамины» как проводится работа над текстом по специальности для студентов медицинского университета. Работу с текстом можно вести по классической схеме:

I. Притекстовые задания, подготавливающие восприятие научной информации:

1. Прочитайте текст по абзацам. Определите основную мысль каждого абзаца. В каких предложениях она заключена.

Витамины

Витамины – это группа органических соединений, имеющих огромное значение для

нормального обмена веществ и жизнедеятельности живых организмов.

Основоположником учения о витаминах является русский биохимик Н.И.Лунин. В 1881 году Н.И.Лунин установил, что при кормлении белых мышей только искусственным молоком, состоящим из казеина, жира, молочного сахара и солей, животные погибают. Следовательно, в натуральном молоке содержится помимо известных ингредиентов некоторое количество неизвестных нам жизненно необходимых веществ. В 1912 году польский биохимик Казимир Функ предложил название «витаин», сложив два латинских слова: «вита» - «жизнь» и «амины» - химические структуры, без которых жизнь невозможна. К.Функ обобщил накопленные к тому времени экспериментальные и клинические данные и пришел к выводу, что такие заболевания, как цинга, рахит, пеллагра, бери-бери, - болезни пищевой недостаточности, или авитаминоза. С этого момента наука о витаминах (витаминология) начала интенсивно развиваться.

Оценку роли и значения витаминов для жизнедеятельности организма дал видный американский химик Лайнус Полинг, дважды лауреат Нобелевской премии. Л. Полинг приходит к выводу, что ежедневный прием даже умеренных доз аскорбиновой кислоты (витамина С) приводит к снижению заболеваемости и облегчает течение простуды.

Метод обнаружения витаминов, примененный Луниным (содержание животных на специальной диете – вызывание экспериментальных авитаминозов), был положен в основу исследований. Было выяснено, что не все животные нуждаются в полном комплексе витаминов. Отдельные виды животных могут самостоятельно синтезировать те или иные витамины. Но главным был вывод о том, что витамины необходимы для всех живых организмов.

Первоисточником витаминов служат главным образом растения. Человек и животные получают витамины непосредственно с растительной пищей или косвенно – через продукты животного происхождения. Важная роль в образовании витаминов принадлежит также ми-

кроорганизмам. Например, микрофлора, обитающая в пищеварительном тракте жвачных животных, обеспечивает их витаминами группы В. Витамины поступают в организм животных и человека с пищей, через стенку желудочно-кишечного тракта. Недостаточность снабжения организма витаминами ведет к его ослаблению, резкий недостаток витаминов – к нарушению обмена веществ и заболеваниям – авитаминозам, которые могут окончиться гибелью организма. Авитаминозы могут возникать не только от недостаточного поступления витаминов, но и от нарушения процессов их усвоения и использования в организме.

Витамины имеют буквенные обозначения, химические названия или названия, характеризующие их по физиологическому действию. В 1956 году была принята единая классификация витаминов, которая стала общепотребительной.

Витамин А – существенный компонент для всех позвоночных, от него зависит острота зрения, хорошее состояние кожной ткани, нормальное развитие костей. Витамин С укрепляет иммунную систему человека. Установлено также, что в результате приема большого количества аскорбиновой кислоты увеличивается сопротивляемость организма в условиях холода. При регулярном приеме аскорбиновой кислоты предотвращаются заболевания позвоночника, повышается живость и острота ума. Витамины группы В улучшают обмен углеводов, жиров, белков, прекрасные антиоксиданты, препятствуют развитию атеросклероза. Витамин Е препятствует развитию сердечно-сосудистых, нервных, онкологических и др. заболеваний. Витамин Д повышает усвоение пищевого кальция, необходим для роста костей. Опыты показывают, что недостаток витаминов приводит к болезням.

2. Лексико-грамматические задания:

1) Выпишите из текста существительные среднего рода с суффиксами *-ни, -ени* обратите внимание на то, от глаголов какого вида они образованы.

2) Найдите в тексте конструкции «абстрактное существительное + существительное в Р.п.».

3) Выпишите из двух первых абзацев текста конструкции «прилагательное + существительное».

4) Выпишите из текста 2-3 предложения с глаголами настоящего времени со значением постоянного действия.

5) Выпишите из текста в два столбика действительные и страдательные причастия.

6) Найдите в тексте предложения, построенные по моделям: *что – это что, что – что, что было положено в основу чего* и т.д.

С каждым текстом обязательно проводится словарная работа – до чтения выясняются и объясняются слова, незнание которых затруднит понимание студентами текста в целом:

Биохимик – специалист, изучающий химические процессы живого организма

Казеин – белковое вещество, содержащееся в молоке

Ингредиент – составная часть сложного соединения или смеси

Цинга – болезнь, вызываемая недостатком витаминов в организме и выражающаяся в разрыхлении и кровоточивости десен

Рахит – детская болезнь, состоящая в ненормальном развитии костей вследствие недостатка в организме солей извести, нарушения обмена веществ

Пеллагра – хроническая болезнь, вызываемая недостатком в организме витамина В2, выражается поражениями кожи, рвотой, поносом и психическими расстройствами

Бери-бери – болезнь обмена веществ, вызываемая питанием одним полированным (т.е. лишенным оболочки) рисом; проявляется множественным воспалением нервов; распространена в Индии, Японии, Южной Африке

Синтезировать – получать сложные химические соединения из более простых

Микроорганизмы – мельчайшие организмы, невидимые без микроскопа: бактерии, инфузории и пр.

Микрофлора – совокупность бактерий, населяющих кишечник и невидимых простым глазом

Физиологическое действие – действия, происходящие в живом организме

Антиоксиданты – природные или синтетические вещества, способные тормозить окисление органических соединений и развитие заболеваний

Атеросклероз – поражение артерий, сопровождающееся скоплением на их внутренней поверхности жировых веществ

II. Постлестекстовые задания, контролирующие понимание информации:

1. Смысловой анализ текста:

- 1) Что такое витамины?
- 2) Что установил Н.И.Луни в процессе своих экспериментов с мышами?
- 3) Какой вклад в учение о витаминах внес польский биохимик К.Функ, обобщив экспериментальные и клинические данные?
- 4) Как оценил роль и значение витаминов для жизнедеятельности организма американский химик Л.Полинг?
- 5) К какому выводу привел экспериментальный метод, примененный Луниным?
- 6) Какова роль растений и микроорганизмов в образовании витаминов?
- 7) Как витамины поступают в организм человека и животных?
- 8) К чему ведет недостаточность снабжения организма витаминами?
- 9) Какова единая классификация витаминов?
- 10) Какова роль витаминов в жизни человека?

2. Из данных предложений составьте план, который соответствовал бы содержанию прочитанного текста. Проставьте в скобках порядковый номер пунктов плана.

() Л.Полинг о роли и значении витаминов для организма.

() Первоисточники витаминов.

() Единая классификация витаминов.

() Витамины – это группа органических соединений.

() Выводы К.Функа.

() Роль и значение группы витаминов.

() Основоположник учения о витаминах.

() Метод обнаружения витаминов Луниным.

() Авитаминоз - недостаточное снабжение организма витаминами.

3. Перескажите текст по получившемуся плану.

Таким образом, задания и упражнения, предлагаемые в данной статье, безусловно, не исчерпывают всего набора оперативных средств. В процессе обучения чтению научного текста необходимо постоянно пополнять, расширять и совершенствовать методические приемы для достижения конечной цели – научению создания собственного высказывания на профессиональные темы в практической деятельности по специальности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Андропова Н.И. Лексическая работа на занятиях по русскому языку в национальных группах вузов. – Алма-Ата, 1983.

2 Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. – М., 1985.

С.А. ҰЗАҚБАЕВА, З.Т. ӘБІЛОВА

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті
Алматы қ., Қазақстан*

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ РЕФЛЕКСИВТІ ҚАСИЕТТЕРІН ДАМУ ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация

Мақалада болашақ мұғалімнің кәсіби рефлексивті қасиеттерін дамыту тәсілдері қарастырылады. Педагогикалық рефлексияны дамыту болашақ педагогқа рефлексивті іс-әрекетті іске асыруға мүмкіндік береді, соған сәйкес тұлғалық-бағдарлық оқытумен, инновациялық және шығармашылық іс-әрекетпен және т.б. байланысты міндеттерді шешуге жәрдемдеседі. Мұғалімнің осы кәсіби қасиеттерінің пайда болуы мен қызмет етуінің көрсеткіші ретінде оның педагогикалық іс-әрекет объектілеріне: оқушыларға, жұмыстың теориясы мен практикасына, өзіне рефлексивті қарым-қатынасын атауға болады.

Түйін сөздер: рефлексия, педагогикалық рефлексия, рефлексивті іс-әрекет, рефлексивті қарым-қатынас, рефлексивті қасиет, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі бақылау, өзіндік бағалау, өзін-өзі байқау.

Развитие педагогической рефлексии позволит будущему учителю осуществлять рефлексивную деятельность, а следовательно, решать задачи, связанные с личностно-ориентированным обучением, инновационной и творческой деятельностью и др. Показателем возникновения и функционирования данного профессионально-личностного качества учителя можно считать его рефлексивное отношение к объектам педагогической деятельности: учащимся, теории и практике работы, самому себе.

Ключевые слова: рефлексия, педагогическая рефлексия, рефлексивная деятельность, взаимоотношения, самосознание, самосовершенствование, самоконтроль, самооценивание.

Annotation

Development of a pedagogical reflection will allow future teacher to carry out reflexive activity and consequently, to solve the problems connected with personal orientirovannym training innovative and creative activity, etc. as an indicator of emergence and functioning of this professional and personal quality of the teacher it is possible to consider his reflexive attitude towards objects of a pedagogical deyaiynost: pupil, theory and practice of work, itself.

Keywords: reflection, pedagogical reflection, reflective activities, relationships, self-awareness, self-improvement, self-control, self-assessment.

Бүгінгі таңда педагогикалық рефлексия мен рефлексивтік қабілеттерді зерттеуге арналған зерттеу еңбектері баршылық. Оларда рефлексивті іс-әрекет ұғымына біраз назар аударылады. Солардың ішінде егер, Г.П. Звинегородский өзінің рефлексивтік іс-әрекет индивидтің рефлексивтілігі дамуының

жолдары мен шаттарын айқындайды, рефлексия детерминация негізі және өзіндік даму тетігі ретінде, ал рефлексивтілік-іргелі тұлғалық сипаттама ретінде түсініледі деп есептесе, Т.А. Кольшева «рефлексиялық іс-әрекет – бұл «жалпы» мен «жекенің» және «объективтілік» пен «субъективтіліктің» диа-

лектикалық бірлігі табысты жүзеге асатын тіршілік әрекеті деңгейін қамтамасыз ететін іс-әрекет» деп ой тұжырымдайды [1, 4-б.].

Біз өз зерттеуімізде академик М.К. Тугушкинның жетекшілігімен психологтар тобы ұсынған «рефлексивтік іс-әрекет бұл педагогтың өз педагогикалық іс-әрекетін талдап, сәйкес бағалай білуі өзін-өзі танудан, өзін-өзі бағалаудан және өз мінез-құлқын өздігінен реттеуден көрініс беретін өзіндік санасын дамыта алуы, тұлғалық өсуге, өзін көрсетуге және өзін реттеуге ұмтылуы» деген анықтаманы негізге аламыз және «оқытушы табысты жұмыс істеу үшін қажетті психологиялық дайындығы болуы тиіс біз оның мынадай үш негізгі құрамын бөліп көрсетеміз: педагогикалық іс-әрекеттегі психологиялық мәдениеті, психологиялық құзырлылықты қалыптастыру және еңбек рыногында көрсете білуі», яғни мұғалімнің оқушыларға ғана емес, өзіне де қатысты қасиеттерді қалыптастыруға көңіл бөлу жаңалық болып табылады деген ой тұжырымын толық қолдаймыз [2, 128-б.].

Педагогика мен психология саласында жүргізген зерттеулер (Н.В. Кузьмина, М.К. Тугушкина) мұғалім іс-әрекетінің негізгі түрлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді: конструктивтік, коммуникативтік, ұйымдастырушылық, және рефлексивтік. Осылайша, рефлексивтік компонент педагогикалық іс-әрекеттің негізгі компоненттердің бірі болып табылады және соған сәйкес оны қалыптастыру үшін мұғалімде рефлексивті қасиеттерді дамыту қажет.

Педагогикалық рефлексияны зерттеуші ғалымдар өзін-өзі бақылау, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту секілді рефлексивтік қасиеттерді ажыратып көрсетеді. Өзін-өзі бағалау деген сөздің мағынасына көңіл бөлсек, ол өз-өзінді, өзінің әрекеттеріңді, ойларыңды, сөздеріңді, түйсінулеріңді қадағалап отыру дегенді білдіреді.

Өзінді өзін бақылау деген ұғымға біз көбіне жете мән бермей-ақ жиі қолданамыз. Сабак жүргізіп тұрып өз дауысыңа құлақ саласың: бір қалыпта айтып тұрсың, дауыс ырғағын өзгерту керек, оқушылар шаршады – дауысты көтере бастайсың, наразылық білдіресің. Күш

салып, тыныштанасың, дауыс қалыпқа түседі және жылы шырай білдіресің. Орындалатын іс пен оның қалай орындалатыны арасын осылайша ескеру адамның өзін түсінуге, өз тұлғасының әлсіз тұстары мен басым жағын көре білуге жәрдемдеседі.

Өзін оқу, жұмыс, ойын, қарым-қатынас әрекеті үдерісінде көре алу – бұл өзін-өзі бақылау болып табылады. Алайда өзіне – әрекет етушіге бұл қарым-қатынастар жай, оңай қалыптасатын болса, онда өзін-өзі бақылаудан пайда жоқ. Адам үшін тұлғалық қасиеттерді, бұл жағдайда өзін-өзі бақылауды саналы түрде қалыптастыру әлдеқайда маңызды.

Өзін-өзі бақылау, бақылаудың нысаны бақылаушы субъектінің өзінің психикалық жағдайы мен әрекеті болып табылады. А.В. Мудрик «Өзін-өзі бағалау – тұлғаның өзін, өз мүмкіндіктерін, қасиеттерін өзге адамдар арасында орнын бағалауы, ал ол тіршілік әрекетінің түрлі салаларында қол жеткізген табыстармен, адамдармен өзара қарым-қатынаспен адамда рефлексияның, сыншылдықтың, өзіне және айналасына талап қоюшылықтың дамуымен байланысты» деп түсіндіреді. Өзін-өзі бағалау – бұл адамның өзіне бағытталған мақсаттарының жиынтығы. Ол өзіне сенім, сенімге эмоционалдық қатынас, мінез-құлықтан көрініс беретін әсерді біріктіреді. Сонымен, өзін-өзі бағалауды, индивидтің өзі жөніндегі түсінігі және осы түсінікті тиімді бағалауы ретінде нақтылауға болады. Әдбиетте өзін-өзі бағалауды анықтау үшін келесі формула ұсынылады: Өзін-өзі бағалау = жетістік + талаптану.

Сонымен қатар жағымды өзіндік бағалау үшін бұл көрсеткіштер белгілі бір арақатынаста болуы аса маңызды. Ол жетістік, үлгерім мен қабілеттер арасында байланыс бар деп санайды. Жетістіктер өзін-өзі бағалаудың артуына сәйкес болуы, ал өзін-өзі бағалау өз кезегінде, адамның іс жүзінде дамуына төмен немесе жоғары сәйкес болуы мүмкін. А.В. Мудриктің пайымдауынша, әдетте, адам неғұрлым ересек болса, оның өзін бағалауы айналасының, тіпті ең жақындарының пікіріне соғұрлым аз тәуелді, дегенмен бұл тәуелділік еш уақытта толық жоғалып кетпейді. Жоғары сынып

оқушыларында өзін-өзі бағалау жоғарыдан төмен немесе керісінше күрт өзгеріп отыруы мүмкін. «Бұл жасөспірімдік шаққа тән құндылық бағдарлардың жиі қайта бағалануының көрінісі» [3,59-б.].

Өзін-өзі байқау – бұл өз қылықтарыңды, ойларыңды, сезімдеріңді, әсерленушілігіңді қарастыру, зерттеу, ол құрамды бөліктерге бөлуге, оған енетін элементтерді анықтауға, олардың қасиеттерін талдауға негізделеді. Өзін-өзі байқау өзіңмен немесе тағы да біреумен ішкі диалог, ол адамның өзіне қатысты зерттеушілік көзқараста болуына мүмкіндік береді. Ол өзіңмен немесе серіктестеріңмен, іс жүзінде тағы да өзіңмен ойша айтысуға алып келеді.

Бірқатар авторлардың еңбектері, солардың ішінде А.К. Маркова мұғалімдерді ең алдымен адамды зерттеуге қызығушылық танытатын, өзгені және өзін түсінуді, өз тұлғасын көрсетуді және өзгенің тұлғалық дамуына жағдайлар жасауды, оқушы үшін психологиялық қауіпсіздік жағдай туғызуды және өзін психологиялық тұрғыда қорғауды көздейтін өз еңбегінің гуманистік бағыттылығын байқауға бағдарлайды,

Өзін-өзі байқау үдерісіне Т.А. Колышева да үлкен мән береді. Ол өзін-өзі байқауды бастапқы және қорытынды деп бөліп қарастырады. «Бастапқы өзін-өзі байқау қандай да бір қайшылықты анықтағанда және оны ой елегінен өткізгенде пайда болады. Зерттелетін үдерістің алғашқы буыны бола отыра, ол ең алдымен мұғалім тұлғасының эмоционалды-экспрессивтік тараптарын қозғалысқа алып келеді, алайда онымен ғана шектелмейді. Бастапқы өзін-өзі байқау – бұл өзінің өзгеше диагностикасы. Оның мақсаты – қайшылықтың пайда болу себептерін ойлану, жеке тұлғаның қасиеттеріне сыни талдау жасау, ал негізгі – сырттан алынған жинақталған тәжірибе» деген түсінікті ұстанады [4,139-б.].

Педагогтар мен психологтар жұмысына сүйене отырып, біз өз зерттеуімізде педагогикалық рефлексия мұғалімнің аса маңызды қасиеттерінің бірі болып табылатындығын көрсетуге талпындық. Педагогикалық рефлексияны дамыту болашақ педагогқа реф-

лексивті іс-әрекетті іске асыруға мүмкіндік береді, соған сәйкес тұлғалық-бағдарлық оқытумен, инновациялық және шығармашылық іс-әрекетпен және т.б. байланысты міндеттерді шешуге жәрдемдеседі. Мұғалімнің осы кәсіби қасиеттерінің пайда болуы мен қызмет етуінің көрсеткіші ретінде оның педагогикалық іс-әрекет объектілеріне: оқушыларға, жұмыстың теориясы мен практикасына, өзіне рефлексивті қарым-қатынасын атауға болады.

Мұғалімді рефлексивті іс-әрекетке даярлаудың қажеттігі ресми құжаттарда көрсетілген бе деген сұрақ туындайды. Жалпы білім беру стандартына назар аударсақ. Мемлекеттік білім беру стандарттары қоғамды басқару жүйесіне енетіндігі және заң жүзінде бекітілгендігі белгілі, егер жоғары оқу орнындағы білім берудің Мемлекеттік білім беру стандарттарын қарастырсақ, ондағы «Екі шет тілі» мамандығы бойынша оқытушыны даярлау деңгейіне қойылатын талаптардан болашақ мамандардың рефлексивтік қабілеттерін қалыптастыруға ашық, анық формадағы талаптардың жоқ екендігін көруге болады. Алайда бірқатар талаптарда бұл қабілеттерді дамытудағы алғышарттар нақты формада көрсетілмейді:

Мәселен оқытушы:

- кәсіби міндеттерді атқаруда ситуацияларды талдау мен шешім таңдауда талап ететін міндеттерді шешуге дайын;

- кәсіби іс-әрекет түрі мен сипатын өзгертуге психологиялық тұрғыдан дайын, мамандықты көтеру қажеттігін ұғынады, кәсіби іс-әрекет саласындағы білімдерді өздігінен игеруге қабілетті.

Бұл талаптарға сүйене отыра, біз жұмысқа психологиялық тұрғыда дайын болуды, ситуацияға талдау жүргізе алуды, білімдерді өздігінен игеруді көздейміз, бұл қасиеттердің барлығы дамыған рефлексивтік біліктер мен қабілеттердің болуын болжайды.

Жоғары педагогикалық оқу орындарындағы психологиялық-педагогикалық циклдегі пәндер бойынша мамандарды даярлау деңгейіне мемлекеттік талаптарда да педагогикалық рефлексияны дамыту бойынша талап-

тар анық түрде көрсетілмеген, дегенмен, жекелеген ережелерде оларды дамытудың қажеттігі жанама айтылады. Осының бәрін ескере отырып біз «Жалпы педагогикалық кәсібилік стандарттары» бөлімінде рефлексивтік құрамға мынадай талаптарды енгізген дұрыс деп есептейміз:

- өз кәсіби мәнді тұлғалық қасиеттер білу;
- 3 факторлы үлгі көрсеткіштері бойынша өзін-өзі бағалау;
- педагогикалық кәсібилік интроспекциясын меңгеру.

Біз Мемлекеттік білім беру стандарты педагогикалық рефлексияны дамытуға айқын талаптардың болмауы мұғалімде рефлексивтік қасиеттерді қалыптастыруға жеткілікті көзқарастың болмауынан деп болжаймыз.

Білім беру жүйесінің жаңаруы мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеті сипатының өзгеруіне, оның кәсіби қасиеттері мен қабілеттеріне ықпал етеді. Олар мейлінше, жаңа рефлексивтік салаларды сиптайды. Іс-әрекеттегі рефлексивтілік феноменін талдау ойлау кестесін өзгертуге іс-әрекет нормаларын түзетуге алып келетін үлгіден бас тарту пайда болған жерден басталады және рефлексияның жетекші қызметі ең алдымен өз іс-әрекетін дамыту арқылы кәсіби іс-әрекеттегі қиындықты жоюда болып табылады. Рефлексия бүкіл іс-әрекет пен тетіктерді кіріктіреді. Кәсіби іс-әрекет пен рефлексия бір-бірімен ажырамас байланыста болады: іс-әрекеттегі өзгерістер рефлексиядағы өзгеріске алып келеді және керісінше.

Зерттеу рефлексияланатын ойлар мен мазмұндағы белгілі бір айырмашылықтар мынадай рефлексия түрлерін анықтауға болатынын көрсетті: олар рефлексивтік үдерістің қазіргі типологиясын құрайтын, интеллектуалдық, тұлғалық, коммуникативтік, кооперативтік, синтетикалық рефлексиялар. Осыған орай рефлексияның негізгі функциялары болып: тану (бақылау, аңдау, қарастыру, бейнелеу, зерттеу); сыни (бағалау, тексеру, түзету) қайта ой елегінен өткізу, іс-әрекетті реттеу, қиыншылықты жою, іс-әрекетті дамыту және кәсібилікті қалыптастыру саналады.

Педагогикалық рефлексия – болашақ мұғалімнің өзіне тиесілі педагогикалық іс-әрекетін талдауға, бағалауға және қажетті түзету енгізуге, оны өзге адамдардың оң көзбен қабылдауына бағытталған педагогикалық еңбектің мәнді сипатын өздігімен танып білу үдерісі. Рефлексия іс-әрекеті дәстүрлі орындаудан шығуды, кәсіби-педагогикалық міндеттерді шешудің қалыптаспаған жаңа жолдарын іздестіруді және өзінің кәсіби-тұлғалық тәжірибесіндегі стереотиптерді жоюды қамтамасыздандырады.

Рефлексияның іс-әрекетін ерекше түрі ретінде көрінуімен байланысты біз кәсіби-педагогикалық рефлексиясына қалыптастыру басқаруға болатын үдеріс деген тұжырымды негіздейміз. Бұл тезисті дәлелдеу үшін біз кәсіби-педагогикалық рефлексияның мазмұндық астарын қарастырамыз және оның даму ерекшелігін анықтайтын келесі негізгі компоненттерді бөліп көрсетеміз: мотивациялық-мақсаттық, мазмұндық-іс-әрекеттік, эмоционалдық-еріктік, коммуникативтік-технологиялық және бақылаушық-бағалаушылық.

Мотивациялық-мақсаттық компонент кәсіби-педагогикалық рефлексияға қажетсінуді мұғалім жұмысында кәсіби-педагогикалық рефлексияны қолдану мотивтері мен мақсаттарын жете ұғыну қажеттігін білдіреді. Мотивациялық-мақсаттық компоненттің негізіне педагогикалық іс-әрекетпен қанағаттанбаушылық, студенттердің өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге бағыттылығы, кәсіби білімдерді, біліктер мен дағдыларды игеруге ұсыныс алынады.

Мазмұндық-іс-әрекеттік компонентке кәсіби-педагогикалық рефлексияның теориялық негіздерін нақтылайтын білімдер, сондай-ақ рефлексивтік іс-әрекетті іске асыру бойынша мұғалімнің кәсіби біліктері жатады. Бұл компонент тұлғаның интеллектуалдық қабілеті мен кәсіби – тұлғалық қасиеттерін, тұлғаның интеллектуалдық қабілеттері мен кәсіби-тұлғалық қасиеттерін кіріктіреді, олардың үйлесімділігі креативтілік деңгейі сондай-ақ педагогикалық іс-әрекеттің жаңа жолдары мазмұны және оқыту технологиясын байланыстыру қабілеттері жөнінде пікір білдіруге мүмкіндік береді.

Эмоционалдық-еріктік компонент кәсіби-педагогикалық рефлексияны қалыптасыру үдерісіне құндылық қарым-қатынас құбылысын, рефлексиялық іс-әрекетті тиімді іске асыруға ықпал ететін тұлғалық және субъективті іс-әрекеттік қасиеттерді қалыптастыруға бағыттылықты білдіреді.

Коммуникативті-технологиялық компонент кәсіби рефлексияны қалыптастыру құрылымындағы коммуникация біліктері мен дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық шаттарын білдіреді. Бұл компоненттің негізіне коммуникативтік үдерістің тиімді өтуін қамтамасыз ететін білімдер, біліктер мен дағдылар алынады. Қарым-қатынастағы түрлі ситуацияларға бағдарланушылық, сондай-ақ сезімдік тәжірибеге, өзін және өзгелерді түсінуге негізделген нәтижелі өзара әрекетті құру үшін қажет ішкі қорлар жүйесі алынады.

Бақылаушылық-бағалаушылық компонент педагогтың рефлексивтік іс-әрекетін бағалау мен өзіндік бағалауды болжайды. Ол өзіне сәйкес тұлғалық және кәсіби өзін-өзі бағалауды, өз мазасызданулары мен көңіл-күйлеріне жете мән беруді біріктіреді.

Аталған компоненттер болашақ мұғалімдердің педагогикалық рефлексиялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру моделін жасауға және өлшемдері мен көрсеткіштерін, деңгейлерін анықтауға мүмкіндік береді. Модель болашақ мұғалімдердің педагогикалық рефлексиялық іс-әрекетке даярлығын қалып-

тастыру деңгейін зерттеп білуге, рефлексиялық іс-әрекетке даярлауда тірек болатын принциптерді анықтауға және педагогикалық шарттарды айқындауға септігін тигізеді.

Қорыта айтқанда, университет студенті тұлға, индивид және іс-әрекет субъектісі ретінде рефлексияның бүкіл компоненттерінің дамуын толық мөлшерде жүзеге асырып, кәсіби-тұлғалық жетілуге өздігімен талпынуы қажет. Ал бұл болса, студенттердің ақпаратты, тәжірибені қабылдағанда, сонымен бірге оны өз ой-санасынан өткізіп, рефлексиялауға және өзінің практикалық іс-әрекетін реттеуге үйренген жағдайда ғана жүзеге асады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Колышева Т.А. Подготовка учителя музыки к профессионально-личностной рефлексии в системе высшего педагогического образования. – М., 1997. – С. 4.

2 Практическая психология для преподавателей / Коллектив автор, под рук. акад. М.К. Тугушкиной. М.: ИИД «Филин», 1997. – С. 128.

3 Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение: Кн. для старшеклассника. – М.: Просвещение, 1986. – С. 59.

4 Колышева Т.А. Подготовка учителя музыки к профессионально-личностной рефлексии в системе высшего педагогического образования. – М., 1997. – С. 139.

Н.Т. УАЛИЕВА

Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В АСПЕКТЕ ПРЕОБЛАДАЮЩЕГО ТИПА МЫШЛЕНИЯ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ

Аннотация

Данная статья посвящена организации самостоятельной работы, учитывающей преобладающий тип мышления студентов. Также с помощью диагностики Дж. Брунера был выявлен преобладающий тип их мышления и уровень креативности, позволяющий повысить роль самостоятельной работы в вузе. Все это направлено на воспитание творческой личности, оперирующей знаниями для решения проблем, принимающей самостоятельные решения, организующей свое самообразование.

Ключевые слова: компетентность, самостоятельная работа, мышление, диагностика, преобладающий тип мышления, уровень креативности.

Бұл мақала студенттердің ойлау қабілетіне басымдық беретін түрді есепке алуда өздік жұмысын ұйымдастыруға арналған. Дж. Брунердің диагностикасының көмегімен жоғары оқу орнында өздік жұмысының рөлін көтеруге арналған креативтілік деңгейі мен ойлау қабілетіне басымдық беретін түрі анықталған. Бұның барлығы шығармашыл тұлғаны тәрбиелеуге, мәселені шешуде алғыр білімді пайдалануға, өз бетінше шешім қабылдауға, өзіндік білімін көтеруді ұйымдастыруға бағытталған.

Түйін сөздер: құзыреттілік, өздік жұмысы, ойлау, диагностика, басымдық беретін ойлау түрі, креативтілік деңгейі.

Annotation

This article is devoted to the organization of independent work, taking into account the predominant type of students' thinking. Also, using the diagnostic of J. Bruner was revealed the predominant type of their thinking and level of creativity that allows increasing the role of independent work at the university. All this is aimed at the upbringing of the creative personality, which operates with the knowledge to solve problems, make decisions for yourself, your self-organizing.

Keywords: competence, independent work, thinking, diagnostics, the predominant type of thinking, the level of creativity.

Системная модернизация образования Республики Казахстан определяет требования к профессиональной подготовке специалистов, в связи с чем важной задачей вуза является воспитание конкурентоспособной личности, качествами которой являются:

- компетентность как продукт собственной жизнетворческой активности, инициируемой процессом образования;

- образованность как образ жизни, поддерживаемый самими условиями профессио-

нальной, бытовой и повседневной реальности [1, с. 108].

Сегодня воспитание творческой личности, оперирующей знаниями для решения проблем, принимающей самостоятельные решения, организующей свое самообразование, — одна из тенденций образовательной политики в Казахстане. Аналогичную политику реализуют российские вузы, которые считают, что содержание образования является одним из факторов экономического и социального про-

гресса общества и должно быть ориентировано прежде всего на обеспечение самоопределения личности» [2, с. 17].

В связи с этим повышается роль самостоятельной работы в вузе, способствующей тому, что обучающиеся не только овладевают умениями профессиональной деятельности, но могут оценивать собственные резервные возможности и владеть содержательным компонентом ключевых компетенций.

Согласно мнению многих исследователей (А.В. Барыбин, А.С. Елизаров, А.Р.Ганеева, Э.А. Сарибекова и др.), самостоятельная работа содержит в себе потенциал для активизации внутренних познавательных мотивов студента к приобретению новых знаний и его стремлению к саморазвитию и самосовершенствованию. Помимо того, что самостоятельная работа активизирует познавательную и поисково-исследовательскую деятельность студентов, она обладает еще одним важным достоинством – носит индивидуализированный характер. Главное, чтобы студент самостоятельно мыслит, ориентировался в учебном материале, находил конструктивные решения, умел анализировать, классифицировать, обобщать многочисленный поток информации, так как студенческий возраст наиболее благоприятен для развития интеллектуальных сил организма. При этом образовательная среда создает различные условия для формирования личности студента, ее творческого роста, процесса профессионального становления, готовности к саморазвитию.

По утверждению Б.Г. Ананьева, студенческий возраст является сензитивным периодом для развития основных социогенных потенциалов человека. Высшее образование оказывает огромное влияние на психику человека, развитие его личности. За время обучения в институте, при наличии благоприятных условий, у студентов происходит развитие всех уровней психики. Они определяют направленность ума человека, т.е. формируют склад мышления, который характеризует профессиональную направленность личности [3]. Фор-

мированию самостоятельности мышления способствует организация самостоятельной работы студентов, при которой происходит активизация познавательных процессов обучающихся: памяти, внимания, восприятия, представления.

По мнению Р.С. Немова, «мышление – это особого рода теоретическая и практическая деятельность, предполагающая систему включенных в нее действий и операций ориентировочно-исследовательского, преобразовательного и познавательного характера» [4, с. 275]. Тем самым самостоятельность мышления характеризуется тем, что студенты могут принимать решения, могут перерабатывать информацию, владеть операциями мыслительной деятельности.

В психологической практике применяется диагностика Дж. Брунера, тестовый материал которой включает 75 высказываний. По ответам «да, согласен» и «нет, не согласен» с каждым из утверждений можно определить базовый тип мышления, каждый из которых обладает специфическими характеристиками (предметное, образное, знаковое, символическое), а также уровень креативности.

На основе результатов диагностики Дж. Брунера по определению типов мышления и уровню креативности, можно организовать самостоятельную работу так, чтобы она была направлена на овладение студентами практическими навыками и профессиональными знаниями, на выдвижение и генерирование ими новых идей, на достижение определенных результатов и удовлетворения самого процесса познания, т.е. на формирование самостоятельности мышления.

В таблицах 1-2 приведены результаты диагностики типов мышления и уровня креативности студентов педагогических специальностей Северо-Казахстанского государственного университета им. М.Козыбаева: «Педагогика и психология» (3 курс, 25 человек), «Педагогика и методика начального обучения» (3 курс, 10 человек). Диагностирование проведено нами в мае 2014 года.

Таблица 1. – Результаты диагностики студентов 3 курса специальности «Педагогика и психология»

Предметное мышление	Символическое мышление	Знаковое мышление	Образное мышление	Креативность
10 (40%)	8 (32%)	3 (12%)	4 (16%)	9б. (ср. уровень)

Таблица 2. – Результаты диагностики студентов 3 курса специальности «Педагогика и методика начального обучения»

Предметное мышление	Символическое мышление	Знаковое мышление	Образное мышление	Креативность
4 (40%)	2 (20%)	2 (20%)	2 (20%)	7б (ср. уровень)

С помощью полученных результатов можно сформулировать следующие выводы:

- большое количество студентов специальностей «Педагогика и психология» (40%) и «Педагогика и методика начального обучения» (40%) обладают предметным типом мышления. Данные студенты отличаются практическим умом и нацелены непосредственно на решение практических задач, связанных с последовательным выполнением действий.

Они предпочитают предметное мышление, для которого характерны неразрывная связь с предметом в пространстве и времени, осуществление преобразования информации с помощью предметных действий, последовательное выполнение операций. Результатом такого типа мышления становится мысль, воплощенная в новой конструкции.

Видами самостоятельной работы, отвечающими предметному мышлению, могут быть самостоятельно-алгоритмические: критический анализ литературы по проблемам дисциплины, составление аннотаций, диаграмм Эйлера, ответы на проблемные вопросы, подготовка сообщений. Данные задания способствуют более прочному усвоению учебного материала, развитию наблюдательности и внимания.

32% студентов специальности «Педагогика и психология» и 20% студентов специальности «Педагогика и методика начального обучения» обладают символическим типом мышления. Им свойственны рациональность, а критерием истинности является логика и точность, так как они отдают предпочтение символическому мышлению, у них происходит преобразова-

ние информации с помощью правил вывода. Результатом является мысль, выраженная в виде структур и формул, фиксирующих существенные отношения между символами. Задачами для самостоятельной работы студентов по развитию символического мышления могут быть составление опорных схем, тезисов, кластера, диаграммы Исикавы, что позволяет по-другому осмыслить информацию и представить ее в обобщенном виде. Обучающиеся стремятся эффективнее перерабатывать материал, чтобы представить его в качественно другом виде. 12% студентов специальностей «Педагогика и психология» и 20% студентов специальности «Педагогика и методика начального обучения» характеризуются тем что, они предрасположены к знаковому мышлению и ориентированы на прагматику.

Данные обучающиеся обладают гуманитарным складом ума и предпочитают знаковое мышление. Оно характеризуется преобразованием информации с помощью умозаключений. Знаки объединяются в более крупные единицы по правилам единой грамматики. Результатом является мысль в форме понятия или высказывания, фиксирующего существенные отношения между обозначаемыми предметами. Написание эссе, составление денотатного графа, оформление дневника, подготовка презентации создают возможности для развития навыков обработки и обобщения информации, т.е. применения знания в ситуациях, приближенных к действительности.

4% студентов специальности «Педагогика и психология» и 2% студентов специальности «Педагогика и методика начального

обучения» обладают образным мышлением, используя для решения умственной задачи образы. Предпочитая образный тип мышления, они осуществляют преобразование информации с помощью действий с образами. Нет физических ограничений на преобразование. Операции могут осуществляться как последовательно, так и одновременно. Результатом служит мысль, воплощенная в новом образе. Написание научных статей, докладов, ведение портфолио реализуют творческий потенциал студентов, их возможности и способности. Все это в учебном процессе стимулирует студентов самостоятельно добывать знания из различных источников информации, повышать профессиональный и личностный уровень.

Уровень креативности – творческие способности человека, характеризующиеся готовностью к созданию принципиально новых идей. Для развития творческого мышления продуманная организация самостоятельной работы студентов педагогических специальностей позволяет решать следующие задачи:

- развитие исследовательских компетенций, заключающихся в выражении обучающимися собственных суждений, в самостоятельном приобретении новых знаний, в организации условий для творческой деятельности;

- развитие креативно-педагогических компетенций, предполагающих творческую организацию педагогического процесса, приобретение практических навыков, решение проблемных ситуаций;

- развитие креативных компетенций, что обеспечивает готовность студентов к профессиональной деятельности, их стремление к саморазвитию и становлению себя как высококвалифицированных специалистов;

При этом самостоятельная работа должна обеспечить не только усвоение студентами знаний, но и помочь формированию навыков самостоятельного их приобретения.

В современном обществе содержание образования изменилось и ориентировано на повышение его качества, что позволяет быть самостоятельной работе эффективной формой учебного процесса в высшей школе.

«Основания содержания образования человека в аспекте освоения субъективных компонентов культуры, – отмечает А.М. Новиков, – мы рассматриваем по трем составляющим образования: развитие направленности личности – содержание воспитания; развитие опыта личности – содержание обучения; развитие психических процессов – содержание развития» [5, с. 6]. Поэтому самостоятельная работа является средством развития профессиональной компетентности, позволяющей будущим педагогам применять знания и умения в различных ситуациях. Самостоятельная работа в обучении студентов позволяет осознавать себя субъектами учения, когда внутренние мотивы обучающихся связаны с познавательной деятельностью. И, следовательно, для организации самостоятельной работы большое значение имеет развитие памяти, речи, восприятия. Что касается мышления, то в зависимости от преобладающего его типа, самостоятельность студентов заключается в умении устанавливать причинно-следственные связи, в умении решать познавательные задачи, осознавать проблемную ситуацию. Мыслительный процесс направлен на достижение результата, который достигается с помощью операций мыслительной деятельности: сравнения, анализа, синтеза, абстракции, обобщения.

Таким образом, учитывая тип мышления, самостоятельная работа способствует не только усвоению знаний, но и формирует творческое саморазвитие личности студентов: они оказываются в роли творческого мыслителя. По мнению, А. Егидес, Е. Егидес, «Творчество – в значительной мере преобразование известной нам информации. Мы сами для себя уясняем, что из чего следует, комментируем информацию так или иначе. Иными словами, мы мыслим. Это не просто получение, не передача новой информации. Это именно уяснение новых связей, то есть творение новой информации» [6, с.10]. Последнее характеризует качество самостоятельной работы обучающегося студента.

Обобщим сказанное. Во-первых, организация самостоятельной работы студентов в

аспекте преобладающего типа мышления обучающегося позволяет учитывать полидисциплинарный характер самостоятельной деятельности, исследуемой психологами, педагогами и методистами. Во-вторых, такая организация самостоятельной работы студентов позволяет учитывать не только внешнюю сторону самостоятельной деятельности (процессуальную), но и внутреннюю (личностно-формирующую).

ЛИТЕРАТУРА

1 Грачев В.В., Жукова О.А., Орлов А.А. Компетентный подход в высшем профессиональном образовании. – // Педагогика. 2009. – № 2. – С. 107-111.

2 Шамин А.Е., Фролова О.А., Шумилова О.Н. Нижегородский государственный инженерно-экономический институт: качественный подход к экономическому образованию // Высшее образование сегодня. 2014. – № 6. – С. 15-19.

3 Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т./ Под ред. Бодалева А.А. и др. – М., 1980.

4 Немов Р.С. Психология. – М.: Владос, 2000. – 688 с.

5 Новиков А.М. Культура как основание содержания образования // Педагогика. 2011. – № 6. – С. 3-14.

6 Егидес А.П., Егидес Е.М. Лабиринты мышления, или Учеными не рождаются. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 320 с.

ӘОЖ 373. 121

К.Ж. АГАНИНА

*Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Институт педагогики и психологии
г. Алматы, Казахстан.
aganinak@mail.ru*

СУЩНОСТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРОВ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В условиях глобализации проблема развития подготовки менеджеров сферы образования является актуальной. Профессиональная подготовленность будущих менеджеров образования рассмотрены в контексте личностно – ориентированной парадигмы образования как компетенция. Проанализированы научные исследования по формированию профессиональной компетентности менеджеров сферы образования.

Ключевые слова: глобализация, инновация, менеджмент в сфере образования, подготовка менеджеров образования, компетентность специалиста, компетентностно-ориентированные задания.

Жаһандану жағдайында білім саласы менеджерлерін дайындауды дамыту мәселесі өзекті болып табылады. Болашақ білім беру саласы менеджерлерін кәсіби дайындау құзыреттілік секілді жеке тұлғаға бағытталған білім парадигмасы тұрғысынын қарастырылған. Білім беру саласы менеджерлерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға қатысты ғылыми зерттеулерге талдау жасалынған.

Түйін сөздер: жаһандану, инновациябілім беру саласындағы менеджмент, білім беру саласы менеджерлерін дайындау, кәсіби құзыреттілік, құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар.

Annotation

In the conditions of globalization of a problem of development of preparation of managers of education is actual. Professional readiness of future managers of education are considered in a context of personally focused paradigm of education as competence. Scientific researches on formation of professional competence of managers of education are analyzed.

Keywords: globalization, innovation, management in education, preparation of managers of education, competence of the expert, the competence-based focused tasks.

В настоящее время процессы глобализации наблюдаются не только в области экономики, но также в политике и социально-общественной жизни мирового сообщества. Глобализация сжимает время и пространство, открывает границы, позволяет устанавливать контакты в любой точке земного шара, превращая каждого индивидуума в активного участника мировых процессов. В этих условиях радикально меняются структура и содержание образования, особенно высшего, появляются новые формы и методы его организации [1].

Одним из новых направлений в организации высшего образования и является внедрение менеджмента в содержание педагогического образования. А подготовка менеджеров образования является одним из основных факторов развития менеджмента в сфере образования.

В Государственной программе развития образования Республики Казахстана на 2011-2020 годы отмечается, что одним из слабых сторон системы образования РК является слабое развитие менеджмента в образовании [2].

И на сегодня остается актуальной идеи, отмеченные в материалах II международного Конгресса ЮНЕСКО по техническому и профессиональному образованию (г. Сеул, апрель 1999 года): «Профессиональное образование, как и весь процесс подготовки людей к труду, всегда являлось существенным моментом воспроизводства рабочей силы и, следовательно, обязательным условием развития любого общества». Характер и уровень такой подготовки зависит от эффективности

управления образовательной системой, качества образовательного менеджмента.

Для перехода к более высокому уровню управленческой деятельности необходимо овладение руководителями методологией системного менеджмента и практическими навыками ее использования во всевозможных сложных ситуациях рыночного хозяйствования. Это означает умение всегда видеть взаимосвязь, взаимовлияние, взаимозависимость и взаимообусловленность явлений и процессов в многообразной управленческой практике. Успех в основном решают не сугубо администраторские способности руководителей, а оптимальная стратегия и ситуационная тактика, базирующаяся на системной методологии.

В ходе исследования по проблемам подготовки менеджеров образования, считаем необходимым проведения специального исследования по разработке и построения своеобразной модели менеджера образования.

Исследование неизбежно связано с абстракцией и формализацией изучаемой действительности, представлением ее в виде модели системы, процесса, среды. В исследовании *модель* (от лат. *modelium* – мера, образ, способ) рассматривается как наиболее эффективное средство познания реальности.

Менеджеры образования это особая категория специалистов, которым необходимо овладеть **управленческой** культурой: интеллектуальной, правовой, информационной, основами этических норм.

Интеллектуальная культура специалиста управления включает способность к методическому мышлению как фактору высокой

результативности этой деятельности. Это означает, что менеджер уверенно владеет современными методами программно-целевого, информационно-аналитического, прогнозного, проектного управления. Сильная управленческая культура - это и умение формировать управленческие концепции, программы, проекты, уважение к государственным и общественным организациям, законам, нормам морали, а также разработка и успешная реализация эффективных управленческих технологий, аккумулирующих знания, опыт, энергию, инициативу, творчество многих личностей.

Функции управления в ходе их реализации на любом уровне - международном, государственном, отраслевом и региональном, нуждаются в правовом регулировании. Посредством правовых норм упорядочиваются функции, организационные структуры, технология, кадровые вопросы и в целом вся управленческая деятельность

Правовая организация деятельности всех этих подразделений и в целом организации осуществляется руководителями соответствующих уровней и ранга. И должны они это осуществлять в установленных правовых формах и процедурах с использованием правовых методов и средств. Это подчеркивает как значительна правовая ответственность руководителей и насколько важны правовая грамотность и правовая культура в осуществлении управленческой деятельности.

Базовым компонентом и основой формирования правовой культуры является знание права и правовая грамотность. Информированность людей особенно руководителей, знание ими правовых актов, действующего законодательства и нормативных положений является одним из показателей уровня правовой культуры. Правовые знания, накапливаясь и систематизируясь, превращаются в правосознание и убеждение, привычки правомерного поведения и поступка.

Правая культура руководителя это некое понятие, характеризующее правовую его подготовленность, уровень правосознания, мышления, духовно - эмоционального и интеллектуального потенциала. Практический аспект

этого вопроса заключается в строгом и последовательном обеспечении законности в среде управленческих отношений, в своих управленческих решениях, поступках и действиях. Одним из показателей, характеризующих этот процесс, является соблюдение дисциплины, которая представляет собой совокупность общепризнанных и согласованных (в масштабе общества, государства, отрасли, региона и т.д.) правил, норм, процедур поведения, общения, ведения конкретных дел. Дисциплина непосредственно и напрямую связана с законностью и ее строгое соблюдение в практическом плане означает способ обеспечения законности в управленческой деятельности.

Регулятивная функция управленческой культуры раскрываются и через такие понятия как обычаи, обряды и традиции. Обычаи - устойчивая система норм поведения человека в различных сферах общественной жизни, в т.ч. в управленческих отношениях, которые прочно превращаются в привычку.

Таким образом, благодаря своей регулятивной функции управленческая культура подчиняет людей (руководителей и подчиненных) определенным нормам, правилам и традициям общения между собой в процессе управленческой и производственной деятельности.

Особую роль играет *информационная функция* управленческой культуры. Благодаря этой функции, накопленный социальный опыт передается как по вертикали - от прошлых поколений к новым, так по горизонтали - от одних стран к другим, от одних коллективов или людей к другим. Это позволяет руководителям осуществлять обмен знаниями, навыками, умениями и опытом управления как внутри одного поколения, так и между поколениями.

С информативной функцией неразрывно связано *коммуникативная функция* управленческой культуры. Культура, как известно, общественное явление, оно не существует вне общества и вне общения людей. Прямое непосредственное общение людей сейчас дополняется многочисленными другими формами и техническими способами о посредственного общения (СМИ, оргтехника, интернет

и т.д.), что намного обогащает человечество и облегчает изучения передового мирового опыта в управлении.

Управленческая культура, являясь составной частью науки управления, означает качественную характеристику управления, выражающая степень совершенства и эффективности управленческой деятельности.

Современные условия требуют разработки требований в виде компетентностей любого специалиста. В мировой образовательной практике понятие компетентности как цели образования выступает в последние годы в качестве одного из центральных понятий, а включение в образовательные цели высшей школы формирование ключевых компетенций и связанных с этим изменений методов учебной работы – как основное направление реформирования высшего образования. Содержание образования при этом и логика его развертывания в педагогическом процессе являются основой развития профессионализации личности обучаемого. Поиск наиболее оптимальной структуры содержания профессионально-ориентированного курса подготовки менеджера образования приводит к необходимости рассмотрения общих дидактических подходов к определению содержания подготовки будущих специалистов на основе компетентностного подхода.

Компетентностный подход к разработке государственных общеобязательных стандартов высшего образования рассматривает образование как стратегического ресурса развития страны и общества и предполагает использование принципиально нового методологического подхода к организации содержательной и процессуальной сторон общего среднего образования. Это означает, что вся работа по определению, отбору и структурированию содержания образования направлена на формирование компетентностного подхода в обучении. Особенность предполагаемого методологического подхода заключается в создании новой модели образования, которая, основываясь на результатах обучения, регулирует саморазвитие обучающихся и всей системы образования [5, с. 8].

Профессиональную подготовленность будущих менеджеров образования мы рассматриваем в контексте личностно ориентированной парадигмы образования как компетенцию, структурными компонентами которой являются мотивационно-ценностный, когнитивный, содержательно-деятельностный, интеллектуальный и организационно-деятельностный.

В ходе исследования нами определено и представлено содержание структурных компонентов подготовленности будущих специалистов-менеджеров сферы образования.

Мотивационно-ценностный

Формирование у обучающихся следующих представлений:

- значение менеджмента в решении сложных задач, возникающих в педагогической науке;
- неограниченная возможность применения методов менеджмента к анализу и исследованию сложных процессов в профессиональной деятельности.

Интеллектуальный

Развитие логики мышления и пространственного воображения, а также интуиции и развитиетворческих способностей обучающихся.

Когнитивный

Воспитание обучающихся культуре личности посредством знакомства с историей развития менеджмента в сфере образования, а также понимания значимости менеджмента как фактора развития системы образования в условиях глобализации.

Организационно-деятельностный

Осуществление самостоятельной управленческой деятельности в сфере образования.

Содержательно-деятельностный

Овладение знаниями и умениями по курсу менеджмента сферы образования, необходимыми для эффективного усвоения и изучения общепрофессиональных и профилирующих дисциплин и избранной специальности на современном уровне

Научные исследования по подготовке менеджеров образования показывают, что на основе интеграции содержания образования

можно структурировать содержание единого, систематизированного, с определенным объемом исследования интегрированного предмета и тем самым можно реализовать идеи по учебно-методическому обеспечению интегрированного курса на основе компетентного подхода для повышения качества образования. Для формирования профессиональной компетентности будущих менеджеров образования нами составлены компетентностно-ориентированные, ситуационные задания.

Одним из основных организационно-педагогических вопросов формирования ключевых компетентностей обучающихся являются подготовка педагогов к данной деятельности. В нынешних условиях одновременно разрабатываются научно-методические материалы по подготовке менеджеров сферы образования к формированию ключевых компетентностей студентов и усвоения системы оценивания.

В отличие от профессиональной квалификации, под которой понимается соответствие профессиональных знаний и умений педагога нормативным требованиям, профессиональная компетенция учителя показывает соответствие этих характеристик профессиональным задачам в условиях определенного подхода к образованию, определенной педагогической парадигмы [6].

Значит, необходима разработка требования к профессиональной деятельности в виде универсальных качеств – профессиональной компетентностей менеджеров образования. А инструментарий формирования профессиональных компетентностей менеджеров обра-

зования нами рассмотрены компетентностно-ориентированные задания.

В данное время нами продолжают исследования по доработке отбора содержания интегрированного курса и разработке компетентностно-ориентированных заданий по подготовке менеджеров сферы образования. Первые результаты исследования опубликованы в учебном пособии «Менеджмент в сфере образования Республики Казахстан».

ЛИТЕРАТУРА

1 Нарыбаев К.Н. Реформа высшего образования в Казахстане. – Алматы, 2013г. – 390 с.

2 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. – Астана, 2010.

3 Аганина К.Ж., Жунусбекова А. Сущностная характеристика понятий менеджмента в сфере образования // Материалы международной научно-практической конференции: «Актуальные проблемы подготовки научно-педагогического потенциала в условиях послевузовского образования». – Алматы, 2012, – С. 139-144.

4 Аганина К.Ж., Утебаева Н.М. Подготовка менеджеров сферы образования как условие эффективного функционирования системы образования // Білім әлемінде. В мире образования. In the world of Education. – № 2. 2011. – С. 3-6.

5 Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня, 2003, – №5. – С.34-42.

УДК 37.01

Л.В. МАРДАХАЕВ

*Российский государственный социальный университет
Кафедра социальной и семейной педагогики
г. Москва, Россия*

**МИССИЯ И ЛИЧНОСТЬ УЧИТЕЛЯ ШКОЛЫ
В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ
АНТОНА СЕМЁНОВИЧА КАЛАБАЛИНА**

Аннотация

В статье раскрываются взгляды известного в России педагога, сына воспитанника А.С. Макаренко, А.С. Калабалина, по таким направлениям, как: личность учителя (педагога): назначение учителя в воспитании ребенка; рекомендации будущему учителю; воспитательная деятельность учителя; трудности в воспитательной деятельности учителя; типичные ошибки в деятельности учителя.

Ключевые слова: учитель, педагог, личность учителя, назначение учителя, миссия учителя, воспитание, трудности учителя, типичные ошибки учителя.

Мақалада Россияның атақты педагогы, А.С. Макаренконың тәрбиелеген ұлы А.С. Калабиннің мұғалімнің (педагогтың) тұлғасы, бала тәрбиесіндегі мұғалімнің рөлі, болашақ ұстазға ұсыныс, ұстаздың тәрбиелік қызметі, ұстаздың тәрбиелік қызметіндегі кездесетін қиыншылықтары, қателіктері жайлы көзқарастары ашылады.

Түйін сөздер: мұғалім, педагог, мұғалім тұлғасы, мұғалімнің бағыты, тәрбие, мұғалім қиыншылықтары, қателіктері.

Annotation

The article reveals views of famous Russian teacher, son of pupil A.S. Makarenko, A.S. Kalabalina, in areas such as: identity of the teacher: appointment of teachers in the education of the child; recommendations to the future teacher; educational activities of teachers; difficulties in the educational activities of teachers; common errors in the work of the teacher.

Keywords: teacher, teacher's personality, the appointment of teachers, teacher, education, mission challenges teachers, common mistakes teachers.

Об учителе и его миссии написано много, начиная с древнейших времен. В каждое время она приобретает своеобразие. Но есть то общее, что всегда делало миссию учителя исключительно важной – формирование личности подрастающего поколения. В этом отношении исключительно своевременно и точно звучат мысли замечательно-го педагога Антона Семёновича Калабалина

(1939-2013), сына воспитанников Антона Семёновича Макаренко, – Галины Константиновны и Семёна Афанасьевича Калабалиных.

Антон Семёнович Калабалин прожил богатую педагогическую жизнь. Он более полувека занимался вопросами воспитания, как правило, наиболее трудных детей и подростков. Он мало писал, но очень часто выступал перед различными аудиториями детей, сту-

дентов, учителей и руководителей образовательных учреждений. Последние годы он часто выступал на телевидении по различным вопросам воспитания и пользовался большой популярностью у различных категорий зрителей. Его педагогические взгляды получили отражение специально подготовленной книге [1] к его 75-летию, которое состоялось 31 октября 2014 года.

Учитель – это особая категория людей, выполняющих особую функцию в обществе. Важно осмыслить его назначение и роль, которую он выполняет в обществе. Это вопросы часто поднимал А.С. Калабалин особенно, когда встречался с учителями, а также со студентами педагогических вузов, в ходе которых он пытался раскрыть их понимание. Наиболее интересными для читателя в этом отношении являются его размышления перед учителями средней школы № 11 г. Электросталь (1966), выпускниками Полтавского педагогического института и другие.

А.С. Калабалин понимал, что в большую жизнь молодые люди должны выходить «справедливыми, здоровыми, умеющими трудиться, быть выдержанными, высококультурными, нравственными и преданными Родине. Таким выступает социальный заказ государства и общества, который предъявляется учителю (педагогу). Исходя из этой позиции он утверждал, что педагог берет на себя смелость и высочайшую ответственность выполнить этот государственный заказ – вырастить из каждого ребенка, вверенного ему, достойного гражданина своего Отечества.

Антон Семёнович обращал внимание на то, что слово «учитель» происходит от слова – «учу». «Именно от них (учителей) зависит, какими станут дети» [1, с. 245]. Он призван подготовить человека самостоятельного, свободного. Именно такой человек меньше всего нуждается в помощи других, да ещё и сам готов оказать максимальную помощь другому, а для этого его надо научить, дать ему необходимый объем знаний и сформировать качества, необходимые для самоопределения и самореализации в жизни. Это и дает ребенку учитель, в процессе его обучения, взаимо-

действия, воспитания. Изложенное по существу и определяет совокупность требований, предъявляемых к учителю.

Проведенный анализ педагогических размышлений Антона Семёновича позволил выделить в учении об учителе наиболее яркие высказывания по следующим направлениям:

- личность учителя (педагога);
- назначение учителя в воспитании ребенка;
- рекомендации будущему учителю;
- воспитательная деятельность учителя;
- трудности в воспитательной деятельности учителя;
- типичные ошибки в деятельности учителя.

Только перечисление выделенных аспектов свидетельствует о глубине анализа назначения, своеобразия личности и профессиональной деятельности учителя.

Личность учителя (педагога). «На примере родителей я убедился, что нет на земле более мужественной профессии, чем профессия педагога»; «более святой, более мужественной, более героической профессии я не знаю на земле» [1, с. 243].

С большим уважением Антон Семёнович относился к личности педагога: «Хочу преклонить колено перед теми педагогами, которые идут сегодня в школы, профессиональные училища» [1, с. 243]. Это был человек, который всю свою жизнь посвятил педагогической деятельности. Анализируя свой жизненный путь, он сделал вывод: «Мне повезло, что я выбрал ту профессию, которую безумно люблю. Я ни разу не ходил на работу, я всю жизнь занимался любимым делом» [1, с. 51]. Другими словами, для Антона Семёновича жизнь – это занятие любимым делом – воспитанием детей, заботой о них, их будущим. Высшей оценки человеком значимости своей профессии, как педагога, которой он посвятил всю свою жизнь, трудно подобрать!

Назначение учителя в воспитании ребенка. Антон Семёнович прекрасно понимал, что «учителя могут или изувечить или спасти душу ребенка». На основе этого он утверждал, учитель призван бороться за ребячьи

души и чувствовать себя в ответе за всех детей. «Я приблизительно так себе представляю назначение любого учителя – подвижника, – он должен сделать ребенка счастливым». В этом величайшая миссия учителя.

Миссия (от лат. mission – отправление, посылка) – смысл существования, назначения кого-либо. Миссия учителя особая – он не только учит и воспитывает ученика, но и развивает его индивидуальность. Данный факт определяет важность способности учителя, не только учить детей, но и стимулировать развитие и воспитание каждого, вверенного ему ребенка.

Учитывая назначение учителя, он прежде всего призван научить своих учеников, передать им определенную совокупность знаний. Известно, что человек может научить только тому, что знает и умеет сам. Чтобы учитель мог дать хорошую предметную подготовку своим ученикам, он должен сам ее иметь. Такая подготовка должна быть достаточной не только для того, чтобы успешно обучать, но и быть интересным для своих учеников, *уметь ответить на возникающие у них многочисленные вопросы в предметной области, «делать еще десяток дел, которые касаются его предмета»* [1, с. 247]. К такому учителю его ученики будут идти по всем вопросам, которые их волнуют, а не на улицу или к кому-либо другому.

Во-вторых, *педагог должен заботиться о воспитании учащихся*. Ему необходимо уметь увлечь учеников чем-либо. За целый день дети должны настолько набраться всего интересного, чтобы *уже к вечеру падали от усталости и счастья познания*. Антон Семёнович в этой связи обращал внимание: «... Раз человек хочет посвятить себя воспитанию детей, он должен не только предмет знать, но и уметь многое»; «...Любой учитель помимо преподавания своего предмета должен уметь делать еще десяток дел, которые касаются его предмета»; «Учитель должен понимать сам, что он должен много уметь».

В-третьих, педагог призван вести за собой воспитанников, а для этого он должен быть лидером, пользоваться у них авторитетом и

быть всегда им интересным. «Заканчивайте рабочий день так, чтобы дети, уходили с чувством, что самое главное и интересное будет завтра. Сделайте так, чтобы они шли к вам, а не в подвал» [1, с. 248]. Когда говорят об авторитете учителя исключительно важно, чем он завоеван, и чем ведет за собой: своим знанием, эрудицией, культурой, способностью увлечь чем-то значимым или чем-либо ещё.

В-четвертых, уметь быть учителем в любой ситуации. «Удел настоящего педагога, – обращал внимание А.С. Калабалин, – быть там, где всего труднее, в любых обстоятельствах и не ощущать себя вне своей профессии ни один день, ни один час. Эта истина, подтвержденная опытом и добрым соучастием в судьбах детей» [1, с. 246]. В этом отражается особая роль учителя по отношению к его ученикам и родителям. У него не бывает так, что закончился урок и вместе с ним миссия учителя. Его деятельность часто сравнивают с артистом, но артист после спектакля переоделся и вернулся в обычный ритм жизни. Учитель и в классе, и на перемене, и во внеурочное время в школе и вне школы всегда остается учителем.

В-пятых, уметь взаимодействовать с родителями ребенка в интересах его обучения и воспитания. «Я, – отмечал Антон Семёнович, – его должен учить, а родитель должен помогать его растить, стать значимым и в этом ему нужна наша помощь». Он рассматривал родителя и учителя как две руки, направляющие ребенка в общем движении его становления как личности. Насколько они слаженно взаимодействуют в общем направлении, настолько им удастся направлять его в учебе, развитии и воспитании. «Не представляю, как можно растить ребенка не имея перед собой друга, помощника, коллегу, школу, и как может школа растить детей, не имея в родителе полного единомышленника и сподвижника» [1, с. 240].

Очень много внимания А.С. Калабалин уделял вопросам взаимопонимания и искусству взаимодействия учителя и родителей.

Таким образом, делает вывод А.С. Калабалин о том, что к профессии учителю предъ-

являются особые требования по отношению к другим. Однако, учитывая специфику его профессиональной деятельности, необходимость его полной самоотдачи, в его семье должно быть благополучие. Семья у него должна быть таковой, чтобы можно было прийти, снять напряжение рабочего дня, подготовиться к следующему. «Если у него дома, в тылах проблемы, всё, хана! Это не то место, где ты можешь найти отдушину, где ты можешь себя защитить. Ты должен быть только счастливым и все должны тебе это помочь сделать. Учительская деятельность требует полной отдачи сил, знаний и опыта своему делу».

Следует также отметить, что и учителю следует помнить, что, когда он приходит домой, то его ждут как супругу (супруга), как мать (отца) и он должен уметь обязательно переключаться от своей профессиональной деятельности, чтобы быть таковым, каким его ждали в семье, и способствовать своим отношением и деятельностью ее развитию и укреплению.

Рекомендации будущему учителю. Заслуживают внимания рекомендации будущему учителю, сформулированные Антоном Семёновичем на основе своего личного опыта. Они интересны и тем, кто уже работает учителем, чтобы сопоставить со своими возможностями. Их достаточно много. К наиболее интересным из них следует отнести:

Хорошо знать предмет, которому предстоит учить. Однако это необходимо, но недостаточно. «Прежде чем стать учителем, надо понять, что ты будешь делать. Физика – это само по себе (Антон Семёнович был учителем физики и начинал с этого – Л.М.). Медведя за два года можно научить кататься на коньках, поэтому за пять лет физике любого можно научить, если только интеллект у него нормальный, но этого очень мало, чтобы войти в контакт с ребенком и с ним общаться». О том, что учитель должен хорошо знать предмет, которому учит, речь даже не идет. Первое, что необходимо – это научиться входить в контакт с ребенком, общаться с ним, а для этого важно, чтобы учитель был интересен ученикам чем-либо.

На первых калабалинских чтениях, посвященных Семёну Афанасьевичу, выступала Валентина Ивановна Максакова, которая, будучи студенткой Московского педагогического института, приезжала в Климентовский детский дом для работы с воспитанниками. Директором в этом детском доме работал Семён Афанасьевич. Когда она вместе с другими студентами приехали и спросили Семёна Афанасьевича, что им делать, он сказал: «идите и общайтесь с детьми». Оказалось – это совсем не просто. Просто, когда тебе сказали: сделай то-то, пошел и сделал, как получилось. В данном случае, необходимо было войти во взаимодействие с детьми так, чтобы они увидели тебя нужным, интересным и включились в это взаимодействие. Оказалось это очень не просто. Как вести себя? Как и о чем говорить с детьми? Как поддерживать разговор? Как включиться в деятельность, которой занимаются дети, не помешав им и не разрушив процесс их деятельности? Эти и многие другие вопросы сразу стали возникать у студентов, ответы на которые они искали на практике. Оказывается искусству общения необходимо тоже учиться. Первое время они учились только взаимодействовать с детьми, набираться опыта общения.

Одно из важных качеств учителя – быть всегда требовательным к себе и добиваться того же от детей. При этом требовательность должна направлять, обеспечивать выполнение определенных норм и правил, но не разрушать в ребенке душу, не сделать из него слугу и слепого исполнителя воли учителя. Требовательность ни в коей мере не должна унижать ребенка, оскорблять его.

От учителя требуется постоянно работать над собой, обогащать свою личность, стремиться к ее многогранности. «Как здорово, – подчеркивал С.А. Калабалин, – если учитель умеет играть в футбол, умеет петь, танцевать, может и палатку поставить, и обед приготовить, и рассказать что-то интересное. Человек, который много умеет – великолепен!».

Очень важное требование, которое предъявляется к учителю – это чувствовать ситуацию и реализовывать себя в ней. Этому

необходимо учиться. Такое чувство может сформироваться только на опыте, в постоянном стремлении познать ситуацию, почувствовать ее и увидеть перспективность развития. «Учителя, – подчеркивал Антон Семёнович, – не бойтесь сложных ситуаций, просто находите тот выход, чтобы не был оскорблен ребенок». Чувствовать ситуацию, определять ее воспитательную сущность и умело реализовывать в интересах воспитания – высочайшее искусство учителя. Исследователи педагогического наследия А.С. Макаренко и С.А. Калабалина отмечали, что они были не предсказуемы. Практически любую ситуацию они с высочайшим мастерством реализовывали как воспитательную.

В.И. Слабодчиков (член-корреспондент РАО, доктор психологических наук, профессор) и В.В. Морозов (кандидат педагогических наук) – воспитанники С.А. Калабалина, называли подобную педагогическую деятельность – событийной и выделили такое направление, как – «событийная педагогика». По существу речь о педагогике явлений, сопровождающих жизнь ребенка и необходимости их учитывать и реализовывать в интересах воспитания. С позиции субъекта воспитательной деятельности событийная педагогика представляет собой способность педагога чувствовать, понимать, и наиболее полно, педагогически целесообразно реализовать сложившуюся или складывающуюся ситуацию в интересах воспитания отдельных воспитанников и коллектива в целом. Такая способность характерна для мастеров педагогического дела и дается она не каждому, а только тем, кто склонен к импровизации с учетом складывающейся обстановки и стремиться овладеть этим искусством, повседневно накапливая опыт. Подобному мастерству научить нельзя, им можно только овладевать и при этом оно будет носить исключительно личностный характер, повторить, скопировать который невозможно.

Учителю важно быть открытым и честным, никогда не врать детям, быть с ними искренним. Реальная жизнь требует правды и дети не прощают вранья. Как бы не было неприятно от того, что, порой, происходит во-

круг, следует детям говорить об этом и давать им оценку, учить их так же уметь оценивать ситуацию жизни.

Любите ребенка и старайтесь его понимать. Это особая любовь, которая выражается в самоотверженной деятельности в интересах будущего каждого ребенка. Антон Семёнович подчеркивал, что знает всех своих воспитанников и старается их сопровождать, направляя по жизни. Это особая любовь, выраженная в целенаправленной деятельности, направленной на то, чтобы помочь ребенку сформироваться и реализовать себя в жизни. Исходя из такого подхода Антон Семёнович делал вывод: «Иметь доступ к ребенку должен лишь тот, кто любит детей, понимает их. Не тот, кто конфеты дает, а кто понимает его беду, его ситуацию, понимает, что эти раны необходимо лечить. А для этого надо быть твердым, мужественным, принципиальным, но эти принципиальность и твердость должны быть оправданными и понятными пацану» [1, с. 247 – 248]. Главное в любви к ребенку – это забота о его становлении, уровне его образованности и воспитанности.

Учитесь искусству работы с детьми. Это позволит обеспечить эффективность их и обучения, и воспитания. «Пусть в вашем классе будет смех, пусть учащиеся сидят в той позе, в какой им удобно думать. Педагоги должны воспитывать порядочных и раскованных людей, способных высказывать свое мнение». Как показывает практика, к такому подходу в обучении многие педагоги не готовы.

Заканчивайте рабочий день так, чтобы дети, уходили с чувством, что самое главное и интересное будет завтра. Сделайте так, чтобы они шли к вам, а не в подвал. Но для этого нужно обладать колоссальным чутьем, умением анализировать и исправлять свои ошибки, быть мастером не только в ласке, но и в наказании. «Учитель всегда должен оставаться шахеризадой, которая все не рассказала, приберегла самое интересное на завтра» [1, с. 251]. Этой мыслью Антон Семёнович хотел подчеркнуть, что учитель должен всегда оставаться интересным для своих учеников и им хотелось завтра узнать от него еще что-то новое.

Учителю следует учиться взаимодействовать с родителями и понимать, что дети во многом похожи на них. «Если общаться с детьми, – подчеркивал А.С. Калабалин, – то нужно посмотреть на родителей, кто они, какие они и родители нам с вами помогут понять ребенка. «Воспитать (говорю, как учитель, а не как директор детдома), – отмечал А.С. Калабалин, – это наша совместная деятельность с мамой и папой. И поэтому я как пастырь здесь должен быть. Мать должна ко мне идти не столько за советом, сколько со мной поделиться, и мы вместе с ней будем принимать решение». Только в совместной заинтересованной деятельности учителя и родителей можно добиваться успеха в работе с ребенком, в его обучении и воспитании.

В работе с родителями важно понимать главное, что они вместе с учителем заинтересованы в одном, чтобы ребенок лучше учился и вырос зрелой личностью. И при этом необходимо не перекладывать ответственность за воспитание друг на друга, а вместе искать пути совершенствования работы с ним.

Важно понимать, что *труд учителя очень тяжелый и требует особого уважения окружающих*. Учителю следует прийти в учительскую, снять с себя нагрузку, напряжение предыдущего, успокоится, посмотретья в зеркало и знать, что кто-то из его товарищей в эту минуту дежурит по коридору. Учительская – это особая среда. Она требует большого уважения со стороны друг друга. «Следует помочь учителю, который пришел в учительскую, снять стресс, потому что он пойдет в другой класс, в совершенно другой мир, на совершенно другой спектакль и должен быть готов к нему». Этой мыслью Антон Семёнович подчеркивает важность этики взаимодействия между учителями, большего участия и взаимопонимания.

Антон Семёнович обращал внимание на то, что ученики всегда смотрят на учителя по особому. Ему следует уважать детей и быть ради них красивыми. «Не стесняйтесь подкраситься, на перемене подойти к зеркалу, поправить прическу. Пусть юные человечки учатся у вас аккуратности». «Вы должны смо-

треть на себя в зеркало. Вы идете на свидание к детям. По вас они будут определять, каков мир, прекрасен или нет. Они на вас будут смотреть и у них на всю жизнь будет формироваться образ женщины.» Не случайно, для каждого ребенка его учительница самая красивая. Если ребенок любит своего учителя, то любит и предмет, которому она учит, и старается быть похожим на нее, а если у него конфликт с ним, он не только его не любит, но и не любит предмет, который он преподает. Для Антона Семёновича, как и для всех воспитанников детского дома, таким примером был их учитель, его отец, Семён Афанасьевич. Они брали с него пример во всем, во многом хотели быть на него похожими и выбор педагогической профессии воспитанников во многом определился им.

Исключительная роль учителя в нравственном формировании растущего человека, а для этого он должен отличаться своей нравственностью. Данный факт требует от него непрерывной нравственной работы над собой, творческого недовольства, критического отношения к себе. Ему необходимо глубоко изучать себя и оценивать свои возможности в преодолении своих трудностей в личностном росте – неперемное условие самовоспитания педагога.

Существует такое понятие – профессиональная деформация, когда так привыкаешь к работе, что уже теряешь остроту и свежесть восприятия, плохо чувствуешь боль другого человека. Это знакомо и медикам, и юристам, и продавцам. Профессиональная деформация знакома и учителям (педагогам), что диктует необходимость, как никакому другому специалисту, бороться с ней, ибо они имеют дело с детьми.

Воспитательная деятельность учителя. Воспитание – одно из важнейших направлений в деятельности учителя. Направленность воспитания во многом определяется позицией педагога-воспитателя, его идеалами, ценностными ориентациями. Они выступают стержнем его профессионального мастерства.

В этой деятельности мы, часто, не учим детей своим примером, не показываем им, как надо. «Если я встал, – подчеркивал А.С. Калабалин, – а пацан сидит, так я ему целую тираду о нравственности прочитаю. Если к пацану подойти неправильно, а говорить правильно, подойти мерзко, жестко, узурпаторски, с полной властью, он будет тебе сопротивляться. Вот тут-то и величие педагога очень красиво, очень грамотно, иногда и жестко подойти и научить.» Воспитанники всегда помнят главные уроки своих педагогов: как жить, как вести себя в той или иной ситуации, но только в том случае, если их учат не назиданиями, а собственными поступками, по которым дети определяют и свою линию поведения. Главное в воспитании – это пример воспитателя, а это требует от него, знать свои достоинства, развивать их и подчёркивать, а недостатки искоренять. А, чтобы пример учителя был доступен, ему надо жить жизнью ребят, тогда они лучше будут его понимать. Для него роль статиста унижительна.

Характерные трудности в воспитательной деятельности учителя. Таких трудностей достаточно много. Сложившиеся взаимоотношения между учителем и воспитанником, характеризуются установлением между ними множества тончайших связей. Их, эти связи-нити, надо все время держать в руках. *Выпустишь на день-два – потом на их восстановление потребуется месяц и больше*, а без этого поддерживать взаимодействие с ребенком очень трудно, а тем более направлять воспитательную деятельность.

Известно, что каждый ребёнок сопротивляется педагогу, не хочет поддаваться его воздействию, и это закономерно. Плохо, если ребёнок «пластилиновый», обращал внимание А.С. Калабалин, и каждый может вылепить из него всё что угодно. И когда в этой борьбе педагог, преодолевая упрямство ребёнка, развивает заложенную в нём искру таланта, самобытность, – это высшее педагогическое счастье. В этом величайший смысл педагогической деятельности по отношению к конкретному ребенку – направить и реализовать лучшее в нём.

Проступки детей заставляют реагировать на них учителя, отвлекая его от главного – обучения и воспитания. Не случайно еще А.С. Макаренко обращал внимание на то, что педагогу не обо всех проступках детей необходимо знать. Он в свое время поблагодарил воспитанников за то, что они многое от него скрывали. Иначе на все ему надо было бы реагировать, а это невозможно. Поэтому на кое-что надо смотреть сквозь пальцы. Этой же позиции придерживался и А.С. Калабалин. Он обращал внимание на то, что не надо заглядывать в замочную скважину и следить за детьми, их поступками. Но если видите, что проблема возникает серьезная, то наваливайтесь на нее всей своей мощью.

Типичные ошибки в деятельности учителя. Подобных ошибок достаточно много. Отдельные из них, наиболее характерные учителям, на которые обращал внимание Антон Семёнович, требуют своего анализа.

Мало мы слушаем своих воспитанников. «Интересно, – отмечал А.С. Калабалин, – замечали ли вы, как мало мы слушаем своих воспитанников? Не правда ли, классический вариант:

– Замолчи, когда старшие с тобой разговаривают!

Напрасно, много полезного можно было бы услышать. Но... «учитель всегда прав»».

«Я прошу, – писал А.С. Калабалин, – умоляю всех педагогов:

– Пожалуйста, не начинайте свой день с жалоб на ребят, не приходите с обидами на них, по крайней мере, до тех пор, пока солнце светит. Чтобы я мог, не зная их прегрешений и не думая, как «принимать меры», просто улыбнуться ребятам и взять кого-то за плечо, даже виновного, а тот, зная за собой вину, будет молить судьбу:

– Хоть бы Антон не узнал.

Разве этого недостаточно?»

Не умение реагировать на мелкие проступки детей. «Убеждён, – обращал внимание А.С. Калабалин: – не надо откладывать, как на сберкнижку, мелкие проступки ребят, многие из них и вообще лучше нам, педагогам, не

знать, чтобы не ходить информированными и злоущими».

Неумение педагогически целесообразно строить свои взаимоотношения «учитель – ученик». «Кто не написал ни разу красными чернилами в дневнике, – обращал внимание учителей А.С. Калабалин, – кто ни разу в пятницу не посадил когорту детей, чтобы они выписали из журнала все двойки в дневники и не написали красными чернилами: «Примите меры», а я в понедельник проверю. Как жалко, что мы не снимаем штаны у детей, да у них у всех, как у обезьян, были бы красные задницы.

Порой делаем еще страшнее, мы посылаем прилежную ученицу в семью и она по поручению все расскажет, она все сделает.»

Можно также наблюдать, когда вечером учитель начинает обзванивать родителей, информируя их о проделках учеников. Можно представить родителя, как и учителя уставший пришел домой, хочет отдохнуть, успокоится, а ему в это время звонят и говорят, что его сын (дочь) сегодня сделал то-то и то-то. Сегодня для этого активно используют и Интернет-ресурс. Некоторые учителя уверены в том, что они обязаны информировать обо всех проделках учеников их родителей.

Подобная деятельность со стороны учителя вызывает протест и со стороны учеников, и со стороны их родителей по отношению к учителю. Родители боятся открывать дневник и увидеть в нем вновь жалобы и упреки на их ребенка. Это невольно противопоставляет учителя ученикам и их родителям. В подобных условиях учителю исключительно трудно строить свое обучение и воспитание учеников и адекватные отношения с их родителями.

Часто именно непонятые для учителя дети становятся трудными. Следует отметить, что учитель не всегда может определить причину этих трудностей, а отсюда и перспективы взаимоотношения с конкретным ребенком. Это определяет его неспособность понять ребенка и строить взаимоотношения с ним, добиваться успешности в работе.

Неумение определять неадекватность поведения ребенка. «Если ребенок оскорбит меня, – отмечал А.С. Калабалин, – я не бегу к родителям, начинаю думать, где прокололся, почему он меня не уважает, где у меня потеря с ним контакта. Вот в чем дело, а мы ищем тысячу виновных в его поведении.»

Неумение учителем видеть и признавать свои ошибки. «Вы допускаете, например, ситуацию, – спрашивал Антон Семёнович, – что воспитатель может оказаться не прав? Я допускаю, и если случается со мной такое, то в этом случае может быть все от прилюдного извинения перед учеником до «случайной» встречи в столовой. Если ошибся, уже через час отчаянно ищу возможности объясниться с пареньком и хожу возле него кругами. Впрочем, если я был прав, тоже «хожу» и тоже ищу – ведь кому-то первому надо пойти навстречу. По праву старшего, чаще, это приходится делать мне» [1, с. 253].

Нередко учитель по внешним признакам проявления ученика делает его оценку и не учитывает мнения о нем других учеников. Такое мнение может быть ошибочным и сказываться на авторитете учителя. «Страшно, – отмечает Антон Семёнович, – когда мы, учителя, доверяем себе в оценках учеников. Этот всегда руку тянет, уступает дорогу и т.д. – и мы уверенно решаем: лучший. И ставим его другим в пример. А он, может, самый неуважаемый в коллективе: плохой товарищ, жадный. Расхождение с ребячьим мнением подрывает авторитет учителя».

Нельзя не согласиться с мнением А.С. Калабалина о том, что: «Работу педагога, мне кажется, надо определять не по числу поступивших в вуз, как это часто делается, а лет через десять, скажем, когда можно будет увидеть, какие люди получились из его питомцев – вот критерий».

Таковы только некоторые размышления Антона Семёновича Калабалина о миссии и личности учителя. Они требуют дальнейшего осмысления и анализа. Это мысли человека, который всю свою жизнь посвятил педагогической деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Калабалин А.С. Педагогические размышления / сост. и ред. Л.В. Мардахаев. – М.: Изд-во РГСУ, 2014.

2 Калабалин С.А. Педагогическое наследие и современность: первые Калабалинские чтения / сост. и ред. Л.В. Мардахаев. – М.: Перспектива, 2013.

УДК 371.132

Н.В. ВАСИЛЕНКО

*Винницкий областной институт последипломного образования
педагогических работников
Кафедра методологии и управления образованием
nadezhdavasilenko@yandex.ua
г. Винница, Украина*

МЕТОДИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА: ПОНЯТИЕ, КОМПОНЕНТЫ, ФОРМА

Аннотация

В статье рассматривается теоретическое определение понятия методической компетентности педагога с точки зрения научных работников и исследователей. Выделены формы и компоненты данной компетентности. Приведена модель развития методической компетентности педагогов в условиях последипломного образования.

Ключевые слова: компетентность, методическая компетентность, компонент, педагог.

Мақалада әдістемелік күзіреттіліктің теоретикалық анықтамасы ғылыми қызметкерлер мен зерттеушілердің көзқарасы бойынша қарастырылады. Күзіреттіліктің нышаны мен құрамы көрсетіледі. Дипломнан кейінгі білімнің жағдайында педагогтардың әдістемелік күзіреттіліктің даму үлгісі беріледі.

Түйін сөздер: күзіреттілік, әдістемелік күзіреттілік, құрам, педагог.

Annotation

The theoretical definition of methodological competence in terms of various scientists and researchers. Selected forms and components of competence. This model of methodical competence of teachers in terms of postgraduate education.

Keywords: competence, methodological competence component teacher.

Подготовка учителя всегда занимала особое место в системе педагогического образования. И на современном этапе она не потеряла актуального значения. Так, Государственный стандарт базового и полного общего среднего образования, утвержденный постановлением Кабинета Министров Украины от 23.11.2011 г. № 1392 очертил переориентацию образования на развитие лично-

сти ученика и результаты профессиональной деятельности в условиях компетентностного подхода. Следовательно, возрастает потребность в специалистах, которые способны обеспечить максимальную реализацию возможностей и талантов личности в процессе ввода ее в мир национальной культуры.

С позиции компетентностного подхода уровень образования определяется способно-

стью решать проблемы и профессиональные задачи различной сложности на основе имеющихся знаний и опыта.

Конечно, меняются подходы к развитию, организации обучения и воспитания личности, которые должны происходить не в традиционном понимании, а в контексте учебно-познавательной деятельности. Учитывая это, современный учитель должен быть способен владеть практическими навыками реализации современных педагогических технологий, заниматься о развитии профессиональной, в том числе методической, компетентности.

Анализ исследований позволяет говорить о том, что многие ученые сосредотачивают свои научные поиски на изучении проблемы методической подготовки учителя для системы начального и среднего образования. Методические знания, по мнению О.Бигич, следует конкретизировать в соответствии с видами профессиональной деятельности учителя [2].

Мы должны отметить, что в исследовании понятия «профессиональная компетентность учителя», его содержания, ее составляющих, уровневой организации, большинство украинских и зарубежных исследователей (Н. Кузьмина, И. Зимняя, А. Кузьминский, Н. Тарасенкова, С. Скворцова, И. Малова, И. Акуленко, О. Лебедева, Т. Руденко, О. Зубков, Л. Митина и др.) выделяют в ее составе методическую компетентность как составляющую её вида. Как показала предварительная разведка в контексте означаемого вопроса, значительная часть учёных (Т. Гущина, Т.Загривня, И. Ковалева, Т.Кочарян, Т. Шамова и много других) занимались изучением проблемы развития методической компетентности и подготовки педагогов к ней. Однако в подавляющем большинстве работ речь идет, как правило, о профессиональной компетентности. Кроме того, в научных трудах, посвященных анализу профессионально-педагогической деятельности, методическая компетентность как составляющая педагогической компетентности и мастерства только называется.

Исследования ученых свидетельствуют о том, что они посвящены общим аспектам подготовки учителей и не раскрывают осо-

бенности развития методической компетентности в системе последипломного образования. Недостаточно исследована и проблема теоретических основ развития методической компетентности педагогов. До сих пор не создана целостная модель развития методической компетентности педагога в условиях трансформации современных образовательных технологий как системы непрерывного их образования.

Мы предполагаем, что надлежащее сопровождение и поддержка системы последипломного образования педагогов призваны обеспечить эффективность учебной деятельности, что и должно быть результатом развития методической компетентности.

В этой связи целью нашей статьи является осуществление теоретического анализа особенностей развития методической компетентности педагогов в системе последипломного образования. Соответственно, цель нашего исследования отображена в следующих задачах: обозначить определения понятий «методическая компетентность», «методическая культура», «методическое творчество» в контексте изучения педагогической деятельности в научной литературе; проанализировать содержание методической компетентности в контексте изучения профессиональной компетентности педагогов.

В психолого-педагогической литературе понятие «методическая компетентность» рассматривается достаточно широко. Дефиницию методической компетентности учителей начального звена образования исследовали: Т. Ощепкова, Г. Пролигина, Н. Соколова, Д. Старкова, И. Михалевская та др. Теоретические и практические аспекты методической компетентности педагогов большинство ученых рассматривают через овладение ими системой компонентов: знаний, умений, навыков с учетом индивидуальных качеств личности (Л. Банашко, О. Бигич, А. Борзенкова, Н. Глузман, И. Зимняя, Н. Кузьмина, И. Малова, Т. Мамонтова, Т. Руденко, С. Скворцова и др.) [5, с. 119-124].

Все ученые отмечают, что комплекс методических знаний, умений и навыков являет-

ся основой для приобретения методической компетентности, которая, в свою очередь, является индикатором определения готовности учителя к реализации задач педагогического образования с учетом будущей сферы профессиональной деятельности и предмета специализации специальности.

Но существует и иная позиция ученых, по которой методическую компетентность следует понимать как готовность педагогов к проведению учебных занятий и к творческой самореализации (И. Ковалева, С. Скворцова, и др.). Важность приобретения практического опыта подчеркнуто в трудах И. Зимней, С. Скворцовой, Н. Цюлюпи и др. [5, с. 119-124]. Поэтому мы, в первую очередь, обращались к взглядам ученых, которые исследовали сущность понятия «методическая компетентность» и определили ее как способность квалифицированно решать задачи педагогического образования.

Ряд авторов (Е.Азимов, А.Щукин и др.) трактуют понятия «методическая компетентность» как способность пользоваться языком в профессиональных целях, в процессе обучения. О. Бигич обозначает этим термином совокупность методических знаний, навыков, умений и индивидуальных, субъектных, личностных качеств учителя [2, с. 12-13].

Нами было исследовано определение методической компетентности по Т. Гущиной. Она характеризует методическую компетентность как интегральную многоуровневую профессионально значимую характеристику личности и деятельности педагога, обобщая результативный профессиональный опыт, как системное получение знаний, умений и навыков педагога в области методики и оптимальное соединение методов профессиональной и педагогической деятельности.

Ф. Терегулов справедливо отмечает, что педагогическая наука не сможет выполнить свою опережающую функцию развития методической компетентности без изучения и обобщения перспективного педагогического опыта. Учителям необходимо создать условия, поддерживающие исследовательскую работу.

И. Ковалева рассматривает методическую компетентность как интегральную характеристику деловых, личностных и моральных качеств педагога, что отражает системный уровень функционирования методологических, методических и исследовательских знаний, умений, опыта, мотивации, способностей и готовности к творческой самореализации в научно-методической и педагогической деятельности в целом.

В связи с этим возникла потребность обновить структуру развития методической компетентности современного педагога в системе последипломного образования. Теоретический анализ научных источников позволил нам её обосновать. Анализ научной литературы дал возможность определить несколько подходов к определению структуры методической компетентности учителя. Первая группа ученых (А. Борзенкова, С. Ивашнова, А. Кузьминский, Н. Тарасенкова, И. Акуленко, Т.Руденко, А. Маркушевский, В. Адольф и др.) рассматривает структуру методической компетентности через систему взаимообусловленных компонентов. Вторая группа – через составляющие методической компетентности (Т.Мамонова, А. Красикова и др.). Третья группа ученых выделяет определенную совокупность элементов методической компетентности (А. Зубков, О.Нагрелли, Т.Кочарян, О.Лебедева и др.) [5; 6; 7]. Рассмотрим более подробно труды этих ученых. В этой связи особое значение приобретает методическая компетентность педагога, которая структурно может быть представлена следующим образом. Нами учтено, что В. Адольф, рассматривая структуру методической компетентности воспитателя дошкольного учебного заведения, выделяет следующие компоненты: личностный, деятельностный, познавательный (когнитивный) [1].

Личностный компонент методической компетентности соотносится с умениями, связанными с психологической составляющей личности педагога.

Деятельностный компонент содержит в себе накопленные профессиональные знания и умения, умения актуализировать их в нуж-

ный момент и использовать в процессе реализации своих профессиональных функций.

Познавательный компонент основывается на умениях, составляющие теоретическую подготовку: аналитико-синтетические (умение анализировать программно-методические документы, умение классифицировать и систематизировать методические знания); прогностические (умение прогнозировать эффективность выбранных средств, форм, методов и приемов, умение применять методические знания); конструктивно-проектировочные (умение обобщать процесс обучения, умение планировать методическую деятельность).

Дальнейший анализ научных исследований позволил выявить отличный взгляд на составляющие методической компетентности учителя. Автором этих исследований является А. Зубков, который выделил следующие элементы методической компетентности учителя: методическое мышление, методическую культуру и методическую творчество. Двум первым составляющим автор предпочитает в развитии методической компетентности учителя. По мнению автора, методическое мышление - это мышление, обеспечивающее умение преподавателя применять имеющиеся знания для реализации целей воспитания и обучения в соответствии с методической теории и конкретных условий обучения. Оно проявляется в способах постановки и решения педагогических задач стратегического, тактического и оперативного плана.

Методическая культура, по мнению А.Зубкова, служит интегрированным показателем эффективности труда учителя. В свою очередь, ее нужно понимать как высшую форму активности и творческой самостоятельности, как стимул и условие совершенствования учебного процесса, как предпосылку для возникновения новых методических идей и путей их решения. Методическая культура учителя выступает как субъектный аспект его профессиональной деятельности, как способность обобщать методический опыт в своей деятельности. А методическое творчество рассматривается им как мастерство, и искусство, обусловленное индивидуальностью

учителя, умением формировать и развивать знания, заинтересовать учеников наукой [4, с. 89-92].

Наиболее важным направлением составляющих развития личностного компоненту методической компетентности учителя является развитие его методического мышления и методической культуры. О. Зубков, исследуя составляющие методической компетентности педагога, выделил следующие ее элементы: методическое мышление личностного компонента, методическую культуру деятельностного компонента и методическое творчество познавательного компонента. Двум первым составляющим автор предоставляет преимущество в развитии методической компетентности учителя.

Изучение психолого-педагогической литературы дало возможность проанализировать содержание составляющих. Мы установили, что методическое мышление - это мышление, что обеспечивает умение педагога применять имеющиеся знания для реализации целей воспитания и обучения в соответствии с методической теории и конкретных условий обучения. Под методическим мышлением педагога мы понимаем особенности мыслительной деятельности, обусловленные характером и видом профессионального труда. Методическое мышление педагога не следует отождествлять с философским, логическим и даже общепедагогическим. Методическое мышление – это определенное видение педагогом процесса конструирования и организации обучения по своему предмету, видение обучающегося в контексте изучения им учебной дисциплины и т.п. Методическое мышление педагога – явление многоуровневое, т.к. в нем отражаются конкретные установки, психолого-педагогические знания, профессионально-личностные качества, способы умственных и практических действий.

При этом мы установили, что главное в методической работе - рациональная и эффективная организация деятельности учащихся с целью оптимального обучения, воспитания и развития личности каждого из них, что интеллект у человека един и едины механизмы

мышления, но различны формы мыслительной деятельности, поскольку различны задачи, стоящие в том и другом случае перед умом человека.

Специфика методического мышления педагога определяется тем, что это не только познавательный, но и конструктивно-преобразовательный процесс. Важнейшей чертой этого вида мышления является осмысление каждой учебно-воспитательной ситуации, оперативный выбор и реализация оптимального варианта ее решения в рамках методической культуры педагога.

Такие исследователи как Г.Абросимова, В.Бенин, И.Исаев, Н.Седова и ряд других считают, что методическая культура формируется при максимальном проявлении творчества. Методическая культура: это и мастерство, и искусство, обусловленные индивидуальностью учителя, умением формировать и развивать знания, заинтересовать будущих учителей наукой.

Практика последипломного образования показала, что важнейшей характеристикой личности является ее направленность, а наиболее существенным показателем профессиональной направленности педагога предстает осознание им своей деятельности как непрерывного процесса решения педагогических задач с целью развития личности обучающегося. Если иметь в виду методическую работу педагогов, то здесь особую роль играет сформированность методического мышления.

Поэтому наряду с такими качествами, как целенаправленность, концентрированность, гибкость, объективность, решительность, научность, диалектичность, логичность, особую роль в решении педагогом мыслительных задач играет творческий характер мышления. Анализ научных источников показал, что структура педагогического мышления включает производительное, аналитическое, репродуктивное, творческое и методическое мышление. Основными составляющими методической компетентности является творческое и методическое мышление. Практика и опыт показали, что основными показателями развития методической компетентности педа-

гогов может служить уровень развития методического и творческого мышления, что проявляется в способах постановки и решения учебно-профессиональных задач управления обучения и воспитания личности.

На это указывал еще К.Ушинский, подчеркивая, что педагогическая деятельность – один из видов искусства, которое требует от педагога высоко развитого творческого мышления.

Иначе говоря, особенности методического мышления обусловлены также общей стратегией педагогической работы, ее «сверхзадачей», которая заключается в том, чтобы включив обучающегося в деятельность и общение, сделать его субъектом этой деятельности.

Необходимо подчеркнуть, что понятие «методическое мышление» отражает не только особенности мыслительной деятельности педагога, но и профессиональную специфику его восприятия, внимания, воображения, памяти, а также особенности его эмоционально-волевой сферы. Уровень развития методического мышления позволяет охарактеризовать степень методической компетентности педагога.

Таким образом, педагог, сочетающий в себе методическое мышление, методическую культуру и методическое творчество, способен создавать новые инновационные методические продукты, необходимые педагогической общественности. Сочетание всех этих качеств позволяет утверждать, что в учителя сформирована методическая компетентность, он ориентируется в изменениях, которые происходят в это время в образовании.

Это дало нам возможность обосновать, что именно в современных условиях развития образования в Украине происходит переоценка методической работы специалистов системы образования. Постепенно создаются новые модели методической службы, отвечающие запросам современного общества. Появляются новые направления и формы, качественно меняется содержание, выявляется такая тенденция, как вариативность и разноразность этой деятельности в зависимости от запросов и готовности учебных заведений.

В исследовании мы представили разные точки зрения учёных относительно составляющих методической компетентности педагога. Так, Т.Загривня и ряд других исследователей выделяют методическую работу как приоритетный фактор становления методической компетентности, что является важной составляющей профессиональной компетентности педагога [3]. Зато А.Столяренко, рассматривая методическую сторону работы педагога, указывает на то, что по старой традиции она сводилась к методам обучения, которую он анализирует так: «Позже стали говорить о методике работы, методической работы, а в последнее время все больше о педагогичной технике, педагогических технологиях, методических системах» [8, с. 15]. Учёный отмечает, что методическая система образовательно-педагогического процесса призвана предоставить возможность движения субъектов, средств и условий этого процесса, направить в нужное русло и эффективно их реализовать.

Это нам дало возможность проанализировать содержание учебного аспекта методического образования в системе последипломного образования и отметить, что оно реализуется в организационных формах обучения, которые характеризуются дидактическими целями, составом группы слушателей курсов повышения квалификации областных институтов последипломного педагогического образования, местом их проведения, продолжительности, содержанием деятельности учителя и ученика.

Практика в контексте такого подхода в системе последипломного образования показала, что методическое образование педагогов предполагает его личностное и методическое развитие. Ведущими объектами личностного развития педагога является критическое мышление и личностные качества; методического развития – методическая культура и образовательная самостоятельность.

Изучение и анализ психолого-педагогической литературы предоставили возможность прийти к определению, что методическая компетентность педагога является

совокупностью его методических знаний, навыков, умений и индивидуальных, субъектных, личностных качеств, которая функционирует как способность адаптировать, организовывать, исследовать и контролировать обучающий, познавательный, воспитательный и развивающий аспекты учебно-воспитательного процесса.

Если рассматривать форму методической компетентности учителей в системе последипломного образования, то под ней понимается процесс развития личности учителей в методическом плане на основе обобщения коллегиального методического опыта и профессиональной мобильности. Форма методической компетентности является процессом изменения ее в движении от одного уровня к другому, которая обосновывает следующие уровни: практико-имитирующий, комбинирующе-продуктивный, научно-творческий [6].

Практико-имитирующий уровень развития методической компетентности характеризуется достаточно высокой результативности педагогической деятельности, мобильностью психолого-педагогических знаний.

Комбинирующе-продуктивный уровень развития методической компетентности связан с предоставлением самим авторам возможности распространить свой опыт путем ознакомления с ним педагогической общности. В плане развития методической компетентности именно общение и передача опыта выступает как стимул для приобретения перспективного педагогического опыта на основе интеграции теории и практики.

Научно-творческий уровень развития методической компетентности предполагает, что перспективный педагогический опыт выступает как образец эффективной работы по реализации проекта профессиональной деятельности, предложенного педагогической наукой.

Чем быстрее учитель адаптируется к ней, тем больше качественных методических продуктов он создаст для педагогической общности. Если учитель открыт для ознакомления коллег со своим опытом, опытом освоения инноваций и сам готов знакомиться

с инновационным опытом других коллег, то можно говорить о развитии профессиональной мобильности методической компетентности.

Итак, на основании изучения и анализа научных источников, мы рассматриваем методическую компетентность как главную составляющую профессиональной компетентности, что обеспечивает способность распознавать и решать методические задачи, возникающие в ходе педагогической деятельности педагогов. Ее структуру определяют методическое мышление, методическая творчество, методическая культура, которая формирует разные формы методической профессиональной мобильности педагогов.

Результатом развития методической компетентности педагогов должны стать достижения лучших результатов профессиональной деятельности, основанных на появлении нового (личностного) опыта, потребности педагогов в непрерывном обучении в системе последипломного образования.

Перспективу дальнейшего исследования этой проблемы мы видим в определении педагогических условий развития методической компетентности педагогов и сформированности её уровней в системе последипломного образования.

ЛИТЕРАТУРА

1 Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: Монография / В.А. Адольф. – Красноярск : КГУ, 1998. – 310 с.

2 Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземних

мов в початковій школі: навчальний посібник. / О.Б.Бігич. – К. : Ленвіт, 2006. – С. 11-32.

3 Загривня Т.А. Становление научно-методической компетентности педагогов в процессе профессиональной деятельности: дис. ... канд. пед. наук / Загривня Т.А. – СПб. : РГБ, 2006. – 178 с.

4 Зубков О.Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования : автореф. дис. канд. пед. наук / А.Л. Зубков. – Екатеринбург, 2007 – 19 с.

5 Кузьминський А.І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики / Кузьминський А.І., Тарасенкова Н.А., Акуленко І.А. – Черкаси : ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2009. – 320 с.

6 Нагрели О.А. Модель формирования методической компетентности учителей в системе повышения квалификации / Е.А.Нагрели // Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров: материалы IX Всеросс. науч.-практ. конф.: в 7 ч. – Ч. 5. – М.-Челябинск: Образование, 2009. – С. 60-63.

7 Скворцова С.О. Теоретична та практична готовність як складові методичної компетентності вчителя математики / С.О.Скворцова // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики: збірник наукових праць. Випуск VIII; в 3-х томах. – Кривий Ріг : Вид.відділ НМеАУ, 2010. – Т. 1: Теорія та методика навчання математики. – С. 119-124.

8 Столяренко А.М. Психология и педагогика: учеб. пособ. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 423 с.

М.К. БҰЛАҚБАЕВА, М.К. ЖУНИСОВА

*Қазақ Мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

КОУЧ МАМАНДЫҒЫНЫҢ БҮГІНГІ КҮНГІ МАҢЫЗЫ

Аннотация

Коуч (ағылш. coaching – оқыту, жаттықтырулар; coach – жаттығуды өткізетін маман) – психологиялық мәселелерді жоюда коуч-технологиясы арқылы көмек көрсететін әрі кеңесші, әрі даттықтырушы және мақсатқа жетудің, кез келген саладағы (карьера, қаржы, отбасы, қарым-қатынас, денсаулық, тұлғалық өсу) өмірдің тиімділігі мен сапасының нәтижелігін аттыруға септігін тигізеді. Коучинг технологиясы үш ғылымның өзара тығыз байланысымен жүеге асырылады: психологиялық кеңес беру, менеджмент (басқару білу ғылымы) және жаттықтырушы (білім беру ғылымы).

Түйін сөздер: «коуч» мамандығы, коучинг, коуч-технологиясы, оңтайландыру, ұтқыр, құзыреттілік, шығармашылық, табыстылық.

Коучинг (от англ. слова coach – тренер) – это относительно новое направление в психологии, заключающееся в консультировании с целью выявления потенциала, личностного роста, развития человека в различных сферах его жизнедеятельности и повышения качества жизни. И чтобы быть компетентным в большинстве вопросов, встающих перед современным человеком, возникло направление «коучинг» объединяющее в себе три науки – психологическое консультирование, менеджмент (наука управлять) и тренерство (наука обучать).

Ключевые слова: специальность «коуч», коучинг, технология-коуч, оптимизация, мобильность, компетентность, творчество, успешность.

Annotation

Kouzhinq (from the eng of word of coach is a trainer) is this relatively new direction in psychology, consisting in advising with the purpose of exposure of potential, personality height, development of man in the different spheres of his vital functions and upgrading of life. To be competent in most questions getting up before a modern man, there was direction of “kouzhinq” uniting in itself three sciences – psychological advising, management(science to manage) and тренерство(science to teach).

Keywords: speciality of koutsh, koutshinq, technologis-koutsh, optimization, mobility, competence, work, success.

Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Қалыптасқан Қазақстан – мемлекеттілігіміздің, ұлттық экономикамыздың, азаматтық қоғамымыздың, қоғамдық келісіміміздің, өңірлік көшбасшылығымыз бен халықаралық беделі-

міздің дағдарыста сыналуы ..._шамшырақ сияқты біздің жолымызға сәуле шашып, алға басуға жігерлендірді» дей келе, мемлекетіміздің білімді де білгір, ұшқыр да ұтқыр мамандары болашағымыздың мықты тірегі болатындығын меңзеді [1].

Коучинг – бүгінгі күні сұранысқа ие жаңа ілім, сонымен қатар өмірде әрбір адамды толғандыратын мәселе болып табылады.

Коуч маманы сол кезде адамға кәсіби тұрғыда кеңес береді, жөн сілтейді. «Коуч» терминін ағылшын тілінен аударғандағы «жақындау», «бапкер» деген мағынаны білдіреді [2,93б]. Шет елдерде, тіпті жақын тұрған Ресейде коуч қызметі жақсы дамыған және бұл мамандықты арнайы курстарда оқып, үйренуге мүмкіндіктер бар. Жеке коуч отбасылық, тұрмыстық мәселелер бойынша кеңес берсе, оның басқа түрлеріне бизнес өкілдері, шығармашылықпен айналысатын тұлғалар, спортшылар жүгінеді.

Коуч – психологиялық мәселелерді жоюда коуч-технологиясы арқылы көмек көрсететін әрі кеңесші, әрі жаттықтырушы [2,93б].

Коуч технологиясына соңғы жылдары баса назар аударылып отыр. Мәселен, А.Н.Черкас «Коучинг – ақыл-ойдың дизайнері» деп анықтама берсе, И.Рыбкин «Коуч клиентке табысты болуына көмектеседі», Коучингтің негізін салушы Джон Уитмор «Біздің әлеует өзіміздің даралығымыз бен бірегейлігімізді оңтайландыру арқылы жүзеге асады», Марина Мелия «Коучинг өзінің шынайы «Менін» табу және жүзеге асыруға көмектеседі» дейді [2, 95 б].

Коучингтің негізін салушылардың бірі Томас Леонард коучқа төмендегідей анықтамалар берді:

- Жеке және кәсіби мақсаттарға жетудегі Сіздің әріптесіңіз.
- Өмірлік бұрылыстардағы Сіздің қорғаушыңыз.
- Сіздің қарым-қатынас жасау мен өмір дағдыларын жаттықтырушы.
- Сіздің шешім қабылдау процесіндегі жаман жақтарыңызды бейнелеуші.
- Мықты болу кезіндегі Сіздің мотивацияңыз.
- Сізге соққы берген кездегі Сіздің сөзсіз қолдаушыңыз.
- Тұлғалық дамудағы Сіздің тәлімгеріңіз.
- Жасампаз жобаны құрудағы Сіздің қызметтесіңіз.
- Теңіз дауылы кезіндегі Сіздің шамшырағыңыз.
- Сіз өзіңіздің ішкі дауысыңызды естімей қалған кездегі Сіздің оятушыңыз [3,21 б].

Ең бастысы кәсіби коуч – Сіз үшін маңыздыны табуға көмектесетін Сіздің әріптесіңіз **Коуч** (ағылш. coaching – оқыту, жаттықтырулар; coach – жаттығуды өткізетін маман) – психологиялық мәселелерді жоюда коуч-технологиясы арқылы көмек көрсететін әрі кеңесші, әрі жаттықтырушы және мақсатқа жетудің, кез келген саладағы (карьера, қаржы, отбасы, қарым-қатынас, денсаулық, тұлғалық өсу) өмірдің тиімділігі мен сапасының нәтижелігін аттыруға септігін тигізеді [3, 17б].

Жоғарыда коучке берілген анықтамалар мен түсініктемелерге сүйене отырып, болашақ педагог мамандықты таңдаудағы маңызы бар екендігіне көз жеткізуге болады. Осыған орай, коуч мамандығына қысқаша түсінік бере кетейік.

Коучинг – оңтайлық және табыстылық психологиясына негізделген психологиялық кеңес берудің жаңа бағыты. Коучинг философиясының негізіне төмендегідей қағида жатыр: әрбір адам өмір сүруге, іс-қимыл жасауға және игеруге қабілетті. Коуч кеңес және қатал нұсқаулар бермейді, тек қана клиентпен бірге мәселелерді шешеді және өзіндік ой-толғанысын оятады.

Коучинг психологиялық кеңестен мотивациясы арқылы ерекшеленеді. Психологиялық кеңес беру және психотерапия қандай да бір симптомдардан арылуға бағытталады, ал коучпен жұмыс істеу белгілі бір мақсатқа жетуді, өмір мен жұмыста жаңадан жағымды қалыптасқан нәтижелерді болжайды.

Коучингтің кеңес берудің барлық түрлерінен коуч жетекшісінің негізінде клиенттің өзінің әлеуетін жүзеге асырумен ерекшеленеді. Әрбір адамның әлеуетінің шегі жоқ және коучтің міндеті – клиентке өз мүмкіндіктерін ашуға көмектесу.

Бұл мәселемен шұғылданатын маманның ерекшелігіне қатысты коучингті қолдану аспектілері бойынша бірнеше түрге бөлінеді:

- өзінде кәсіби мүмкіндік бағасы, құзыреттілік бағасы бар, мәнсапты жоспарлау, даму жолын таңдау, жұмыс іздеуді алып жүруді меңзейтін карьерлік коучинг;
- бизнес-коучинг компанияның мақсатына жетудің неғұрлым тиімді жолдарын іздесті-

руді ұйымдастырады; жұмысты компания жетекшілері мен қызметкерлер командасымен өткізеді;

- лайф-коучинг адам өмірінің барлық саласын (денсаулық, өзін-өзі бағалау, өзара қарым-қатынас) арттыруға бағдарланған жеке жұмысымен аяқталады.

Коучингке оқыту форматы бойынша (телефон және интернет арқыды) күндізгі және сырттай, қатысушылар бойынша – жеке және топтық болып бөлінеді. Жеке коучинг компанияның топ-менеджерлері мен жетекшілерін дамыту, менеджерлердің жаңа қызметке бейімделуін қолдау, дарынды қызметкерлердің дамуын жылдамдату үшін қолданады.

Коуч жұмысы проблема мен жағдаяттарды жалпы талдау мақсатында клиентпен алдын-ала кеңес өткізуден басталады. Сосын кезеңдерді өлшеу, мақсат қою және сабақтар мен кездесулердің санын анықтау болады.

Негізінде, *коучинг 4 базалық кезеңдерден тұрады*: мақсат қою; шынайылықты тексеру; жетістікке жету жолдары; жетістік (еркіндік кезеңі).

Бұл мәселемен шұғылданатын *мамандықтың жетістіктері*:

- қызықты шығармашылық жұмыс;
- көмек нәтижелерінен қанағат ала отырып, адамдардың шынайы проблемаларын шешу мүмкіндіктері;
- шынайы мақсаттар қойып, сол мақсаттарға жете алу;
- тұрақты кәсіби жүзеге асыру қажеттілігі және мұнымен қоса – тұлғалық өсу мүмкіндігі;
- күнделікті өмірде психологиялық саладағы өзінің білімдерін қолдану мүмкіндігі;
- өзін тану және өзгерту, қоршаған ортаның жағдайына өзінің қарым-қатынасы.

Бұл мәселемен шұғылданатын *мамандықтың кемшіліктері*:

- рухани шаршау;
- клиенттің дүниетанымын қабылдауындағы және міндетті түрде пайдалы кеңес беруге талпынысындағы қиындықтар;
- клиенттің проблемасына өзінікіндей күйзелу.

Коуч мамандығын таңдаған тұлғаның жұмыс орны да өзіндік ерекшеліктерге ие:

- коучинг-сервис қызметін ұсынатын ұйымдар;

- HR-ірі компаниялар бөлімі;

- жеке практика.

Коуч мамандарына ие дара қасиеттерін төмендегідей көрсетуге болады:

- жоғары ортақ және эмоционалды интеллект;

- қарым-қатынас және адамдармен аралас білу;

- белсенді өмірлік көзқарастар;

- тыңдай білу және құлақ асу біліктілігі;

- жауапкершілік;

- бақылаушылық;

- эмоционалды тұрақтылық;

- оңтайлық және өз күшіне сену;

- креативтілік;

- басқарушы мен бизнесмендер неғұрлым жиі кездестіретін қиындықтарға төтеп бере алу.

Негізінен, психоаналитиктер сияқты коуч жұмыстараның жалақасы сағат бойынша есептеледі. Тарифтеу жаттықтырушының тәжірибесіне, кәсібилігіне, танымалдығына байланысты.

Коучтің кәсіби іс-әрекеті тұлғаның ішкі әлемімен байланысты. Сондықтан коуч психологиялық дипломы болуы қажет. Дегенмен, психологиялық білімнің болуы жеткіліксіз. Болашақ коучке коуч-сеанстар әдістемесін оқытатын; коуч-сессиялардың ерекшеліктерінен, кезеңдері мен құрылымдарынан білім алатын; психологиялық сараптамалар тәсілдері мен тұлғаға әсер етуге қатысты білім беретін қосымша арнайы курстарды аяқтауы қажет.

Ресейдің ірі қалаларында (Мәскеу) коучинг бойынша өзіндік өкілдері бар: бірінші Кәсіби Коучингтік Ұлттық Академия, Халықаралық Коучинг Орталық, Халықаралық Эриксондық Коучингтік Университет (Ресейлік өкілі), Психотерапия және клиникалық психология Институтының коучинг мектебі.

Бүгінгі күні Қазақстанда коуч технологиясын оқып-үйрену және коучті мамандық ретінде насихаттау мақсатында іс-шаралар өтуде. Мәселен, «Step&Grow» коучинг академиясының Бас директоры, сертифи-

катталған коуч және ICF мүшесі Галия Хамитова: «Коучинг адамға өз әлеуетін, қабілетін ашуға мүмкіндік береді. Коучинг кеңес бермейді, адамның өз сауалына жауапты өзі табуына көмектеседі. Оның жеке өмірде, кәсіби салада жоғары нәтижеге қол жеткізуіне жол ашады» [4,Б.1-2]. Ал Питерсен Импарте компаниясының Орталық Азия мен Моңғолиядағы өкілдігінің басшысы, кәсіби коуч Давид Машуровтың айтуынша, Қазақстанда бұл жаңа бизнес емес, көптеген халықаралық және ұлттық компанияларда қазірдің өзінде табысты қолданылып жатыр [4, 2б].

Қорыта келе айтарымыз, ТМД елдерінде коучингпен шұғылданатын мамандар көп емес (бірнеше мыңдаған ғана). АҚШ-та жүз мыңдаған мамандар бар. «Коучинг» бағыты адам өмірінің жылдамдығы мен өзгерістері артқан сайын уақыт талабымен сұранысқа ие болып отыр. Себебі, жаһандану заманында адам әрі жылдам, ақылды, мықты болуы

тиіс, өзгеріп отыратын ортада тез бейімделе алуға, өзін-өзі белсенді түрде дамыта алу қабілеттеріне ие болуы қажет. Коучинг технологиясы үш ғылымның өзара тығыз байланысымен жүзеге асырылады: психологиялық кеңес беру, менеджмент (басқару білу ғылымы) және жаттықтырушы (білім беру ғылымы).

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Президенті – елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 14 желтоқсан, 2012.

2 Бехмер С. Эффективный коучинг: развитие внутреннего потенциала и личностный рост //Менеджмент. – М., 2007.

3 Леонард Т. Коучинг – психология саморазвития и гармонии. – М., 2011. – 101 с.

4 http://www.kz/kz/page/page_posenta

ӨОЖ 80/81

Б.Т. ҚАБАТАЙ, А.Ш. НҰРМАҒАМБЕТОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Магистратура және PhD докторантура институты
Алматы қ., Қазақстан*

КӨПШІЛІК АЛДЫНДА СӨЙЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Мақалада топ алдында сөйлеудің теориялық аспектілері сипаттала отырып, Цицеронның «шешен болып шығады» деген пікірді дәлелдеу, соның шындығына көз жеткізу тұрғысында айғақтар келтірілген.

Түйін сөздер: күнделікті дайындық, мақсатын тұжырымдау, жоспар, кіріспе, қорытынды, пікірталас, пікіралмасу, ойталқы, ойбөліс, сөзталас, айтыс.

В статье даётся оценка теоретическим аспектам особенности речи перед аудиторией, доказывается высказывание Цицерона «ораторами становятся», приводы и взвешивая все доводы.

Ключевые слова: ежедневная подготовка, цель, план, заглавие, заключение, дискуссия, дебаты, рассуждение, обмен мнениями, полемика, обсуждение, айтыс.

Annotation

This article describes the theoretical aspects' description of speaking in front of the group, while discussing it argues the mention "will become an orator" (Cicero), given the true facts which prove the veracity of those facts.

Keywords: daily preparation, to choose a subject, a purpose reasoning, the plan, the title, the conclusion, discussion, debate, a reasoning, an exchange of opinions, polemic, discussion, aytys.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктеріне баулу – білім жүйесінің міндеті» деп тәрбиедегі табыстарға өткеннің тәжірибесін игергенде ғана қол жеткізуге болатындығы атап көрсетілген [1]. Бұл болашақ мұғалімге сөз өнерін игертуде қазақ шешендерінің тәжірибесін құрал ретінде пайдалануға итермелейді.

Риторика ғылымының тәжірибесі көпшілік алдында сөйленетін сөздің, яғни шешеннің міндеті:

- Тыңдаушыларды сендіру;
- Рахаттану, ләззатқа бөлеу;
- Толқытып тебірену екендігін көрсетеді.

Римдік шешен М.Т. Цицерон шешен адам үш түрлі болады дейді:

Айтылмақ ойын қатаң тәртіппен, байыпты талдаумен, «салқын қандылықпен» ұсынатын шешен;

Аудиторияның сезіміне әсер етуді мақсат етіп, белгілі ассоциациялар тудыратын көркемдеуім – бейнелеуіш элементтерді көбірек пайдаланатын қызуқанды шешен;

Ретіне қарай жоғарыдағы екі стилдің де элементтерін шебер қолданатын шешен [2]. Кез келген адам шешен бола ала ма? Осы сұрақтың төңірегінде талас пікірлер бар. Біреулер ол Алланың берген сыйы, таланты, жаратылысында болады десе екіншілер шешенге қажетті дамытумен, тәрбиелеумен, көп оқумен жетуге болады дейді. Дегенмен римдік шешеннің Марк Тулий Цицеронның «Ақын болып туады, шешен болып шығады» деген пікірін ұмытпағанымыз абзал. Шешен болу үшін көп оқып, көп іздніп, көп сөйлеп жаттығып, күш – қуат жұмсаудың қажеттілігі өзінен өзі түсінікті. Әсіресе топ алдында сөлеу үшін шешеннің өзінің білімін көтеруі өте маңызды. Өзінің білімін көтеруі

дегеніміз: жаңа біліммен қарулану; ғылым мен техника салаларынан мәліметтер жинау; көркем әдебиетті және ғылым кітаптарды көп оқу; радио – телеарналардан хабарламалар алып отыру.

Көпшілік алдында сөйлеуге дайындық кезінде римдік шешен Марк Фабий Квинтиллианның «Шешеннің білімі туралы» трактатында келтірілген төмендегідей талаптар қатаң сақталуы тиіс:

- Материал жинау;
- Материалды орналастыру;
- Ой-пікірлерді дұрыс сөйлету;
- Еске сақтау;
- Жеткізу, орындау.

Дайындық сөйлейтін сөздің тақырыбына, сөйлеудің мақсаты мен міндеттеріне, аудиторияның құрамына т.б. тікелей байланысты.

Тақырып анықтау. Тақырып ең алдымен өзекті әрі қызықты болуы шарт. Оның нақты, айқын болуына көңіл бөлінуі тиіс. Тақырып жалпылама әрі түсініксіз болса, тыңдаушыларды қызықтырмайды, кері әсерін туғызады. «Тақырып – өнер туындысының ірге жолы» деп З.Қабдолов айтқандай, көркем туындының туу үрдісі тақырыптан басталады.

Мақсатын тұжырымдау. Сөйлеуші сөзінде «не үшін істеу керек» дегенді ойламаса, онда ол сөйлегенде табысқа жетпейді.

Айқын мақсат қоя білу шешендік сөзді қабылдауды жеңілдетеді; тыңдаушылардың назарын аударуға көмектеседі.

Ақындығын әлеуметтік қызметке жетектеген ұлы Абайда:

«Мақсатым – тіл ұстартып, өнер шашпақ,
Наданның көзін қойып, көңілін ашпақ
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер,
Думан – сауық ойда жоқ әуел баста-ақ»,-

деп өз өлеңдерін жазудың мақсаты ұйықтап жатқан көңілдерді оятып, өнер-білімге ұмтыл-

дыру, мылқау жандарға тіл бітіру, соқыр кеудеге сәуле, надан өмірге үлгі-өнеге шашу деп білді [3]. Сөздің құрылымын түзуде алдынала жоспар құру қажет-ақ. Жоспар дегеніміз – мазмұнның қысқаша бағдарламасы, жинақталған, содан кейін сұрыпталған материалдардың орналасу тәртібі. Жоспар құрып сөйлемеген шешендер көп жағдайда негізгі тақырыптан ауытқып кетеді, ой желісі бұзылады, бір мәселеден екінші мәселеге жүйесіз көшіп кетеді. Осыны болдырмау үшін шешен сөйлер алдында жоспар құру керек. Жоспарда бір тақырыптың төңірегінде қозғалатын мәселелердің қайсысы негізгі, қайсысы көмекші екенін ажыратып, неден кейін нені айту керектігі, әр мәселеге қанша минут бөлу қажеттігі ескеріледі. Жоспар жасап алғаннан кейін шешен сөйлейтін сөзінің құрылымын түзеді. Ауызша және жазбаша сөйлеудің ең көп таралған құрылымы үш бөліктен тұрады: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды. Әрбір бөліктің өзіндік ерекшелігі бар. Ғалымдардың айтуынша, сөйлеудің басы мен аяғы көпшіліктің есінде жақсы сақталады, сондықтан сөйленетін сөздің кіріспесі мен қорытындысына ерекше көңіл бөліну керек.

Кіріспе. Шешен сөзінің басында тыңдармандарын қаншалықты қызықтыра алса, соншалықты табысқа жетеді. Кіріспе сөз сәтсіз болса, тақырыпқа тыңдармандардың қызығушылығын, көңілін аударма алмайды. Кіріспеде тақырыптың өзектілігі, тыңдаушылар үшін маңыздылығы, айтылу мақсаты атап өтіледі және сөйленетін тақырыптың тарихы қысқаша баяндалады. «Тыңдаушылардың көңілін аударатын тәсілдердің бірі – оларға сұрақтар қою. Дана Абай қара сөздерінде әуелі бастырмалатып сұрақ қойып алады да, сосын негізгі айтпақ ойына көшеді емес пе? Мысалы «Оныншы сөзінде»: Біреулер құдайдан бала тілейді. Ол баланы не қылады? Өлсем орнымды бассын дейді, артымнан құран оқысын дейді, қартайған күнімде асырасын дейді. Осыдан басқасы ма? – деп Абай сөзін бастайды. Сөзінің кіріспесі негізгі бөлімде талданбақ ойдың жоспары секілді. Әркімнің көңілінде жүрген, бірақ дұрыс шешімін таппай жүрген мәселелерді алдымен көңіл аудар-

ту үшін санамалап айтып алады да, айтпақ ойына ойысады» [4].

Атақты шешендердің айтуынша, бірінші сөз, не сөйлем бәріне түсінікті, қарапайым, қызықты болуы шарт. Абайдың сөзді «біреулер құдайдан бала тілейді» деп бастауы, әрине, қызықты, елең еткізерлік тосын, барынша түсінікті. Қызықты да соны кіріспе табу оңай емес, ол үшін көп жұмыс істеу керек, іздену керек.

Негізгі бөлім – Сөйлеушінің міндеті тек тыңдаушылардың назарын аударып ғана қою емес, сол қызығушылықты сөздің аяғына дейін сақтау. Сондықтан сөйленетін сөзді негізгі бөлімі де маңызды. Негізгі бөлімде материалдардың негізгісі беріледі: мазмұны түсіндіріледі, дұрыстығы дәлелденеді, ұсынылатын идеяға көз жеткізіледі, басты-басты сауалдарға жауап беріледі. Негізгі бөлімге енген материалдар жүйелі орналасқанда, бір ой екінші ойды жетектеп отырады. Сол тірек сөздер арқылы мәтіндегі ойлар бір – бірімен паралельді не тізбекті байланысқа түседі. «Оныншы сөздің негізгі бөлімінде Абай кіріспедегі әрқайсысы бір-бір сауал етіп ұсынылатын мәселелерге талдау жасайды, құптамайтын көзқарасын риторикалық сұрақтармен жеткізіп отырады, жақсы мен жаманды өмірден алынған мысалдармен дәлелдейді. Құдайдан не үшін бала тілейді деген тірек фраза арқылы ойлар бір-бірімен паралельді байланысқа түседі. Оқырман енді шешуі не болар екен деп ойланады. Негізгі бөлімдегі идеяларды Абай жан-жаққа шашыратпай, тірек ой (бала тілеу) арқылы логикалық жүйелілікті сақтайды және паралель байланысқа түскен пікірлерді бірізділікпен, біріңғай тәсілдермен (сұраулы сөйлемдер, шартты бағыныңқылы, қимыл – сын бағыныңқылы сабақтастар, т.б.) баяндайды.

Қорытынды сөз – Кез келген сөйлеудің маңызды бөліктерінің бірі – қорытындысы. Қорытынды істің біткенін көрсетеді. Сенімді әрі сәтті жасалған қорытындыда сөз тыңдаушылардың есінде ұзақ қалады, жақсы әсер тудырады. Сәтсіз қорытынды жап-жақсы сөйленген сөздің шырқын бұзады. Қорытындыны кіріспеде айтылған әңгімемен

байланыстырған жөн. Кіріспе мен қорытындыда айтылған сөз жұрттың есінде ұзақ қалады дедік. Сондықтан қорытындыда шешен кіріспедегі айтылған мақсатқа қайтып оралады, негізгі бөлімде айтылған ойлардың түйінін шығарады.

Көпшілік алдында сөйлеуге дайындықта ескеретін тағы бір нәрсе – сөйлеу мәтінін жазу, жазбау мәселесі. Сөйлеу мәтінін алдын ала жазу немесе жазбау керекпе деген сұрақ ертеден-ақ шешендер арасында талас туғызған. Ежелгі грек, рим шешендері жазып дайындалуды дұрыс деп тапқан. Цицерон да, Демосфен де жазып дайындалған сөздің әбден ойланып – толғанудан туындайтынын, жүз рет пішіп, бір рет кескен тұжырымға сүйенетіндіктен шешеннің қателесуіне жол бермейтінін алға тартады. Тіпті Демосфен дайындықсыз жұрттың алдына шықпаған, жиналыста отырған халық Демосфеннен шығып сөйлеуді жалынып өтінсе де алдын – ала ойланып жазып дайындалмағандықтан, орнынан да тұрмаған. Себебін ол халыққа былайша түсіндіреді: «Кімде – кім сөзін алдын - ала дайындаса, сол – халыққа нағыз берілген, шын мәнінде халық үшін қызмет ететін жан, ал көпшілік сөзімді қалай қабылдайды дегенге немқұрайды қараушылық – сендіруді емес, күшпен көндіруді мақсат еткендік» [5].

3. Қазіргі шешендікте сөйлеу монолог және диалог түрінде болады. Монологтық сөйлеу – қазақ шешендерінің толғау, ақыл, өсиет, бата, тілек, үндеу түрінде ертеден қолданылып келе жатқан сөйлеу түрі. Монолог – бір кісінің сөйлеуі немесе ойы. Монологта автордың түйінді ой – тұжырымдары айтылып, көпшілікке талқыға ұсынылады. Сондықтан көп жағдайда монолог диалогқа айналады. Пікірталастың бірнеше түрі бар: пікір алмасу, ойталқы, пікірсайыс, ойбөліс, сөзталас, айтыс. Әрқайсысының өзіндік мақсаты мен ерекшеліктері бар. Мысалы:

Пікіралмасу – латын сөзі, беретін мағынасы «зерттеу», «талқылау», «талдау». Пікіралмасу көпшілік арасында өтеді. Мақсаты – әр түрлі әрекеттерді салыстыра зерттей отырып, шындық пікірді көрсету, талас мәсе-

ленің шешімін іздеп табу. Пікіралмасу – дұрыстыққа көз жеткізудің ең тиімді тәсілі, өйткені қатысқандар көздері жеткеншедіктен де бір пікірге өздері келеді.

Ойталқы сөзі де латын тілінен алынған, мағынасы – «ойжүгірту», «жарыссөз», «айтыс». Ойталқы – ғылыми және қоғамдық мәні бар тақырыптардың төңірегінде көпшілік арасында өтетін сөз жарысы. Мұнда да сөз жарысына қатысқандар белгілі бір пікірге тоқталады. Ойталқыға қатысқандардың пікірінде алшақтықтар, қарама-қарсы қақтығыстар бола береді. Бір нәрсе жайында әр түрлі көзқарас, әр қилы пікірлер негізінде ой өріліп отырып, талқыға түседі.

Ал пікірсайыстың табиғаты өзгешелеу. Оны бұл сөздің шығу төркіні де айқындайды. Пікірсайыс – көне гректің сөзі, мағынасы – «соғысқұмар», «жаулық», «дұшпандық». Әрине, бүгінгі мағынасы басқаша: бірденені талқылау мақсатында жиналыстарда, баспасөз беттерінде орын алатын сайыс. Бұл жай ғана сайыс емес, көзқарасқа қарсы тұрушылық, идеядағы бітіспестік, пікірдегі қарсылық. Осы анықтамалардан көріп отырғанымыздай, пікірсайыс, пікіралмасу, ойталқыдан бөлектенеді.

Пікірталастың ойбөліс, сөзталас, айтыс деп аталатын түрлері табиғаты жағынан бір-біріне жақын. Бұларда пікірталасына түскен адамдардың арасында сыйластық, түсіністік орын алады. Ойбөліс – француз сөзі, мағынасы – «айтыс», «сөзжарыс». Ойбөліс – көпшілік алдында екі адамның не екі топтың бірдене туралы ой – пікірлерін ортаға салуы. Ойбөлісте пікір қарама – қарсылығы болғанмен, түсіністікке негізделеді. Сөзталас – орыс сөзі, мағынасы бірденені, қандай да бір мәселені көпшілік арасында талқылау. Сөзталас, ойбөліс сияқты, баяндамаларды талқылағанда, хабарламалар жасағанда, жиналыстар мен конференцияларда орын алады. Ойбөліс екі адамның арасында да жүзеге асады. Айтыс екі адамның да, көпшілік арасында да жүзеге асады. Айтыс – қазақтың сөзі. Мағынасы – сөз жарысы, өнер сайысы.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақ Республикасы «Білім туралы» заңы 1999.-11 маусым.
2 Адамбаев Б.Қазақтың шешендік өнері – Алматы, 2000.

- 3 Қыдыршаев А. Шешендік тану: Оқу құралы. – Орал, 2004.
4 Қосымова Г. Қазақ шешендік өнерінің негіздері. – Алматы, 2003.
5 Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы, 2000.

УДК 316.6

Р.О. КЕНЖЕТАЕВА

*Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова
Кафедра «Рыночная инфраструктура»
г. Алматы, Казахстан*

**К ВОПРОСУ О ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ВЫПУСКНИКОВ
ДЕТСКИХ ДОМОВ К ОКРУЖАЮЩЕМУ МИРУ**

Аннотация

В статье освещаются существующие на современном этапе проблемы психологической адаптации выпускников детских домов к окружающему миру. Определяются основные механизмы и критерии социально-психологической адаптации личности выпускников-детских домов.

Ключевые слова: адаптация, психологическая адаптированность личности, депривация, критерии адаптации выпускников детских домов.

Мақалада балалар үйінің түлектерінің қоршаған ортаға бейімделу туралы қазіргі кездегі мәселелері қарастырылады. Балалар үйінің түлектерінің әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің негізгі бағыттары мен критерийлері анықталады.

Түйін сөздер: бейімделу, тұлғаның психологиялық бейімделуі, депривация, балалар үйінің түлектерінің бейімделу критерийлері.

Annotation

In the article the problems of the psychological adaptation of the graduates of orphanages to the surrounding peace existing in the present stage are illuminated. Defines the basic mechanisms and criteria of social and psychological adaptation of personality of children's homes.

Keywords: adaptation, psychological adaptation, deprivation, criteria of adaptation of children's homes.

Вситуации серьезных социально-экономических перемен, происходящих в обществе и государстве, проблема адаптации выпускников государственных интернатных учреждений (детские дома, спец.школы-интернаты для детей-сирот), их интеграции в общество становится особенно актуальной.

Психологическая адаптация личности – это процесс гармонизации внутренних и внешних условий жизни и деятельности личности и среды. При этом уровень внутреннего, психологического комфорта личности может быть показателем психологической адаптированности личности, который определяется

сбалансированностью положительных и отрицательных эмоций человека и степенью удовлетворения его потребностных состояний [1].

Сегодня в детских домах и специальных школах-интернатах Республики Казахстан воспитываются более 70 тысяч детей, оставшихся без попечения родителей.

Существующая система работы с воспитанниками-сиротами в государственных интернатных учреждениях зависит от множества факторов социально-психологического, объективного и субъективного характера и не всегда способствует успешной адаптации их личности. Имея глубокие исторические корни, современное воспитание воспитанников-сирот в детских домах в силу различных причин оказалось не в состоянии эффективно решать проблему их социализации и адаптации. Причины психологического нарушения адаптации воспитанников-сирот в условиях детского дома многообразны.

Во-первых, основная часть воспитанников-сирот имеет неоспоримо негативную наследственность, в частности, наследственную отягощенность алкоголизмом, а в последние годы и наркоманией, происходит постоянное увеличение количества сирот, страдающих врожденной психической и неврологической патологией.

Вторым патогенным фактором, который проявляется у более старших воспитанников-сирот, является комплекс социальных, педагогических и психологических вредностей в бывших родительских семьях. Среди форм неправильного воспитания типичными для социального сиротства являются безнадзорность и гипоопека.

Третьим, и, пожалуй, одним из наиболее мощных патогенных и дезадаптирующих факторов для ребенка является сам насильственный отрыв его от родительской семьи и помещение в детское специализированное учреждение [2].

Выделяют два направления причин трудностей в адаптации выпускников детских домов. Выяснилось, что одни носят объективный характер (внешние по отношению к адаптации), вторые – субъективный характер

и связаны с личностными характеристиками (т.е. внутренние причины).

Исходя из вышеизложенного, обозначим основные психолого-педагогические проблемы выпускников детских домов:

1. Врожденно-наследственные факторы и анатомо-физиологические нарушения центральной нервной системы (наследственная отягощенность алкоголизмом, наркоманией и т.д.).

2. Проблемы внутриутробного развития ребенка: вынашивание нежелательной беременности потенциальными «отказницами», искажение жизненно важного взаимодействия во время внутриутробного развития между матерью и ребенком, нарушение сенсорных, обменных, гуморальных связей между ними.

3. Воздействие различных видов депривации (материнская, двигательная, сенсорная, психическая, эмоциональная, социальная).

4. Насильственный отрыв от семьи и помещение в интернатное учреждение.

5. Недостатки организации образовательно-воспитательного процесса в закрытых интернатных учреждениях для детей-сирот.

По проблеме развития воспитанников-сирот в интернатных учреждениях, отметим важный факт: психическое и личностное развитие носит специфический характер, формируются специфические черты характера, поведения личности, имеют место различные психические нарушения, обусловленные ранней социальной и психической депривацией. В то же время, специфика психологического развития воспитанников-сирот в интернатных учреждениях не определяется по критерию «норма и патология». Все особенности развития воспитанников-сирот определяются теми условиями, в которых они живут.

Указанные факторы снижают эффективность процесса постинтернатной адаптации воспитанников-сирот, результатом чего является низкий уровень их адаптации, социальной активности, компетентности, искажения ценностной сферы. Здесь правомерно говорить о своеобразном, нетипичном пути развития сирот в интернатных учреждениях и складывании особой личностной направленности

– депривированной. Эти обстоятельства, на наш взгляд, наглядно показывают, что воспитанники-сироты детских домов являются «группой высокого риска» по различным отклонениям и нарушениям в развитии и поведении. Главную особенность современной адаптации выпускников детских домов составляют: иждивенчество, трудности в общении, инфантилизм, перегруженность отрицательным опытом, негативными ценностями и образцами поведения. Они испытывают большие трудности с устройством на работу и получением жилья.

В обеспечении жилой площадью нуждаются сотни выпускников интернатных учреждений. Хотя государство гарантирует выпускникам-сиротам жилье и прописку, многие из них реально этого получить не могут. Как часто случается, дом либо уже перепродан, либо отдан за долги. Выпускники-сироты проходят все ступени «жилищной социализации»: обращение в судебные органы, администрацию города, в различные структуры социальной защиты, комиссию по жилищным вопросам. Зачастую происходит возврат в асоциальную обстановку, к лицам лишенных родительских прав, страдающим алкоголизмом, наркоманией, ведущим аморальный образ жизни, психически больным, а также в жилые помещения, не отвечающие санитарным и техническим требованиям. Кроме того, криминальные элементы, недобропорядочные лица путем обмана, злоупотребления доверием сирот добиваются совершения ими сделок по обмену, приватизации и последующему отчуждению занимаемых жилых помещений или ухудшению их жилищных условий. Не обеспеченные в срок жилым помещением, они вынуждены жить в интернатных учреждениях, общежитиях, а зачастую становятся и лицами без определенного места жительства. Все это ведет к росту числа лиц, утрачивающих постоянное место жительства, занимающихся бродяжничеством, попрошайничеством, проституцией и совершением правонарушений.

Как правило, выпускники-сироты испытывают трудности при устройстве на работу.

Еще одной серьезной проблемой является проблема получения образования. Выпускники детских домов, школ-интернатов ограничены как в свободе выбора учебного заведения, так и в возможности поступления, несмотря на имеющиеся льготы. Поступить в высшие учебные заведения, особенно на престижные специальности, сиротам практически невозможно. Вышеперечисленные трудности социального характера обусловлены, на наш взгляд, всем негативным опытом предыдущей социализации выпускников-сирот.

При разработке критериев адаптации выпускников детских домов мы опираемся на ее признаки, выделяемые А.В. Мудриком, а также на личностные особенности сирот, бывшие условия воспитания и проживания в асоциальной семье и в детском доме.

Первый критерий – сформированность профессиональных намерений. Второй критерий – сформированность социально-бытовых умений и навыков. Третий критерий – сформированность культуры межличностных и социальных отношений. Четвертый критерий – сформированность навыков здорового образа жизни и самопринятия [4].

Таким образом, механизм социально-психологической адаптации личности выпускников-детских домов – единый процесс деятельности, общения, самосознания. В сфере деятельности у выпускника в постинтернатный период происходит расширение видов деятельности, ориентация в каждом ее виде, ее осмысление, освоение, овладение соответствующими формами и средствами деятельности; расширение сферы самостоятельности и компетентности.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Андреева Д.А. О понятии адаптации // Человек и общество. – М., 2003. – С. 64-65.
- 2 Шибутани Т. Социальная психология. – М., 2009. – С.78.
- 3 Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л.: Наука, 2008. – 270 с.
- 4 Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. – М.: Горбунок, 2002. – 224 с.

УДК 373.2

Д.Ж. КИЛЫБАЕВ

Қазақ Мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті

Өнер және мәдениет факультеті

dkilybaev@mail.ru

Алматы қ., Қазақстан

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Бұл мақала балаға музыкалық білім беруді ерте және методикалық дұрыс бағытты қолдана отырып жүргізу қажеттілігін айтады. Баланың ата анаға және ұстазға тыңдар шағын пайдаланып, ұлттық өнердің есігін ерте ашып оның алдындағы өміріне нәр болып сіңуіне көмек көрсету. Музыкамен айналысу математикалық ойлауды да ерекше дамытады, адамның рухани байлығының баспалдағы екенін көрсете алады.

Түйін сөздер: музыкалық білім, мектеп жасына дейінгі балалар, педагогикалық ерекшеліктер, көркем тәрбие.

Статья посвящена раннему воспитанию музыкального образования у детей и в ней рассматриваются их особенности. По мнению автора особенностями являются: развитие психологического мышления, духовное развитие, развитие общих способностей человека.

Ключевые слова: музыкальное образование дошкольного возраста, духовное развитие, педагогические особенности.

Annotation

Article is devoted to early education of music education at children. Feature of teaching of music education are – development of psychological thinking, spiritual development, development of the general abilities of the person.

Key words: music education, of preschool age.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жеке адамға, оны дамытуға шығармашылық әлеуетін дамытуға, тұлғаландыруға бағытталған. Бұл үдеріс оқыту мен тәрбие беру мазмұнының негіздеріне терең мән беруді талап етеді. Соның ішінде музыка өнерінің жалпы бала тәрбиесінде алар орны ерекше. Қоғамдағы мәдениеті жоғары адам қалыптастыру үшін музыка құбылысының бүкіл әлеуетін толық пайдалану білім беру саласының алдында тұрған білімді де білікті, бәсекеге қабілетті, рухани мәдениеті биік тұлға тәрбиелеудегі өзекті мәселелерді шешуге септігін тигізетіні сөзсіз.

Білім беру жүйесінде музыкалық тәрбие беру ең алдымен мектепке дейінгі мекемелерде

мен, яғни бала бақшалардан басталады. Бұл балдырғандарымыз үшін ең бір маңызды жас, өз ата-анасына және үйретуші ұстазға толық тыңдар шағы. Осы кезеңде баланың өз бойында қабылданған нәрселері оның алдағы бүкіл өміріне нәр болып сіңіп қалады. Сондықтан да мектепке дейінгі мекемелерде оқыту мен тәрбие беруге аса зор назар аудару қажет.

Мектепке дейінгі мекемелердегі музыка сабағы мектеп жасына дейінгі балаларға музыкалық мәдениеттің бастапқы негіздерін қалыптастыру, әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып музыкалық және шығармашылық қабілеттерін дамыту, дарынды балаларды әрі қарай музыкаға ынталандыруды көздейді. Музыкалық білім берудің де міндеті

- оқыту, тәрбие беру және дамыту. Оқыту міндеті музыка өнері туралы білімдерді беру, шығармашылық орындаушылық тәжірибесін беру болса, тәрбиелеу үндестері балаларды жан-жақты рухани байыту, құндылықтар жүйесіндегі негіздерін қалыптастыруға бағытталады. Ал дамытушылардың міндеті балалардың музыка арқылы шығармашылық, интеллектілік және коммуникативтік қабілеттерін жетілдіруге негізделеді.

Балалардың музыкалық білім алуының түпкі нәтижесі музыка пәні арқылы олардың эстетикалық қызығушылығының қалыптастыру болып табылады. Бұл үдеріс өнер арқылы бала тұлғасын дамыту, оның өзін-өзі айқындауына ықпал ету, сол арқылы өзінше дараландыруына бағындырылады. Әсіресе, мектеп алды даярлық жасындағы балаларға музыкалық білім берудің өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл жаста балалардың өміріне жаңа кезең басталады: оқу үдерісіне аяқ басады, мұның өзі олар үшін үлкен жаңалық. Осы кезеңдегі музыкалық білім беру қызметі ең алдымен баланың музыканы қабылдауына негізделеді. Орындаушылық іс-әрекетте баланың жаңа қабілеттері бұр ашады, дыбыстарды дұрыс айту, тыныс алу, дұрыс дикциясы мен интонациясы ансамбльді сезіну қалыптасады. Балалар ноталық сауаттың баспалдақтарына алғашқы қадам жасап, жасына сай музыкалық аспаптарда ойнай бастайды. Сөйтіп эстетикалық қажеттіліктері пайда болады.

Қазіргі тұста көптеген ғылым педагогтар музыкалық білім беруінің мазмұнының әдіснамалық негіздерін қайта қарау қажеттігін алға тартады. Мектепке дейінгі мекемелерде музыкалық білім берудегі басты мәселе: балалардың тұлғалық ерекшеліктері сәйкес дәстүрлі дидактикалық теориялардың негізгі қағидаларына сүйене отырып, заманауи әдіс тәсілдерді қолдану. Әдіс-тәсіл дегеніміз – құрал. Бұл әдіс-тәсілдер музыкалық іс-әрекетке қажетті жүйелі білімдер мен дағдыларды, біліктіліктерді меңгеру барысында қолданылады. Музыкалық іс – әрекет деп балалар шығарманың көркемдік қасиетін толық ұғынуын, музыкалық шығарманың

дүниеге келу табиғатын тануын және музыканы эмоциялық түрде бастан кешуін айтамыз. Мұндағы ең маңыздысы – адамның музыканы сезінуі, ұғынуы, өз бойына сіңіруі басымдық алуы тиіс. Сонда ғана барлық деңгейдегі музыкалық білім беру үдерісі нәтижелі болатыны сөзсіз. Күнделікті сабақ барысында балаларды белсенді және үнемді шығармашылық еңбекке тарту нақты нәтижеге қол жеткізуге себеп болады, ал оған бірінші кезекте балдырғандардың қызығушылығын ояту қажет. Бұл тұрғыда мұғалімнің педагогикалық шеберлігі үлкен рөл атқарады. Өйткені бала білім алу барысында өзінің ұстазбен қарым-қатынасына қарай ол үйреткен нәрселерді соған сай дәрежеде қабылдайды.

Мектепке дейінгі мекемелерде музыкалық білім беру үдерісі музыка, оның түрлері мен тәсілдері жайлы қарапайым мәліметтер мен білімдерді беруден басталады. Жалпы музыкалық сауатты болу үшін музыка өнерінің тарихын білу, әртүрлі музыкалық аспаптарда ойнау ерекшеліктері жайлы мәліметтер алу міндет. Бұл музыкалық өнердің саналуан құралдары арқылы бес – жеті жасар балдырғандардың шығармашылық өзін-өзі жетілдіруге ұмтылысын дамыта түседі. Балабақшада тәрбиеленуші балдырғандардың өзіндік ерекшеліктері бар екені белгілі. Осы балалардың жас жіне даму өзгерістерін ескере отырып, ән айту, балаларға арналған музыкалық аспаптарда ойнау, музыкалық – ырғақтық қозғалыстарды үйрету арқылы музыкалық іс-әрекетке жетелеу көзделеді. Балалар біртіндеп музыкалық шығармалардың мән – мағынасын көздей бастайды. Музыканың жанрларын білетін болады, әнді дұрыс және әдемі айтуғы үйренеді.

Дегенмен, мектеп жасына дейінгі және орта білім беру мекемелеріндегі музыка сабағы көбінесе бірсыдырғы, тар шеңберде өтетіні жасырын емес және бұл үдеріс тек балалардың музыка сабағына қатысуы тәрізді сипат алған. Бұл музыка пәніне деген көзқарастың төмендігі, оның маңызына жете мән берушіліктен туған теріс құбылыс. Музыкалық білім беру баланың міндетті түрде му-

зыкант болып шығуы үшін жүргізілмейді, бұл оның болашақта өзі қалаған кәсібінде нағыз маман болуына үлкен ықпал ететін факторлардың бірі. Өйткені музыкадан хабардар болу баланың санасын интеллектісін дамытады, музыкамен айналысу арқылы баланың бойында табандылық, талапшылдық, икемділік қасиеттері қалыптасады. Музыка шығармашылық тұрғыдан жұмыс істеуге үйретеді, есте сақтау қабілеті, бейнелі ойлауы жақсы дамиды, өйткені музыканттарда есте сақтаудың екі каналы бар – мағыналық және ырғақтық. Яғни сөз немесе мәтін фразға, шұмаққа бөліне отырып тез сақталады. Ән айту кезінде мәтінді де, музыканы да бірге орындайды, демек бірнеше істі бір уақытта істейді. Әндегі музыкалық интонация мен ритм мәтіндік материалды есте сақтауға ықпал етеді. Тіпті хорда ән айтудың өзі адамның екі каналды қатар қабылдауына көмектеседі, осылайша ол бала кез-келген жұмысты жақсы меңгере кете алады деген сөз. Кез-келген саладағы интеллектуалдық жұмыс музыкалық миға жеңілге түсетіні дәлелденген [1].

Қоғамға байланысты алатын болсақ, музыка әлеуметтік дағдыларды дамытуға да қажет. Музыкамен айналысқан адам бүгін романтикалық сипаттағы Шуманды ойнаса, ертең экспрессивті сарынындағы композицияны ойнауы мүмкін. Яғни, саналуан жанрдағы шығарманы ойнау арқылы музыка адамды жылдам бейімделгіш, әлеуметтік жағынан икемді болуға үйретеді. Әсіресе, классикалық музыканы жақсы көретін адамдар толерантты, сабырлы, әлеуметтік тыныштық сақтауға, бейбітшілікке жақын болады. Музыканың өзге де жағымды әсерлері көп, мысалы америкалық зерттеушілердің пікірлері бойынша музыкамен айналысқан балалар қылмысқа бармайды екен. Мұның бір себебі, музыкалық тәрбиенің адамның рухани мәдениеті толыққанды, психологиялық жағынан үйлесімді дамуына әсер етуінде жатыр. Музыкамен айналысу математикалық ойлауды дамытуда да ерекше, осы тұрғыдан композитор И.Стравинский музыкалық және математикалық ойлау тұтастық деп тұжырымдайды. Мысалы, атақты

ғылым Эйнштейн скрипкада ойнай білген. Ал оның ғылымда қандай жетістіктеріне жеткені бәрімізге белгілі. Көрнекті математик Пифагор керемет музыкант та болған және ол жасаған тәжірибелер қазіргі музыкалық акустиканың негізіне алынған [2].

Демек, бұның барлығы музыкалық білімнің барлық адамға қажет екенін білдіреді. Бастапқы музыкалық білімді дұрыс алған балалар есейе келе қандай мамандықты таңдаса да, музыкалық шығарманың білімді тыңдаушысы, нағыз өнерді бағалай білетін азамат болып, таза өнерінің насихаттаушысына айналады.

Жалпы музыкалық мәдениет тұлғаның рухани мәдениетінің бөлінбес бір бөлшегі, қоғамдық идеологияның бір құралы. Қазіргі қоғамда жүріп жатқан сан алуан күрделі үрдістер, жаһандану құбылыстары білім берудің мазмұнының жаңартуды, қайта қарауды, яғни әлемдік тәжірибе мен отандық педагогика жетістіктерін ұштастыра жүргізуді талап етуде. Осы тұрғыда қазақтың ұлттық тәрбиесіне ден қою, ғасырлар сүзгісінен өткен асыл құндылықтарымызды, салт-дәстүрімізді білім беру жүйесінде кеңінен қолдану қажеттілігін басымдық алып келеді. Бұл музыкалық білім беруге де қатысты. Өйткені ұлттық музыка – ұлттық тәрбие берудің негізі. Қазақ халқының ән жырында оның бүкіл тәлім-тағылымы, салт-дәстүрі, кісілік әуенінде тербеліп өскені қазақ баласы адамгершілік қасиеттері жоғары рухани биік, ер мінезді, жаны таза болып өспеуі мүмкін емес. Атақты қазақ зерттеушісі, композитор, академик Ахмет Жұбанов: «Қазақ халқы әнге абай, қазақта әнсіз өмір жоқ. «Тойбастар» айтқан жігіт, кешкі ауыл сыртында алтыбақан тепкен қыз бозбала, шілдеhana күзеткен жас-кәрі, «Жар-жар» айтқан екі топ, елінен еріксіз алысқа ұзатылып бара жатқан қыз, өлген жұбайын жоқтаған жесір, «жынын» шақырып, зікір салған бақсы – бәрі де әндетеді. Бәрі де сезім тасқынын ән арқылы шығарады» деп жазады.

Бұлбұлдың тамылжыта сайраған үні мен тұлпар тұяқты шабыс ырғағын, ботаның боздауын шебер жеткізе білген халқымыздың

музыкалық мұрасын бала жанынан сіңіру үшін ән-күй сабақтарын түрлі ұлттық әуендермен, музыкалық ойындармен сабақтастыра білу қажет. Бұл жүйелі түрде жүргізілуі тиіс іргелі жұмыс.

Жалпы музыкалық бастапқы білім берудің тиімділігінің көтеруге ықпал ететін маңызды факторлар мынадай:

- Музыканы өнердің ерекше саласы, адамның рухани табиғатын терең көрсететін құбылыс деп түсіну;

- Көркем тәрбие беру арқылы баланың жалпы қабілеттерін дамытудың маңыздылығын ұғыну;

- Музыка сабағының әлеуметтік-мәдени міндетін орындауына ықпал ету.

Мектепке дейінгі мекемелерде балаларға музыкалық білім берудің педагогикалық моделі баланы жалықтырмайтындай болуы тиіс. Жалпы бала табиғатты қоршаған ортадағы ерекше назар аударатын, таңданыс сезімін оятатын құбылыстарға жылдам беріледі. Бұл қасиет баланың эмоционалдық ықыласына байланысты. Эстетикалық нысанды қабылдауы барысында баланың жеке субъективті көзқарасы, сол іс-әрекетке қызығушылығы, шығармашылық белсенділік сияқты қасиеттер пайда болады. Музыкалық білім берудің ерекшелігі оқыту үдерісі мен қатар баланың психикалық үдерістерін дамыту, оның тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру, музыкалық шығармашылық, зияткерлік қабілеттерін дамытуға байланысты. Осындай ерекшеліктерді ескеру педагогикалық үдерістің нәтижелі болуына септігін тигізеді.

Балаларға сапалы музыкалық білім берудің шарты:

- Жоғары дәрежеде кәсіби педагогикалық мамандардың болуы;

- Балалардың жас ерекшелігін ескере отырып жасалған оқу-әдістемелік бағдарламаларды қолдану;

- Материалдық базаны нығайту және т.б.

Бүгінгі таңда адамның қоғамдағы орны, мәртебесі, мақсаткерлігі, өзін-өзі жетілдіруе ұмтылысы тұлғалық даралануы өзекті болып отыр. Себебі, қазіргі заман талабы өте күрделі, ол қандай салады болмасын мамандардың жылдам өзгеріп жатқан уақытқа сай тез бейімделгіш болуын, тар шеңберде қалып қоймауын, жаңа дағдыларды білімдерді жылдам қабылдап, үйренуін, қатып қалған тапталуындардан арылып, жаңалыққа құштар болуын міндеттейді. Қиындықтардан қорықпай, одан шығудың тиімді жолын табу, өзін-өзі тәрбиелеу, жағдайға қарай әрекет ету, жағымды нәтижеге алып келетіні сөзсіз. Бұл бәсекеге қабілетті болудың, еңбек нарығында үлкен табыстарға жетудің бір шарты. Міне, осындай азаматтарды қалыптастыру үшін өскелең ұрпақты өнердің көмегімен өмірге даярлау, жеке тұлғаға айналдыруда музыка пәнінің қосар үлесі үлкен. Сондықтан осы салаға құзырлы органдардан назарын аудару арқылы алдыңғы қатарлы әдістемелік зерттеулер мен ұсыныстарды қолдау, қарастыру қажеттілігі өзекті мәселе болып отыр. Музыка өнерін жалпы білім берудің құрамдас бөлігі ретінде дамыта отырып, білім алушы жастардың ақылды, қабылдағыш, зейінді болуына, оларда әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына ықпал ете аламыз. Баланы музыка әлеміне еңгізудің оңтайлы тәсілін қолдану арқылы баланың эстетикалық қызығушылығын оятуға қол жеткіземіз, осылайша рухани бай, гуманистік бағытты айқын тұлға тәрбиелеуге ықпал ете аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Новый имидж музыкального образования в XXI веке // www.tarnoga.net

2 Газарян С. В мире музыкальных инструментов. – М., «Просвещение», 1989. – 91 б.

3 Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 325 б.

И.Б. КУЗАВА

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки
г. Луцк, Украина

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ ГОТОВНОСТИ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье обоснованы критерии, показатели и уровни готовности к обучению в школе дошкольников с нарушениями психофизического развития. Проанализированы сущность понятий «готовность», «критерий», «показатель». Доказано, что разработанная автором система критериев и показателей позволяет оценить существующий уровень готовности детей дошкольного возраста к обучению в школе в условиях инклюзии и внедрить её в практику работы дошкольных учебных учреждений.

Ключевые слова: готовность; критерий; показатели; дошкольники с нарушениями психофизического развития.

Мақалада мектепке дейінгі оқушылардың мектепке дайындығының психикалық-физикалық дамуының өлшемі, көрсеткіштері және дайындығы көрсетіледі. «Дайындық», «өлшем», «көрсеткіш» ұғымдарының байымы сарапталады. Автор дайындаған өлшемдер жүйесі мен көрсеткіштер мектеп жасына дейінгі балалардың мектепке дайындығының мөлшерін көрсетеді, мектепке дейінгі мекемелердің жұмысының тәжірибесіне енуіне көмектеседі.

Түйін сөздер: дайындық, өлшем, көрсеткіштер, психикалық-физикалық дамуы бұзылған мектеп жасына дейінгі балалар.

Annotation

In the article presented criteria, indicators and readiness levels education at the school of preschool children psychophysical development. The essence of the concepts of «readiness», «criterion», «indicators». Proved that the author developed a system of criteria and indicators to evaluate the existing level of readiness of preschool children to go to school in conditions of inclusion and introduce it into the practice of pre-school educational institutions.

Keywords: readiness; criterion; indicators; preschool children psychophysical development.

Постановка проблемы. Актуальным на этапе внедрения инклюзивного образования в качестве успешного фактора управления учебно-воспитательным процессом дошкольников с нарушениями психофизического развития является формирование готовности к указанному процессу ее объектов и субъектов (воспитанников, родителей, воспитателей) как неотъемлемое условие функционирования современной системы дошкольного образования.

В этом контексте конструктивной представляется позиция В.А. Болотова [1], соглас-

но которой готовность «... является психическим состоянием, заключающемся в наличии у субъекта образа структуры определенного действия и постоянной направленности на его выполнение, сочетая в себе различные установки на осознание задачи, а также модель вероятного поведения и оценку собственных возможностей [1, С. 8-14].

Готовность ребёнка к инклюзивному обучению является основой, от которой зависят его дальнейшие успехи в учёбе, способность к произвольной деятельности, самодостаточность и самочувствие, что в значительной

степени влияет на его психическое и соматическое здоровье.

Появление образовательных учреждений нового типа, работающих в условиях инклюзивного образования, обуславливает поиск путей совершенствования системы готовности дошкольников с психофизическими нарушениями к обучению со здоровыми сверстниками в общеобразовательном учреждении.

Мы исходили из того, что формирование готовности к инклюзивному образованию предполагает овладение её участниками соответствующими знаниями, приобретение практических умений и навыков, воспитание личностных свойств и т.п., направленных на успешную его практическую реализацию.

Целью статьи является обоснование критериев и показателей готовности детей дошкольного возраста к обучению в школе в условиях инклюзивного образования.

Изложение основного материала. В Украинском педагогическом энциклопедическом словаре критерий – это признак, на основе которого осуществляется оценка чего-либо; мерило; условно принятая мера, которая дает возможность осуществить измерения объекта и на основе этого дать ему оценку [3, С. 245].

В контексте исследования отметим, что каждый критерий требует набора соответствующих показателей, на основе которых можно сформулировать суждение о степени развития изучаемого явления. В частности, в словаре украинского языка термин «показатель» определён как: свидетельство, доказательство, признак чего-либо; наглядные данные о результате какого-либо процесса [4, С. 10].

Вопрос о критериях и показателях занимает значительное место в научных трудах ученых, занимающихся проблемой готовности к инклюзивному образованию (Н.Ю. Белова, И.Н. Хафизуллина, С.А. Черкасова и др.). В частности, С.А. Черкасова [7, С. 16] в качестве критериев формирования психолого-педагогической готовности к работе в системе инклюзивного образования определила мотивационный, личностный, эмоционально-волевой и когнитивный, а И.Н. Хафизуллина

– мотивационный, когнитивный, рефлексивный и экспериментально-операционный [6, С. 15].

В научно-экспериментальном исследовании нами разработаны исходные положения, в частности, *требования*, которые являются основой для проектирования системы критериев и показателей готовности детей дошкольного возраста к школьному образованию, среди них: необходимость отражения критериев и их показателей основным закономерностям формирования личности; целесообразность установления с их помощью связей между всеми компонентами системы; единство качественных и количественных показателей.

Таким образом, критериальную базу нашего исследования составили следующие *критерии* (мотивационно-когнитивный, технологический, оценочно-технологический) и *показатели* (выработка позитивного отношения к другим лицам, способность к позитивным межличностным отношениям, социальная обусловленность учения, высокий уровень толерантности, эмпатия и принятие другого, умение управлять собственными эмоциями в процессе общения со сверстниками, социальная коммуникативность и т.п.) готовности детей дошкольного возраста к обучению в школе.

Мотивационно-когнитивный критерий характеризуется глубокой личностной заинтересованностью, положительной направленностью к осуществлению совместной деятельности в условиях включения детей дошкольного возраста с нарушениями психофизического развития в среду здоровых сверстников, совокупностью мотивов (социальных, учебно-познавательных, оценочных, позиционно-игровых и т.п.), адекватных целям и задачам инклюзивного образования, и связанный со способностью и желанием дошкольников с особенностями психофизического развития овладеть определёнными знаниями, умениями и навыками в ходе совместной деятельности (игровой, учебной), направленных на достижение успеха и положительного результата коррекционно-раз-

вивающего взаимодействия со своими сверстниками из нормативным уровнем развития (НУР).

Акцентируем внимание на необходимости формирования мотивационной готовности детей дошкольного возраста как наличия познавательной активности, желание занять новую позицию – позицию школьника [5, С.77-78]. Еще Л. И. Божович отмечала, что у ребёнка до семилетнего возраста появляется осознание своего социального «Я», стремление к новому статусу в системе доступных ему общественных отношений и к новой общественно-значимой деятельности – к позиции ученика, формирование которой, по мнению исследовательницы, приводит к сочетанию двух групп мотивов: широких социальных мотивов (связанных с потребностью в общении); учебных мотивов (связанных с потребностью в интеллектуальной активности) [2, С.62].

Попутно отметим, что наиболее интенсивным периодом формирования мотивационной готовности является дошкольный возраст. В частности, среди ряда мотивов старшего дошкольника особая роль принадлежит познавательным мотивам, при которых ребенок стремится к самостоятельному решению новых задач, установления причинно-следственных действий предметов и явлений и т.д. Добавим, что мотивы деятельности детей с психофизическими нарушениями обусловлены особенностями их развития (определенная ограниченность, ситуативность, неустойчивость), которые в процессе коррекционно-направленного педагогического воздействия приобретают познавательную и общественную направленность [41, С. 288].

Учитывая вышеупомянутые характеристики нами выделены следующие *показатели мотивационно-когнитивного критерия* готовности к школьному образованию дошкольников с нарушениями психофизического развития: положительное отношение к совместному взаимодействию со своими здоровыми сверстниками; наличие общих и специальных знаний и опыта совместной деятельности; осознание воспитанниками значимости совместной деятельности и возможность вы-

бора ими её форм; уровень обучаемости воспитанников (особенности усвоения новых форм общения и умение переноса их в новые ситуации в ходе совместного взаимодействия со своими здоровыми сверстниками); совокупность мотивов личностного развития и собственного благополучия – социальных («Я хочу посещать детский сад с «особыми детьми», потому что все дети должны учиться, это нужно и важно»); учебно-познавательных («Я хочу общаться с «особыми детьми», потому что у них хочу научиться чему-то новому»); позиционно-игровых («Я хочу посещать детский сад с «особыми детьми», потому что мне нравится с ними играть»); внешних по ДОО («Я хочу (не хочу) посещать детский сад с «особыми детьми », потому что мама сказала, что надо (не надо) с ними общаться»).

Таким образом, основным содержанием мотивационно-когнитивного критерия готовности дошкольников с нарушениями психофизического развития является получение конкретных знаний об особенностях совместной деятельности (игровой, учебной) вместе со своими сверстниками с нормативным уровнем развития, направленной на взаимопонимание и взаимоподдержку друг друга.

Технологический критерий отражает требования реальных действий, адекватного поведения, позволяющих сформировать у воспитанников практические умения и навыки, а также способность выполнять конкретные учебно-воспитательные задачи, и заключается в эффективном усвоении способов и практического опыта совместной деятельности, необходимого для успешной реализации технологий инклюзивного образования.

Показателями технологического критерия готовности к обучению в школе детей дошкольного возраста с нарушениями психофизического развития, определены:

1) формирование готовности воспитанников к совместной деятельности со сверстниками с нормативным уровнем развития, которая включает:

а) наличие знаний и опыта о специфике совместного взаимодействия в условиях ин-

кклюзивного образования и понимания особенностей психофизического развития своих сверстников на основе сопереживания, сочувствия, отклика и принятия;

б) стремление к овладению новыми знаниями, умениями и навыками в условиях включенного обучения;

в) адаптация (приспособление) дошкольников к условиям инклюзивного образования;

2) получение и обогащение информации об усвоении способов и опыта совместного взаимодействия в процессе инклюзивного образования;

3) способность к бесконфликтному общению при совместном взаимодействии:

а) наличие коммуникативных умений у воспитанников;

б) доброжелательность и толерантность в общении со своими сверстниками;

3) реализация умений взаимодействия и установления контактов со сверстниками в разных видах деятельности:

а) умение устанавливать контакты с другими воспитанниками;

б) умение управлять собственными эмоциями.

Таким образом, технологический критерий характеризует уровень готовности к совместному взаимодействию (способы, формы) дошкольников с нарушениями психофизического развития со сверстниками с нормативным уровнем развития на основе приобретения знаний, коммуникативных умений и практического опыта в различных видах деятельности.

Оценочно-технологический критерий в исследовании рассматривается как компонент социальной и морфологической готовности дошкольника, что проявляется в таких интегративных характеристиках как способность мыслить на основе полученных знаний, необходимых для реализации системы инклюзивного образования, и опыт личностного отношения к совместной деятельности.

Относительно указанного критерия акцентируем необходимость формирования позиционного положительного отношения к совместному взаимодействию дошкольников с разным уровнем психофизического развития,

закрывающемся в признании ценности каждого ребенка как личности, уважении его индивидуальности и неповторимости, доброжелательности и т.п.

Показателями оценочно-технологического критерия готовности к школьному образованию детей с нарушениями психофизического развития являются: личностные навыки и умения совместного взаимодействия со здоровыми сверстниками; социальная обусловленность учения; выработка навыков взаимодействия, взаимопонимания и умения объективно сопоставлять уровень развития личностных качеств, обеспечивающих готовность к совместной деятельности в соответствии с принятыми социальными нормами и требованиями; эмпатия как способность дошкольников сочувствовать и сопереживать своим сверстникам.

Итак, оценочно-технологический критерий характеризует уровень готовности к взаимодействию дошкольников с нарушениями психофизического развития со здоровыми сверстниками на основе взаимопонимания, сопереживания и принятия друг друга.

Установлены в исследовании критерии и показатели готовности к школьному образованию детей дошкольного возраста с нарушениями психофизического развития стали основой для определения у них уровней готовности к обучению в школе, что позволяет проследить динамику формирования исследуемого явления, выявить недостаточно развитые критерии и показатели, наметить пути дальнейшего развития и выбрать технологии практической реализации инклюзивного образования в условиях дошкольного образования.

По результатам констатирующего эксперимента исходными позициями для диагностики готовности детей дошкольного возраста к школьному образованию избраны высокий, средний и низкий уровни. В частности, *высокий уровень* характеризовался четким проявлением всех показателей составляющих компонентов готовности к обучению в школе дошкольников с нарушениями психофизического развития, определялся их положительным осознанным отношением к общему

взаимодействию со своими сверстниками в различных видах деятельности на основе взаимопонимания и сопереживания друг к другу, эмоциональным общением, адекватным поведением и оказывался в не менее, чем 75% выполнения тестовых заданий путем практического ориентирования.

На *среднем уровне* наблюдалось сниженное наличие у воспитанников с разным уровнем психофизического развития интереса к совместной деятельности на основе сформированных навыков взаимодействия, взаимопонимания и умения объективно сопоставлять уровень развития личностных качеств в соответствии с принятыми социальными нормами и требованиями. Однако, отличительной чертой воспитанников со средним уровнем развития была недостаточная активность в общении со своими сверстниками, умеренное выражение познавательных интересов, не всегда адекватное поведение. В частности, предусматривалось выполнение дошкольниками не менее половины показателей по каждому компоненту, что оказывался в выполнении тестовых заданий на грани 50-74,99%, требуя индивидуального подхода к нему.

Низким уровнем по определенным критериям и показателям считалось: отсутствие у воспитанников с разным уровнем психофизического развития мотивации и интереса к совместному взаимодействию, характеризовавшееся слабым и неустойчивым проявлением показателей компонентов готовности; наличие существенных трудностей не только при установлении контактов, но и коммуникативного общения со своими сверстниками и взрослыми; несформированность культуры поведения; выполнение тестовых заданий менее 50% или отказ от их исполнения.

По результатам констатирующего этапа педагогического эксперимента оказалось, что самый высокий показатель был получен за мотивационно-когнитивным критерием. Так, 16,7% дошкольников экспериментальной группы; 18,1% дошкольников контрольной группы и 45,7% воспитанников с нормативным уровнем развития показали высокий уровень; 38,2% (ЭГ); 44,4% (КГ) и 42,3% (НУР)

выявили средний уровень и 45,1% (ЭГ); 37,5% (КГ) и 12,0% (НУР) дошкольников находились на низком уровне. Готовность по технологическому критерию показали: на высоком уровне 6,7% (ЭГ) воспитанников; 6,8% (КГ) и 25,3% (НУР); среднем – 7,5% (ЭГ); 4,2% (КГ) и 41,6% (НУР) и низком уровнях - 85,8% (ЭГ); 89,0% (КГ) и 33,1% (НУР). Уровни готовности по оценочно-технологическому критерию распределились следующим образом: высокий уровень был характерен для 4,0% (ЭГ и КГ) и 19,2% (НУР) детей дошкольного возраста, средний уровень показали 5,9% (ЭГ), 3,2% (КГ) и 58,3% (НУР) воспитанников, на низком уровне находились 90,1% (ЭГ), 92,8% (КГ) и 40,5% дошкольников с нормативным уровнем развития.

В частности, у подавляющего большинства дошкольников экспериментальной и контрольной групп отсутствуют осознанные мотивы (93,3%) личностного развития и собственного благополучия позитивного отношения к совместному взаимодействию (57,5%) со своими сверстниками, а также знания (87,9%) и умения (92,5%) переносить их в новые ситуации в условиях школьного образования.

В отличие от них для 38,3% дошкольников с нормативным уровнем развития характерна мотивация совместного взаимодействия со своими «особыми» сверстниками, хотя и не всегда осознанная (24,2%), однако, в 52,1% наблюдается личностно-позиционное отношение к совместному взаимодействию воспитанников, заключающееся в признании ценности каждого ребенка как личности, уважении его индивидуальности и неповторимости, доброжелательности и т.п.. Это свидетельствует о том, что формированию готовности воспитанников с разным уровнем психофизического развития к совместной деятельности в условиях общеобразовательного ДОО в современной практике дошкольного образования пока не уделяется должного внимания, поэтому его организация вызывает определенные трудности.

Таким образом, можно предположить, что на высоком уровне будет наблюдаться осознанное положительное включение дошколь-

ников с психофизическими нарушениями в совместную деятельность со сверстниками с нормативным уровнем развития. На среднем – воспитанники будут нуждаться в индивидуальном подходе при включении. Дети должны продемонстрировать навыки частичной готовности и эпизодического совместного взаимодействия на основе сопереживания, сочувствия. Низкий уровень характеризуется отсутствием навыков совместного взаимодействия на основе элементарного принятия воспитанниками друг друга.

Выводы. Итак, в нашем исследовании *готовность дошкольников с нарушениями психофизического развития* к обучению в школе рассматривается как целостная система, интегрирующая в себе критерии (мотивационно-когнитивный, технологический, оценочно-технологический) и показатели (выработка положительного отношения к другим лицам, способность к доброжелательным межличностным отношениям, социальная обусловленность учения, высокий уровень толерантности, эмпатия и принятие другого, умение управлять собственными эмоциями в процессе общения со сверстниками, социальная коммуникативность) оценки особенностей указанного процесса. А разработанная система критериев и показателей позволяет оценить существующий уровень готовности детей дошкольного возраста к обучению в школе в условиях инклюзии и внедрить ее в практику работы дошкольных учебных учреждений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Болотов В. А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

2 Божович Л. И. Избранные психологические труды / Л. И. Божович; [под ред. Д. И. Фельдштейна]. – М. : Просвещение, 1995. – С. 52–74.

3 Гончаренко С. У. Украинский педагогический словарь. – Ровно: Волынские береги, 2011. – 552 с. (на украинском языке).

4 Словарь украинского языка: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 148. (на украинском языке).

5 Стародубова Н. Г. Критерии готовности ребенка к обучению в школе. // Система воспитания и дополнительного образования детей: от идей до внедрения. Материалы научно-практической конференции. (24 ноября 2000). – Бийск, НИЦ БПГУ, 2001. – 116 с.

6 Хафизуллина И. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореф. дисс. ... канд. педагогических наук [Текст] / Ильмира Наильевна Хафизуллина. – Астрахань, 2008. – 22 с.

7 Черкасова С. А. Формирование психолого-педагогической готовности будущих педагогов-психологов к работе в системе инклюзивного образования: Автореферат дисс. ... канд. психол. наук / Черкасова Светлана Александровна. – М., 2012. – 24 с.

Ш.Қ. ҚҰРМАНБАЕВА

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
shkarantaykizi@mail.ru
 Өскемен қ., Қазақстан

ФИЛОЛОГ МАМАНДАР ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Мақалада Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне ену жағдайында болашақ филолог мамандарды даярлауда қатысымдық, танымдық, құндылық, құзыреттілік бағдарлы оқыту мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: ұстаз, студент, білім беру жүйесі.

В статье рассматриваются вопросы коммуникативного, когнитивного, аксиологического и компетентностного подходов в подготовке будущих кадров филологов в условиях вхождения Казахстана в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: учитель, студент, образовательная система.

Annotation

The article examines the communicative, cognitive, axiological and competence-based approach to the preparation of future frames philologists in the conditions of entry Kazakhstan into the world educational space.

Keywords: teacher, student, educational system.

Соңғы жылдары қоғамдық және әлеуметтік өмірдегі болып жатқан елеулі өзгерістер Республикамыздың білім беру жүйесінің алдына көптеген жаңа міндеттер жүктеп отыр. Олар: білім беру жүйесінде ұлттық және жалпы азаматтық рухани құндылықтар негізінде жастардың тұлғалық мәдениетін қалыптастыру, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына қолайлы жағдайлар жасай отырып, олардың әлемдік білім кеңістігінде лайықты орын алуына ықпал ету. Осы тұрғыда ғылыми-техникалық прогреспен әлемдік өркениеттің даму деңгейіне сәйкес ұлттық, әлемдік рухани және мәдени құндылықтар тұтастығы негізінде білім мазмұнымен қатар оқытудың формалары мен әдіс-тәсілдерін түбегейлі қайта қарастыру керектігі айқындалуда.

Елімізде Болон ұстанымымен оқытуды көздеген кредиттік технологияға түбегейлі көшу арқылы білім беру мазмұны мен са-

пасын жетілдіру, білімді де білікті маман даярлау ісі жолға қойылуда. Осындай өтпелі кезеңде Болон үдерісінің «... ұлттық дәстүрлердің әртүрлігіне негізделген мәдени байлығын сақтау» ұстанымын естен шығармай, ұлттық білім беру жүйеміздің төл тарихымызға, мәдениетімізге, ана тілімізге деген сүйіспеншілік пен құрмет сезімін қалыптастыратын ұлттық ерекшелігін сақтап қалуымыз басты шарт болып отыр. Соған сәйкес білім стандарттары мен жаңа типтік, кәсіби-бейімдік бағдарламаларды жаңарту кезінде, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер дайындау кезінде ұлттық ұстанымды басты назарға алып отыру талабы туындайды. Әрине, білім мен ғылымның әлемдік кеңістігіне ену – Қазақстан үшін уақыт күттірмейтін заман талабы. Алайда, біз дүниежүзілік сахнаға білім жүйесінде қалыптасқан өміршең дәстүрлерімізбен, уақыт дәлелдеген артықшылықтарымызбен, сонымен қатар

әлемдік өркениетті байытып, ұлттық білім беру моделін жетілдіруге жаңа көкжиек аша алатын, өзімізге ғана тән мәдени және рухани құндылықтармен енуіміз қажет екенін естен шығармауымыз керек.

Аталмыш өзгерістер отандық білім беру жүйесінің, оның ішінде филологиялық жоғары білім беру саласының алдына да зор міндеттер жүктейді. Ол – жаңа заман жастарын әлемдік бәсекеге қабілетті кәсіп иесі, білімді, білікті, құзыретті тұлға ретінде дайындау міндеті.

Біз шешуге тиісті филологиялық білім берудің сапасын арттыруға бағытталған бұл міндеттер парадигмасы бүгінгі күнде сапалық тұрғыдан өзгерген, жалпы қоғам үшін ғылыми-теориялық және практикалық маңызы арта түскен. Білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің негізгі бағдары десек, тіл мен әдебиет мұғалімі, филолог маман егемен еліміздің адам капиталын қалыптастырудағы негізгі күш болып табылады. Тіл мен әдебиетті ұлттан, ұлттық мәдениеттен, ұлт өмір сүріп отырған қоғамдық-әлеуметтік қарым-қатынастан бөліп қарау мүмкін емес. Сондықтан оқушылар мен студент жастарды қоғамдық-саяси, рухани-мәдени тұрғыдан дамыту арқылы ұлттық құндылықтарын қастерлейтін, жалпыадамзаттық құндылықтарды бағалайтын, ана тілі мен әдебиетін сүйіп, шетел тілдері мен әдебиеттерін меңгерген, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игерген кәсіби білікті тілдік тұлға даярлау – қоғам қажеттілігі.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігі мен тұтастығын берік қалыптастыруда қоғамдық-әлеуметтік пәндердің, соның ішінде филология пәндерінің алар орны ерекше. Еліміздің рухани құндылықтарын бағалауда филология пәндері тәлім-тәрбиелік, көркемдік-эстетикалық, тарихи-танымдық маңызды қызмет атқарады. Әр елдің білім беру жүйесі – өз халқының нағыз патриоттарын қалыптастыруға негізделуі тиіс. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Енді ешкім өзгерте алмайтын бір ақиқат бар.

Ана тіліміз Мәңгілік Елімізбен бірге Мәңгілік тіл болды! Оны даудың тақырыбы емес, ұлттың ұйытқысы ете білгеніміз жөн», - деп айтқан болатын. Сол себептен филологиялық білім беру міндеттерінің ең бастысы – ертеңгі күні жаңа бағыттың қозғаушы күшіне айналатын жастардың бойында тіл мен әдебиетке деген махаббат, құрмет, азаматтық борыш сезімдерін ұялату болуы тиіс.

Болашақ мұғалім ең алдымен өзі игерген пәнді келешек ұрпаққа үйретудің тиімді әдіс-тәсілдерін меңгеруі қажет. Сондықтан болашақ филолог мамандарымыз қатысымды, мәдениаралық, кәсіби тұрғыдан құзыретті, жан жақты білімді, білікті болсын десек, дүние жүзінің әдістеме ғылымында үлкен жетістіктерге жетуге мүмкіндік беріп келе жатқан қатысымдық бағдарлы оқытуды ең алдымен өздері сезінулері қажет. Яғни, ЖОО-ның өзінде әрбір сабақ қатысымдық бағдарлы жүруі тиіс.

Филологиялық білімді қатысымдық тұрғыда меңгерте отырып, танымдық бағдарлы оқытуды назардан тыс қалдырмау қажет, тіл мен әдебиетті оқи отырып, елтану, ұлттану, этномәдениеттану, құндылықтарды тану, сол арқылы тұлғаның өзін-өзі тануына қол жеткізу – біздің басты мақсатымыз. Себебі тұлғаның ақпараттық орта жағдайында мәтінді түсінуге, зерделеуге және шығармашылықпен бере алуға деген қабілеті мен дайындығы – ең басты құндылық. Білім берудің халықаралық стандарттарына ұмтылған Қазақстанның PISA зерттеулеріне сәйкес білім жетістіктерінің төмен нәтиже көрсеткені білікті мамандардың барлығын қатты толғандырғаны рас.

Көркем әдебиетті оқу құндылық болудан қалып бара жатқан заманда берілген тапсырмаға сәйкес ақпаратты ғаламтор беттерінен ойланбастан, байыбына барып, оқымастан көшіріп ала салғандарын қанағат тұтатын ұрпақ қалыптасып келе жатыр. Себебі сапалы, сапасызы бар миллиондаған ақпараттар ағымының ортасында бүгінгі жастарымыздың оларды қабылдауға, зерделеп қарап, түсініп, түйсініп, ой қорытуға уақыттары да жоқ, ниеттері де аз, өкінішке орай, PISA зерттеулері көрсеткендей, қабілеттері де төмен болып

отыр. Әрине, бұл – дабыл қағатын стратегиялық маңызды мәселе.

Бұл бағытта Елбасының тапсырмасы бойынша оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған Ұлттық жоспар қабылданып, елімізде нақты іс-шаралар қолға алынуда. Орта білім жүйесінің парадигмасын түбегейлі өзгертудің негізі болып табылатын бұл жоспардың мақсаты – оқушылардың білімдерін өмірде тиімді қолдануға үйрету.

Сауаттылық - тұлғаның тұрақты қасиеті, ол тұлға меңгерген белгілі бір білім-біліктерден көрініс табады десек, осыған байланысты бүгінгі филологиялық білім берудің ең маңызды инновациялық мәселелерінің бірі болып табылатын сауатты оқытуға ұмтылу - әрбір филолог ұстаздың міндеті.

XXI ғасырдың ортасына қарай әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарынан ойып орын алуға ұмтылған «Қазақстан – 2050» бағдарламасының түпкі межесіне жетуі жолында латын графикасына көшуге бағытталған түсіндіру, насихаттау жұмыстарының сәтті жүруіне де филолог мамандар өз үлестерін қосатындары сөзсіз.

Қаншалықты теріс ықпалдары көп дегенімізбен, ғаламдастыру талаптарына сәйкес электрондық оқытуға көшудің тиімді тұстарының әлдеқайда басым түсетіні белгілі. Соған байланысты бүгінгі күнде еліміздің көптеген жоғары оқу орындарында мамандарды қашықтан даярлау ісі жүзеге асырылуда. Өндірістен қол үзбей жүріп оқуға мүмкіндік беретін оқытудың бұл түрі – студенттердің мүмкіндіктеріне, ерекшеліктеріне бейімделген ақпарат көздерін қамтитын, анықтамалық, машықтандырушы қызметтерін атқаратын, оқыту, тәрбиелеу, дамыту, тексеру міндеттеріне құрылған оқыту. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларға негізделген қашықтықтан оқыту жүйесі – студенттің ерекше танымдық белсенділігі мен қызығушылығына құрылған, қатысымдық құзыреттілікке жетелейтін, нәтижеге бағдарланған оқыту ортасы. Қашықтықтан оқыту жүйесі арқылы жүзеге асырылатын қайтарымды байланыс студентке білімін өз тандаулары бойынша көтеруіне мүмкіндік

беріп отыр. Бүгінгі білімнің негізгі шарты үйренушінің жаңаны, өзіне қызықтыны, өз оқу траекториясын іздеу қажеттілігін қалыптастыру екенін ескерсек, қашықтықтан оқыту жүйесін жоспарлауда басты шарт студенттің өз бетімен қатысымдық, танымдық, ізденушілік әрекетке ұмтылысын қамтамасыз ету болуы қажет.

Сапалы сандық білім беру ресурстарына деген сұраныс өте үлкен болып отырған осындай кезеңде филолог ұстаздардың өзі ең алдымен жоғары ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік иесі болуы шарт. Бүгінгі ғылым мен қоғамның дамуы білікті ұстаз-мамандардан компьютерді тек қана баспа машинасы мен тақта орнына қолданып жүре бермей, қарапайым тұтынушы деңгейінен шығармашылық-өндірушілік деңгейге дейін көтеріліп, авторлық электронды білім беру ресурстарын даярлауға атсалысып, филологиялық білім берудің ұлттық электрондық базасын толықтыруға өз үлестерін қосуды күтеді. Елімізде бұл міндетті атқаруға лайықты инноватор филолог ұстаздар жеткілікті.

Ғаламдастырудың ең басты талаптарының бірі – көптілді білім беру жүйесіне ену. Бүгінгі күнде шетел жоғары оқу орындарында оқи алатындай білім беру сапасы бәсекеге қабілетті, жоғары сапалы Қазақстандық түлектердің негізгі құзыреттіліктердің бірі үштілділік, еуразиялық көпмәдениеттілік, коммуникативтілік пен технократтылық болып саналады. Сондықтан филологиялық білім беру бір жағынан, жаңа лингвистикалық саны дамытуға бағытталып, мемлекеттік тілде, ана тілінде және шет тілін үйренуге, екінші жағынан, қазақстандық білім берудің озық дәстүрлеріне негізделуі тиіс. Тілдік ғаламдастыру кезеңінде әрбір филолог маман ең алдымен егемен еліміздің үштұғырлы тіл саясатының басты шарттарын айқын білуге тиіс.

Осы тұста басқа да тілдерді оқытудың қажеттілігі туралы айта отырып, жеке тұлғаны дамытудағы ана тілінің маңызын ерекше ескерткен ұлы ағартушылар А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, Ш.Уәлиханов, М.Жұмабаевтардың ұлағатты өсиеттерін

естен шығармауымыз керек. Жас ұрпақтың санасында өзге тілдің емес, ана тілінің доминантты рөл атқаруына қол жеткізу – басты мақсат болуы тиіс. Тіл экологиясын сақтауда ана тілін шұбарламай, тілдің барлық көркемдік айшықтарын тереңінен қолданып, мәдениетті сөйлейтін, өз тұжырымдарын кез келген ортада жеріне жеткізіп айта алатын оқушының тілдік тұлғасын қалыптастыру – басты мақсат болуы тиіс.

Көптілді білім беруді енгізудің негізі жоғары оқу орындарында сапалы филолог мамандарды даярлаудан бастап қалануы тиіс. Студенттері мен профессорлық оқытушылық құрамының тілін үйренетін шет елдерде біліктіліктерін арттыруына барлық жағдай жасайтын ЖОО-нда ғана нағыз сапалы маман даярланады. Филолог мамандар даярлайтын жоғары оқу орындарында жүзеге асырылып жатқан халықаралық байланыстар ауқымының кеңдігі, студенттеріміз бен оқытушыларымыздың алыс-жақын шет елдерде тағылымдамалардан өтуі арқылы қол жеткізіп отырған нақты жетістіктер осындай тұжырым жасауға негіз бола алады.

Еліміздегі жоғары оқу орындары филологиялық пәндер бойынша педагогикалық кадрлардың қажеттілігі проблемаларын шешудегі басты орталықтар болып отыр дегенімізбен, әсіресе ауылдық жерлерде филолог мамандардың жетіспейтіндігі белгілі. Түлектеріміздің ауылдық квотамен оқығандары ауылдарына қайтуға міндетті. Басқа жағдайларда қаланың дәмін татқан жастарымыздың ауылға қайтқылары жоқ.

Біраз статистикаға жүгінсек, филологиялық пәндер бойынша жалпы білім беретін мектептерде барлығы 71937 педагог жұмыс істесе, облыстардың, Астана, Алматы қалалары білім басқармаларының 2012 жылғы 1 қазандағы деректері бойынша педагогикалық кадрларға деген қажеттілік филологиялық пәндер бойынша: қазақ тілі мен әдебиетіне – 21, орыс тілі мен әдебиетіне – 148, ағылшын тіліне 76 маманды құрайды екен. Әсіресе, орыс тілі мен әдебиеті мамандарының санының жыл өткен сайын азайған үстіне азайып келе

жатуы алаңдататын мәселе. Көптеген жоғары оқу орындарында орыс тілі мен әдебиеті кафедраларында студенттерінің аздығынан арнайы мамандар даярлауға бөлінетін сағаттар саны азайып, мамандықтардың жабылып қалу қаупі төніп отыр. Оның есесіне басқа мамандықтардың қазақ бөлімдерінің санының артуына байланысты бұл кафедралардың оқытушылары практикалық орыс тілі сабақтарын жүргізуге көшуде.

2013 жылғы 1 қыркүйектен бастап ағылшын тілінің енгізілуіне байланысты қосымша 2294 ағылшын тілі мұғалімдері қажет. Осыған байланысты мемлекетіміз ауылдық жерде, әсіресе, шағын жинақты мектептерді жұмыс істеу үшін педагогтарды материалдық жағынан ынталандыру тетіктерін ойластыруы қажет.

Сондықтан маман қажеттілігін саралап отырған әрбір ауыл мектебінің басшылығы аудан әкімдігіне ұсыныстарымен шығып, болашағынан үміт күттіретін, тіл мен әдебиетке бейімі бар түлектеріне арнайы әкім гранттарын бөлдіруге тапсырыс беріп, мақсатты жұмыстар атқарылуы керек.

Грантпен оқитындардан ақылы оқитындардың саны артып отырған бүгінгі күнде арзанына, жеңіліне қарай ұмтылу баланың өзі қалап, сүйген мамандығына қол жеткізе алмауына әкеп соқтырып отыр. Кейде адасып, техникалық-жаратылыстану бағытындағы мамандықтарда оқып жүрген тіл мен әдебиетке деген бейімі әлдеқайда жоғары балалардың, таңдаған мамандықтарын сүймей, қиналғандарын да көріп жатамыз. Ал баланың мамандық таңдауына жол нұсқайтын ең бірінші адам – ол мұғалім.

Филологиялық пәндерді оқытуда ғылым мен білімді кіріктіру – 12 жылдық білім беруге көшудің ғылыми-әдістемелік негізін қамтамасыз етудің кепілі екені белгілі. Бүгінгі күнде мұғалімдерге оқушыларды мектеп қабырғасынан бастап ғылымға баулу міндеттеледі. Ал бұл ең алдымен мұғалімдердің өздерінің ғылыми-зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуды, күнделікті атқарып жүрген жұмыстарының нәтижелерін жалықпай саралап, ұлттық және әлемдік білім

беру жүйесіндегі озық идеялармен үнемі толықтырып отыруды талап етеді.

Жаһандандыру өмірдің барлық саласында инновациялық тәсілдерді практикаға енгізуді тездетеді. Әлемдік білім беру кеңістігіне ықпалдастыру жағдайы тілдік және әдеби білім берудің қазіргі жай-күйін зерделей отырып, жаңа әдістер мен технологияларды анықтап, оқу үдерісіне енгізудің бар мүмкіндіктерін қарастыруды қажет етеді. Қазірдің өзінде «білім = оқыту» парадигмасы «білім = қалыптасу» парадигмасына ауысуда. Яғни, адамның қалыптасуы, оның өздігінен дамуы, жеке тұлғаға айналуы басты назарда. Осыған байланысты әлемде «функционалдық дайындық тұжырымдамасынан» «тұлғаны дамыту тұжырымдамасына» көшу үдерісі басталды. Жаңа тұжырымдамада білім берудің дербес сипаты, әрбір адамның нақты мүмкіндігін есепке алу және өздігінен дамуға көмек көрсету қарастырылады. Соған сәйкес оқытушының рөлі білім беру емес, білімді қалай алуды үйрету болып отыр.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Барлық қазақстандықтарды біріктірудің негізгі факторы болып табылатын қазақ тілін одан әрі

дамыту үшін біз барлық күш-жігерімізді жұмсауымыз керек. Сонымен қатар елімізде тұрып жатқан ұлттар мен ұлыстар өз ана тілінде еркін сөйлей білуі және оқуы, оны дамытуы үшін барлық қолайлы жағдайлар жасалуы керек», – деп, оқытушы мамандарға нақты міндеттер жүктеген болатын.

Осындай қоғамдық-әлеуметтік маңызы жоғары, жауапты істе заманға сай көптілді және ұлттық санасы жетілген филолог маман даярлау бүгінгі күннің мәселесі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 17.01.2014. // http://www.akorda.kz/kz/page/page_215751_kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevtyyn-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2014-zhylhy-17-kantar.

2 ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14.12.2012. // http://www.akorda.kz/kz/page/page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-lidera-natsiinnursultana-nazarbaeva-narodu-kazakhstan

О. МҰСАБЕКОВ

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Математика, физика, информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан*

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПРОЦЕСТІҢ КЕЙБІР ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Берілген мақалада оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке оқытуы ғылыми негізде басқаратын мұғалімдер білуі тиіс психофизиологиялық ерекшеліктер қарастырылады. Атап айтқанда, интеллектуалдық эмоция және оның шығармашылық іс-әрекет қажеттілігімен байланыс сипатталады. Байланыс формуламен анықталып, оған талдау жасалады.

Түйін сөздер: шығармашылық процесс, іс-әрекет, белсенділік, эмоция, интеллектуал, қажеттілік, толқу.

В данной статье рассматриваются психофизиологические особенности обучения учащихся творческой деятельности, знание которых позволит учителям научно руководить данным про-

цессом. Здесь описывается связь эмоций и потребностей в творческой деятельности. Связь выражена формулой и она проанализирована.

Ключевые слова: творческий процесс, деятельность, активность, эмоция, интеллект, потребность, переживание.

Annotation

This article describes the Psychophysiological features of student creativity, knowledge of which would učiteâm the scientific and direct the process. Here's how to link the intellectual emotions and needs of creative activity. Relationship expressed formula and it is analyzed.

Keywords: creative process, activities, activity, emotion, intellect, emotion, need professional experience.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көздеген деңгейден төмен емес білім алуын қамтамасыз етуге жеке шығармашылық қабілеттерін дамуы үшін жағдай жасауға міндетті делінген. Оқыту процесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды дұрыс жолға қою үшін мұғалім олардың даму процесін дұрыс ұйымдастыруы және басқара алуы тиіс.

Бұл процесті саналы түрде басқару үшін оның негізгі ерекшеліктерін, ол бағынатын заңдылықтарды білу керек. Өкінішке орай мұғалімдер даярлайтын ЖОО-ның оқу жоспарлары студенттерді – болашақ мұғалімдерді аталған мәселелермен таныстырмайды. Бұдан мынадай парадокс туындайды: шығармашылық қабілеттерді дамытудың ерекшеліктері мен заңдылықтарын білмейтін мұғалім оқушылардың берілген қабілеттерін дамытуы тиіс.

Шығармашылық қабілет деген не? Оны дамытуға бола ма, әлде ол туғаннан беріле ме?

Шығармашылық қабілет барлық адамдарда болады деген пікір бар. Бірақ олардың көпшілігі өздерінің мүмкіндіктері туралы білмейді немесе олар туралы тіпті ойланбайды. Шығармашылық қабілет – бұл ең әуелі адамның үйреншікті және күнделікті нәрселер мен мәселелерге ерекше көзқарас табу қабілеттілігі. Бұл қабілеттілік адамның ой-өрісіне тікелей байланысты. Ол неғұрлым көп білсе, зерттеліп отырған мәселеге үңілу оған солғұрлым жеңіл болады.

Шығармашыл тұлға өзінің негізгі іс-әрекеті саласында ғана емес, онымен байланысты салалардағы қоршаған дүние туралы көбірек білуге ұмтылады. Көпшілік жағдайларда шығармашыл адам – ең әуелі бейстандарт шешім табуға қабілетті ерекше ойлайтын адам. Шығармашылық процестің өзі жіктеледі. Мысалы, шығармашылық әдістердің бірнеше түрлері бар.

Шығармашылық шешім табу қабілеті бірден байқалмайды. Бірақ әрбір адамның өзінің белгілі бір мүмкіндігі бар. Шығармашылық процесс ойлау немесе талқылау нәтижесінде бірі екіншісінен туындайтын шешімдердің тізбегі.

Басқаша айтқанда өнертабыс немесе ашылыс тағдырдың сыйы емес, кездейсоқтық емес, мақсатқа бағытталған ойлау процесінің қорытындысы. Егер қандай да бір кездейсоқтық шынында да жүзеге асса, онда осы «кездейсоқтықты» көру үшін ұсақ-түйекке байқампаз болу керек, еңбекқорлық және төзімділік қажет.

Б.М. Кедров шығармашылық белсенділік пен шығармашылық процестің өту жылдамдығының өзара байланысты параметрлер екендігін анықтаған [1]. Жаңалық ашу үшін қажетті шарттар неғұрлым жақсырақ дайындалса, шығармашылық белсенділік солғұрлым жоғары болады. Демек, оқушы субъективті жаңалық ашуға неғұрлым жақсы дайындалса, оның шығармашылық іс-әрекеті солғұрлым белсендірек және процесс қысқа мерзімді болады.

Бұл теориялық қорытынды П.В. Симоновтың эмоциялық белсенділік теориясымен

жақсы үйлеседі [2]. П.В. Симоновтың пікірінше эмоция адамның шығармашылық іс-әрекетімен байланысты. Эмоциялық қозудан пайдалы шулар немесе психикалық мутациялар пайда болады. Бұл бейшаблондық шешім алуға мүмкіндік береді. Демек, эмоциялық белсенділік дәрежесі бойынша шығармашылық белсенділікті бағалауға болады.

Бірақ эмоция көбінесе әрекет басталғанға дейін, қажеттіліктің орындалу дәрежесін болжауды бағалау кезінде ғана пайда болады. Бұл шындық Симоновтың эмоцияның ақпараттық теориясында ескеріледі. Симонов бойынша эмоция қажеттілік қанағаттанбаған, басқаша айтқанда әрекет мақсатқа жетпеген кездің бәрінде пайда болады:

$$Э = П (Н-С), \quad (1)$$

Э - эмоция, П - қажеттілік (түрткі), Н – берілген мәселені шешу үшін қажетті болжамдық ақпарат, С – оқушылар бұрын игеріп алған ақпарат.

Эмоция (фр. emotion, лат. enoveo и – толғану) — адам мен жануарлардың сыртқы және ішкі тітіркендіргіштер әсеріне реакциясы; қоршаған ортамен қарым-қатынас негізінде пайда болатын көңіл-күй. Эмоция организмнің әр түрлі қажетсінулерге қанағаттануына (ұнамды эмоция) немесе қанағаттанбауына (ұнамсыз эмоция) байланысты [3].

С.Л. Рубинштейн эмоция мен мұқтаждықтың байланысын зерттей келе мынаны анықтады [4]: қажеттіліктің байқалуы ретінде – оның өмір сүруінің нақты психикалық формасы ретінде әрекет ете отырып, эмоция қажеттіліктің белсенді жағын білдіреді; сондықтан эмоция өзіне сезім үшін тартымдыға ұмтылуды, еліктеуді қамтиды; еліктеу, тілеу азды-көпті эмоциялы болып келеді; ерік-жігер мен эмоцияның (аффектінің, құмартудың) көздері ортақ – қажеттіліктерде; біздің қажеттілігіміздің қанағаттануы байланысты болатын нәрсені білетінімізден бізде оған бағытталған тілек пайда болады; нәрсенің бізге тигізетін әсерінің қанағаттанушылығындағы немесе қанағаттанбаушылығындағы осы тәуелділікті бастан кешіреміз, бізде оған қатысты қандай да бір сезім пайда болады; эмоциялар адам-

ның қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған іс-әрекетінде қалыптасады; индивид іс-әрекетінде пайда болған эмоциялар немесе эмоциялар түрінде толғанатын қажеттіліктер сонымен бірге іс-әрекетке итермелейді.

Адам өзінің дамуы мақсатында қажеттілік деп аталатын әртүрлі мұқтажықтарын қанағаттандыруға мәжбүр болады. Қажеттілік - адамның өмір сүруі үшін қажетті шарт болып табылатын мұқтажығы. Адамның қажеттіліктері іс-әрекет мотивтерінде (лат. movere – қозғалысқа келтіру, итеру) байқалады.

Шығармашылық іс-әрекетке қажеттілік адамның рухани (идеал, танымдық) қажеттіліктерінің біріне жатады. Кез келген жүйе, оның ішінде адам да ішкі қажеттіліктердің және қоршаған ортаның сыртқы талаптарының әсерінен түрін өзгерте бастайды, яғни дамиды. Жаңаны жасау процесі ретіндегі шығармашылық адам мақсатқа жету және қандай да бір мәселені шешу үшін ақпараттардың, білімдер мен іскерліктердің жетпей тұрғандығына қиналуы керек. Сондықтан ол жаңа білімдерді, іскерліктерді, жаңа объектілер мен туындыларды жасауға секіріс жасауы керек.

Эмоция шығармашылыққа осындай секіріс жасауға көмектеседі. Физиолог Дж.Леду экспериментпен эмоцияның рационалды ақылға тәуелсіз әрекет ететін меншікті ақылы болатындығын дәлелдеді [5]. Кейбір авторлар эмоцияны шығармашылық акт ретінде қарастырады. «Эмоционалды интеллект» мына қабілеттіліктерді қамтиды: 1) өз эмоцияларын тану; 2) эмоцияларды игеру; 3) өзін-өзі мотивтендіру; 4) басқа адамдардың эмоцияларын тану; 5) коммуникативтік қабілет [6].

Мотивтер ролін атқара отырып, құндылықтар әрекетке итермелейді, кедергіні жеңуге, «жұмыс жасауға» мәжбүрлейді. Шығармашылық іс-әрекет осындай құндылықтарға өте бай. Шығармашылық ізденіс жасаған адам көптеген кедергілерді жеңеді, мұндай процестерге көптеген толқулар ілесе жүреді [7].

А.Н. Леонтьевтің мына нұсқауы өте маңызды [8]: іс-әрекетпен белгілі бір эмоциялық толқулар байланысты; олар іс-әрекетке

енетін және оны құрайтын дербес әрекеттерге байланысты емес, осы іс-әрекеттің артында тұрған қажеттіліктерді қанағаттандыруға байланысты. Демек, шығармашылық іс-әрекетті (шығармашылық тапсырманы) орындаған оқушының мотиві (қажеттілігі) осы іс-әрекеттің мазмұны болса, онда ол осы тапсырманы орындағаннан эмоциялық ләззат (қанағаттанушылық) алады; ал егер оның мотиві (қажеттілігі) емтихан тапсыру болып және шығармашылық тапсырма орындау іс-әрекет емес, небәрі әрекет болса, онда ол тапсырма орындағаннан эмоциялық ләззат алмауы да мүмкін (тіпті шығармашылық тапсырма орындау теріс эмоциялар туғызуы да мүмкін), ол мұндай эмоциялық қанағаттанушылықты емтиханда алады.

Бұл айтылғандардың бәрі жоғарыда жазылған (1) өрнектің мәнін түсінуге мүмкіндік береді. Берілген өрнектен 4 салдар туындайды:

1. $P=0$ болса, $\mathcal{E}=0$. Қажеттілік болмаса, онда эмоция да пайда болмайды және ол қанағаттандырылған соң жойылып кетеді.

2. $H=C$ болса, $\mathcal{E}=0$. P тіпті қаншама үлкен болса да, толық ақпараттанған жүйеде эмоция пайда болмайды.

3. $C=0$ болса, $\mathcal{E} = \max$. Мақсаттар (қажеттіліктер) болған жағдайда тірі жүйе неғұрлым аз ақпараттанған болса, белгілі бір шектерде ол солғұрлым эмоциялырақ болады.

4. $C>H$ болса, \mathcal{E} өзінің таңбасын өзгертеді. (1) өрнекте P биологиялық мағанада теріс күй деп қарастырылады, $C>H$ болса, оң мотив пайда болады. Демек, эмоция қажеттілікке және оны қанағаттандырудың шарттары туралы ақпараттың тапшылығына байланысты.

Біз оң мотивті ғана қарастырсақ, онда 1, 2, 3 салдарларды мынадай бір теңсіздікпен алмастырамыз:

$$0 \leq \mathcal{E} \leq \mathcal{E}_{\max} \quad (2)$$

Осы теңсіздіктің әрбір мүшесін \mathcal{E}_{\max} -ке бөлсек, онда

$$0 \leq K_3 \leq 1, \quad (3)$$

мұндағы $K_3 = \mathcal{E} / \mathcal{E}_{\max}$ қатысын біз эмоция коэффициенті деп атадық. Осы коэффициент бойынша біз эмоциянының мынадай бес диапазонын ажыратамыз:

1) қажеттіліктердің өте жоғары деңгейлеріне сәйкес келетін аса мәнді эмоциялық толқулар диапазоны:

$$0,8 \leq K_3 \leq 1, \quad (4)$$

2) қажеттіліктердің жоғары деңгейлеріне сәйкес келетін мәнді толқулар диапазоны:

$$0,6 \leq K_3 < 0,8. \quad (5)$$

3) қажеттіліктердің орташа деңгейлеріне сәйкес келетін орташа толқулар диапазоны:

$$0,4 \leq K_3 < 0,6. \quad (6)$$

3) қажеттіліктердің төменгі деңгейлеріне сәйкес келетін төменгі толқулар диапазоны:

$$0,2 \leq K_3 < 0,4. \quad (7)$$

3) қажеттіліктердің өте төменгі деңгейлеріне сәйкес келетін өте төменгі толқулар диапазоны:

$$0 \leq K_3 < 0,2. \quad (8)$$

Эмоцияларды өлшеу құралы ретінде біз сарапшылық, анкеталық және тестілік әдістерді пайдаландық [9, 10].

Эмоция – мақсатқа жету үшін қажетті ақпараттың тапшылығын толықтыратын компенсаторлық (толықтырушы) механизм.

(1) өрнектен келесі (9) өрнек туындайды:

$$P = \mathcal{E} / (C - I). \quad (9)$$

(1) өрнек бойынша эмоция қажеттілікке тәуелді болса, (9) өрнек бойынша керісінше қажеттілік эмоцияға тәуелді. Мысалы, эмоция қажеттілікті күшейтеді. Сондықтан эмоцияға қатысты жазылған (2) – (8) өрнектерді (9) бойынша қажеттіліктерге де жазуға болады.

Демек, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында шығармашылық процесті ұйымдастырған кезде келесі екі шарт жүзеге асуы тиіс. Біріншіден, игерілген оқу ақпараты мен берілген мәселені шешу (мысалы, оқу материалын проблемалық баяндау немесе бейстандарт есептер шығарған кезде) үшін қажетті ақпараттар арасындағы оңтайлы қатысты қамтамасыз ету керек. Игерілген оқу ақпараты мәселені шешу үшін қажетті ақпараттан біршама аз болуы керек. Бірақ бұл айырым оны шешуге қажеттілік пен қызығушылық туғызбайтындай өте үлкен болмау керек ($C-I \rightarrow \infty$ болса, $P=0$).

Екіншіден, оқу сабақтарына эмоциялық рен беру керек. Ол үшін оқушылардың сабақтарға қызығушылығын туғызатын мынадай оқыту

әдістерін қолдану керек: проблемалық оқыту, таңқалдыратын құбылыстарды демонстрациялау, парадокстар пайдалану, қажайып құбылыстарды бақылау және т.б.

(1) – (9) қатыстарды пайдаланып оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке оқытатын мұғалімдер олардың және өздерінің шығармашылық іс-әрекеттерін белсенділендіретін эмоцияларының қандай деңгейде екендігін анықтай алады. Бұлардың практикалық мәнділігі де осында.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Кедров Б.М. Психологический «механизм» научного открытия //Вопросы психологии, 1969, №3. – С.8-17.
- 2 Симонов П.В. Что такое эмоция? – М.: Наука, 1966. – 210 с.
- 3 <http://kk.wikipedia.org/wiki/Эмоция>.

4 http://www.psychologos.ru/articles/view/emocii_i_potrebnosti_s.l_rubinshteyn.

5 Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала личности. – М.,1997, с. 53.

6 Василюк, Ф.Е. Психология переживания/Ф.Е. Василюк. – М.: МГУ, 1984. – 240с.

7 Шакуров Р.Х. Эмоции. Личность. Деятельность. (механизмы психодинамики) . – Казань.: Центр инновационных технологий, 2001. – 179 с, с.151.

8 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Наука, 1972. – 327 с.

9 Тихомиров О.К., Виноградов Ю.Е. Эмоции в функции эври- -стик.- В кн.: Психологические исследования. – М.:Изд-во МГУ,1969, вып. I, с.3-24.

10 Фресс П. Эмоции.- В кн.: Вопросы мотивации и эмоции, – М.: Изд-во МГУ, 1973, вып. I. – 191 с.

Т.М. СИЯЕВ, А. КУРМАНАЛИЕВА

*Нарынский Государственный университет
г. Нарын, Кыргызская Республика*

ДИАГНОСТИРОВАНИЕ УРОВНЯ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ

Аннотация

В статье приводятся основные характеристики креативности будущих инженеров. Описаны основные параметры креативности инженеров. Педагогическим экспериментом определены интегральные параметры уровня дивергентного мышления студентов энергетиков и механиков.

Ключевые слова: инженер, креативность, дивергентное мышление, энергетика, механика.

Мақалада болашақ инженерлерлердің басты креативтілік мінездемесі беріледі. Инженерлердің негізгі креативтілік белгілері айқындалады. Энергетик мен механик студенттердің дивергенттік ойлау деңгейінің параметрлері педагогикалық тәжірибемен көрсетіледі.

Түйін сөздер: инженер, креативтілік, дивергенттік ойлау, энергетика, механика.

Annotation

In this article the main characteristics of creativity of future engineers are taken. The main parameters of engineers' creativity are described. In pedagogical experiment integral parameters of divergent thought of energetics and mechanics students are defined.

Keywords: engineer, creativity, divergent thought, energetics, mechanics.

Уровень развития общества определяется в зависимости от объективных и субъективных факторов. Одним из значимых

факторов выступает качество выпускаемых специалистов высших учебных заведений, особенно инженеров. Известно, что категория

«инженер» (французское слово *ingénieur*, и на латыне *ingenium* означает способность, творчество) это – специалист высшим техническим образованием, способный реализовать свои специальные знания для воплощения инженерных замыслов, а также принимать соответствующие решения сложных технических проблем. Стало быть, необходимо, чтобы в процессе подготовки инженеров высшие учебные заведения обеспечили всестороннее развитие будущих инженеров. В данной статье исследуется процесс подготовки будущих креативных инженеров и процесс определения уровня креативности студентов - энергетиков и механиков.

В настоящее время в процессе подготовки будущих инженеров необходимо раскрыть смысл понятий «креативность» и разработать соответствующие методы её диагностики. Психолого-педагогические исследования рассматривают происхождение термина «*креативность*» от английского (*creative* – творческий, созидательный) или от латинского (*creatio* – созидание, сотворение) языка. Существуют множество (более 60) различных трактовок данного понятия, однако во многих исследованиях креативность определяется в нижеследующих направлениях:

- *способность к творчеству, оригинальному мышлению*; уровень развития творческих способностей, характеризующий личность в целом:

- креативность представляет собой способность человека к нестандартному, оригинальному мышлению и поведению, имеющему созидательный, конструктивный характер [3];

- под креативностью понимается уровень творческих способностей индивида, который характеризуется готовностью к продуцированию принципиально новых идей (<http://www.psi.webzone.ru>);

- креативность характеризует уровень творческой одарённости, способности к творчеству, составляющий относительно устойчивую характеристику личности, несводимую к интеллекту; креативность – это функция целостной личности, зависящая от целого комплекса ее психологических характеристик [4, с. 66];

- креативность представляет собой общую способность к творчеству, которая характеризует личность в целом, проявляется в различных сферах её активности и рассматривается как относительно независимый фактор одарённости [1, 2];

- креативность – это, прежде всего, способность принимать молниеносные, творческие решения;

- креативность представляет собой творческие способности человека, которые могут проявляться в мышлении, чувствах, общении, отдельных видах деятельности, характеризовать личность в целом и/или её отдельные стороны, продукты деятельности, процесс их созидания; степень восприимчивости к новым идеям;

- креативность – это некоторое особое устойчивое свойство человеческого индивидуума, обуславливающее способность проявлять социально значимую творческую активность; способность индивида создавать новые понятия и формировать новые навыки, т. е. способность к творчеству; изучается независимо от интеллекта и связывается с творческими достижениями личности [6];

- *наивысший уровень интеллектуальной активности мышления*:

- креативность – это высший уровень интеллектуальной активности мышления; способность к творчеству, продуктивно-созидательная «ипостась» личности плюс преобразование, плюс самореализация [7];

креативность представляет собой максимальный уровень интеллектуальной активности человека, за счет которой происходит проникновение в сущность явления, постановка и решение новых проблем; на этом уровне обнаруженная индивидом эмпирическая закономерность становится для него не эвристикой, формальным приёмом, а самостоятельной проблемой, ради которой он готов прекратить всю остальную деятельность [8, с. 122];

- *деятельность, процесс или совокупность определённых процессов*:

- креативность – это творческая, созидательная, новаторская деятельность (Большой энциклопедический словарь);

- креативность является естественным процессом, который порождается сильной потребностью человека в снятии напряжения, возникающего в ситуации неопределенности или незавершенности; данный процесс, включает следующие стадии: 1) появления чувствительности к проблемам, дефициту знаний, их дисгармонии, несообразности и т. д.; 2) фиксации проблем; поиска их решений, выдвижения и проверки гипотез; 3) формулирования и сообщения результата решения [9];

- креативность представляет собой множество процессов, которые следует рассматривать в едином контексте; один или несколько из этих процессов привносят новизну в привычные действия, – в том числе и при выявлении и формулировке задачи, выработке и оценке всевозможных решений; в понятие креативности объединяются необычное или уникальное и качественное или полезное [10];

- *способность к порождению множества оригинальных и полезных идей:*

- креативность является не чем иным, как способностью к порождению оригинальных идей и использованию нестандартных способов интеллектуальной деятельности;

- креативность характеризует возможность личности избежать рутинных путей мышления и поведения, и производить большое количество оригинальных, новых и полезных идей; креативность – это успешный шаг в неизвестность, ломка характера, открытость в получении нового опыта; разложение, раскомбинирование идей или видение новых взаимоотношений между идеями;

- *способность воспринимать и осознавать новое, не бояться перемен:*

- креативность представляет собой способность удивляться и познавать, умение находить решение в нестандартных ситуациях, нацеленность на открытие нового и способность к глубокому осознанию своего опыта [19];

- креативность – это способность адаптивно реагировать на необходимость в новых подходах и новых продуктах; данная способность позволяет также осознавать новое в бытии, хотя сам процесс может носить как сознательный, так и бессознательный характер;

- креативность можно охарактеризовать как отсутствие боязни перемен, готовность принять новое, умение импровизировать; умение не бороться с переменами, а предвосхищать их;

- *черта личности, проявляющаяся при трансформации информационных процессов:*

- информационный подход к решению проблемы исследования креативности позволяет рассматривать данное понятие как черту личности, проявляющуюся при трансформации информационных процессов (при дефиците или противоречивости знаний; в процессе включения информации в новые структуры и связи; в процессе идентификации недостающей информации; в процессе выдвижения и изменения гипотез, поиска решений и их проверки; в процессе формулирования результата решения) [12].

На основе обобщения, *креативность* можно определить как интегральную устойчивую характеристику личности, определяющую её способность к творчеству, принятию нового, нестандартному созидательному мышлению, генерированию большого числа оригинальных и полезных идей.

- Важным этапом в изучении креативности явились работы американского психолога Дж. Гилфорда [13], который выделил два вида мышления: *конвергентное* (логическое, однонаправленное) и *дивергентное* (отступающее от логики, идущее в разных направлениях). Основанием для концепции Дж. Гилфорда явилась его кубообразная модель структуры интеллекта (SOI – structure of the intellect): материал *оригинальность* – способность продуцировать отдалённые ассоциации, редкие идеи, отвечать на раздражители нестандартно;

- *проблемность* – способность к обнаружению и постановке проблем;

- *продуктивность* (или, в других источниках, беглость) – способность к генерированию большого числа идей;

- *гибкость* (или восприимчивость) – чувствительность к противоречиям, способность производить разнообразные, всесторонние идеи, быстро переключаться с одной идеи на другую;

- *созидательность* – способность усовершенствовать объект, добавляя детали;
- *теоретичность* – способность к решению проблем путём анализа и синтеза;
- *метафоричность* – склонность к фантазии, объёмным ассоциациям, использованию символических и графических средств для выражения своих мыслей, идей, представлений.

Обычно во многих исследованиях креативность делится на два вида: *вербальную* и *невербальную*. Каждый из этих видов диагностируется по отдельности. Пионерами в области диагностики креативности явились Дж. Гилфорд и Э.П. Торренс, разработавшие первые тесты. Типичными для диагностики креативности являются задания:

- назвать всевозможные способы использования знакомого предмета;
- написать все слова, содержащие указанную букву (или сочетание букв);
- назвать все предметы, принадлежащие к определённому классу;
- продолжить высказывание, мысль, метафору;
- написание слова, которое бы объединяло три других слова, принадлежащие к взаимно отдалённым ассоциативным областям;
- описать ситуацию, изображённую на картинке и спрогнозировать все возможные её последствия;
- сделать законченное изображение на основе простой графической фигуры (или используя только несколько простых фигур, например круг, треугольник и т. д.);
- дорисовать несколько линий к уже имеющимся на рисунке с целью получения осмысленного изображения и дать название полученному рисунку;
- прослушать звук и указать кому (или чему) он может принадлежать.

Педагогический эксперимент был проведен в Таласском государственном университете Кыргызстана. В исследовании участвовала выборка студентов технических направлений, состоящая из тридцати пяти человек. Для того, чтобы сформировать подвыборки разной профессиональной направленности, был взят внешний, формальный ее признак –

специальность. Таким образом, в исследовании участвовало 17 студентов-энергетиков и 18 студентов - механиков. Такие переменные, как половой признак и возраст испытуемых, не учитывались.

В данном исследовании был использован Модифицированный и адаптированный вариант набора креативных тестов Вильямса (CAP), а точнее, такие его методики, как Тест Дивергентного Мышления и Опросник личностных творческих характеристик.

На первом этапе участникам предложен тест дивергентного мышления, направленный на определение четырех факторов дивергентного мышления: беглость, гибкость, оригинальность и разработанность. Тестовая тетрадь состоит из трех отдельных листов, стандартного формата А4, на каждом листе бумаги изображено по четыре квадрата, внутри которых имеются стимульные фигуры. Испытуемому предлагается дорисовать картинки в квадратах и придумать для каждой картинки название. Под квадратами стоит номер фигуры и место для подписи. Испытуемому дается инструкция, после чего они начинают работу над тестом. Более подробно инструкция и стимульный материал представлены в приложении А.

В результате анализированы пять показателей, выраженных в сырых баллах:

- беглость (Б);
- гибкость (Г);
- оригинальность (О);
- разработанность (Р);
- название (Н).

1. **Беглость** – продуктивность, определяется путем подсчета количества рисунков, сделанных испытуемым, независимо от их содержания. Обоснование: творческие личности работают продуктивно, с этим связана более развитая беглость мышления. Диапазон возможных баллов от 1 до 12 (по одному баллу за каждый рисунок).

2. **Гибкость** – число изменений категории рисунка, считая от первого рисунка.

Четыре возможные категории:

- живое (Ж) – человек, лицо, цветок, дерево, любое растение, плоды, животное, насекомое, рыба, птица и т. д.

- механическое, предметное (М) – лодка, космический корабль, велосипед, машина, инструмент, игрушка, оборудование, мебель, предметы домашнего обихода, посуда и т. д.

- символическое (С) – буква, цифра, название, герб, флаг, символическое обозначение и т. д.

- видовое, жанровое (В) – город, шоссе, дом, двор, парк, космос, горы и т. д.

Обоснование: творческие личности чаще предпочитают менять что-либо, вместо того чтобы инертно придерживаться одного пути или одной категории. Их мышление не фиксировано, а подвижно. Диапазон возможных баллов от 1 до 11, в зависимости от того, сколько раз будет меняться категория картины, не считая первой.

3. Оригинальность – место (внутри-снаружи относительно стимульной фигуры), где выполняется рисунок.

Каждый квадрат содержит стимульную линию или фигуру, которая будет служить ограничением для менее творческих людей. Наиболее оригинальны те, кто рисует внутри и снаружи данной стимульной фигуры.

Обоснование: менее креативные личности обычно игнорируют замкнутую фигуру-стимул и рисуют за ее пределами, т. е. рисунок будет только снаружи. Более креативные люди будут работать внутри закрытой части. Высоко креативные люди будут синтезировать, объединять, и их не будет сдерживать никакой замкнутый контур, т. е. рисунок будет как снаружи, так и внутри стимульной фигуры.

1 балл – рисуют только снаружи.

2 балла – рисуют только внутри.

3 балла – рисуют как снаружи, так и внутри.

Общий сырой балл по оригинальности (О) равен сумме баллов по этому фактору по всем рисункам. Максимальный балл – 36.

4. Разработанность – симметрия-асимметрия, где расположены детали, делающие рисунок асимметричным.

0 баллов – симметрично внутреннее и внешнее пространство.

1 балл – асимметрично вне замкнутого контура.

2 балла – асимметрично внутри замкнутого контура.

3 балла – асимметрично полностью: различны внешние детали с обеих сторон контура и асимметрично изображение внутри контура.

Общий сырой балл по разработанности (Р) – сумма баллов по фактору разработанности по всем рисункам. Максимальный балл – 36.

Название – богатство словарного запаса (количество слов, использованных в названии) и способность к образной передаче сути изображенного на рисунках (прямое описание или скрытый смысл, подтекст).

0 баллов – название не дано.

1 балл – название, состоящее из одного слова без определения.

2 балла – словосочетание, несколько слов, которые отражают то, что нарисовано на картинке.

3 балла – образное название, выражающее больше, чем показано на картинке, т. е. скрытый смысл.

Общий сырой балл за название (Н) будет равен сумме баллов по этому фактору, полученных за каждый рисунок. Максимальный балл – 36.

Максимально возможный общий суммарный показатель (в сырых баллах) за весь тест – 131.

На втором этапе участники сдавали тест творческий, состоящий из 50 пунктов, позволяющий выяснить, насколько любознательными, наделенными воображением, умеющими разбираться в сложных идеях и способными на риск считают себя испытуемые. Материал методики представляет из себя лист с вопросами и таблицу ответов, в которой испытуемый должен выбрать наиболее подходящий по его мнению пункт – «в основном верно (ДА)», «отчасти верно (может быть)», «в основном неверно (НЕТ)», или «не могу решить (не знаю)». Более подробно инструкция и материал представлены в приложении А.

При оценке данных опросника используются четыре фактора, тесно коррелирующие с творческими проявлениями личности. Они включают: Любознательность (Л), Воображе-

ние (В), Сложность (С) и Склонность к риску (Р). Мы получаем четыре сырых показателя по каждому фактору, а также общий суммарный показатель.

С помощью таблицы 1 были определены уровни творческого мышления (ниже среднего, средний и выше среднего) на основе показателей обоих тестов.

Таблица 1. – Оценочная нормативная таблица

Оцениваемые показатели	Диапазон взвешенных сырых баллов						
	Ниже среднего		Средний	Выше среднего			
Творческое мышление							
Суммарный балл	0 – 69	70 – 79	80 – 89	90 – 99	100 – 110	111 – 120	121 +
Беглость	0 – 7		8 – 10		11		12
Гибкость	0 – 4	5	6 – 7	8	9	10	11
Оригинальность	0 – 18	19 – 21	22 – 25	26 – 27	28 – 30	31 – 32	33 +
Разработанность	0 – 9	10 – 13	14 – 17	18 – 21	22 – 25	26 – 30	31 +
Название	0 – 19	20 – 22	23 – 25	26 – 28	29 – 31	32 – 33	34 +
Творческие черты личности							
Суммарный балл	0 – 50	51 – 58	59 – 65	66 – 72	73 – 80	81 – 88	89 +
Любознательность	0 – 12	13 – 14	15 – 17	18 – 19	20 – 21	22 – 23	24
Воображение	0 – 12	13 – 14	15 – 17	18 – 19	20 – 21	22	23
Сложность	0 – 10	11 – 12	13 – 15	16 – 18	19 – 20	22	23 +
Рискованность	0 – 11	12 – 13	14 – 15	16 – 18	19 – 20	21 – 22	23

Обработка статистических данных, результаты поэтапного тестирования представлены в таблице 2.

Таблица 2. – Результаты поэтапного тестирования

Направление обучения	Интегральные уровни дивергентное мышления		
	Ниже среднего, в %	Средний уровень, в %	Выше среднего, в %
механики	27	42	31
энергетики	34	37	29

Как свидетельствуют интегральные данные по уровню дивергентных мышлений будущих инженеров, примерно у одной третьей части выпускников креативность сформирована на достаточно высоком уровне. Однако, у другой одной третьей части уровень дивергентного мышления находится ниже среднего уровня.

ЛИТЕРАТУРА

1 Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб: Питер, 1999. – 368 с.

2 Долматов А.В. Основы развивающего образования: Теория, методы, технологии креативной педагогики. – СПб: ВУС, 1998. – 196 с.

3 Матвеев А. Креативность: мысли вслух // Internet: http://www.arsvitae.ru/cgi-bin/cm/get_doc.fpl?doc_id=71.

4 Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. – М: Академия, 2000. – 176 с.

5 Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики. – СПб: Евразия, 1999. – с. 108 –113.

6 Чернилевский Д.В., Морозов А.В. Креативная педагогика и психология. – МГТА, 2001. – 301 с.

7 Зиновкина М.М. Формирование творческого технического мышления и инженерных умений студентов технических вузов: Дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1989. – 326 с.

8 Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. – М.: Академия, 2002. – 320 с.

9 Щепина О. Особенности взаимодействия интеллектуальных и творческих особенностей у детей // Internet: <http://www.fp.nsu.ru/science/conf2001>.

10 Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.

11 Торшина К.А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии // Internet: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1998/984/984123.htm.

12 Назаренко М.М. Информационный подход в создании психолого-педагогических условий развития креативности у студентов педагогического вуза // Internet: <http://ito.bitpro.ru/2002/II/3/II-3-217.html>.

13 Guilford J.P. Basic conceptual problems in the psychology of thinking // San Diego. – 1979. – P. 95-110.

Ш.Т. ТАУБАЕВА, А.К. ЖЕКСЕМБИНОВА, Е.Ж. ӘЛЖАНОВ

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ӘРЕКЕТІНЕ ДАЯРЛЫҚ – ПЕДАГОГТІҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ НЕГІЗІ

Аннотация

Мақалада болашақ педагогтардың ғылыми-зерттеу әрекетіне даярлығын олардың зерттеушілік құзыреттілігінің негізі ретінде қарастырған. «Ғылыми-зерттеу жұмысы», «ғылыми-зерттеу әрекеті» сияқты тірек ұғымдарға талдау жасалынған. Сондай-ақ болашақ педагогтің кәсіби іс-әрекетінің интеграцияланған көрсеткіштері берілген. Мұғалімнің әдістемелік кеңістік аясында іс-әрекетінің зерттеушілік құзыреттілігінің қалыптасуының кезеңдері ашып көрсетілген.

Түйін сөздер: ғылыми-зерттеу жұмысы, ғылыми-зерттеу әрекеті, зерттеушілік құзыреттілік.

В статье рассматривается готовность к научно-исследовательской деятельности как основа исследовательской компетентности педагога. Проанализированы опорные понятия «научно-исследовательская работа», «научно-исследовательская деятельность», также даны интегрированные показатели профессиональной деятельности будущих педагогов. Раскрыты этапы формирования исследовательской компетентности учителей в рамках методического пространства.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, научно-исследовательская деятельность, исследовательская компетентность.

Annotation

The article considers the readiness for scientific and research activity as the basis of the teacher's research competence. The supporting concepts of "scientific research", "research activity" are analyzed. Also, the professional activity integrated parameters of the future teachers are given. The teachers' research competence formation stages are revealed within the methodological space.

Keywords: scientific and research work, scientific and research activity, research competence.

Педагогтің зерттеу әрекетіне даярлығын қалыптастыруда ғылыми-зерттеу жұмысының маңызы ерекше. ХХ ғасырдың екінші жартысында педагогикалық білім берудің жалпы теориясы көлемінде педагогтің ғылыми-зерттеу жұмысына даярлау мәселесі көкейкесті мәселеге айналды.

«Ғылыми-зерттеу жұмысы», «іс-әрекет шығармашылығы», «жанашылдық» ұғымдары бір-бірімен тікелей байланысты: іс-әрекет шығармашылығы арқасында ғылыми-зерттеу жұмысы туады, ал жүйелі жүргізілген кез келген ғылыми-зерттеу жұмысы нәтижесінде «ғылыми болжам» туындап, жаңалық ашуға жол ашылады, яғни мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру мүмкіндігі кеңейеді. Философиялық әдебиеттерде кез келген іс-әрекеттің инвариантты циклі төмендегідей жалпынама нобайда беріледі: мақсат – құрал – нәтиже.

Мұғалімдерді ғылыми-зерттеу жұмысына даярлау жоғары оқу орны қабырғасынан бастау алуға тиіс. Мәселен, ғалымдардың пікірінше, болашақ маманның жоғары оқу орнында алған білімі, біліктілігі, тәжірибесі болашақта кәсіби шыңдалуына үлкен әсерін тигізеді. Сондықтан олар жоғары оқу орнында ғылыми-зерттеу жұмысының сапасын арттырудың жолдарын көрсете келе, болашақ педагогтарды педагогикалық іс-әрекетке психологиялық және педагогикалық даярлау кезеңдерін бөліп көрсетеді:

1-кезең (ХІХ ғасырдың соңы мен 1914ж.) – болашақ педагогтарды психологиялық даярлау жүйесі;

2-кезең (1914-1940жж.) – тәртіпті реттеу мен өзін-өзі реттеу нейрофизиологиялық механизіміне негізделген интенсивті психологиялық даярлау;

3-кезең (1940-1960жж.) – психологиялық даярлау теориясын адамның әртүрлі іс-әрекетіне пайдалану;

4-кезең (1970 жж. – ХХІ ғасырдың басы) – психологиялық даярлау теориясын жетілдіру, оны педагогикалық іс-әрекеттер зерттеулерінде пайдалану.

Ғалымдар ғылыми-зерттеу жұмысында болашақ мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің

интеграцияланған көрсеткіштерін ұсынады: педагогикалық іс-әрекет қажеттілігі мен сұранысының мазмұны; мамандықтың маңызы туралы білім деңгейі мен мұғалімнің кәсіби рөлі, педагогикалық мәселелерді шешу деңгейі және т. б. [1].

ХХ ғасырдың соңындағы көптеген педагогикалық зерттеулер болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау мәселесіне арналды. М.И.Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А.Пономаренко және т. б. ғалымдар «Даярлау – қандай да бір іс-әрекетті нәтижелі орындаудың алғышарты, іргетасы» деген анықтаманы береді. Сондай-ақ, ғалымдар мұғалімдерді педагогикалық іс-әрекетке даярлаудың құрылымын көрсетеді: мотивациялық, бағыттылық, операциялық, жігерлік, бағалау. Авторлар психологиялық даярлаудың құрылымын, жолдарын тереңірек зерттейді.

Ғалым М. Ш. Сагаутдинова «Педагогические условия формирования готовности будущих учителей к профессиональной самоактуализации» кандидаттық зерттеу жұмысында зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін ашады, зерттеу пәніне қатысты жан-жақты бағыттылықты негіздейді: тұлға-субъектілік, кәсіби іс-әрекеттілік, диалогтік-конструктивтік, өзін-өзі реттеушілік және т. б.; тәрбие, әлеуметтендіру, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі өзектендіру үрдісінің өзара байланысын ашып, логикалық иерархиясын түзейді; тұлғаның өзін-өзі өзектендіру идеясының ізгілік әлеуетін ашады, тұлғаның әлеуетін жетілдірудің жалпы әлеуметтік шарттарын анықтайды; болашақ мұғалімді өзін-өзі кәсіби өзектендіруге даярлауды қалыптастыру моделін ұсынады [2].

Педагогикалық жоғары оқу орны студенттерінің ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыру мәселелерімен В.Н. Литовченко, В.Н. Намазов, Н.С. Амелина, П.Ф. Кравчук, Г.М. Храмова, П. Часакбай, Р.Ч. Бектұрғанова, С.П. Арсенова, Л.Ф. Авдеева, Г.В. Никитина және т. б. ғалымдар айналысуда.

Ғалым О.А. Абдуллина «Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования» атты ғылыми жұмысында бірінші және соңғы курс студент-

терін ғылыми-зерттеу жұмыстарына даярлаудың кезеңді жұмысын ұсынады. Бірінші кезеңде студенттерді кафедраның, жоғары оқу орнының, жеке мұғалімдердің жеке ғылыми-зерттеу жұмыстарының тақырыптарымен, мазмұнымен, мақсаттарымен, бағыттарымен таныстырады. Екінші кезеңде оқу-тәрбие үрдісінде жекеленген пәндер бойынша зерттеу жұмысы ұйымдастырылады, студенттер алғашқы зерттеудің қыры мен сырын меңгереді. Үшінші кезеңде жеке немесе ұжымдық топтық зерттеу жұмыстары жүргізіледі, педагогикалық практика кезеңінде студенттер тікелей ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізеді, сынақтан өткізеді, нәтижесін бағалайды, тұжырымдар жасап, ғылыми болжам ұсынып, ғылыми жоба жарыстарына қатыса алады [3].

Қазіргі кезеңде жалпы қоғам талабына сәйкес, педагогикалық жоғарғы оқу орындарында болашақ мұғалімдердің ғылыми зерттеу жұмысын жаңа бағытта жүргізу қолға алынуда. Жалпы мұғалімнің зерттеу іс-әрекеті төмендегідей логикалық байланыста құрылады: рефлексия – ғылыми зерттеу – практика – рефлексия.

Көптеген ғалымдар мұғалімнің зерттеу біліктілігін дамытуға басты назар аударады. Ғалым Н.М. Яковлева «Педагогикалық зерттеушілік іскерлік – бұл диалектика-материалистік көзқарас тұрғысынан бақылау жүргізе алу, педагогикалық құбылыстар мен фактілерді талдай алу, соның негізінде педагогикалық мәселе қоя алуы және оны дұрыс шеше алуы, ғылыми болжам жасай алуы, эксперимент қоя білуі, оның нәтижесін өңдеп, қорытынды жасай алуы, өз іс-тәжірибесін іс-шараларды жоспарлай алуы, педагогика ғылымы мен тұтас басқа да ғылымдардың жаңалықтарын өз іс-тәжірибесінде пайлана алуы, инновациялық педагогикалық технологияны меңгеру, оны жетілдіріп өз іс-тәжірибесінде пайдалана алуы, авторлық бағдарлама ұсына алуы, авторлық әдістемелік нұсқалар мен әдістемелер, оқу-құралдарын шығару [4].

В.Б. Бондаревская, Л.Л. Горбунова, Г.С. Сухобская, Л.Н. Маркина, А.И. Кочетов,

М.Н. Станкин, А.С. Сиденко, В.И. Загвязинский, Н.В. Кухарев, Н.Л. Селиванова және т. б. ғалымдар зерттеу жұмысын жаңадан бастаған жас мамандарға әдістемелік нұсқаулар, кеңестер береді. Мәселен, ғалым В. Б. Бондаревская ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізудің төмендегідей іс-әрекеттік алгоритмін ұсынады: тақырып таңдау, жұмыс жоспарын құру, жұмыстың мақсат-міндеттерін анықтау, зерттеу тақырыбына байланысты библиографиялық көрсеткіштер тізімін жасау, зерттеудің нақты әдісін таңдау, зерттеу жүргізу, эксперимент нәтижесін өңдеу, қорытынды жасау т. б.

Г.С. Сухобская, Л.Л. Горбуновалар өз зерттеулерінде мұғалімнің құрылым-әдістемелік іс-әрекетінің зерттеу іскерліктеріне мазмұнды сипаттама береді:

1) оқушының қиындықтарын алдын-ала болжай алу және ол қиындықты болдырмайтын не оңай шешетін тапсырмалар құрастыра алу;

2) оқушының іс-әрекетті жобалай және бағалай алуы;

3) оқушы шығармашылығын ынталандыра алуы;

4) пәнге қызығушылық танытатын оқушымен жеке жұмыс жүргізу;

5) үлгермейтін оқушылармен қосымша сабақ өткізу;

6) оқушының іс-әрекетін бағалау өлшемін негіздеу және дұрыс таңдау;

7) педагогикалық іс-тәжірибені талдау, тарту, насихаттау;

8) тақырыпқа байланысты әдебиеттерді дұрыс талдау;

9) әдістемелік тақырыпқа байланысты жұмыстың мақсаты, міндеттерін анықтау;

10) тақырып бойынша жұмыстың негізгі кезеңдерін анықтау;

11) педагогикалық іс-тәжірибені талдау;

12) жүргізілген зерттеу жұмысының негізгі идеяларын тұжырымдау;

13) эксперимент нәтижесін өңдеу;

14) зерттеу нәтижесінде әдістемелік нұсқау, баяндама, мақала, ғылыми есеп, әдістемелік құрал даярлау.

Бұл зерттеудің ерекшелігі сол, мұғалім жәй әдіскер-сарапшы рөлінен, яғни өзіне

дейін белгілі әдіс-тәсілдерді өз тәжірибесін пайдаланып қоймай, сонымен бірге өз оқушыларының дербес ерекшеліктерін ескере отырып, оқу тапсырмаларын өзі құрастыруы, мұғалім – жобалаушы – үйлестірушіге айналады. Мұғалім өз іс-тәжірибесін зерделей, ұдайы өзгерістер енгізе отырып, шығармашылықпен жұмыс істеу барысында өз іс-тәжірибесін, өз іс-әрекетін жаңаша түрлендіріп, жаңаға бет бұрады, мұғалімнің жаңаны үйренсем, меңгерсем, қолдансам деген қажеттілігі артып, инновациялық даярлығын қалыптастырады [5].

Мұғалімнің әдістемелік кеңістік аясында іс-әрекетінің зерттеушілік іскерлігінің қалыптасуының негізгі кезеңдері:

- педагогикалық мәселені қою және оны шешу жағдайларына талдау жасау (оқушыларды қатты толғандыратын мәселелерді бөліп қарастыру, оған ойша талдау жасау);

- ғылыми болжам жасау, болжам ұсыну, оның шешу жолдарын көрсету (оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін дамытатындай тапсырмалар құрастыру, оқушылардың есеп шығару, теорема дәлелдеуге өзіндік «жаңалық» ашуына жол салу және т. б.);

- мақсаты эксперимент жүргізу (өзгерген жағдайларға талдау жасау, әрдайым тиімді шешім ұсыну);

- жұмыс нәтижесіне талдау жасау, бағалау, бақылау жұмыстарын жүргізу, тест алу;

- жұмысты тиімді бағалаудың жаңа өлшемдерін ұсыну, диагностикалық сараптама жасау.

Мұғалімнің зерттеу іскерлігін меңгеруі оның өз іс-әрекетіне жаңаша қарап, оқу-тәрбие үрдісіне оң өзгерістер әкелінуіне жол салып, мұғалімнің жаңа әдіс-тәсілдер мен жаңа технологияны меңгеруіне жол салады. Мұғалімнің ғылыми-зерттеу жұмысын мектептің оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру құралына айналады. Педагогикалық ұжымда тек бір ғана мұғалім ғылыми-зерттеу жұмысымен айналыспай, әрбір мұғалім, яғни тұтастай педагогикалық ұжым өзекті мәселе төңірегінде (мектептің өзекті мәселесіне сәйкес) ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысқаны орынды. Ғалым Г.Б. Омарова «Мұғалімнің ғылыми-зерттеу

жұмысы мектептің - оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру құралы» атты ғылыми еңбегінде мектептің педагогикалық ұжымын ғылыми-зерттеу жұмысына даярлаудың нобайын ұсынады. Автор мектептің педагогикалық ұжымын ғылыми-зерттеу жұмысына даярлауды қалыптастыру критерийлерінің ең бастыларына мұғалімнің (ұжымның) ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне деген құлшынысын (ынтасын), зерттеу меңгеруі бойынша теориялық білім қорын, ғылыми зерттеу әдістерін меңгеруін жатқызады [6].

Қазіргі кезеңде әрбір мектеп, педагогикалық ұжымда оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру, жаңарту бағытында көптеген жұмыстар жүргізілуде.

Қазақстандық көрнекті ғалым Н.Д. Хмель «Мұғалімді кәсіби даярлаудың теориялық негіздері» атты монографиясында мұғалімді кәсіби даярлаудың негізін жүйелейді. Н.Д.Хмельдің пікірінше, даярлау іс-әрекетінің мотивациялық, мазмұндық және процессуалдық компоненттерінің ажырамас бірлігі, өйткені мамандықты иеленген кез келен адам іс-әрекеттің 3 аспектісімен: психологиялық, ғылыми-теориялық және практикалық (технологиялық) кездеседі [7].

Жоғарыда көрсетілген ғылыми-зерттеулерді зерделей келе, мұғалімнің инновациялық даярлығы деп мотивациялық, мазмұндық, үдерістік компоненттерінен тұратын ғылыми-зерттеу іс-әрекетін меңгеру екендігіне көзімізді жеткіздік. Педагогикалық іс-әрекеттік мотивациялық компоненті деп мұғалімнің зерттеу іс-әрекетіне құнды бағыттылығының болуын, біртұтас педагогикалық үрдістің тиімділігін арттыруда ғылыми-зерттеу жұмыстарының қажеттілігін, маңыздылығын түсінуін айтамыз. Педагогикалық іс-әрекеттің маңызды компонентінде мұғалімнің педагогика әдістемесі мен педагогикалық зерттеу әдістері бойынша білімнің болуын, ғылыми-зерттеу жұмыстарының ерекшеліктерін білу, оны тиімді ұйымдастыра алу, ғылыми-зерттеу жұмысында және өзінің іс-әрекетінде педагогикалық үрдіс зерттеу объектісі екендігін ұғу және т. б. жатады. Педагогикалық іс-әрекеттің процессуалды компонентін ғылыми-зерттеу жұмысын жүр-

гізе алу іскерлігі, тұтас педагогикалық үрдісті диагностикалай алуы, педагогикалық іс-әрекетті жүргізудегі оң тәжірибені жүйелей алуын жатқызуға болады.

Педагогтің зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға қатысты көптеген ғылыми зерттеулер жүргізілді:

- ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің әдіснамасы: Г.И. Рузавин, В.П. Кохановский, В.С. Степин, В.И. Черников, К.Х. Рахматуллин, Г.Н. Волков және т. б.

- ғылыми-зерттеу жұмысының мәдениеті: И.Г. Герасимов, К.М. Варшавский, Т. Кун, К. Поппер, И. Лакатос, Д. Пельц және т. б. ;

- педагогикалық ғылыми-зерттеу мәдениеті: С.И. Архангельский, Ю. К. Бабанский, В.Г. Воробьев, Л.В. Занков, В.И. Загвязинский, А.И. Кочетов, Н.В. Кузьмина, Я. Скалкова, А.И. Пискунов, В.С. Черепанов, Г.И. Щукина және т. б. ;

- педагогикалық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесі: М.А. Данилов, Н.Д. Никандров, В.В. Краевский, М.Н. Скаткин, Б.С. Гершунский, Я. С. Турбовской, Г.П. Щедровицкий, Н.Д. Хмель және т. б.

- педагогтың инновациялық іс-әрекетінің дидактикалық теориясы:

В.И. Журавлев, И.А. Зязюн, П.И. Карташов, Л.И. Гусев, Н.В. Кухарев, Ф.Ш. Тергулов, Л.М. Фридман, Н.Р. Юсуфбекова, И.И. Цыркун, В.А. Слостенин, Л.С. Подымова, Б.Т. Барсай және т. б.

- педагогтың ақпараттық мәдениетін дамыту: С.Н. Лактионова, Д.М. Жүсіпалиева, Л.Ю. Малай, С.Д. Мұқанова және т. б.

- тұтас педагогикалық үдерісте оқытушының зерттеу іскерлігін қалыптастыру: Н.Д. Хмель, Г.М. Храмова, С.Т. Каргин, В.К. Омарова, Г.Б. Омарова, Н.А. Абишев және т. б. [8].

Педагогтің ғылыми зерттеуге даярлығын қалыптастыруда маман әлеуетін де ескерген жөн:

- мамандар құрамының сандық және сапалық талдануы;

- педагог біліктілігінің гимназияның даму бағдарламасының мақсаты және мазмұны сәйкес келуі;

- мамандарды тиімді орнықтыру, жас мамандармен жұмыс;

- педагогтің өз білімін жүйелі түрде көтеруіне жағдай жасау;

- мұғалімнің әдістемелік деңгейі және жеке жетістіктері: конференциялар мен кәсіби байқауларға қатысуы; ғылыми жинақтарда, төл журналдарда және жергілікті баспалардағы басылымдары; авторлық әдістемесін жасау және сипаттау; оқу-әдістемелік кешендер дайындау; курстық дайындық және қайта даярлау;

- аттестация өткізудің формасы мен реті, мамандарды аттестациялаудың нәтижелілігі;

- мамандар әлеуетін зерттеуде диагностикалық құралдардың пайдаланудың қажеттілігі және тиімділігі;

- инновациялық тәжірибені үйренудің, зерттеудің, таратудың, насихаттаудың формалары.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности. Автореферат... дисс д.п.н. – М., 1983. – 32 с.

2 Сагаутдинова М.Ш. Педагогические условия формирования готовности будущих учителей к профессиональной самоактуализации. Автореферат... дисс к.п.н. – Алматы, 1999. – 30 с.

3 Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.

4 Яковлева Н.М. Исследовательский метод в обучении как основа в формировании умений педагогического творчества будущих учителей // Методы и их дидактические функции. Меж. вузовск. сб. научн. тр. – Челябинск: ЧГПИ, 1983. – 113 с.

5 Горбунова Л.Л. Развитие исследовательских компонентов деятельности учителя и его потребности в психологических знаниях // Профессиональные потребности учителя в психолого-педагогических знаниях: Сб. Науч. тр. / Ред. кол.: Г.С. Сухобская (отв. ред.) и др., М.: изд. АПН СССР, 1989, С. 75-85.

6 Омарова Г.Б. Формирование готовности педагогического коллектива школы к научно-исследовательской работе. Автореферат... дисс к.п.н. – Алматы, 1999. – 25 с.

7 Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы, 1998. – 320с.

8 Таубаева Ш. Т. Теория готовности к научно-исследовательской деятельности как методологическая составляющая исследовательской культуры учителя //Материалы международной научно-практической конференции «Духовное наследие народов Казахстана и школьное образование» (16. 02. 2000. г.). – Алматы: ШДС «Парасат», 2001. – С. 116-124.

Н.Н. ХАН, А.Д. КАЙДАРОВА, Ш.Ж. КОЛУМБАЕВА

*Казахский национальный педагогический университет им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

К ВОПРОСУ О НАЦИОНАЛЬНОМ САМОСОЗНАНИИ В СТРУКТУРЕ СОЗНАНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы национального самосознания в структуре сознания человека, а именно, дается понятие, раскрывается его содержание и уделяется внимание проблеме формирования национального самосознания личности студента.

Ключевые слова: сознание, самосознание, национальное самосознание, формирование, личность.

Мақалада адам санасының құрылымындағы ұлттық сана-сезім мәселелері қарастырылады, нақты айтқанда, ұлттық сана-сезім ұғымы беріліп, оның мазмұны анықталады, студент тұлғасының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру мәселесіне баса назар аударылады.

Түйін сөздер: сана, сана-сезім, ұлттық сана-сезім, қалыптастыру, тұлға.

Annotation

This article considers issues of national self-consciousness in the structure of human consciousness, specifically, the concept is described, its content is fully disclosed and attention is paid to the problem of national self-consciousness formation of the student's personality.

Keywords: consciousness, self-consciousness, national self-consciousness, formation, personality.

Современное развитие межнациональных отношений, обострение этнических противоречий выводят на первый план проблему изучения формирования национального самосознания. Уровень национального самосознания является важным критерием социально-психологической зрелости индивида.

Проблема развития национального самосознания связана с определением понятий «сознание» и «самосознание». Сознание является главным отличием человека от живот-

ных. Существуют разные определения этого понятия, но есть нечто общее, что их объединяет. Человек, обладающий сознанием, характеризуется следующим:

- выделяет себя из окружающего мира, который выступает как объективная реальность, отделяет себя, свое «я» от внешних вещей, а свойства вещей - от них самих. То есть разграничивает по типу «Я - не Я»;

- формирует определенное отношение к этому миру, взаимодействует с ним, вносит в него целенаправленные изменения;

- способен ставить и достигать жизненные цели, планировать свое поведение, действия, предвидеть их результаты и оценивать их последствия;

- пристрастно относится к миру, что выражается в эмоциях, чувствах, переживаниях; отдает отчет в своих ощущениях, мыслях, переживаниях, намерениях, желаниях;

- знает особенности своей индивидуальности и личности.

Имея сознание, человек обладает и самосознанием. Самосознание - это особая форма сознания, которая также имеет отражательную природу. Если посредством сознания человек познает, воспринимает окружающий мир и определенным образом ориентируется в нем, то самосознание направлено на саму личность. То есть, объектом самосознания является сама личность, ее мысли, чувства, потребности, весь ее внутренний мир.

Самосознание в психологии понимается как процесс осознания личностью самой себя во всем многообразии индивидуальных особенностей, своей сущности и места в системе многочисленных общественных связей [1].

Человек становится личностью благодаря сознанию и самосознанию, через активное включение в различные виды деятельности, общение. Быть человеком - значит иметь не только сознание, но и самосознание. То есть, познавая самого себя, познавать внешний мир, выделяя себя из окружающей действительности, создавать определенное отношение к этому миру, взаимодействовать с ним, вносить в него изменения, совершенствовать собственную личность.

Различают возрастное, религиозное, профессиональное, классовое, национальное и другие виды самосознания. В социальных науках используют термины «национальное самосознание», «этническое самосознание», «классовое самосознание». Они обозначают осознание членами разных социальных групп наличия данной группы, её особенностей, целей и места в социальном мире. В настоящее время нет единого подхода к изучению сущности, факторов развития национального самосознания.

Национальное сознание – одна из форм общественного сознания, в которой находит отражение этническая жизнь общества; это совокупность теоретических и обыденных взглядов на природу этнического, предполагающих осмысление специфики этнических процессов и существует оно на теоретическом и обыденном уровнях.

Национальное самосознание, являясь ядром национального сознания, может выражать интересы как отдельной личности, группы этноса, так и нации в целом. На уровне полиэтнического общества национальное самосознание образуется в процессе взаимодействия этнических самосознаний.

Следует отметить, что национальное самосознание является важным фактором, характеризующим нацию как общность и человека, как члена этой общности и проявляется через его носителей, т.е. индивидов, составляющих общность, и является важным компонентом мировоззрения личности.

Национальное самосознание личности включает в себя представление субъекта о своей национальной принадлежности, позитивное принятие своей этничности, отношение к историческому прошлому нации, её настоящему и будущему, активность в освоении родного языка, в изучении народной культуры, осознание и принятие национальных интересов и ценностных ориентаций, формирование отношений к другим этническим общностям, готовность сохранять ее территориальную целостность, стремление приумножать ее богатства. Являясь важнейшим компонентом в структуре личности, национальное самосознание составляет ее ценностно-смысловую основу. Само национальное самосознание имеет сложную структуру, которая включает *когнитивный, эмоциональный и поведенческий компоненты*. (Л.М.Дробижева, Квитковская В.И., Ондар Л.М.) [2]. Содержание этих компонентов можно представить следующим образом:

- *когнитивный* – включает представления об этнических группах - своей и чужих, различиях между ними, знание истории, ценностей, традиций, культуры, языка (государ-

ственного) своего отечества, этническую, национальную самоидентификацию;

- *эмоционально-оценочный компонент* - это эмоциональное оценивание качеств собственной группы, других этносов, переживание принадлежности к своей этнической группе, нации в целом, значимость для человека этого членства, осознание своей культурной, исторической и духовной принадлежности к стране;

- *поведенческий* – проявляется в действиях, поведении, проявлении себя членом определенного этноса, нации, использовании языка своего этноса, национального (государственного), поддержании культурных традиций, участии в социальных организациях, в способности и желании активно действовать на основе общечеловеческих и национальных ценностей и т.д.

Уровень развития национального самосознания в определенной мере зависит от взаимосвязи этих компонентов.

Процесс формирования национального самосознания как отдельного индивида, так и национального сознания представителей различных национальностей в целом, включает ряд этапов – национальную самоидентификацию (осознание индивидом своей национальной принадлежности); – развитие национального и интернационального компонентов и т.д.

Современная ситуация в Казахстане отличается полиэтничностью: в республике одновременно на одной территории проживают представители более 130 этносов. Национальное самосознание представителя государствообразующей нации строится на позиции: «Я – КАЗАХ – не только, владеющий казахским языком, знающий обычаи, традиции, национальную культуру, историю становления и развития своего народа, но и с уважением относящийся к языку, традициям, обычаям, национальной культуре и истории народов и народностей, находящихся в совместном проживании. Я несу ответственность за мир, покой, консолидацию и единение народов и народностей, проживающих в Казахском государстве. Я осознаю, что это путь цивилизованного развития национального самосо-

знания, менталитета моего народа. Это путь становления Мощного и Сильного Казахского государства» [3].

Национальное самосознание для представителей других национальностей, живущих на казахской земле, строится на позиции: «Я – представитель казахского государства, владеющий казахским языком, знаю обычаи, традиции, национальную культуру, историю становления и развития казахского народа, несу ответственность за консолидацию и единение всего народа Республики Казахстан, осознаю, что «Казахстан – это плоть от плоти (мое) родное государство, всегда готовое защитить (мои) права и свободы» (Н.А.Назарбаев). «Я осознаю, что это путь цивилизованного развития национального самосознания, менталитета моего народа. Это путь становления Мощного и Сильного Казахского государства».

Формирование национального самосознания будущего специалиста должно быть пронизано идеей «Я – МЫ – ВМЕСТЕ – ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ, КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЕ ГОСУДАРСТВО – «ҚАЗАҚ ЕЛІ» [3].

В настоящее время остро встают проблемы формирования национального самосознания личности в образовательной сфере, которая является фактором устойчивого развития общества в XXI веке.

Формирование национального самосознания личности студента является составной частью процессов социализации и воспитания, происходящих во взаимообусловленном единстве. Одной из задач вуза, как социального института, является формирование у будущего специалиста, умения не только жить в сообществе разных людей, но и сотрудничать с ними на основе взаимопонимания и согласия. Вузовская социализация представляет собой процесс создания условий для освоения студентом компонентов национального самосознания, различных социальных ролей (гражданина-патриота, профессионала, семьянина) в ходе его адаптации и интеграции в вузовское сообщество посредством саморазвития и самореализации [4].

Формирование национального самосознания студентов – это комплексный процесс. В

тех или иных формах воспитательную работу со студентами осуществляют деканат, кафедры, наставники и кураторы, преподаватели отдельных дисциплин, управление по воспитательной работе, молодежной политике и развитию государственного языка, комитет по делам молодежи, подразделения культурно-массовой работы, профсоюзные, молодежные общественные организации, библиотека, средства массовой информации. Актуализирует национальное самосознание и стимулирует процесс национального познания и самопознания личности студента процесс изучения государственного и иностранного языков.

Обширное поле деятельности, где может проявиться уровень не только политического, социального, но и национального самосознания, представлено студентам в общественных молодежных организациях, объединениях, волонтерском движении, досуге, студенческих строительных, педагогических и др. отрядах.

Уровень развития национального самосознания личности связан с уровнем развития толерантности, чему способствует введение в содержание учебно-воспитательного процесса комплекса знаний об особенностях языка, традиций, культуры общения.

Формирование национального самосознания личности студента может быть успешным, если оно совершается непрерывно, охватывает все стороны жизни молодого че-

ловека, ведет к преодолению разрыва между национальным, этническим и личностным самосознанием. Специфика формирования национального самосознания у студента заключается в организации педагогического процесса вуза на основе новой парадигмы образования (личностно-ориентированной, гуманистической) и организация его как человекообразующего процесса. Необходимо использовать все потенциальные возможности педагогического процесса вуза как микрофактора для успешной социализации студенческой молодежи.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Слотина Т.В. Психология личности: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2008.
- 2 Дробижева Л.М. Российская и этническая идентичность: противостояние или совместимость / Россия реформирующаяся. – М., 2002. – С. 242.
- 3 Концепция «Қазақ елі» – проект нового времени» (проект) – Алматы: КазНПУ им.Абая, 2013. – 24 с. (в соавт. С.Ж.Пралиев, К.Н. Нармбаев, К.Н. Нармбаев, С.Т. Иманбаева, К.К. Жампеисова К.К., Кайдарова А.Д. и др.).
- 4 Колумбаева Ш.Ж., Хан Н.Н. Формирование национального самосознания студентов в педагогическом процессе // Bulletin d'EUROTALENT-FIDJIP, 2014, N 3, 59-63.

ӘОЖ 37.03

С.Т. ИМАНБАЕВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
«Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану» кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан

**АКСЕЛЕУ СЕЙДИМБЕКТИҢ «ҚАЗАҚ ӘЛЕМІ» АТТЫ ЕҢБЕГІНІҢ
«ҚАЗАҚ ЕЛІ – МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДАҒЫ
ТАРИХИ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

Аннотация

Мақалада Ақселеу Сейдімбектің «Қазақ әлемі» атты еңбегі қазақ болмысын, тарихын зерделеуге арналған, бүкіл қазақ даласын тербеткен тарихи құнды еңбек, ұлт руханиятының құнды қазынасы екеніне тоқталады. Оның әр шығармасында қазақ еліне тән тектілік, бекзаттылық, ұлттың биік рухы дәріптеледі. «Қазақ әлемі» – бүгінгі Елбасының ұсынып отырған «Қазақ елі – Мәңгілік ел» атты ұлттық идеясын іске асыруда негізгі тарихи ұстаным болатыны мақалада сараланып беріледі.

Түйін сөздер: қазақ әлемі, қазақ болмысы, ұлт руханияты, тектілік, бекзаттылық, ұлттық биік рух, қазақ елі, мәңгілік ел, тарихи ұстаным.

Статья посвящена анализу труда Акселеу Сейдимбека «Казак әлемі», в котором изучены бытие и история казахского народа. Автор указывает, что труд имеет историческую и национальную духовную ценность. В каждом произведении автора восхваляется высокий национальный дух, знатность и благородность, которые присущи казахам. В статье подчеркивается, что труд «Казак әлемі» может быть историческим принципом в осуществлении национальной идеи Президента «Казак елі – Мәңгілік ел»

Ключевые слова: казахский мир, бытие казахов, духовность, знатность, благородность, высокий национальный дух, исторический принцип.

Annotation

The article deals with labor Akseleu Seydimbek “Kazakh alemi”, which is devoted to the study of byte and history of the Kazakh people. Also points out that the work has a historical and national spiritual values, which covered all the Kazakh steppe. In each of his works voskhvalyutsya high national spirit, nobility and blagordonost, which is inherent to the Kazakhs. The article reveals that labor “Kazakh alemi” may be historical principle in the implementation of the National President’s ideas “Kazakh Eli – Mәngilik eat.»

Keywords: kazakh world, national Duhon, nobility, blagordonost high national spirit, the eternal country, the historical principle.

Бүгінгі Елбасы ұсынып отырған «Қазақ Елі – Мәңгілік ел» ұлттық идеясын іске асыруда ұлт зиялыларының ой тұжырымдарының, еңбектерінің, ғылыми көзқарастарының алар орны ерекше. Ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан ұлт зиялыларының артына қалдырған мұралары егемен еліміздің, қазақ елінің жастарының бойындағы ұлттық, тари-

хи санасын қалыптастыруда негізгі ғылыми тұғырнама болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда Ақселеу Сейдімбектің «Қазақ әлемі» ғылыми еңбегінің «Қазақ елі – Мәңгілік ел» идеясын қоғамда қалыптастырудағы тарихи маңыздылығына келетін болсақ, ғалымның «Қазақстан үшін іргетас болатын жалғыз идея бар. Ол – Қазақ идеясы. Қазақ идеясы ғана Қазақстанды дербес мемлекет ретінде даралап, жалпы қазақстандықтардың бүгінгі және тарихи перспективадағы мақсат – мүдделеріне іргетас бола алады. Бұл тұрғыдан қазақ идеясын – ұлттық идея деп атауға болады», – деген ой – тұжырымы қазіргі таңдағы қазақ елі мәңгілік ел идеясымен ұштасып жатыр [1].

Ақселеу Сейдімбектің «Қазақ әлемі» атты еңбегінің «Ең үздік қазақ кітабы» деп бағалануы еңбектің тарихи, ғылыми маңыздылығын көрсетеді.

«Халықтың рухани әлемі де шимайлы ізге толы сонар секілді. Оның да ұзақ сонары, келте сонары немесе қан сонары бар. Уақыт арасы ұзаған сайын, ұзақ сонардағы із сияқты, халық болмысының байыбын бажайлау қиындай береді. Халық болмысының өткенін, бүгінін және болашағын біртұтас құбылыс ретінде қарағанда ғана шындықтың шоқтығына қол тигізуге болады. Оның шыннайы болмыс бітімі сол тұтас қалпында қарастыру арқылы танылады [2].

Яғни, халық болмысының ұзақ сонары, келте сонары, қан сонары болғанымен мұның үшеуіде сол халықтың біртұтас ғұмырнамасы. Өмірдің сабақтастығы дейтін құдірет осы. Бұл сабақтастықты терең сезіне отырып, қайдан шыққаныңды, қай өрістерді шырылап жүргеніңді, енді қайда баратыныңды пайымдауға болады», – дейді. Расында да, ғалым халықтың тарихи болмысын ашуды сонарға теңей отырып, бастауы мен барар бағытын білген соң, бітімі мен болмысын, парқы мен нарқын білуі қажет екенін, қазақ әлемінің мәдениет пен өнер, салт пен дәстүр, парасат пен кісілік, тіл мен таным, ұлттық психологиясы елдің елдігі мен бірлігін айқындайтын негізгі құндылықтар жүйесін саралап береді.

Өзінің тарихқа көзқарас атты тарихнамасында «қазіргі жер басып жүрген қазақтар Батыстан Шығысқа қарай аттағандардың бәрін ұлы қолбасшылар ретінде танып, олардың үрім бұтақ зәузатына дейін жаттап өсті. Ал, Шығыстан Батысқа қарай жорық жасағандар шетінен жабайылар, қанішелер ретінде санаға сіңді [3].

Сонымен қатар, ғалым «Даланың ауызша тарихнамасы», «Қазақтың ауызша тарихнамасы» атты тың жанрлық атаулар дүниеге келтіре отырып, халқымыздың рухани биік парасаты, төлтұма қасиеттерін асқақтата отырып, қазақ ғибратын танытатын қазақтану ғылымының негізін салды. Оның әрбір еңбегінде, сөзінде көшпелі жұрттың өмір тіршілігі, ұлттық қасиетті қастерлеу, ұлттық ұғымдағы жөн – жобаны білу, қазақ жанының қисынды келбеті бейнелей отырып, ұрпақтан – ұрпаққа жеткен сөздік қордың баюына ат салысты.

Қойшығара Салғариннің естеліктерінен ғұлама ғалым туралы «Ақселеу Сейдімбектің азаматретіндегі болмысын айғақтайтын айқын қасиеттерінің ең бастысы – оның жалтақсыз ұлтжандылығы. Бұл ұлтжандылық – әйтеуір, бір ұлтқа тиесілі болғандықтан қиқуға ілесетін пендешіліктен ада, халқының қадір-қасиетін терең танып-түсінуден туындаған құрбаншыл ұлтжандылық. Содан да болуы керек, ол өзінің ғылыми-шығармашылық ізденістерінде ұдайы ұлттың рухани дәулетін еселеп, бұрын із түспеген соныға құлаш ұрып, жаңалыққа жаршы болып, әсіресе, халық мұрасының еленбей жатқан сырларын түгендеп отыруға айрықша құштар. Ол үшін қазақ ұлтының тарих аясындағы болмыс-бітімі біртұтас киелі жаралым. Ақселеу Сейдімбек еңбектерінің ұдайы «қазақ» деп басталып отыратыны да көп жайтты аңғартса керек: «Қазақ әлемі», «Қазақтың қара өлеңі», «Қазақтың күй өнері», «Қазақтың ауызша тарихы», т.б. Сөз жоқ, осы аталған еңбектердің қай-қайсысы да тегеурінді де тың ой-тұжырымдарымен қазақтануға олжа салған, ешқашан ғылыми-танымдық мәнін жоймайтын өміршең дүниелер.

«Ақселеу Сейдімбек бұрын жиналмаған да зерттелмеген қара өлең мен күй аңыздарын

алғаш рет рухани айналымға түсірді; алғаш рет қазақ эпостарының қара сөзбен насихатталуына мұрындық болды; алғаш рет Гомер туындыларын қазақ оқырмандарына таныстырды; алғаш рет тарихты жеке тұлғалар арқылы зерттеу идеясына ден қойды; Қазақстанда этнографиялық және этнологиялық ізденістердің жандануына ықпал етті; сөйтіп, көшпелілердің төлтума мәдениеті деген категориялық ұғымның орнығуына тегеурінді үлес қосты; қазақтың музыкалық мәдениетінде бес мектептің барын алғаш рет саралап танып, олардың даралық сипаты мен типологиялық тұтастығын айғақтап берді; қазақтың ән өнерінің тарихи-эстетикалық қасиетін алғаш рет кешенді қалпында танытуды мақсат еткен телехабарлар сериясын жасады; қазақтың ру-тайпалық жүйесін алғаш рет тарихи-этнологиялық, әлеуметтік-саяси және мәдени-рухани аяда зерделеп, қазақ шежіресінің қазақ тарихына қатысты түпдеректемелік мән-маңызын ашып берді; халықтың рухани дәулетін сабақты жібіне дейін түгендеуді мұрат тұтқан ұлтжанды азаматтың қам-қарекеті екені кімкімге де күмән келтірмесе керек. Осындай қасиеттерінің арқасында оның есімі халық арасында айрықша құрметке ие» [4].

А.Сейдімбек мұраларының ішінде зерттелген, жинақталған дүние қазақ елінің шежіресі. Оны ол өз ғылыми еңбектерінде баса айтты. «Менің қолыма 1,5-2 мыңдай шежіре түсті. Оның ішінде кейбір шежірелер былай басталады. «Мен өзім бір ғасырға куә болдым. Тағы бір ғасырға куә болғандардың сөзін естідім. Менің бойымда екі ғасырдың ақиқат сөзі бар». Ал екі ғасырлық тарихы жоқ елдер бар. Екі ғасырлық ақиқат сөз шежіреде тұр. Оның үстіне соңғы екі ғасыр қазақ тарихындағы өте тағдырлы ғасырлар болды. Демек, шежірелік айғақ-деректі көз көре отырып, оны қорытып, пікір білдірмеу менің рухани бағыт-бағдарым үшін қылмыспен пара-пар шаруадай еді». Расында да, ғалымның жинақтаған дүниелері, деректері бүгінгі «Қазақ елі – Мәңгілік ел» тарихнамасында негізгі құнды мұра болып табылады.

«Балталы бағаналы ел аман бол» атты шежірелік еңбекте де ұлы дала тарихына

шолу жасай отырып, үш жүздің құрамын, далалық ауызша шежіреге, Еуразия көшпелілерінің, оның ішінде түркі тілдес халықтардың тарихына біртұтас құбылыс ретінде ден қойып, жүйелілік тұрғыда қарастырады. Халқымыздың дәстүрлі шежірешілдігіне құнды дерек көзі ретінде мән беріп, Шыңғыс ханнан бастап хандар мен сұлтандардың тарихы, түркі халықтарының ұлт ретінде қалыптасуы туралы сыр шертеді, ал үлгі үшін Найман тайпасының, оның Балталы, Бағаналы руларының шежіресін таратады. Ол «қазақ шежіресі өзінің тарихи деректерге қанықтығы мен шыншылдығы жөнінен, тарихи таным үшін мейлінше құнды көзі болып табылады», – деп ерекше мән береді.

Сонымен қатар, ғалымның руларға бөлу туралы «тұңғыш рет қазақ ру-тайпаларының этникалық бөлік емес, бұл әкімшілік-аумақтық, территориялық бөлік екенін қолмен ұстатқандай дәлелдеп отырмын. Демек, жүзге бөліну деген сөз барып тұрған ақымақтық, төл тарихын білмеушілік болып шығады...» деген қағидасы – XV ғасырдың ортасында Қазақ хандығының құрылғанда мемлекет іргесін қалыптастыру үшін тайпалық, рулық, жүздік құрылымдардың жасақталғанын негізге ала отырып, бүгінгі таңдағы руға бөлуге байланысты көптеген келеңсіз жағдайларға тосқауыл беретін бірден - бір ұстаным болары дау туғызбайды.

Расында, Ақселеу мұрасын тану – ұлтымыздың кешегі мен бүгінін зерделеу, көшпелі жұрттың өмір тіршілігін тану, қат – қабат тарихты терең зерттеген, сонын сырына терең бойлатқан ғұлама – ғалым. Белгілі журналист Нұртөре Жүсіптің «Ұлан ғайыр қазақ әлемін түрек салып зерттеген адам болса, сол адам осы – Ақселеу Сейдімбек. Аханның әлемі, ол – Алаш әлемі, Аханның әлемі ол – қазақ әлемі».

Оның соңғы ескерткіш тасына ойып жазылған «*Көктегі күнге, жердегі елге мейірімім қанбады*» деген ғибрат сөзінен, еңбектерінен Ақселеу әлемінің өзіндік даралығы мен даналығын, артындағы ұрпағына қалдырған қайталанбас жауһар мұралары арқылы алаш рухын, қазақ рухын мәңгі сөндірмейтін асыл қазына екенін көруге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Сейдімбек А.С. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау. Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1997. – 464 б.

2 Сейдімбек А.С. Қазақтың ауызша тарихы: Зерттеу. – Астана: Фолиант. 2008. – 727 б.

3 Сейдімбек А. Қазақ әдебиеті. № 33, 2003 жыл, 25 тамыз.

4 Тарақты Ақселеу. Балталы бағаналы ел аман бол. Шежіре. – Алматы: Қазақ университеті. 1993. – 224 б.

5 Сейдімбеков А. Күңгір - күңгір күмбездер. Сұлулық туралы сырлар. – Алматы: Жалын, 1997. – 272 б.

ӘОҚ: 371(09)(574)

К.Қ. ҚҰНАНТАЕВА

ҚР ҰҒА–академигі, Ресей Білім академиясының мүшесі

Грузия Білім академиясының мүшесі

Алматы қ., Қазақстан

**ҚҰРБАНҒАЛИ ХАЛИДУЛЫНЫҢ «ТАУАРИХ ХАМСА»
ЕҢБЕГІНІҢ ТӘЛІМ –ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ**

Аннотация

Қурбанғали Халидидың «Тауарих хамса шарқи (Бес халықтың тарихы)» атты кітабы 1910 жылы Қазан қаласында жарыққа шықты. Жоғарыда аталған кітап тарихшылар, этнографтар мен әдебиетшілер арасында кең таралды. Мақалада авторлар өсіп келе жатқан жасөспірімдердің білімі мен тәрбиесі жөніндегі сұрақтарына байланысты кітаптың оқылмаған тұстарына көңіл бөлді. Сонымен қатар, мақалада Жүсіп Баласағұн, Қожа Ахмет Яссауи, Асан қайғы, Құнанбай қажы, Шоқан төре және тағы басқа танымал тұлғалардың педагогика тарихына байланысты келтірген дәлелдері қарастырылады.

Түйін сөздер: тәрбие, мәні, түйсік, мінез, қылық, ықпалдастық.

Книга Курбанғали Халиди «Тауарих хамса шарқи (История пяти народов)» вышла 1910 году в городе Казани. Вышеназванная книга получила широкое распространение среди историков, этнографов, литераторов Казахстана. В статье авторы обратили внимание на такие стороны книги, которые раньше не были изучены, в частности, на вопросы образования и воспитания, подрастающего поколения. Также в статье освещаются сведения о Юсуфе Баласгуни, Кожа Ахмете Яссауи, Асан қайғы, Кунанбае қажы, Шокане төре и других известных личностях, значимых для истории педагогики.

Ключевые слова: воспитание, характер, образование, понятие.

Annotation

The Book Kurbanguly Halidi “Tauarikh Hamsa Sharqi (History of the five Nations)” was published in 1910 in the Kazan city. In addition to this work he wrote four books but only two known. The above mentioned book is the most common among historians, etnografers and writers of Kazakhstan. We have noticed such parts of the book which are earlier not been studied, in particular, the issues of education and upbringing of the younger generation. For the history of pedagogy important information is about Yusuf Balasaguni, Kozha Ahmad Yasawi, Asan Kaigy Kunanbai kazhy, Shokan Torah and other celebrities.

Keywords: education, character education concept.

Ел арасында «өткенді білмегеннің болашағы жоқ» деген қанатты сөз кең тараған. Бұның мәні өткенді біліп қана қою емес, одан сабақ алу, сол кездерде кеткен кемшіліктерді болдырмау, жақсыларынан үлгі алып, өнеге үйрену. Бұл ретте өткендегі тарихи материалдарды танып-білу, алдымен сол кездегі қоғам жайлы мәліметті толықтырса, сонымен қатар онда өмір кешкен адамдардың ой-санасы, сезім-түйсігі, жүріс-тұрысы, мінез-құлқынан мәліметтер алахабардар етеді. Бұл мәліметтерді қазіргі тұрмысты зерттеу, осы күнгі адамдардың ерекшеліктері мен ұқсастықтарын пайымдап тәлім-тәрбиеде пайдалану мүмкіндігі мол.

Адам және қоғам жайлы тарихи мәліметтер, бүгінгі күнге қажетті зерттеулер жүргізуде аса пайдалы. Өйткені сол арқылы біз қоғамның қаншалықты жаңғырғаныдығын, ондағы өзгерістердің адам болмысы, табиғатқа тигізетін пайдасы мен олардың өзара ықпалдастығын нақтылауға септігін тигізеді. Бұл ретте XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ жеріндегі әлеуметтік-саяси ахуалдар мен сол кездегі қазақ халқының өмірі жайлы мәліметтерге толы еңбектің бірі Құрбанғали Халидұлының «Тауарих хамса шарқи (Шығыстағы бес халықтың тарихы)» [1] тарихи, этнографиялық шығармасы.

Ғалымның аталмыш еңбегі ескі түрік тілі немесе сол кездегі ғалымдар пайдаланған шағатай (чағатай) тілінде жазылып, 1992 жылы қазақ тіліне аударылған. Осы еңбекті зерттеген тарихшы, этнограф ғалымдар Ж. Қармышева [2], Н. Мұқанова [3], А. Апыс-бес [4], Б. Сманов [5], С. Дәуітов [6] жазушылар С. Балғабаев, Т. Жұртбай, Д. Досжан тағы басқалар «Құрбанғали Халидұлының әйгілі тауарих хамса еңбегі» деген тіркестерді келтіреді. Біздің пікірімізше бұл осы еңбектің танымаладығын көрсетсе керек.

Ғалым тарих ғылымының маңызы жайлы «тарих ғылымы – әлемнің жаратылуы және адамзаттың түрлі ұрпақтарының тіршілік – тынысымен, әділ патшалар мен жәбірші әмірлердің істерімен қоса, қоғамның даму қағидаларына (заңдылықтарына) қанықтырады» - деп ары қарай өзінің осы ғылымға назар ауда-

ру себептерін жазған. Құрбанғали Халидұлы шыққан әулетте сауатсызы болмаған және ғалым өзі оқу білімге ерекше назар аударған, мысалы, XIX ғасырдың бас кезіндегі Аягөздуаны жайлы айта келіп осы жылдары «дуанда медресе ашылып, көптеп шәкірттер оқытылған, риторика, мантиқ т.б. ғылымдар оқытылған» деген мәлімет береді [1, 155 б.].

Ғалым Семей медресесін тәмамдаған соң сол жерде ұстазының көмекшісі ретінде біраз жыл қызмет еткен, және кіші ініс Мұхаметшақты медреседен соң Бұхарада оқытқан, ол қайтып келіп Шәуешектегі бір медреседе мұғалім болған. Сол кезде жаңаша оқыту қолға алына бастаған екен, осы Мұхаметшах балаларды жаңаша оқыту үшін медресеге парта қойғызып, Ресейден глобус, карта алдырыпты. Бұны түсінбеген халықтың бір бөлігі ол кісіні «орыс молда» деп атап, көрген жерде мұқатып, балаларды теріс оқытты деп көп кедергі жасаған.

Осы әрекеттердің нәтижесі болса керек Шәуешек қаласындағы оқу істеріне байланысты «1890 жылы декабрь сәрсенбі 15 «усулжадид» - жаңаша оқу түрі ашылды» «1902 жылдың 17-сентябрінде мектеп ашылып балалар оқи бастады» онда тағы да «1905 жылдан басталып Шәкірбай дегеннің бағында мектеп салынып, 1906 жылы 17 августа сабақ басталды. Мектеп халық қаржысымен салынып патша құрметіне «Николайская школа» деп аталды» деген деректерді оқимыз «Тауарих хамсадан» [1, 276 б.].

Құрбанғали Халидидің аталмыш еңбегінде сол кездегі оқу-ағарту мәселелеріне байланысты мәліметтер баршылық. Солардың ішінде педагогиканың тарихына байланысты материалдар кездеседі, мысалы, Қожа Ахмет Яссауи, Жүсіп Баласағұни, Асан қайғы, Майқы би, Абылай хан, Қабанбай батыр, Құнанбай қажы, Шоқан төре, Дулат ақын, Жанақ ақын және би, шешендерге қатысты ақпарлар баршылық. Қазақ халқының салт-дәстүрінен этнопедагогика ғылымына байланысты көптеген мәліметтерді оқу үрдісіне ендіріп, жастар тәрбиесінде пайдалануға болады.

Бұл мақалада Құрбанғали Халидұлының «Тауарих хамса (Бес тарих)» еңбегіндегі педа-

гогика саласына қатысты тұстарына тоқталмақшымыз. Белгілі болғандай оқу, ғылымға байланысты көптеген кірме сөздер бар, мысалы кітап, мектеп, қалам, дәптер т.б. солардың ішінде «мұғалім» сөзін осы кітапта «Қожа тұқымынан біреу хан, яки ханзадаларға ұстаз болса, оған «маулауи» деп ат қояды, оны кей кітапта «маулана» деп жазады, ол да дұрыс (маулауи-иелік ететін кісі, маулана- иеміз, қожамыз деген сөз, кейінгі уақытта ұстаз орнына да қолданылған)» дегенінен мұғалім атауының келіп шығуын пайымдауға болады [1, 49 б.]. Ғалымның осы айтқандарын педагогика оқулығына ендірісе «мұғалім» атауының тегі нақтыланады. Бұл педагогикада үнемі айтылып жүрген педа – жетелеу, логос ғылым, содан педагогика атауы пайда болған деген ұғыммен салыстыруға келеді.

Сол кездегі хан сарайында қызмет атқарушылар туралы «қазі, мұфти, катиб (сот, заңгер, хатшы), бұлардың еңбегі жазу, көшіру, мөр(құжат жұмыстары- И.Р.) бойынша алған ақшаларымен күнелтіп, имам, мүддәрис (оқытушы) тағы басқа ғұламаларға уақафтан, яғни қазынадан қаржы беріледі» – делінген кітапта [1, 49 б.]

Ғалым, тарихи тәжірибелерді ұрпақтан – ұрпаққа жеткізудің қазақ арасында кең тараған жолына байланысты «Бұл найман руларының көнеден келе жатқан жазылған тарихы болмағанымен, ата-бабаларымен түрлі ұрпақтарының ақпарлары ауыздан-ауызға аңыз болып ұласып келе жатқанын ешкім жоққа шығармайды» [1, 51 б.] – дегенді келтіреді. Тарихи мәліметтерді жеткізудің басты жолы шежірелерді тыңдау, есте сақтап ары қарай ұрпақтан ұрпаққа жеткізу, осының жолын Қ.Халидұлы «негізінде, шындығы басым, тарихи оқиғалар анық. Себебі бұл тайпалар өздерінің тарихты тереңдетіп оқымағанының салдарынан нақтылы, анық айтып, білімге таласатындары болмағанымен, бабаларының сөздерін зейінмен тыңдап, ұғып, олардан естіген шежірелерін еске алып әр мәжілісте, әр жиын отырыстарда үнемі қайталап, шын ниетімен ойларында ұстап, ұрпақтан ұрпаққа жалғастырып...» [1, 51 б.] сол арқылы біріне бірі үйретіп, айтып жеткізіп отырғанын

келтіреді. Ғалым сонымен қатар «ұлы дүбір мерекелерде шежірешінің маңайын толтырып, өткендерін сұрастырып, үйлерінде болса ол кісінің алдында дәріс оқығандай үйреніп жақсысын жаттап, қиынын қаттап жататын сол шежірешіден мен өзім де бір неше рет сабақ алып едім» [1, 51 б.] – деп қазақ халқының өз тарихына қызығушылығы мен оны үйрену, насихаттау тәсілдерін келтіреді.

Тарихи тағылымдарды оқымай-ақ меңгеріп отырған қазақ халқына өзінің таңдануымен қоса ғалым «үлкендердің аузына қарап, естігендеріне сүйеніп оқымай қалған да болар.» – деумен қатар мұндағы шешендіктің маңызын пайымдайды «сөзуарлық, шешендіктің негізгі мақсаты өз ойын көркем тілмен жеткізе білуді толық меңгеріп алған соң, жазу, оқу қажет болмас. Себебі, оқуға сенген – ұмытшақ, жазуға сенген-жаңылшақ деген қағиданы ұран орнына көтергеннен болса керек» [1, 52 б.] – деп халықтың табиғи қабілеттілігіне қайыл болады.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезінде қазақ жерінде ескіше оқумен қоса жаңаша білім алу, кейбіреулердің тіпті орысша оқуға да ынта қойғаны белгілі, осыған байланысты «бірақ осы соңғы жылдары оқып, жазып тарихтан хабардар болу нәтижесінде ауызша сөзге аса құлақ қоймай барады. Қадым сөздің қадірін білетін қарттар таусылып, жастар әр кім өз кәсіп-тіршілігімен айналысып, өткен ақпарлардан не пайда, келді- кетті заман әркімнің өзінікі емес пе деп өздерін уатар заман туды» [6, 52 б.] – дегені қазіргі күнгі ахуалды алға тартады. Көптеген халықтардың ассимиляцияға душар болып, жойылып кетуінің себептерінің бірін осы өз тарихына назар аудармай, тек күнкөрске берліп кету екенін дәріптейді ғалым.

Тарих, бұл халықтың санасы, жеке тұлғаның өзін пайымдауының басты факторы десе де болады, себебі тарих арқылы адам өзінің кім екенін, өз ұлтының ерекшелігін таниды, сол арқылы басқаларды да таниды, бұл оның өмір сүруін жеңілдетеді. Қ.Халидұлы «жазудан басқаға нанбайтын жастардың есінде болсын. Егер шынында көнеден аңыз болып келе жатқан шежірені айтушылар болмаса

осы күнге дейін, мен пәленшемін деп айтар кісі қалмас та, халықтың шежіреге сенімі, әкімнің мөрмен бекіткен шешіміндей» – дегенді жазған [1, 52 б.].

Осы еңбекте қазақ тілінен мықтап орын алып, ұлттық ұғымға айналып кеткен «ғұлама» сөзінің келіп шығу тегіне қатысты мәлімет бар. Бұл мәлімет Нарбота ханға байланысты келтірілген, оны көрген адам «Нарбота заманында біз бала едік, сонда да аталарымыздың сөзі құлағымызда Нарботаның пәкізаттығы болғандықтан «улеми» деп атаушы еді... Мауароаннахрда шарифаттан, халық силаған жолдан таймаған әміршілерді «улеми» атау дәстүрі болған.» [1, 13 б.] дейді. Мұндағы «улеми» сөзінің мағынасын Нарбота ханға берілген сипаттамадан пайымдауға болады, ол «ғалымдармен түрлі жұмыстар істегенде, ерекше бір кісілерге жаза қолданғанда өте сақтықпен қарап, күдік тудыратын жайы жоқ па екен деп тексеріп барып шара қолданатын, орынсыз шектен аспайтын, соның арқасында халық арасында «улеми» атағымен даңқы шыққан» деп жазады ғалым. Жоғарыда осы адамды тағы да «пакизаттығы» деген сөзбен осы Нарботаны сипаттаған, біздіңше бұл парасатты әрі білімді әрі тәрбиелі дегенге саяды. Басқаша айтқанда «улеми» біздер жиі қолданатын «ғұлама» сөзіне сйкес ұғымды береді.

Хандар мен ханзадалар арасындағы қақтығыстарда «ғалымдарды қорлап, кітаптарды құртып, бесіктегі ханзадаларды да аямағандар» болыпты. Ел басқарудағы кемшіліктерді айта келіп Қ.Халидұлы «іс басына ешқашан лайықты адам қоймай, қойса елге пайдалы істі орындатқызбай өмірбақи аяқтан тартып өткен, бұл олардың ең сүйікті әдісі еді», – дейді ғалым сол кездегі ел басқарушылар мен патша өкіметінің саясатын сынай келе [1, 9 б.].

Педагогиканың тарихында ертедегі «спарта» мектебіндегі әскери дайындық арқылы балаларды тәрбиелеу жайлы айтып, бұны арнайы тәрбиенің бастамыс ретінде қарастырады. Ал қазақ жерінде әскерилерді арнайы дайындау болмаған деген пікір қалыптасқан. Бірақта әскери мектеп болмағанымен арнайы дайындық болу керек екенін ұғынған бас-

шылар әскери ісіне үйретіп тіпті қару-жарак жасауды да қолға алған екен. Бұл туралы Қ.Халидұлы «Яғқуб хан билік еткен кезінде шеберлерді жинап зеңбірек құйдырып, әскерді тәртіпке салып, мешіт-медреселер көтеріп, қалалар арасына уақытылы қарым-қатынас (пошта) жүргізіп халқына біраз қызмет еткен» – деп мысал келтіреді [1, 47 б.].

Қазақтың бүкіл тарихы ауызекі болғанын айта келіп, тарих шежіре түрінде ауыздан-ауызға өтіп отырған. Ғалым, «Дегенмен, уақыт оза келе бұл шежірелер өз негізінен артық кемі болып, ілгері-кейінді айтылып, шатастырарлықтай жағдай болса да, өзге тарихи мәліметтермен салыстыра отырып, реттестіру нәтижесінде белгілі бір шындыққа жақын, тоқтамды пікірлер айтуға болады» дейді [1, 51 б.].

Бұлай болуының себебін Қ.Халиди «себебі бұл тайпалар өздерінің тарихты тереңдетіп оқымағаны салдарынан нақтылы, анық айтып, білімге таласатындары болмағанымен, бабаларының сөздерін зейінмен тыңдап ұғып, олардан естіген шежірелерін еске алып әр мәжілісте, әр жиыйн отырыстарда үнемі қайталап, шын ниетімен ойларында ұстап, ұрпақтан ұрпаққа жалғастырып, насабшыларына шежіреші деп ат қойған. Ұлы дұбыр мерекелерінде шежірешінің маңайын толтырып, өткендерін сұрастырып, үйлерінде болса ол кісінің алдында дәріс оқығандай үйреніп жақсысын жаттап, қиынын қаттап жататын болған. Сол шежірешілерден мен өзім де бірнеше рет сабақ алып едім» - деп көрсетеді [1, 51 б.].

Бұларды айтып отырған себебіміз тарихты тану, біз кіміз, мен кімін, тегім, туып өскен жерім мен елім қандай? Деген сауалдарға жауап іздеу сауат ашу, саналы өмір сүрудің бір факторы емес пе.

Ұлттар арасындағы өзара қарым-қатынастың тереңдеуінің олардың өзара түсіністігін қалыптастыратын еді. Өйткені түсінісу үшін тығыз аралсу керек. Осы туралы Қ.Халидұлы «Екі жақтың адамдары бірімен-бірі араласып тұрмысын көзімен көрсе өз ойларының жаңсақтығына көздері жеткен болар еді. Көзімен көрсе сырына қанық болып

ондай теріс пікірге бармас еді» – деп жазады, ол өзінен басқаны жабайы санағандар үшін назаланп [1, 91 б.].

Қ.Халиди өзі туралы «Аяғөз туған жеріміз, найман жүрген еліміз» деген екен. Ол қазақ халқымен бітақайнасып, жақын араласу арқылы терең әрі жан-жақты таныған. Халқымыздың сол кездегі парасатты адамдарының бойында болатын бір мінез «сөзге тоқтау» дегенді «Бұл халықтың құдіреті, осындай астарлы сөз бастан асқанда, кім де болмасын қарсыласын мойындайды, сөзге жығылады» – деп дәріптейді [1, 92 б.].

Біз ылғида халқымызды кең пейіл, қонағжай, түсінігі мол дейміз. Осының басты көрсеткіші не? Дегенде, ол халқымыздың ешкімді, ешқашан жатсынбайтын дархандығы. Осыған орай ғалым «қазақ арасына сіңген қай халық болса да тіпті елу жылға да жетпей қазақшылық жеңіп, бір-екі буын өткен соң тіл, сөз, сәлем де, тіпті де айырмашылықтары байқалмайды» – деп жазады, өзі де осы қазаққа сіңген адам болуы себепті [1, 124 б.].

Халқымыз «өнерді үйрен де жирен» дей келе оны үйрену үшін ынта мен жігер және қабілет керек екенін ұғынған және өнерлі адамдар көп болған, Мысалы, Солтабай ұлы Барақ батырдың өнері жайлы айта келп ғалым мылтықпен көздеп адамның төбсіне қойған теңгені ұшырып түсіретін, қылыштасуда теңдесі жоқ, ағаш жону, етік тігу, киім пішу, темір соғуда ешбір шеберден кем түспейтін.

Өрік пен жаңғақты сығып, жілік сүйекті бұрап сындыратын. Ақын, жұмбақшы, шежіреші еді» – деп сүйсіне баяндайды өнерлі адамдар туралы [1, 53 б.].

Біз мақалада еңбектің кейбір тұстарына ғана тоқталдық. Кітапта педагогиканың тарихы, әлеуметтік педагогика, этнопедагогикаға байанысты көптеген мәліметтер бар. Оларды өзалдынша зерттеу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Құрбанғали Халиди. «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)» немесе «Шығыстағы бес халықтың тарихы». – Алматы, 1992.

2 Қармышева Дж. «Казахстанский историк – краевед и этнограф Курбанғали Халиди». реф. канд. дисс. – Алма-Ата, 1971.

3 Мұқанова А.Н. «Құрбанғали Халидтың «Тауарих хамса» еңбегі қазақ тарихының дерегі ретінде.» Автореф. канд. дисс. – Қарағанды, 2007.

4 Алпысбес М.А. «Шежіре казахов: истории и традиции» (Учебник для вузовских и послевузовских спецкурсов). – Астана, 2013. – 240 с.

5 Сманов Б. Жырмен жазылған тарих. Жинақта: Халық тарих толқынында – Астана, 2013. (187 – 198 бб).

6 Дәуітов С., Шафиғов М. Құрманғали Халидұлы. Тарихымызды таразыласақ. Газ. Қазақ әдебиеті. Көкек 10, 1992 жыл. 12 б.

Р.Ә. НҰРМҰХАМЕТОВА, Д.А. БЕРДИБАЕВА

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар
және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Ж. АЙМАУЫТОВ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ МӘНІ

Аннотация

Бұл мақалада Ж. Аймауытов мұраларындағы тәлім-тәрбиелік ой-пікірлердің мәні, оның қазіргі таңда жастарға ұлттық тәрбие берудегі маңызы қарастырылады. Ж. Аймауытов мұраларында ұлттық тәлім-тәрбие мәселесі және оның қоғамдағы, өмірдегі мәні қарастырылып, әр адам қоғам, заман, уақыт бедерлерімен ғана биіктей түсетініне, тәрбие тәлімі белгілі бір ортада қалыптасып, дамып отыратынына автор ерекше мән береді.

Түйін сөздер: мұралар, тәрбие, ұлттық, ғалым, ұстаз, ана тілі, қазақ халқы, тәрбие мақсаты, оқыту, адамзаттық құндылық.

В статье рассматриваются значение воспитательной мысли в наследии Ж. Аймауытова, а также его роль в национальном воспитании современной молодежи. Ж. Аймауытов придает особое значение мысли о том, что воспитательное пространство человека формируется и развивается в определенной среде и зависит от общества и времени. Вопросы национального воспитания, его значение в жизни людей и общества, рассматриваемые Аймауытовым Ж., не теряют актуальности и сегодня.

Ключевые слова: наследие, воспитание, национальное, ученый, учитель, родной язык, казахский народ, цель воспитания, обучение, человеческие ценности.

Annotation

This article discusses the importance of educational thoughts in the heritage of J. Aymaulytova, as well as its role in the education of modern youth. The author emphasizes the pedagogical thought that educational human space is formed and develops in a particular environment, and depends on the society and times. Issues of national education, its value in human life and society, considering by Ajmaulytovs, does not lose their relevance today.

Keywords: heritage, education, national, academic, teacher, mother tongue, the Kazakh people, the purpose of education, teaching, human values.

Қазіргі қоғам ақылды, күзіретті, шығармашылық тұрғыда ойлай алатын, қоғамның мүшелерімен өзара қарым-қатынаста өзінің зияткерлік іс-әрекетін басқара алатын тұлғаға мұқтаж. Мұндай тұлғаның дамуы мәселесі Қазақстан саясатының басымды бағыттарына жатқызылады.

Ол Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында (11-бап) нақты көрсетілген:

- ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері

негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау;

- жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту;

- азаматтық пен патриотизмге, өз Отаны - Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық

дәстүрлерін қастерлеуге, Конституцияға қайшы және қоғамға жат кез келген көріністерге төзбеуге тәрбиелеу;

- белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық-саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру;

- отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу; қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу; мемлекеттік тілді, орыс, шетел тілдерін меңгерту және т.б.

Осыған байланысты зияткерлік әлеуеті жоғары тұлға ретінде Ж. Аймауытов шығармаларындағы ұлттық тәлім-тәрбие мәселесіне назар аударылды. Оның пікірінше, «социалдық (әлеуметтік) педагогика» мәселесі: әр адамды жеке адам деп қарамайды, көбінесе әлеуметтің мемлекеттің мүшесі» деп таниды. Адам өз қызметін өзі жеке атқара алмайды, рудың, халықтың мүшесі болып атқарады».

Сондықтан қоғам байлығы – адамды, оның іс-әрекеттерін, ой мен сөз жүйесін ерекше атайды. Бұл тұста адам - табиғат жемісі болғанымен, белгілі бір қоғам аясында өсіп, есейетіндігі, ұжымдық негізде тәрбиеленіп, ерекше қабілет пен кемелдікке қол жеткізетіндігі сөз етіледі. Бұдан «Адам – өзінің табиғаты жөнінен қоғамдық тіршілік иесі» деп сипаттаған Аристотель көзқарасымен ұштасып кететіні айқын аңғарылады.

Ж. Аймауытовтың бұл бағыттағы ізденістерімен, көзқарастарымен келіспеуге болмайды. Өйткені, адам және оның қоғамдағы орны, мемлекет мүшесі ретіндегі міндеті – пайдалы қызметке негізделуі тиіс.

Осы тұрғыдан келгенде, адам табиғат жемісінен өзге саналы іс-әрекеттің, қоғамның шешуші тұлғасы ретінде әр алуан мәселелерге араласуы қажет. Сол арқылы жеке тұлғаның қабілеті танылады. Қоғамдық іске, еңбекке көзқарасы өзгереді. Бұл - әлеумет тәрбиесінің жемісі, нәтижелерінің бірі. Демек әлеумет тәрбиесі, оның жеке тұлғаға әсер-ықпалы қоғамдық өмірде ерекше орын алады. Мұның әуелгі түп-негізі – адамның еңбекке деген

көзқарастарына тікелей байланысты. Жеке тұлғаның толық адам деңгейіне көтерілуі қоғам жемісі, әлеумет тәрбиесінің әсері екені анық. Демек әлеумет тәрбиесі адам өмірінде, оның өсіп-есеюінде айырықша маңызы бар.

Ол ұлттық тәлім-тәрбие мәселесін және оның қоғамдағы, өмірдегі мәнін ерекше қарастырады. Тәлім-тәрбиенің мақсатын: «әр заманда әртүрлі болған, себебі неге десеніз? – ол мынадан: тұрмысының шарттары, әлеумет құрылысының қалпы қандай болса, тәрбиенің мақсаты да соған қарай құрылған», – деп қоғам, қоршаған орта әсеріне қарай тәрбиенің де мақсатының өзгеретініне зор маңыз бере отырып, социалдық педагогика рулық кезеңде, құлдық дәуірде де, патшалық империя тұсында, одан ХХ ғ. да орын алған, бірақ, сипаты әр алуан болған, – деп тұжырымдайды.

Ж. Аймауытов тәрбиенің мағынасы мен мақсатын адам табиғатымен, өмір тұрмысымен байланыстыра отырып, бес түрлі сипатты айырықша бөліп көрсетеді, олар: дене – сезімді зат, жан – қайраты бар зат, адамгершілік – сапа, әлеуметтік – мемлекеттік зат, шеберлік – суретшілік зат.

Осыдан қазақ халқының жоғары дәріптеуге, қастерлеуге, дамытуға тұрарлық ұлттық рухани және материалдық құндылықтары туралы ұлағатты, құнды ойларын халық игілігіне, келешек ұрпақты, ел-жұртқа ие болар азаматтарды тәрбиелеуде пайдалану қажеттігі туындайтынын көруге болады.

Жүсіпбек Аймауытов оттан да ыстық – Отанды адамшылықтың биік белесі, ал оған құрмет пен сезім өзгеше болу керектігін айырықша атайды. «Адам тек адамдар арасында ғана адам бола алады» (И. Бехер) деген қағидалы ойлар, қоғам, заман, уақыт бедерлерімен биіктей түседі. Ең негізгісі, тәрбие тәлім-белгілі бір ортада қалыптасып, кең өріс алып, дамитыны жан-жақты бағаланады.

Ж. Аймауытов жан жүйесін тәжірибесімен бақылағанда көбінесе, жан сипаттарын айырып, талдап, мүшелеп қарайды. Ал кәсіпөнер жұмысы жағынан қарағанда жанның әрбір сипаттарын талдау мүмкін емес. Мұндай жанның бірнеше сипаттары қабатталып, аста-сып, бірігіп отырады. Тегінде жан сипаттары

қосылғанда пәлендей өзгермейтін зат болады деуге келмейді. Өмірде $2+2=4$ болады деп күдіктенбей айтуға болады. Жан дүниесінде олай айтуға болмайды. Жан дүниесі – толқымалы, айнымалы, созылмалы дүние.

Ж. Аймауытов «Әдет заңы» атты еңбегінде тәлім-тәрбиенің психологиялық астарларына үңіледі. Мәселен, ол әдеттің жақсы (батылдық, қанағатшылдық, шыдамдылық), жаман түрлерін (арақ ішу) атап көрсетеді. Автордың пікірінше, «оқытушының міндеті – балаларына алдыңғы өмірінде пайдалы боларлық әдеттерді сіңіру болады. Істің табан тірейтін дерегі не десеніз - әдет» - деп жауап беріледі. Ол бұдан басқа еңбектерінде де адамгершілік мәселелерін әр кезеңдегі көзқарас, мысал-деректер арқылы дәлелдеп, оларды қалыптастыруда өмір, еңбек тәжірибе тағылымдарына ден қояды. Мәселен, автор жас өскін тәрбиесіне байланысты төмендегідей кеңес береді: «...күнін босқа өткізбей, таза пайдаланған жас жігіт тәрбиесі танымды жеміс беруіне күдіктенбесін, еңбекпен алынған тәрбие, қай түрі болса да берік болмақ. Ерінбей еңбек еткен жас күндердің күнінде замандастары ішінде жетік кісі болуында сөз жоқ. Бұл шындықты жастар жасынан тоқығаны дұрыс». Біздіңше, аталмыш мәселелер сол кезеңнің ғана шындық сәулесі емес, бүгінгі күннің де, һәм ұлттық тәлім-тәрбиенің басты талаптарын да құрайды.

Ғалым-ұстаз тәрбие тақырыбының мұрат-міндетін айқындау үшін мал баласын, тауық пен торғай балапандарын, сондай-ақ ит пен қасқырдың, мысық пен құмырсқаның т.б. хайуанның өзіндік ерекшелік белгілерін еске алу негізінде олардан адамның артықшылықтарын сөз етеді. Нәтижесінде автор «хайуан мен адамның тұрмыс мақсаты екі басқа» деген қорытындыға келеді.

Ж. Аймауытов еңбектерінде адам мен хайуанның жаратылысы, іс-әрекеттері әр түрлі нақты мысал деректермен көрсетілген. Тәрбие екі түрлі – деп жазды автор, - дене тәрбиесі және жан (рух) тәрбиесі. Хайуан көбінесе денесін тәрбиелейді. Адам баласына дене тәрбиелеудің үстіне жанын (рухын),

ақылын, сезімін, жігерін, мінезін тәрбие қылу керек. Денесі мен жаны бірдей тәрбиеленбеген кісі сыңаржақтау бола береді. Мінездің, ақыл-қайраттың әр түрлі болмағы тәрбиенің түрлі-түрлі болмағынан. Расында, дене және ой тәрбиесі, оның бірлігі мен пайдалы тұстарын бүгінгі өмір де жоққа шығармайды. Өйткені оқу мен тәрбие бірін-бірі толықтыратын біртұтас әлем.

Ғалым адамды бұзатын да, түзейтін де тәрбие екенін айтады. Жеке адам, оның өмір, қоғамдағы орнын, оның ұлтқа, Отанға үлес салмағы, адамгершілік, әділдік жолындағы іс-әрекеттерін кең көлемде сөз етеді де осы бағыттағы ғылым, тәжірибе әсерінің мәні терең түсіндіріледі. Ол: «адамның өмір сүруіне бір мақсат бар болса, тәрбие де мақсат болуға тиіс. Ол мақсат жалпыға пайдалы, іске асарлық болуы тиіс» дегенді баса көрсетіп атайды.

Ғалым ұстаздың тәрбие шарттары жөніндегі ой-пікірлерінің де бүгінде мән-мағынасын жоймағанын байқар едік. Автор әрбір адамның туу, қалыптасу, жетілуінде тәрбие шарттарының, атап айтқанда жаратылыс, үй-іші, өскен орта, замандастар, туған жұрт, оның діні мен тілін бөлекше атап, бұларға ерекше мән береді. Ол ата-ананың бала тәрбиесіндегі рөлін айта келіп: «Бұл мінездердің бәрі жас уақытта басқа бір күшті шартпен бұзылып, түзелмесе, түпкілікті мінез болып қалғаны. Мұндағы мектептің оқу орнының маңызы жайлы былай дейді: «баланың ақылын арттырып, білім беретін ілтипатты, табанды, талапты, ыждағатты қылатын, өмірлік азық беретін жақсы медресе болу керек».

Негізінен алғанда, әдет заңында, тағы басқа да тәлім-тәрбиелік еңбектерінде автор мұның маңызды қырларына назар аударады. Олар: тәрбие мақсатын айқындау, тәрбие туралы ойшылдар пікірін назарда ұстау, тәрбие шарттарына көңіл бөлу, тәрбие маңызын арттыру т.б. Жалпы адам өмірінде, оның өсіп жетілуі мен дамуында, іс-әрекеттің алатын орны, мұның тәрбие тәлімінің сан тарауларына ықпал тигізетініні белгілі.

Ж. Аймауытұлы «Тәрбиеге жетекші» атты еңбегінде оқу үрдісіне талдау жасап,

осы мәселеге орай өз ұстанымын білдіреді деп жоғарыда айтып кеттік. Оның айтуынша, оқыту баланың табиғатына, жеке дара ерекшелігіне орай жүргізілуі тиіс. Ол сонда ғана шәкірттің жан қуаттарының өсіп, жетіліп, қалыптасуына жағдай жасайды. Баланың табиғатын ескеріп оқыту дегеніміз-оның бұрынғы тәжірибесін, азды-көпті біліміне сүйену деген сөз. Өйткені жаңа білім әркез адамның бұрынғы білетіндеріне сүйенбейінше, тиянақты болмайды.

Ж. Аймауытұлының оқыту мен тәрбие мәселесіндегі ой пікірлерінде ана тілінің адам жан танымының қалыптасуында ерекше орын алатыны жеріне жеткізе айтылған. Ол туған тіл-ана тілінің ұлттық иірімге толы қыр сырын меңгеріп, тыныс тіршіліктің алуан саласындағы қызмет орнын танып түстемей, өзге тілдері оқып үйрену қиынның қиыны дейді. Автор ана тілін оқытудың негізгі мәнін «халық болып жасағаннан бергі жан дүниесінің айнасы» деп біледі. Оның жас ұрпақ тәрбиесіндегі орнын: «Бала оқуды тілден бастайды. Бастауыш мектептің көбінесе айналдыратын оқуы – тілдің мүшелерін анық білдіріп, баланың тілін байыту» деп сипаттайды. Бұл ретте жас буынның дұрыс ойлап, сөйлеуіне ата-ана мен мектеп ұжымы, осы саланың оқушылары бірден-бір жауапты екенін, ең негізгісі «Сөз – ойдың айнасы, ойсыз сөз жоқ» деген түйінді тұжырымдайды. Қысқасы, бұл айтылғандардың іс жүзіне қалай асыруға болады? Бұл туралы автор көзқарастарын төмендегіше топтастыруға болады.

Жүсіпбек Аймауытов өзінің «Тәрбие» деген мақалаларында адамның хайуаннан айырмашылығы жайында әңгіме қозғай отырып, адам бойындағы ұнамсыз мінез – қылықтарының барлығы тәрбиенің кемдігінен деп қорытынды жасайды. Оның айтуынша, адам табиғаттың емес, тәрбиенің құлы болу керек. Адам өміріндегі тәрбиенің рөлін зор бағалаған ол тарихтағы ірі құбылыстардың бәрін тәрбиемен байланыстыра отырып, бы-

лай деп жазды: «Алғашқы екі ғасырдай афиняндар мәдениетті, ғылымды күшті жұрт болған, неге? Данышпан Солонның жасаған ережесімен тәрбиеленгендіктен. Рим халқын атақты еткен, күшті қылған кім? Тәрбие.

Ескендірді данышпан хакім қылған кім? Аристотельдің тәрбиесі. Тәрбиешіге қоғамда өте үлкен маңыз берген жазушы оны дәрігермен ғана салыстырады, тіпті, одан да жоғары қояды: «Адамдық көзбен тереңнен тексерсе, дәрігерден де тәрбиешінің көп болғаны артық. Дәрігер адамның денесін сауықтыратын болса, тәрбиеші адамның ақыл-мынын, мінезін, жанын сауықтырады» дейді. Тәрбие мәселесін мемлекеттік дәрежеге көтеру қажеттігін жете түсініп: «Тәрбиешіге Отанның келешек өмірін тапсыруға болады, себебі тәрбие нәтижесінде ақылды адам көбейсе – Отанның күзетшісі, қорғаны», – деп атап өтті.

Қорыта келгенде, қазақ халқының тәлім-тәрбиесіндегі ұлттық ерекшеліктері әлі де талай зерттеудің қайнар көзі болып табылады. Бұл ретте Ж.Аймауытовтың шығармашылығының бастау көздері болған ұлттық тәлім-тәрбие туралы жазған жазушы ой-пікірлері тәуелсіз еліміздің алаш рухында тәлім алып жатқан ұрпағына қызмет ете береді деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы // Егемен Қазақстан. 2007ж. 27 шілде.
- 2 Қазақстан Республикасы. Мәдени мұра бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2003. – 2 қараша.
- 3 Жарықбаев Қ.Б. Қазақ психологиясының тарихы. – Алматы: Қазақстан, 1996. – 159 б.
- 4 Жұмабаева А.С. М.Жұмабаевтың адамгершілік-этикалық көзқарастары. Пед. ғыл. канд. дисс. – Алматы, 1995. – 138 б.
- 5 Аймауытов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы. 4-т. – Алматы: Ғылым, 1998. – 428 б.

И.Р. ХАЛИТОВА, Н.О. АТЕМКУЛОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

**Қ. ХАЛИДУЛЫНЫҢ «ТАУАРИХ ХАМСА (БЕС ТАРИХ)»
ЕҢБЕГІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК –ТӘЛІМДІК ШҚІРЛЕР**

Аннотация

Мақалада Құрбанғали Халидтың (XIX ғ. басы мен XX ғ. соңы) «Тауарих хамса шарқи (Шығыстың бес халқының тарихы)» атты кітабының жаңа беттері ашылады, онда автор Орталық Азия және Қазақстан халықтарының өмірлері туралы жазады. Сол жерде тұрып, еңбек еткен қазақ халқының дәстүрлеріне ерекше көңіл бөлінеді. Кітапта ол кейбір тұлғаларға, олардың жағымды жақтарын көрсететін қоғамдық-педагогикалық қылықтары мен мінездеріне жеке мінездеме беріледі.

Түйін сөздер: тұлға, дәстүр, қоғамдық-педагогикалық жақ.

В статье раскрывается новая грань книги «Тауарих хамса шарқи (История пяти народов Востока)» Курбанғали Халид (конец XIX и начало XX века), в которой автор рассказывает о жизни народа Средней Азии и Казахстана. Особое внимание обращается на традиции казахского народа, среди которых он жил и трудился. В книге дается характеристика отдельным личностям и их поступкам и поведению, которые раскрывают социально-педагогические взгляды.

Ключевые слова: личность, традиция, социально-педагогическая сторона.

Annotation

The article describes the new face of the book “Tauarikh Hamsa Sharki (History of the five Nations of the East)” which was written by Kurbanguily Khalidi. In this book the author tells about the life of the people of Central Asia and Kazakhstan. The author pays attention to the life and traditions of the Kazakh people among whom he lived and worked. In the book he also gives characteristics to some individuals and their behavior.

Keywords: identity, tradition, social and pedagogical side.

Қазақ тарихын зерттеуші ғалымдардың ішінде, еңбегіне қайрылмағандары кем де кем ғалымдардың бірі XIX ғасырдың екінші жартысы XX ғасырдың бас кезінде қазақ жерінде өмір кешкен Құрбанғали Халидұлы. Ғалымның «Тауарих хамса шарқи (шығыстың бес тарихы)» еңбегіндегі тарихи мәліметтер мен қоса сол кездегі қазақ халқының күн көрісі, әлеуметтік- тарихи, саяси ахуалы да жазылған.

Ғалымның аталмыш еңбегі 1910 жылы Қазанда басылып шыққан. Кітап ескі түрік тілі немесе чағатай тілінде жазылған. Оқи

отырып бұл кітапта қазақ тілінде кездесетін сөздермен қоса, ұйғыр, өзбек, татар, түрік тілдеріндегі сөздер кездеседі. Сол себепті түсінуге де болады. Осыдан басқа Құрбанғали Халидұлы тағы үш кітап жазған барлығы төртеу екен, олар «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)», «Тарих-и жәриде-йи жәдидә», «Тікма-тітмә», төртінші кітабы туралы нақты мәлімет жоқ.

Осылардың ішінде бізге толық жеткені «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)» кітабы, Б.Ысқақов тарапынан қазақ тіліне аударылып 1992-жылы жарыққа шыққан. Мұнда әр түрі

тарихи деректермен қатар халықтың өмірі, жекелеген адамдар туралы мәліметтер, мінез-құлық, қабілет-қарымының ерекшеліктері, қылықтары мен істеріне сипаттамалар да кездеседі. Солардың барлығының әлеуметтік тәлімдік мәні бар.

Құрбанғали Халидұлының өмірі мен шығармашылығын зерттеген және шағатай тілінен қазақ тіліне аударған Б.Ысқақов «Аякөз азаматы» деген мақаласында этнограф, тарихшы ғалымның аталмыш еңбегі жайлы «соңғы кезде қазақ халқының көне мәдениеті мен әдебиетін зерттеуші ғалымдарымыз Қ.Халидовтың «Тауарих хамса» кітабына көңіл бөліп назар аударма бастады» [2] деп осы еңбекті әдебиеттанушы, тарихшы, этнограф ғалымдардың пайдаланып келе жатқанын дәлелдеген.

Белгілі бір қоғамдағы адамдар арасындағы қарым-қатынастың қалыптасылуы мен ауытқуларына қатысты екі мәндегі пікір қалыптасқан. Оның бірі – әлеуметтік-тарихи; екіншісі – жүйлі-құрылымдық. Әлеуметтік қалыптасылу – қоғамда тарихи қалыптасқан мінез-құлық пен жүріс-тұрыстың, тіпті ой-сана мен сезімнің де белгілі бір мөлшері болып саналады. Олар халқымыздың мақал, мәтелдері, мен ырым-тыйымдарында ерекше анық айтылады. Әлемнің екінші ұстазы атанған философ, ғалым әл-Фараби «шамадан ауытқу – не артық кету немесе кем түсу деген сөз» [1] – деп жазады. Бұл кез келген зат не құбылыс, адамдар арасындағы қарым-қатынастың, жекелеген тұлғалардың мінез-құлқы мен жүріс-тұрысы, ой-сана балгісі болған сөзінің, не іс-қимылынан бет әлпетінен байқалатын сезім көріністерінің белгілі бір ұстаным, өлшем не мөлшерден асып кетуі не оған жетпей қалуы.

Қоғамдық ауыс-түйістер мен әр түрлі мәндегі төңкерістер де адамдарды күйзеліске алып келеді. Бұндай жағдайлардың кері әсері балалар мен жастар және қарттарға аса қуатты болуы себепті кейде тіпті созылмалы, не айықпайтан психикалық ауытқуларға соқтыратыны белгілі. Бұл туралы соғыс психологиясын зерттеуші ғалымдардың пікірлерін ескеруге болады. Басқаларды былай қойып,

XIX ғасырдағы қазақ қоғамындағы белгілі бір топтар мен жекелеген адамдардың іс-қимылындағы кейбір келеңсіздіктерді, сол кездегі қазақ халқының саяси-әлеуметтік ахуалының ықпалы ретінде қарастыруға болады. Өйткені олар мыналарға байланысты: Үстемдік саясат пен шовинистік көзқарасқа негізделген басқару жүйесінің тарихи қателігі; Қоғамдық идеология мен ұстанымдардың қарама-қайшылықтары, материалдық байлықты арттыру мақсатында жүргізілетін басқыншылық саясат пен соғыстар; Табиғат пен адам арасындағы қарым-қатынастың бұзылуынан келетін апаттар т.б.;

Бұлар алдымен бүкіл бір қауым елге, ұлтқа не этносқа тіпті мемлекетке зиянын тигізіп тоқырауға, дағдарысқа алып келетін, салдарын жою аса күрделі қиындықтар туындататын ахуалдар. Бұндай құбылыстар белгілі қауым арқылы жекелеген топтар, ұжымдар мен отбасына соның ішінде әрбір тұлғаға кері әсерін тигізетін ұшқары жағдайлар екені әлеуметтік педагогика мен әлеуметтік психологияда көрсетілген.

Қай тұрғыдан алып қарасақ та XIX ғасырдың бас кезінде күшейе түскен ресей патша өкіметінің қазақ жерін толықтай меңгеріп, жаулап алу саясаты жалпы халықтың әлеуметтік-экономикалық ахуалына кері әсерін тигізу арқылы жекелеген отбасы және олардың мүшелері немесе жеке адамның да өмір салты, күн көріс жағдайы, өзін түйсінуі мен сезінуіне, және сана –сезімінің қалыптасуына да кері әсерін тигізді. Айталық ел арасынан шен-шекпенге қызығатын мәнсапқорлар шығып, олар ресей патша өкіметі тарапынан алған шені мен азын-аулақ қаржы не шекпенге алданып өз халқын қыспаққа алу; кейбір озық ойлы, отаншыл, ұлтжанды тұлғаларды сатқындықпен айғақтап беру; жалған жала жабу арқылы өшіккен адамдардан кек алу; кеткен есесін қайтару не болмаса пайда табу үшін арыз жазып үстінен іс қозғату; билік басындағыларға жақсы көріну мақсатында біреуді қаралып соның есебінен күн көру кейде тіпті жазаға тартуға дейін жеткізу секілді нашар істерге барғаны тарихтан белгілі.

Кітаптағы Нарбота ханның баласы Әлім одан кейін хан болыпты, оның ел арасында тараған лақап аты Зәлым хан болыпты. Өйткені мінезі өте шәлкес адам болған ұқсайды. Белгілі болғандай «нашар меніз рухани кесел» – деген еді Әл-Фараби, кезінде бұл сөзді Абай да айтқан. Өйткені нашар мінезді адам өзіне ғана емес тәуірегіндегілерге де зиянын тигізеді.

Қ. Халидұлы аталмыш кітабында осы адам туралы «Әлімхан хан өте залым, ашушаң, қызғаншақтығымен белгілі болған, жақсы аброй атаққа ие болу үшін кезінде өзіне қол ұшын берген піріне дүре соғып, сұмдық оқиға болған» деп жазады. Құрбанғали Халидұлы. Осы Әлімхан бір қаланы алу үшін соғыста жеңіліп қайтады да, пір тұтқан ұстазына бата беруін өтінеді. Қаланы алып келген соң ұстазына бір сұрақ қойыпты. Міндетінен бас тартқан адамға не істеу керек? – деп сұрапты. Ұстазы: жетпіс қамшы депті. Әлім оны жетпіс қамшыға жығыпты. Кінәм не еді деп сұрағанда Әлім хан «керемет әулиелік етушілер әулиелігін жасыруы керек, ал сен оны әшкере етіп, өз міндетінді өтемедің» – депті [3, 14 б.].

Әлім ханнан кейін таққа ие болған Омархан, Бабыр патша тұқымынан екен. Оның ерекшеліктері туралы кітапта ол туралы ғалымдардың «Омарханды замандасының әділ, қатарының білімдісі, Шаһрух тұқымының бәрінен артық қадырлі, өткір, ақын, сөзге шешен, тіпті Бабыр тұқымында ғылым мен білімі жеке дара, мінезі келісті адам еді» 15 – деген сөзі келтіріледі. Сонымен қатар оның «оқу жүйесіне жанашыр болған, парсы мен түркі өлеңдерін, риторика ғылымдарын да енгізген. Оның өлең мен өнерді бағалағаны соншалық, өте алыс елдердегі танымал өнерпаздармен ғалымдар келіп, қызметінде болған» дей келе халыққа пайдалы істер істеп, мешіт- медресе ашқандығы «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)» [3, 15 б.] кітабында жазылған.

Өткен дәуірдегі ғұлама ғалымдар, жазушылар, ақындар мен жазушылардың еңбектерінен әлеуметтік тәлімдік ойларды іріктеп алып бүгінгі күн қажетіне жарату әлеуметтік педагогика ғылымының міндеттерінің бірі.

Өйткені өткен дәуірдегі өмір сүру тәжірибелері, жастар мен балаларды оқыту мен тәрбиелеу дәсүрін танып-біліп қайргі заман практикасында пайдалану жолдарын қарастыру да бүгінгі күні аса маңызды. Мысалы, ауқатты адамдардың халыққа көмегі, ел үшін істеген істері әлеуметтік педагогиканың бір саласы.

Сол кездегі кейбір ауқатты адамдардың қайырымдылық істері жайлы осы кітапта былай делінген: «Полат бай деген көпке қайыры мол кісі болыпты. Егер мен мың ділда пайда көрсем халыққа жұмсар едім дейді екен. Дүниеден өткенде 60 мыңнан астам қайыр беріліпті» [3, 18 б.] байлықтың бір бөлігін халық игілігіне жұмсау, жарлы-жақыбайларға көмек қолын созу әлеуметтік педагогиканың бір қыры. Жастарды осыған баулада тарихта болған адамдардың істерінен сабақ алу маңызды.

Халақ арасында алауыздық туындатып, іштен ірткі салып елдің береке-бірлігіне нұқсан келу қазіргі күні де кейбір елдердің саясатының арқауы болып отыр. Бұл өткен дәуірде де орын алған. Бұл туралы Қ.Халидұлы, «Аз жылда азғана әскермен көп жерді алу орыс әскерінің қуаты, болмаса оның үстемдігіне қатысты ғана емес, сіра жергілікті халықтың ішінде іріткінің тууы, алауыздық пен басшыларының бақталастықтары орыс әскеріне қолайлы жағдай жасады», – деп жазады. Бұл қазіргі кезде адамдардың діни наным-сеніміне қол сұғып, ел арасына жат пікірлер тарату секілді әрекеттерден көрініс тауып отыр.

Кітапта бұл туралы «Ал еуропалықтар дүниені ағартамыз, мәдениетке тартамыз деген сылтаулармен миссионерлер шығарып әр қадамда барған жерінің дініне қол сұғып, керек жерінде зорлықпен де өз діндеріне тартып, айла-әдістермен мал-мүлкін тасып әкету сияқты тірліктермен айналысқан. Осынша қылмысты істерін көре тұра олардың тарихшылары ұялмай әділет туралы сөйлеген болады» [3. 96 б.] – сыни көзқарасын білдіреді.

Жоғарыда келтірілген үзіндіден ұғынатынымыз, осындай ахуалдың қазіргі күні де байқалып отырғаны. Жаңа технологияның сөз

жоқ пайдасы бар десек те не нәрсенің де бір кертартпа тұсы болатыны секілді, осы жаңа технологияларды қате пайдалану қазіргі кезде бала тәрбиесіне кері әсерін тигізіп отырған тұстары да бар.

Баланы ана құрсағында жат кезден бастап-ақ тәрбиелеу немесе бағып-күту қажет екенін халқымыз ертеден білген және оған ерекше мән берген. Осыған орай «Тауарых хамса (Бес тарих)» кітабында «Қазақ халқы бала көтеру мен оны тәрбиелеуге ерекше мән берген. Ука-малар жеті жер (семь планет), әр біріне қырық күннен ана құрсағында баланы тәрбиелеп 7х40 яғни 9 ай 10 күн болады дейді. Бірақ ақиқаты сегіз ай толық көтеріп, тоғызыншы айда босанады, қыз бала аздап кешігеді. Сегіз айда туған бала тіршілік етпейді дегені, сегіз

ай толмаса дегені» - деп келтіреді ғалым Құрбанғали Халидұлы. [3, 198 б.]

Аталмыш кітапта халықтың қаржы, қаражат ахуалы, басқа халықтармен байланысы, түрік тектес халықтардың тұрмысы мен өзара қарым-қатынасы, қазақ халқының салт-дәстүрі, жекелеген адамдардың өмірі мен істері жайлы мәліметтер кездеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әл-Фараби. Әлеуметтік эткалық трактаттар – Алматы, 1975., – 90 б.

2 Бүркіт Ысқақов. Аяқөз азаматы. Газ. «Лениншіл жас». – 11. 1969.

3 Құрбанғали Халид. «Тауарых хамса (Бес тарих)». – Алматы, 1992.

ӘӨЖ 741:37.036

Ф.Х. КАПАКОВ

*Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік
университеті
Орал қ., Қазақстан*

МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ЖАСТАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ - ТАНЫМДЫҚ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация

Мақалада мәдениет және бейнелеу өнері арқылы қазіргі жастардың эстетикалық танымдық көзқарасын қалыптастыру мәселелері қаралады. Автордың пікірінше, қазақ халқының мәдени мұрасы бұл үрдісте маңызды орынға ие.

Түйін сөздер: мәдениет, мәдени мұра, бейнелеу өнері, эстетикалық көз-қарас.

В статье рассматривается потенциал культуры и изобразительного искусства в формировании эстетического мировоззрения современной молодежи. Особую значимость в этом процессе, по мнению автора, занимает культурное наследие казахского народа.

Ключевые слова: культура, культурное наследие, изобразительное искусства, эстетическое мировоззрение.

Annotation

In article the potential of culture and the fine arts in a problem of formation of esthetic outlook of modern youth. The special importance in this process, according to the author, is occupied by a cultural heritage of the Kazakh people.

Keywords: culture, cultural heritage, graphic arts, esthetic outlook.

«Өнер» – мәдениеттің айнасы деп бекерде бекер айтылмаған. Ол мәдениеттің жаны, оның өзіндік танымының түрі. Сұлулық заңы бойынша адамның дүниені игеру барысында әдеби мәтіндерге, мүсінге, сәулет туындыларына, суреттерге, әуенге, биге және тағы сол сияқты негізделген өнер түрлері қалыптасады. Өнер деп адамның рухани болмысына, сезіміне, эмоциясына әсер етіп, оны толғандыратын суреткер қолынан шыққан шығармашылық үлгісін айтамыз. Өнер – адами ақиқат, адамдандырылған «екінші әлем». Өнер, көркем бейне және жасампаздық тікелей әлеуметтік адам тұлғасымен байланысты категориялар. Өнерде үйлесімділік ретінде танылған кемелділік бейнесі жасалады.

Өнер арқылы адамның әмбебаптылығы ашылады. Өнер адамның шексіз болмыстық сұрақтарына жауап табуға талпыныс барысында гуманистік принциптерді қалыптастырады. Нәтижесінде, өнер тек белгілі бір қоғамның даму нәтижелерін көрнекілеп қана қоймай, сонымен қатар, әлеуметтік-рухани өмірдің күйіне әсер ететіндігін білдіреді. Әсемдік, әдемілік, сұлулық сынды бірденгейлік ұғымдар мазмұнына негізделген өнер туындысы үшін адам мен қоғамның еркіндік туралы түсінігінің мәні зор. Өнерді көп ойшылдар өз ләззаты, өз рахаты өзінде, ешнәрсеге тәуелсіз «мақсатсыз» мақсат көздегіштік деп анықтайды. Бірақ, бұл сипаттамалардан өнерді беталды, тізгінсіз әрекет деп түсінуге

болмайды. Бұл тұста таза өнер мен кәсіп-өнерді ажырата білген абзал. Мысалы, неміс философы И.Кант таза өнер мен кәсіп-өнерді ажыратып қарастырды да [1], біріншісін – еркін өнері, екіншісін – табыс үшін жасалатын өнер дейді. Кант бұл жерде еркін өнер деп адамның өзінің рухани болмысынан шыққан образды шешімдерімен байланысты өнерді айтып отыр. Ал табыс үшін, саудаттық мақсатында жасалған өнер өзіне емес, өзгеге ұнау үшін, сатып алушы талғамына, сұранысына ыңғайластырып жасалынады. Өнердің жекелеген түрлерін және олардың бір-бірінен ерекшеліктерін білу, ажырату адамзатты көне заман бері толғандырып келеді. Рухани мәдениетіміздің зерттелу тарихын дәл мына уақыттан басталды деп басып айту қиын. Халықтық мәдениет қаншалықты көне болса, оның зерттелу тарихы да соншалықты тереңде жатады. Біздің рухани мұрамыздың жиналу, саралану, насихатталуыда тереңге тамыр созады, яғни мәдениет – қоғамның өмір сүруінің қозғаушы күші.

Қазақ мәдениетінің үш мың жылдық тарихы ұрпақтарға жалғастық пен сабақтастық арқылы жетіп отыр. Мәдениеттің басты таратушылары болған көшпенді ата-бабаларымыз рухани қазынаны ең биік құндылыққа қоя алғандықтан және өздері сол рухани құндылықты бойына жинақтай да білді.

Мәдениет – әлеуметтік фактор, қоғамның қозғаушы күші. Мәдениеттің дамуы қоғамды ілгері жылжытады. Жеке адам мәдениеті мен қоғам талабы тікелей байланысты. Мәдениеттің тұрақты жағы – мәдени дәстүр, соның арқасында тарихтағы адамзаттық тәжірибесіне сүйеніп, оны кемелдендіреді, дамытады. Адамдар арасында келісім, ауызбіршілік, бірлік болмайынша, тұрақты дамуды бағдар тұтқан қоғамды қалыптастыру мүмкін емес. Сондықтан еліміз үшін басымдық танытушы идеяға айналған мәселе әлеуметтік-экономикалық қиындықтардан, әр түрлі тарихи кедергілерден мемлекетіміздің тұтастығын сақтай отырып, өркениетті елдер қатарына қосылу болып табылады. Бұл жерде мәдениеттің гуманистік –адамгершілік принциптеріне сүйену, рухани бағдарды ұстануы

терең мағынаға ие болды. Өйткені мәдениеттің құлдырауы адамның рухани дүниесін аздырады, оның шынайы даму жолынан ауытқуына әкеліп соқтырады. Бұл еліміздің ұлттық қауіпсіздігінің түп негізіне әсер ететін құбылыс болып табылады. Өмірдің заңына сәйкес мәдениет үнемі жаңғыруды қажет етіп отырды.

Өнер – қоғамдық сананың ең көне формаларының бірі. Оның сананың басқа формаларынан, мәселен ғылым мен философиядан айырмашылығы сол, ғылым мен философия сыртқы дүниенің теориялық бейнесі, яғни олар теориялық ойлау болып табылса, өнер шындықтың көркем бейнесі болып табылады. Өнер өте ертеде шықты. Алғашқы адамдар кейінгі ұрпақтарға тас балталарымен сүйектен жасалған найзаларды ғана қалдырған жоқ, сонымен қатар үңгірлердің қабырғаларына салынған түрлі суреттер, балшықтан, тастан жасалған мүсіндерді де қалдырған. Алайда еңбек ету процесінде көздеген мақсатқа жету үшін білім ғана жеткіліксіз, ол үшін белгілі бір мінез-құлық сапалары, мысалы табандылық, ержүректілік, ынтымақтылық сезім және сондай – ақ қара күш сапалары – күш-қуат, төзімділік, ептілік тағы басқалары керек. Ал бұлардың бәрі адамға өздігінен келмейді, оларды тәрбиелеу қажет. Өнер сол сапаларды тәрбиелеудің маңызды бір құралы ретінде пайда болды. Қысқасы, өнерді тудырған қоғамдық өмір қажеттіліктері, біріншіден дүниетану және екіншіден адамды тәрбиелеу. Өнердің мынадай үш негізгі ерекшелігін атап көрсету керек: біріншіден, өнер шындықты бейнелендіру формасы, яғни дүниетану формасы; екіншіден, өнер қоғамдық сананың адам эстетикалық сезім тудыратын формасы [2].

Өнердің шындықты бейнелендіру формасы ретіндегі ерекшелігі ең алдымен оның нені және қалай бейнелендіретінімен анықталады. Өнер дүниені адамның нақты сезімдік формада бейнелендіру қабілетіне негізделеді. Егер құбылыс пен мән бір-біріне сәйкес келсе, демек, адам сезім мүшелерімен құбылыстардың мәнін тікелей танып біліп отырса, онда ешқандай ғылымның керегі

болмас еді. Бірақ құбылыстың мәнін тікелей сезіну арқылы білуге болмайды. Ғылым заттар мен құбылыстарға тән жалпы, маңызды қасиеттердің, қатынастардың бейнесі, демек мәннің бейнесі. Бұл жалпы мәнді ғылым жалпы ұғымдар мен категориялар, заңдылықтар формасында бейнелендіреді. Өнер де жалпыны бейнелендіреді, бірақ оны абстракция формасында емес, жинақталған жеке образ формасында немесе, өнер тілімен айтқанда, типтік образ формасында бейнелендіріледі. Шындықта жалпы типтік образ жеке нәрселерде ғана өмір сүруде, демек, жеке нәрселер арқылы көрінеді. Сондықтан өнердегі типтік образ дегеніміз жинақталған, жалпыланған образ. Бірақ ол жалпыланған типтік образ жеке образ арқылы бейнелендіріп көрсетіледі. Өнер идеологиямен екі тұрғыдан байланысты. Біріншіден, ол белгілі бір таптың мүддесіне қызмет етіп, оның саяси, моральдық, философиялық, эстетикалық және тағы басқалардың көзқарастарының насихатшысы және, екіншіден, ол адамдардың қоғамдық қатынастарымен тығыз байланысты, қоғамдық сананың басқа формалары сияқты, қоғам алдында тұрған әлеуметтік мәселелерді шешуге қызмет етеді. Өнердің келесі ерекшелігі сол, ол – қоғамдық сананың эстетикалық сезім тудыратын формасы [3].

Суретші, жазушы шындық құбылыстарына тән эстетикалық сапаларды ашып қрсетеді. Сондықтан көркем шығармаларда өмір белгілі бір эстетикалық идеяларға сәйкес бейнеленеді, яғни өнершындық нәрселері мен құбылыстарын көрікті немесе көріксіз, көңілді немесе көңілсіз, қайғылы немесе күлкілі деген сияқты категориялар формасында бейнелеп, баға береді. Әдемілік, көркемділік адамның күнделікті өмірінде зор роль атқарады. Өнер арқылы мәдениет өзінің тұңғыық тереңінде болып жатқан құбылыстарын дәп бір айнаға қарап көргендей, байқап отырады. Сондықтан да өнерді «мәдениеттің айнасы» деп анықтауда негіз бар. Кеше ғана ғасыр ауысты, мыңжылдықтар шекарасынан өттік, оны айтасыз, заман өзгерді, қоғам өзгерді. Ой санамызда күрделі сілкіністер өтті, ұлттық мәдениетіміздің құндылықтарына көзқарастар

өзгерді. Жоғарыда айтқанымыздай, ұлттық тәрбие құралының бірі болып саналатын біздің мәдениетіміз. Осыған орай, біздің мәдениетімізді, өркениетімізді бір сәтте биік шыңға көтерген бейнелеу өнері және бейнелеу өнеріндегі көрмелер еді. Әр көрмеде суретші өз көзімен көріп, түйсінген шындығын сол сәттегі қалпымен көрсетуге ұмтылады. Өмір құбылыстары түптік жағынан тандап алынып, заманның тірлік-тынысы жан-жақты көркемдік қуатпен беріледі. Бейнелеу өнерінің көркемдеу құралдарына сурет, түрлі түс, пластика, жарық пен көлеңке композициясы, ырғақ жатады.

Шығармалар заттық материалдан дайындалатындықтан оған пәндік, заттық болмыс пән- бейнелеу өнері. Бейнелеу өнері – дүниені көзбен көріп түйсіну негізінде бейнелейтін пластикалық өнердің бір саласы. Бейнелеу өнері негізінен кескіндеме, мүсін, графика жатады. Бейнелеу өнерінің белгілері архитектура, безендіру және қолданбалы өнерде көрініс табуы тиіс. Сондықтан шартты түрде оларды да бейнелеу өнері қатарына жатқызамыз. Сондай-ақ, театр, кино, теледидарға безендіруді, көркем дизайнды да бейнелеу өнері ретінде таниды. Бұл өнердің де негізінде адам, табиғат және заттық әлемді тұтастықта, бірлікте қарастыру жатыр. Бейнелеу өнері дүниені байқау, бақылау, көру нәтижесінде оның көркем бейнесін жасайды. Әр ғасыр, дәуір, кезеңде пайда болды. Бейнелеу өнерінің туындылары өзіндік бейнелеу жүйесі мен көркемдік үндесудің түрлі типтерін құрайды. Бұл өнер танымдық, құндылық және қарым-қатынастық қызметімен де ерекшеленеді. Уақыттық даму процесі басқа өнер түрлеріне (әдебиет, музыка, театр, кино) қарағанда бейнелеу өнерінде шектеулі, ол негізінен кеңістіктік ауқымымен ерекшеленеді [4].

Бүгінгі күн, суретшілерінің шығармаларында жұмбақтық метафоралары және мән мен толықтырылады және сол арқылы жанданады, адам мәдениетінің ежелгі ғарышын бүгінгі күндегі адам ой – санасының жаңа ағымдарымен байланыстыратын мәндер мен мазмұндар пайда болады, суретшінің өмірге деген махаббаты, оны түсінуге бағытталған

мәңгілік ұмтылысы да қайталанбас түрде өмірге қайта келеді. Классикалық академиялық халықтың көпғасырлық тарихының өзіндік жылнамасын жасайды және менің ойымша, Қазақстан өнерінде ең маңызды орынға ие болды. Тарих пен мифологиялық сюжеттер, көшпенділердің өмірінен алынған фрагменттер, далалық және таулы пейзаждар генетикалық есті бейнелі түрде жаңғыртуға, болмыстың мызғымас категорияларын ұғынуға мүмкіндік береді. Бейнелердің байлығы, олардың мифологиялық мәні, ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлер мен салттардың тәжірибесі, дәстүрлі мәдениеттің трансляция талабына жауап береді және бейнелеу өнер құралдарымен ашып беруге мүмкіндіктер береді.

Шындық (реализм) әлемі дегеніміз? Әрине, мәдениеттігінің бәрі тұтастай алғанда адам үшін, тарихи Адамзат тарихы реализмдік әлемі рухани көзге, естуге, түйсінуге арналған баршылық қана емес, сонымен қатар ішкі әлемімен игерілетін, адамның барлық қызметін басқаратын нәрсе екенін көрсетеді. Қорыта айтқанда, суретші өзінің ойы мен сезімін толық таныту жолында, тек қана өзіне қажеттілерін екшеп алуда, яғни толық қанды тұтас образдарды жасау жолында ұзақ дайындықтан өтті. Ол барлық бейнелеу әдіс – тәсілдерін жете меңгере отырып, кенепке немесе ақ қағазға салған әрбір бояудың түрін жігерлендіруші қуатты күшті айналдыра білді. Ол бір мезгілде өнердің міндеті – көзге көрінген нәрсенің бәрін жазып ала бермей, ең алдымен – шындықты дұрыс және терең түсіну, зат пен құбылыстың құпия сырларын жете ұғыну, сыртқы жалған көрініске құр еліктемей, оның ішкі әлемі, сезімін, ойын көре білу және оны бейнелеу өнерінің әр уақытта қолынан түспейтін, әрқашанда құлыпта сақтайтын құралдармен дәл жеткізу қажеттігін жүрегімен ұғынды. Себебі, суретші алғашқы бояу жаққаннан-ақ, одан кейінгілерінде де салған суреттерін үнемі шындыққа жанасма және оған өзінің көзқарасы үйлесе ме деген жалғыз дара форманы тауып алғанға дейін кедергілерге кездесе береді. Әрине, бояу жағылған сайын формада жетіле береді,

мазмұны да жақсара түседі. Суретшінің ойы мен сезімі заттың мәнісіне терең үңілген сайын, оның жеткен шегіне, сырт көрінісіне қанағаттануға тура келеді. Ал, егер салған туындысына көңілі толмай одан әрі іздене түссе, ілгері қарай жетілдіре берсе, тіпті жақсы, себебі іздену үстінде жоғын табады, машықтанады. Ал, болмысты творчестволық тұрғыдан меңгере берудің тіпті де шегі жоқ. Басқалардың творчествосынан үнемі үйреніп және қадағалап отыру суретшінің өзін-өзі сезінуіне және өз еңбегіне сырт көзбен қарай білуіне көмектеседі. Сондай-ақ, суретші өз өнерін басқалардың творчествосымен салыстыра бақылап, оны суреткердің қоғамдық міндетімен, мән-мағынасы туралы жалпы ұғыммен байланыстыруы қажет [5].

Мемлекеттің негізгі мақсаты – ұлттық қауіпсіздікті сақтау дейміз. Ұлттық қауіпсіздікті сақтау – қорғаныс күштерін нығайтып, ел ішіне енген арам пиғылды адамдарды аңду ғана емес, ел азаматтарының бірлігін сақтау, рухы биік, өз ұлтының барлық асыл қазынасы мен асыл қасиеттерін бойына сіңіре білген, өз дәстүрі мен салт-санасын өзгеге айырбастамайтын саналы азаматтарды тәрбиелеп, қалыптастыру. Оның бірден-бір төте де сенімді жолы біреу-ақ, ол – жас ұрпақты мәдениет арқылы тәрбиелеу. Мәдениет – көптеген тоғышарлардың түсінігіндей клубтар мен дискотекалар ғана емес, мәдениет – тіл, тарих, музыка, әдебиет, экран, телеэкран, т.б. Біз көп айта беретін ұлттық идеология дегеніміздің өзі негізінен мәдениетке сүйенеді. Сондықтан біз шекараны қалай қорғасақ, мәдениетті де солай қорғауға тиіспіз. Қоғам мүшелерінің парасат деңгейі мен рухани биіктігі жоғары болған сайын мемлекет негізінің іргетасы да соғұрлым берік болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Кант И. Сочинения в шести томах. Том 1. – М., 1963, – 543 с.
- 2 Қарғабекова Р., Г. Жубаниязова. Бейнелеу өнерінің тарихы, – Алматы, 2004 ж. – 125 б.
- 3 Құлсариева А.Т. Эстетика, – Алматы., 2003. – 22 б.

4 Қазақстан энциклопедиясы. – Алматы., 2000, 6-том, 86 б.

5 Сейдімбек Ғ. Рухты қайдан табуға болады. – Алматы: Қаз. әдебиеті; 1999, 2 шілде, 18 б.

ӘӨЖ 37.017

С.Х. МЕДИЕВА, Е.С. АЯҒАН

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Қарағанды қ., Қазақстан

ТӘРБИЕ ҮРДІСІНІҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Мақалада тұлға тәрбиелеу барысындағы Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарындағы тәрбие мақсаты және міндеттері, маңызы, жүзеге асыру жолдары, адамның қоғамда алатын орны жайында айтылады. Тәрбиенің ұйымдастырушылық тәсілдері мен мазмұны, белсенді, білімді, адамгершілікті және дені сау тұлғаның қалыптасу тәрбиесіне бағытталған қағидалар негіздері қарастырылады.

Түйін сөздер: тәрбие, тәрбие үрдісі, тәрбиеші, тәрбие мақсаттары, міндеттері, түрлері, әдістері, тәсілдері.

В статье рассматриваются основные вопросы воспитания, а именно, цели задачи, принципы, виды и средства воспитания активной, образованной, гуманной и здоровой личности в образовательных учреждениях РК в современных социокультурных условиях.

Ключевые слова: воспитание, процесс воспитания, воспитатель, цели, задачи, виды, средства, форма воспитания.

Annotation

The theme personality brings up motion of the Kazakhstan republic organization forms of education aim and duty, importance, carries out line, man takes localization in the society place talks. Education organizers are methods and maintenance, active form, informed humane and healthy personality, which were directed teaching covers of the basic rules.

Keywords: education, the process of education, educator, goals, objectives, views, agents, form of education.

Қазақстан Республикасының Конституциясында «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы» деп отбасының міндеті анық көрсетілген. «Қазақстан-2030» бағдарламасында балаларымызды алыс болашақта қандай сапада көруіміз керектігі туралы айтылған. Тәрбие-қоғамның негізгі қызметтерінің бірі, жеке адамды мақсатты, жүйелі қалыптастыру процесі, аға ұрпақтың тәжірибесін кейінгі буынға меңгертіп, олардың сана-сезімін, жағымды мінез-құлқын дамытушы. Ересек буын қоғамдық тарихи

өмірде жинақталған тәжірибені, білімді жас буынға тәрбие процесі арқылы береді. Тәрбие материалдық игіліктерді өндіруге қабілетті, іскер адамдарды дайындауға бағытталуы қажет. Басты өндіруші күш – жеке тұлға. Адам жүйелі түрде күрделі қатынастарға араласып, қоғамдағы қалыптасқан идеяны, саяси және моральдық көзқарастарды, сенімдерді қоғамдағы адамдардың өмір сүру тәртібін меңгереді.

Педагогика баланы оқыту, тәрбиелеу тәжірибелерін қорытып, тәрбие және даму үшін қажетті жағдайларды анықтайды. Мақсат

дегеніміз – бір нәрсеге ұмтылу, іске асыру. Бұл тұрғыдан алғанда тәрбие мақсаты- жастарды өмірге әзірлеу мақсатымен жүргізілетін тәрбие жұмыстарының нәтижесін ерте болжау. Тәрбиенің мақсаты мен жүйесі мемлекеттің саясаты мен экономикасына тәуелді. Тәрбие мен қоғам бір мезгілде пайда болды. Тәрбие қоғамдық құбылыс, онсыз қоғам өмірі ілгері дамымайды [1].

Алғашқы қауымдық құрылыста ересектер балаларды еңбекке дағдыландыру үшін қауымның әдет-ғұрпын, салтын үйретті. Таптық қоғамда тәрбие мақсатын анықтау қоғамның ең негізгі мақсатына айналды. Құл иеленуші қоғамдық құрылыста құлдар, өндіріс құралдары (жер, еңбек құралдары) – құл иеленушілерінің жеке меншігі болды. Тәрбиенің мақсаты құл иеленушінің мүддесіне бағындырылып, балаларды басқыншылық соғыс өнеріне тәрбиеледі. Әрбір мемлекетте балаларға білім беру мен тәрбиені ұйымдастырудың нақтылы мәселелері мен әдістері қарастырылады. Мұғалім қандай адамды қалыптастыратынын дәл білуі керек. К.Д. Ушинский өз қызметінің айқын мақсатын көрмейтін тәрбиешіні құрылыс материалдарын бір жерге үйіп тастап, одан не алғысы келетінін білмейтін архитектормен салыстырады. Тәрбиеші жас ұрпаққа берілетін білім, іскерлік, дағдыны, тәрбиелейтін сезімді біліп, жоспарлы, мақсатты тәрбие жұмысын жүргізеді.

Я.А. Коменский: «Тәрбие мақсаты және міндеттері, маңызы, жүзеге асыру жолдары адамның қоғамда алатын орнымен анықталу керек», «Келесі ғасырдың қандай болатындығы сол ғасыр үшін тәрбиеленген азаматтарға байланысты. Дүние – даналардың көптігімен бақытты» – деген ойлар айтты.

Осы ойларын «Ана мектебінің» кіріспесінде өрбітеді. «Тәрбие-адамды қалыптастыратын және жетілдіретін үйлесімді процесс» – деп Коменский тәрбие мақсатын төмендегідей негізгі элементтерге бөлді:

- адамға барлық заттарды білгізу – «ғылыми білім»;
- заттардың және өзінің қожасы ету – «адамгершілік»;

- құдайға, заттарға құлшылық ету – «діни тәрбие»;

- тән саулығы-дене тәрбиесі [2].

Жалпы білім беру мазмұнындағы тәрбие – бұл баланың өзіндік санасы мен сезімнің және адамгершілік көзқарасының қалыптасып дамуына, ол қасиеттердің оның мінез-құлқына сіңуіне бағытталып арнайы мақсатта ұйымдастырылған іс-әрекеттер. Тәрбие қазіргі өзгермелі, сан-салалы, көпмәдениетті, көп-этникалық үлкен өмірге еруге дайын қабілетті, тұлғаның дамуына бағытталған және рухани құндылықтардың негізінде құрылады [3].

Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарындағы тәрбиенің негізгі мақсаты- жастардың бойындағы азаматтық пен қазақстандық патриотизмді қалыптастыру, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін дәріптеуге, әлемдік және отандық мәдениет жетістіктерін оқып үйренуге, Конституцияға және қоғамға қарама-қайшы келетін әрекеттерге төзушілікке тәрбиелеу.

Тәрбиенің негізгі міндеттері:

- Қазақстандық патриотизм мен азаматтықты қалыптастыру;
- Саяси құқықтық, экономикалық, экологиялық, талғам мәдениетін жоғары деңгейде қалыптастыру;
- Өзінің кәсіби қабілетін айқындауды қалыптастыру;
- Отбасылық мәдениетті және гендер проблемасындағы сауаттылықты қалыптастыру;
- Рухани – адамгершілік, этномәдениет, ұлтаралық қатынас пен толеранттылық мәдениетін қалыптастыру;
- Сыни ойлау мен дағдысы мен салауатты өмір салтын қалыптастыру;

Бүгінде тәрбиелік міндеттерді жүзеге асыру тұлғалық-бағыттаушылық тұрғыда негізделуі тиіс. Әрбір оқушы тәрбие үрдісінің субъектісі ретінде болу құқығы, сондай-ақ жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамытуға жағдай жасау тұлғаның өзін-өзі ашуы мен өз ойын еркін жеткізу қажеттілігін қалыптастыру. Әлеуметтік қарым-қатынастардың өзгермелі жағдайында тәрбиені іс-әрекет тұрғысында қарау маңызды, себебі оқушылар ерік- жігерді талап ететін, өмірде кездесетін шынайы жағ-

дайларға араласады, бұл жағдайлар оларға басқалардан ерекшеленіп жақсы жағынан көрінуге мүмкіндік туғызады. Бала тұлғасы өмірін адамгершілікке байытатын және өмірдің мәнді де маңызды мәселелерін шешуге ұмтылыс жасайтын жасанды жағдаяттар мен жағдайлар жасалады. Бүгінде мұғалімнің оқушы бойына қалыптастыратын нақты іс-әрекетті оларды дағдыға үйрету, бағалау пікірін қалыптастыру, шығармашылық пен қайта өңдеуге қабілеттілігін, тұрақтылығы жігер мен ерікті тәрбиелеу сияқты белгілі тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруына бағытталып баланың өмірде, қоғамда таңдаған істеріне нәтижелі болуына көмектеседі.

Тәрбиелік тұрғыдан тәрбиенің төмендегідей түрлері мен әдістері ұсынылады:

- ауызша ауыз екі тілді-лекция, әңгіме, пресс-конференция, сабақтар;
- практикалық жаттығулар орындау, әдебиеттермен жұмыс істеу, үндеу хаттар, плакаттар жасау, сөзжұмбақтар, көрнекілік жасау, көркемдеу және құрастыру;
- репродуктивті- мазмұнын айту, мазмұндама білім беру;
- дедуктивті-жалпыдан жекеге, жағдайға байланысты ғылыми заңдарды қолдану;
- индуктивті-жекеден жалпыға: фактілер негізінде ойды қорытындылау;
- проблемалы ізденушілік-оқиғалар, сұрақтар, тапсырмалар, міндеттерді талқылау;
- шығармашылық- ойындар, пікірталастар, семинарлар, саяхаттар, жарыстар, үлгілер, шерулер, миға шабуыл, пікірталастар, дебаттар, дөңгелек үстелдер;
- психологиялық-тренингтер, өзіндік талдау, сауалнама алу, тестілеу, балалар суреттерін, шығармаларын талдау;
- көрнекіліктер- кестелер, суреттер, сызбалар, безендірулер, бейнефильмдер, диафильмдер, диапозитивтер, слайдтар, және т.б.

Оқушылардың тәрбие бағдарламасы адамның маңызды: интеллектуалды, мотивациялық, эмоционалды, ерік-жігерінің қалыптасуына, өзін-өзі басқаруына, пәндік практикалық дамуына және мектеп оқушыларының әлеуметтік қарым-қатынасқа дайындығына бағытталған [4].

Тәрбиенің ұйымдастырушылық тәсілдері мен мазмұны, белсенді әлеуметтік, білімді, адамгершілікті және дені сау тұлғаның қалыптасуына тәрбиесіне бағытталған қағидалар негізінде іске асырылады.

Мақсатқа бағытталған қағидаға тұлға дамуының әрбір кезеңіндегі нақты мақсатты бағдар, ұжымдық қажеттіліктердің нақты есебі, басты тәрбиелік іс-әрекеттердің түрін дұрыс таңдау жатады.

Гуманистік бағыттағы қағида гуманистік ойлар мен бағыттардың алдыңғы орынға шығуын ұсынады, яғни әрбір тұлғаға сыйластықпен қарау, оның барлық күш-жігерінің дамуына қамқорлық жасау, еркіндігі мен әлеуметтік құқығын тану, мұғалімнің білім алушылар мен тәрбиеленушілердің дамуына жауапты субъекті есебінде қарау, сонымен қатар субъект қатынасы негізінде өзара іс-қимыл жасау.

Табиғилық қағидасы тәрбиенің табиғи және әлеуметтік мәдени үрдістер арасындағы ара-қатынасын ғылыми тұрғыда түсінуге негізделеді, яғни оқушылар жынысына, жасына сәйкес тәрбиелейді, олардың бойында өзін-өзі дамытуда, жүріс-тұрыс әрекеттері барысында туындайтын экологиялық зардаптар үшін жауапкершіліктерін қалыптастырады.

Мәдениеттілік қағидасы тәрбие жалпы-адамзаттық құндылықтар негізінде ұлттық мәдениеттің нормалары мен құндылықтарына сай, жалпыадамзаттық құндылықтарға қайшы келмейтін аймақтық дәстүрлерге сай жүзеге асады.

Этникалық қағида – бірыңғай этникалық мәдениет негізінде жалпы ұлттық мәдениеттің гүлденуіне мүмкіндік жасайтын мәдени ортаның қалыптасуы, қоғамдық қатынастар, азаматтық келісім мен үйлесімге жету [5].

Субъектінің ана тілі мен мәдениетін толық игерумен қатар әлемдік мәдени құндылықтарды, дәстүр, тіл, психикалық тұрпат, этникалық сананы қамтитын рухани өмір саласына араластыру іс-әрекеттерін ұйымдастыру.

Бұл бағдарламаны жүзеге асыру тұлғаның жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты шығармашылық қабілетінің

өсуін туғызады, жеке тәрбиені өзін-өзі тәрбиелеу мен ұжымдық тәрбиемен ұтымды үйлестіреді, ата-анамен, мектептен тыс тәрбие мекемелермен және басқа қоғамдық ұйымдармен үздіксіз байланыс іске асырылады.

Қазіргі уақытта оқушының оқу-тәрбие үрдісіндегі белсенділіктері мен ұйымшылдығыны қалыптастыру өскелең ұрпақтың өмір талаптарына сай білім және тәрбие беру, оларды жан-жақты дамыту қоғам алдындағы тұрған басты міндеттердің бірі.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 bilim.idhost.kz/tags
- 2 Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1996.
- 3 Мукашева З.Б. Бастауыш мектеп // 2011 ж.– № 7-8, 54 б.
- 4 Сейітқұлов Н. Қазақстан мектебі // 2010 ж. – № 3, 49 б.
- 5 Назарбаев Н.Ә. Менің арманым да, мұратым да Қазақстан халқын бақытқа жеткізу// «Жұлдыз», № 7 – 2000 ж.

Г.Т. МҰСАБЕКОВА, Б. ӨТЕГЕН

*Қ.А. Ясауи атындағы халықаралық Қазақ-Түрік университеті
Түркістан қ., Қазақстан*

Д. БАЙҒОНОВА

*Оңтүстік Қазақстан инженерлі педагогикалық халықтар достығы университеті
Шымкент қ., Қазақстан*

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ОТАНСҮЙГІШТІК СЕЗІМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация

Ұлттық патриотизм әдетте өз ұлтына, оның мәдениетіне, тіліне, дәстүрлеріне деген сүйіспеншілік пен жанашырлық. Қазақстандық патриотизм дегеніміз – Қазақстанда тұрып жатқан барлық ұлттардың ұлттық Отаны деген іргелі негізге сүйінген ұлттық патриотизмдердің синтезі. Зерттеуде патриоттық тәрбиеге және оның жүйелік сипатына түсінік беріліп, оның әдістемесі жасалынады.

Түйін сөздер: жоғары оқу орны, оқу үдерісі, студент, отансүйгіштік сезім, қалыптастыру.

Патриотизм – это любовь к своему народу, культуре, языку, традициям. Казахстанский патриотизм – это синтез патриотизма всех национальностей, живущих в Казахстане. В статье путем эксперимента выявлен уровень патриотического воспитания и разработана методическая система реализации данной работы.

Ключевые слова: вуз, учебный процесс, студент, патриотические чувства, формирование.

Annotation

National patriotism habit nation, its culture, language, tradition talks love and sympathy, this earth gives birth to understand concept it associates, national patriotism state people one part one time expresses, viz. different nation association representative for single mother land love and fitness to use edge down. That we said Kazakhstan's patriotism, fundamental to basis, said that national Mother

land nations presence, at that Kazakhstan lived here, it is the synthesis of national patriotism. We took into account all it, we investigate patriotic education and it is the system to character expressing, its methodology.

Keywords: higher education institution, the educational process, students, patriotism, formation.

«Патриотизм, Отанға деген сүйіспеншілік жеке адамның аман – саулығы, мемлекеттік қауіпсіздікке байланыстығын сезіну, әр адам өзінің мемлекетке тәуелді екендігін, олай болса мемлекетті нығайту жеке адамдарды күшейту екендігін мойындау», – деп жазады Б. Момышұлы [1].

Қазіргі таңда жас ұрпақ бойында патриоттық сананы қалыптастыру, ол үшін патриоттық іс-әрекет ұйымдастыру, бұл шараны іске асыру үшін оқу – тәрбие үдерісінде отансүйгіштік тәрбие беруді жетілдіру қажеттілігі туындап отыр. Үздіксіз білім беру жүйесінің барлық сатыларында оқушы жастардың отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыруды жаңа сапалық деңгейге көтеру Отанымыз – Қазақстан Республикасының даму болашағының көзденген ұлы мақсаттарымызды іске асырудың кепілі. Осыған байланысты патриоттық тәрбие мемлекеттік, әлеуметтік орын алатын педагогикалық тұрғыдан зерттеуді қажет ететін маңызды мәселе.

Сонымен, «патриотизм», «ұлттық патриотизм», «жалпы ұлттық патриотизм», «қазақстандық патриотизм» ұғымдарының мазмұны олардың бір-бірімен аса тығыз байланысты екенін, мазмұнының әр жылдардағы саясат пен идеологияға байланысты жетілдіріліп отыратынын, әлеуметтік орта мен ұжымның ықпалында, патриоттық тәрбиенің негізінде қалыптасатынын дәлелдейді.

Ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, патриоттық тәрбиені қалыптастырудың төмендегідей бағыттарын белгіледік:

1. Патриоттық білім.
2. Патриоттық сана.
3. Патриоттық іс-әрекет.

Арнайы анкета жасалынып, оған сәйкес студенттердің қазақстандық патриотизм құндылықтарында болған қатынасы, кәсіптік-патриоттық бағыттағы білімдерге, өзіндік өмірге болған белсенді қарым-қатынасы қай деңгейде қалыптасқандығы белгіленді. Мысалы, «Қазақстанды болашақта қалай

көруді қалайсыз?», «Қазақстанды гүлденген, экономикалық сәтті мемлекет болуына өзіндік үлес қосуды өзіңіздің міндетіңіз деп білесіз ба?» сияқты сұрақтар қойылды. Анкеталаудың нәтижелері бақылау және эксперименттік топтарда студенттердің қазақстандық патриотизм құндылықтарына оң қатынастары деңгейінде айтарлықтай жоқтығын көрсетеді.

Студенттердің отансүйгіштік сезімдерінің қалыптасу деңгейін анықтау үшін эксперименттік және бақылау топтары студенттерімен бақылау жұмыстары студенттердің азаматтық-патриоттық білімдерінің болуын анықтауға мүмкіндік беретін мынандай сұрақтардан құрылған:

1. Қазақстандық патриотизм дегенде нені түсінесіз?
2. Қазақстандық патриотизм қандай көрсеткіштермен анықталады?
3. Қазіргі ұғымда қазақстандық патриотизмнің міндеті, қызметі неде деп ойлайсыз?
4. Қазақ тілі қай дәрежеде меңгергенмін деп есептейсіз? Өзіндік деңгейінен қанағаттанасыз ба?
5. Қазақ халқының қандай салт-дәстүрлерін білесіз?
6. ҚР рәміздерінің мағынасын ашып көрсетіңіз?
7. Отандық әлеуметтік-саяси, экономиканың өркендеуі үшін өзіңізді қанша жауапкер сезінесіз?
8. Қазақстанда бәсекеге қабілетті, дамыған ел болуына қандай өзіндік үлес қоса аласыз?

Студенттердің азаматтық-патриоттық білімдерін анықтау үшін, сонымен қатар студенттермен әңгімелесу, олардың қазақ тілін, қазақ халқының салт-дәстүрлерін, тарихын, әдет-ғұрыптарын қай дәрежеде білуін анықтау үшін тестілеу әдісі пайдаланылды. «Қазақ тілі», «Мәдениеттану», «Қазақстан тарихы» пәндерінен студенттердің үлгерімі талданды. Анықтау кезеңінің нәтижелері оқыту үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыру деңгейлері төмендігін, бұл бағытта арнайы, мақсаткер жұмыс ұйымдастырылуын талап ететіндігін көрсетті.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастырушы кезеңінде зерттеу барысында жасалынған жоғары оқу орнында ағылшын тілін оқыту үдерісінде студенттердің патриоттық сезімдерін қалыптастырудың технологиясын қолдауды көздеді. Атап айтқанда, қалыптастырушы эксперимент тілдік емес мамандықтар студенттеріне ағылшын тілінен сабақ беру барысында болашақ мамандарда қазақстандық патриотизм сезімдерін қалыптастыруды көздеді. Ұсынылған технология жоғары оқу орындарында оқыту үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптастырудың зерттеу барысында жасалынған теориялық үлгісі және оның тиімділігін қамтамасыз ететін педагогикалық шарттарға негізделіп жасалынған.

Қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу технологиясы қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі сабақтары мазмұнында студенттерде қазақстандық патриотизм құндылықтарына оң мотивтерді қалыптастыруға, азаматтық-патриоттық білімдерді меңгеруге, мінез-құлқы мен іс-әрекетте белсенді азаматтық позициясын көрсетулеріне жағымды ықпал ететін арнайы материалдарды ендіруді көздейді. Ұсынылып отырған технологияда оқыту үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптастырудың негізгі үш компоненттері (мотивациялық, когнитивтік және мінездік) көрініс табады.

Қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі курстарының педагогикалық мамандықтар үшін бағдарламасы мазмұнына қосымша ретінде кіріктірілген азаматтық-патриоттық материалдармен қатар, ұсынылып отырған технология төмендегі педагогикалық іс-қимылдарды да кірістіреді:

- студенттердің қазақстандық патриотизм және дәстүрлеріне құндылық қатынастарын, қажеттіліктері мен мотивтерін қалыптастыру;
- студенттерде азаматтық-патриоттық білімдерін қалыптастыру;
- студенттерде оқуда, азаматтық позицияда, нақтылы іс-әрекетпен мінез-құлық практикалық іске асырылатын терең патриоттық сезімдерді қалыптастыру.

Эксперимент барысында қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі сабақтарында студенттер тарапынан азаматтық-патриоттық қосымша материалдардың меңгерілуі қазіргі жоғары оқу орындарындағы оқыту үдерісін ұйымдастыруда пайдаланылатын дидактикалық жұмыстың формалары мен әдіс-тәсілдерінен, әсіресе белсенді және интерактивтік оқыту әдістерінен тиімді пайдалану арқылы іске асырылды. Қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі сабақтарының барлық кезеңдерінде студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастырудың топтық, жеке-дербес, жұп, ұжымдық формаларынан пайдаланылды.

Сонымен қатар патриоттық мазмұндағы дебаттар, шығармалар жазу, рефераттар даярлау және қорғау, пікірталастар ұйымдастыру кеңінен қолданылды. Студенттерді әлеуметтік белсенді мінез-құлыққа қозғалтатын, олардың қарым-қатынас қабілеттерін және патриоттық сезімдерін дамытатын тәрбиелеуші жағдайларды қолдануға ерекше мән берілді. Студенттерге 3 тілде патриоттық мазмұндағы мәтіндер ұсынылды. Мәселен, қазақ жерінің тарихы, Отанымыздың ұлы тұлғалары, ата-тегіміздің қаһармандары, қазақ салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, егеменді Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы жетістіктері, Қазақстан Республикасы әлемнің дамыған елу елдері қатарына кіруі стратегиялық мақсаттары туралы мәтіндер ұсынылды. Сонымен бірге студенттердің өздеріне мерзімді басылымдардан азаматтық-патриоттық мазмұнда жазылған ең жақсы мақалаларды таңдау, оларды ағылшын тіліне аудару, немесе шет ел авторлары тарапынан даярланған Қазақстан туралы мақалаларды жинау тапсырылды. Эксперименталдық әдіс-тәсілдер технология тиімділігі студенттердің патриоттық сезімдерінің қалыптасқандығын диагностикалаудың кешенді әдістерінен пайдалану арқылы жүзеге асырылды. Мысалы, анкеталау, тестілеу, бақылау жұмыстары, ауызша сынақтар, проблемалық жағдайларды шешу т.б. диагностикалық әдістер қолданылады.

Тәжірибе-эксперименттік жұмыстың қалыптастыру кезеңі аяқталған соң, сынақтан

өткендердің екі тобындағыларының да әсіресе, эксперименттік топтағы студенттердің отансүйгіштік сезімдерінің қалыптасқандық деңгейлерінде мәнді өзгерістер болғандығын сандық және сапалық талдау мәліметтері көрсетеді. Алынған мәліметтерді нөлдік деңгейдің нәтижелерімен салыстыруда екі топта да болашақ мамандардың патриоттық сапаларының жоғарылағандығы, ал эксперименттік топта оның қарқынды болғандығы байқалады. Мысалы, алғашқы кезеңінде, эксперимент тобы студенттерінің мотивациялық компонент бойынша отансүйгіштік сезімдерінің қалыптасқандығының жоғары деңгейі 60% құраса, қалыптастыру кезеңінде бұл көрсеткіш 56,2% құрайды. Бақылау тобында бұл деңгей әлі төмен екендігі көрінеді (7,3%, 10,9%) Ал эксперимент тобындағылардың төменгі деңгейлері бақылау тобындағылармен салыстырғанда мөлшері азайғандығы көрінеді (эксперимент кездеріне сай 68,3% және 9,0%)

Дәл сондай жағдайды когнитивтік компонент бойынша студенттердің отансүйгіштік сезімдерінің қалыптасқандық деңгейлері туралы сандық және сапалық талдау мәліметтері де көрсетеді. Мысалы, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың алғашқы кезеңінде, эксперимент тобындағы студенттердің азаматтық-патриоттық білімдерінің қалыптасқандығы жоғары деңгейі 3,1% құраса, қалыптастыру кезеңінің соңында бұл көрсеткіш 47% құрайды. Ал бақылау тобында бұл деңгей әлі төмен екендігі көрінеді (4,4%, 4,6%). Мінездік компонент бойынша студенттердің отансүйгіштік сезімдерінің қалыптасқандық деңгейлерін салыстыруда екі топта да болашақ мамандардың патриоттық сапаларының жоғарылағандығын, ал эксперименттік топта қарқынды болғандығын көрсетеді. Мәселен, анықтау кезеңінде бақылау тобында мінездік компонент бойынша студенттердің патриоттық сапалары қалыптасқандығының жоғары деңгейі 2,9% құраса, қалыптастыру кезеңінде 3,9% ғана өскен. Осы уақытта, эксперимент тобында бұл көрсеткіш 1,5% (анықтау кезеңінде) және 42,5% (қалыптастыру кезеңінде) құрайды. Тәжірибелік-эксперимент

жұмыстың соңғы нәтижелерін талдау, оқыту үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптасқандығын анықтаған көрсеткіштері мен деңгейлерінде сандық және сапалық өзгерістер болғандығын көрсетті.

Сонымен, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері оқыту үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыруды зерттеу барысында анықталған педагогикалық шарттарын және олардың негізінде жасалынған бұл бағыттағы тәрбиелік жұмыс технологиясының тиімділігін дәлелдейді.

Қорытынды

Жоғары оқу орны үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптастырудың төмендегідей педагогикалық шарттары анықталды:

- оқу пәндері мазмұнының отансүйгіштікке тәрбиелеу мүмкіндіктерін анықтау және олардан мақсатты түрде пайдалану;

- тәрбиелеуші оқыту принципін іске асырып оқу үдерісінде отансүйгіштікке тәрбиелеудың арнаулы әдіс-тәсілдерінен пайдалану;

- болашақ мамандарды кәсіптік тәрбиелеуді отансүйгіштік бағдарда жүзеге асыру;

- мотивациялық, когнитивтік және мінезқұлықтық компоненттерінің өзара бірлігі негізінде қалыптасатын студенттердің жеке тұлғасын интегративтік қасиеті ретіндегі отансүйгіштікті қалыптастыру технологиясын пайдалану;

- оқыту үдерісінде отансүйгіштікке тәрбиелеудің этникалық – аймақтық ерекшеліктерін есепке алу, халықтық салт-дәстүрлерді пайдалану.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. – Алматы, 1990.

2 Джанабаева Р.А. Қазақ халық педагогикасындағы патриоттық – ерлік тәрбиесінің ғылыми негіздері. – Алматы, 2006. – 45 б.

3 Иманбаева С.Т. Оқушыларды ұлттық жауынгерлік дәстүр арқылы ерлікке баулудың педагогикалық негіздері. – Алматы, 1997. – 125 б.

Р.А. НҰРМҰХАМЕТОВА

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар
және инжиниринг университеті
abdi_raushan@inbox.ru
Ақтау қ., Қазақстан

ОТБАСЫ – ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘДЕНИ ОРТАСЫ

Аннотация

Бұл мақалада отбасы тәрбиесінің жеке тұлға қалыптасуындағы маңызы, сонымен қатар, отбасының басқа да қоғамдық институттар сияқты атқаратын қызметтері, отбасы тәрбиесінің мазмұны мен әдіс-тәсілдері қарастырылады.

Түйін сөздер: отбасы, отбасы тәрбиесі, отбасы қызметі, ата-ана, репродуктивті қызмет, тәрбиелік қызмет, әлеуметтік институт, тұлғаны тәрбиелеу, әке, ана, тәрбие әдістері.

В статье рассматривается роль и значение семейного воспитания в формировании личности, его содержание и методы. Кроме того сделан анализ функций, выполняемых семьей как социальный институт.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, функции семьи, родители, репродуктивная функция, воспитательная функция, социальный институт, воспитание личности, отец, мать, методы воспитания.

Annotation

The article considers the role and importance of family education in shaping personality, its content and methods. The analysis of functions carried out by the family as a social institution.

Keywords: family, family education, the functions of the family, parents, reproductive function, educational function, a social institution, the education of the individual, the father, mother, upbringing methods (the methods of the education).

Отбасы тәрбиесі – көзделген нәтижеге жету мақсатында ата-аналар мен жанұя мүшелерінің тарапына жасалатын ықпал процестерінің жалпы атамасы. Отбасы және мектеп тәрбиесі ажырамас бірлікте орындалатын істер ауқымын құрайды.

Отбасы тәрбиесі-бұл қоғамдық тәрбиенің бір бөлігі, мемлекет алдындағы ата-аналар борышы. Отбасының жетекшілік маңызы онда тәрбиеленіп жатқан адамның тән-дене және рухани дамуына әсер етуші ықпалдар мәні мен мағынасының тереңдігіне тәуелді келеді. Бала үшін отбасы бір жағынан – тіршілік қоршауы болса, екінші жағынан – тәрбиелік орта. Баланың алғашқы өмірі жағдайындағы отбасы ықпалы басқа жағдайлар мен кейінгі жас кезеңдерінде болатын

ықпалдарда басымдау келеді. Зерттеу деректеріне сүйенсек, отбасы – бұл мектеп те, ақпарат көзі де, қоғамдық ұйымдарда да, еңбек ұжымы да, дос-жарандары да, отбасы – бұл әдеп пен өнер кілті де. Осыдан, тұлғаның қалыптасу нәтижелілігі ең алдымен отбасына тәуелді. Неғұрлым отбасы жақсы болып, оның тәрбиелік ықпалы ұнамды келсе, тұлғаның тән-дене, рухани-адамгершілік, еңбектік тәрбиесінің өнімі де жоғары. Аса бір кездейсоқтық болмаса, әр уақыт тұлғаның кемелденуі келесі заңдылыққа тәуелді: жанұя қандай болса, онда өсіп, ер жеткен адам да сондай болады.

Отбасы – белгілі бір әлеуметтік нормалар, санкциялар, мінез-құлық (жүріс-тұрыс), құқық және міндеттер үлгілерімен,

ерлі-зайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастарды реттеушілікпен сипатталатын әлеуметтік институт болып табылады. Сонымен қатар отбасы – некеге немесе қаны бір туыстыққа негізделген, ал оның мүшелері тұрмыстың ортақтығымен, өзара жауапкершілікпен және өзара көмек көрсетумен байланысқан шағын топ.

Отбасы, барлық уақытта да, өсіп келе жатқан ұрпақ тәрбиесі мәселелерін шешуде үлкен мүмкіндіктерге ие болған. Қазіргі заманғы жанұяның ерекшелігі – ата-ананың білім және жалпы мәдени деңгейінің жоғары болуы.

Балалардың отбасындағы тәрбиесі оның белгілі біртұрақты әлеуметтік институт ретінде анықталады, ол отбасы мүшелері арасындағы өзара қатынастардың қалыптасуы мен дамуына септігін тигізетін адамдардың жақындығы, туыстық қатынастар, өзара үйелмендік, тұрмыстық өмір. Отбасы тәрбиесінің артықшылығы да осы қатынастарда, оны тәрбиенің ешқандай да түрі алмастыра алмайды. Отбасы әлеуметтануы екі бағытта дамып келеді. Оның бірінші бағыты бойынша отбасының тарихы зерттеледі, оның шығуының әлеуметтік заңдылықтары талданады.

Екінші бағыт әлеуметтік институт ретіндегі қазіргі отбасының қалпын және әлеуметтік топ ретіндегі жағдайын зерттейді.

Әлеуметтік институт тұрғысынан қарастырғанда неке-отбасы қатынастары саласындағы қоғамдық сананың қалыптасуына, әр түрлі жағдайдағы халықтың қайсыбір топтарының отбасылық тәртібіне жалпылама сипаттама беруге, отбасының негізгі міндеттерін жүзеге асыру тиімділігіне және т.б. назар аударылады. Отбасын шағын әлеуметтік топ ретінде зерттегенде қазіргі отбасының даму кезеңдерінің, құрылымдарының және атқаратын қызметтерінің қалыптасу жағдайлары, әке-шеше мен олардың ұрпағының арасындағы өзара қарым-қатынас, отбасындағы міндеттерді әркімге бөлу, ажырасудың себептері мен мотивтері және т.б. осындай мәселелер қарастырылады.

Отбасы қоғамдық басқа институттар сияқты белгілі бір қызметтер атқарады. Отба-

сының қызметі дегеніміз отбасы мен оның мүшелерінің белсенділігі, тіршілік әрекеті. Қоғамның отбасына қатысты, отбасының тұлғаға қатысты және тұлғаның отбасына қатысты қызметтері қарастырылады. Осыған байланысты отбасының қызметін әлеуметтік (қоғамға қатысты) және жеке (тұлғаға қатысты) деп бөлуге болады. Отбасы қызметі отбасы институтындағы қоғам қажеттіліктерімен және қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайымен тығыз байланысты. Сондықтан уақыт өте келе қызмет сипаты қалай өзгерсе, иерархия да солай өзгереді.

Отбасы тәрбиесі адам өміріне қажетті негізгі төмендегідей қызметтерді атқарады:

1. *Репродуктивті қызметі* – баланың туылуы.

2. *Тәрбиелік қызметі* – отбасының әрбір мүшесінің жеке тұлға болып қалыптасуына тәрбиелік жағдай жасауы.

3. *Тұрмыстық-экономикалық қызметі* – жалпы тұрмысты, бюджетті басқару. Ерте заманнан-ақ отбасы адамның тұрмыс-тіршілік мекені болып келеді. Екіншілік, мал-шаруашылығы, аңшылық, қол өнерімен шұғылдану – отбасының басты тірегі. Сондай-ақ қазіргі жағдайда әрбір жас отбасы өз бетінше күн көріп, ешкімге бағынышты болмауға ұмтылады. Әрине, бұл отбасының тұрмыстық-экономикалық қызметін белгілейді.

4. *Рекреативті қызметі* – іс-әрекетті ұйымдастыру.

5. *Әлеуметтендіру қызметі* – әр түрлі қоғамдық құбылыстарды біліп, соған бейімделіп өмір сүру, оқып білім алу, кәсіп таңдау, мамандыққа ие болу сияқты әлеуметтенудің басты мақсатын меңгерту.

6. *Психотерапиялық қызметі.*

Отбасы осы келтірілген қызметінің барлығын толық немесе кейбіреулерін ғана орындауы мүмкін. Бұл қызметтер орындалмаған жағдайда баланың отбасынан алған қуаты да, көрген тәрбиесі де жартылай болады.

Отбасы ұғымы неке ұғымымен тығыз байланысты. Неке дегеніміз – отбасын қалыптастыру мен оған қоғамдық бақылау жасаудың дәстүрлі тәсілі, ер адамдар мен әйел адамдардың арасындағы бір-біріне және өз бала-

ларына, ата-анасына қатысты құқықтары мен міндеттерін белгілейтін қатынас формасы.

Некенің формалары: моногамия – бір еркек пен бір әйелдің арасындағы неке және полигамия – бір индивид пен бірнеше индивидтің арасындағы неке болып бөлінеді. Некелік серік таңдаудың эндогамия (серіктер бір топтың ішінде) және экзогамия (неке белгілі бір топтан тыс) сияқты екі түрі бар.

Қоғам некелік байланыстардың нығаюына, отбасының тұрақтылығына мүдделі. Мемлекет отбасына өзінің отбасы және неке туралы заңдарымен ықпал етіп, отбасы мүшелерінің бір-бірімен және олардың қоғаммен, мемлекетпен қарым-қатынастарын реттеп отырады.

Отбасындағы тәрбие мазмұны демократиялық қоғамның өзекті мүдде-мұраттарына орайластырылады. Болашақтағы еңбектік, қоғамдық, отбасылық, өмірге бейім дені сау, психикалық болымды, адамгершіл, иманды, парасаты тұлға дайындау – отбасы міндеті. Жанұялық тәрбие мазмұнының құрамды бірліктері ежелден белгілі бағыт-бағдарларды, тән-дене, адамгершілік-имандылық, сана-сезім, эстетикалық, еңбек тәрбиесін қамтиды, олар өз кезегінде жастардың экономикалық, экологиялық, саяси, жыныстық бейімделу көмегімен толығып отырады. Осыған орай отбасы тәрбиесінің мазмұнына төмендегі мәселелер кіреді:

1. Балалар мен жастардың отбасындағы тәрбиесі салауатты өмір болмысына негізделіп, дұрыс ұйымдастырылған күн тәртібін, спорттық жаттығуларды, дене шынықтыруларын т.б. қамтиды.

2. Отбасындағы сана-сезім тәрбиесі ата-аналардың өз балаларын білімдермен байытып, соны ақпараттарға деген тұрақты қажетсінуін қалыптастырып, оларды үздіксіз жаңалап бару ұмтылыстарын баулуға негізделеді. Танымдық қызығу, қабілет, бейімдіктер мен нышандарды дамытып бару бала тәрбиесіндегі ата-аналардың аса өзекті шаруасы.

3. Отбасындағы адамгершілік-имандылық тәрбие тұлға қалыптастыру жолындағы қатынастардың бұлжымас тірегі. Бұл орайда алғы шепке тартылатын мәселе мәңгілікті өзгермес адамзаттық мораль құндылықтары

– сүйіспеншілік құрмет пен сыйластық, арнамыс, қадір-қасиет пен борыш сезімдерін тәрбиелеу. Адамгершілік сапа, қасиеттердің басқа да түрлері: парасатты қажетсіну, тәртіптілік, жауапкершілік, дербестік пен ұстамдылық та осы отбасында баулынады.

4. Отбасыдағы эстетикалық тәрбие балалардың таланты мен дарынын дамытуға бағыттталып, өмір болмысы әсемдіктері жөнінде тағлым беруге арналады.

5. Отбасындағы еңбек тәрбиесі балалардың болашақтағы адал өмірінің негізін қалайды. Еңбектенуге отбасынан дағдыланбаған баланың есейген кезде де бар есіл-дерті «жеңілдің астымен ауырдың үстімен» жүріп, шалқып өмір сүру. Ал мұндай еңбексіз «күнде той» өмірдің жақсылыққа апармайтынын қадам басқан сайын дәлелдеп отыр.

Ата-аналар міндетіндегі отбасылық тәрбие – балалардың тән-дене және рухани сапаларын қалыптастыру бағытындағы саналы да парасатты істерге негізделген үздіксіз процесс.

Әрбір әке мен кез келген ана өз перзентіне болашақта қай сапа-қасиеттерді баулу керектігін жете білгені жөн. Отбасылық тәрбиенің саналылық сипаты мен тәрбиелік міндеттерді парасатты шешу жолдары осымен айқындалады.

Отбасындағы тәрбие әдістері – бұл ата-аналардың өз баласының санасы мен әрекетіне педагогикалық ықпал жасаудың мақсатты көзделген жөн-жосығы, жолы. Бұлардың бәрі де тәрбиенің жалпы әдістерімен теңдейлес, дегенмен өз ерекшеліктеріне ие. Олар:

- әр балаға болған ықпал тұлғаның жекелеген нақты әрекет-қылығы мен ақыл-парасатына икемделуінен даралықты келеді;

- тәрбие әдістерін таңдау ата-аналардың педагогикалық мәдениетіне орайлас келіп, олардың тәрбие мақсатын таңдауына, өз қадір-қасиетіне құндылықтық бағыт-бағдарына, өз жанұясында орнатқан қарым-қатынасына т.б. тәуелді.

Осыдан да отбасылық тәрбие әдістері ата-аналардың тұлғалық сән-сипатымен қайнай бітіскен және олардан ажыратыла қараластырылуы мүмкін емес. Қаншама ата-ана

болса, әдістер түрі де соншалықты: жылы сөзбен көндіру, қорқыту, айқайлап үркіту, мақтау мен мадақтау, қаталдық құрсауына салу және жазалау. Әдістер ата-аналар таңдаған тәрбиелік бағыт-бағдарға тәуелді келеді: біреулері өз баласының тіл алғыштығын тәрбиелегісі келеді, осыдан олардың әдісі ересектер талабын мүлтіксіз орындатуға бағдарланады. Екінші біреулері дербес, өз бетінше ойлай білуге негіз болар тұлғалық қасиеттерді орнықтыруды көздеп, осыған сәйкес әдістер мен жолдарды таңдастырып, қолданады.

Отбасылық тәрбие арасында ата-аналар баршаға бірдей ортақ жалпыланған әдістерді пайдалану үрдіске айналған. Мұндағы әдістер түрі келесідей топтастырылған: сендіру (мақтау, мадақтау, балаға болашақта пайдалы да қызықты мүддені түрлендіру арқылы); жазалау (қандай да көңіл рахатынан айыру, ортадағы достық қатынасты үзу, ұрып-соғу); кей отбасыларда педагогтар кеңесі мен тәрбиелік жағдайлар әдейі жасалып қолданылады.

Отбасындағы тәрбиелік міндеттерді атқарудың құралдары да әртүрлі. Олар арасында кең қолданымдағылары: сөз, ауыз әдебиеті, ата-ана беделі, еңбек оқу, табиғат, үй тұрмысы, ұлттық салт-дәстүрлер, қоғамдық пікір, жанұядағы рухани және материалдық болмыс, ақпарат көздері (газет, журнал, радио, теледидар), күн тәртібі, көркем әдебиет, мұражайлар мен көрмелер, ойындар мен ойыншықтар, дене шынықтырулар мен спорт, мейрамдар, рәміздер, ерекше белгілер (атрибут), қастерлі заттар, бұйымдар т.б.

Ата-аналар тәрбие әдістерін іріктеу мен қолдануда келесідей жалпы шарттар ескерілуі тиіс:

1. Ата-аналардың өз баласының болмысын жете тануы.
2. Ата-аналардың жеке тәрбиесі мен беделі, отбасында орнатқан қатынастар сипаты.
3. Егер ата-аналардың тәрбиелік істерінің бағыты бірлікті келсе, іс-әрекеттер әдістері басым келеді.
4. Ата-аналардың педагогикалық мәдениеті, осыдан педагогиканы меңгеру, тәрбиелік

ықпалдардың қыр сырларын үйрену, тұрмыстық қажетіне айналады.

Нарықтық экономикалық жүйеге байланысты отбасындағы тәрбие жетімсіздігінің кейбір себептері ретінде келесі жағдайларды алға тартуға болады:

1. Көптеген еңбекқор отбасыларының экономикалық жағдайының әлсіздігі.
2. Қоғамдық өмір мәдениетінің төмендігі.
3. Отбасы анасы – әйел мойнына артылған жұмыс орнындағы жауапкершілік пен жанұядағы ауыртпалықтың шектен тыс болуы.
4. Көптеген әлеуметтік-тұрмыстық және моральдық себептердің салдарынан болып жатқан ерлі-зайыптылардың ажырасуы.
5. Күннен күнге шиеленісіп бара жатқан әулеттер арасындағы бәсеке, дау-дамай.
6. Отбасы мен мектеп арасындағы байланыстың күннен күнге әлсіреуі.

Отбасы дағдарысын ретке келтіру және оның тәрбиелік ықпалын көтеру бағытында қазіргі заман педагогикасы қандай тиімді ұсыныстар беруі мүмкін?

Бұл орайда педагогика қандай да тосын жаңалық ашып беруі мүмкін емес. Тәрбиенің қоғамдық, экономикалық қатынастарының жалпы заңдылықтарына тәуелділігі объективті шындық. Бәріміз де осы заңдылықтардың құрсауындамыз. Бала тәрбиесінде барлық үміт пен міндеттер мұғалімге жүктелетіндіктен, ол өз іс-әрекетін келесідей жоспарға сай жүргізуі керек:

- отбасындағы қатынастарды гуманизациялау. Тек кеңпейіл мұғалімнің қайырылымдығы, мейірімділігі, ұстаздық жаншырлығы ғана күйзеліске ұшыраған ата-аналар көңіліне демеу беріп, өз презенттерінің жарқын болашағы үшін күресте шаршап-шалдығудан азат етері кәміл;

- адамдардың рухани дүниесін қалыптастырып, нығайту зайырлы мектеп пен мұсылмандық тәрбие ошағы-мешіттердің ықпалдарын біріктіру әрі осы ықпалдарды жалпыланған қызымет түрінде шашыратпай, нақты отбасының нақты проблемасына бағыттау;

- педагогикалық мүдде – ниеттері гуманитарлық қор, қоғамдар мен ұжымдар жұмыс-

тарымен үйлестіре отырып, қайырылымдылық – тәрбие бағдарламасын жасау.

Ең бастысы, жалпы адамға, оның табиғатына берілген қайырылымдылық пен мейрімге болған сезімнен ажырап қалмау – әрбір тәрбиешінің, ата-ананың, ұстаздардың міндеті екені баршаға аян.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ковалев С.В. Психология современной семьи. – М., 1988, – 208 с.

2 Андреева Т.В. Семейная психология: – СПб.: Речь, 2004, – 244 с.

3 Петряевская Л.Г. Образование родителей и школа. – М., 1999.

4 Хмяляйнен Ю. Воспитание родителей. – М., 1993.

5 Шөжебаева А.И. Отбасы тәрбиесі жағдайында балалардың қарым-қатынасындағы қиындықтарды психологиялық-педагогикалық зерттеу. – Алматы, 2001.

6 Винникотт Д.В. Разговор с родителями. – М., 1995, – 123 с.

7 Мудрик А.В. Социализация человека: уч.пособие для студ. высш. учеб.заведений. – М.: Издательство центр Академия, 2004, – 304 с.

8 Жақыпов Қ. Баланы семьяда тәрбиелеу. – Алматы, 1990.

УДК 316.3

В.С. НУРЛАНОВА

*Қазақ Мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

«БОЛАШАҚ» ҰЙЫМЫ – ЖАСТАР МЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУ ОРТАСЫ

Аннотация

Бұл мақалада «Болашақ» ұйымы – жастар мен балалардың тұлғалық қалыптасу ортасы мәселелері қарастырылған. Басқа мемлекеттердің іс-тәжірибесінен аңғарғанымыз, әр түрлі бағыттағы ұйымдар мен қозғалыстар бір орталыққа біріктірілуі олардың жұмыстарының жандануына үлкен ықпал еткенін байқаймыз. Қазіргі таңда, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі тарапынан да үлкен жұмыстар атқарылып жатқаны көпке аян. Министрліктің жанынан республикадағы қоғамдық ұйымдардың іс-тәжірибесін жинақтап, оны бүгінгі жас ұрпақтың мәдени құндылықтарын қалыптастыруға байланысты іс-шаралар жүргізетін «Балалар палатасының» құрылуы дәлел бола алады.

Түйін сөздер: ұйым, қозғалыс, балалар палатасы.

В статье рассматривается роль детского молодежного центра «Болашақ» в формировании личности молодого поколения. Осмысление опыта других стран свидетельствует, что объединение движений разных направлений в единый центр оказывает большое влияние на продуктивность этих структур. В настоящее время Министерством образования и науки Республики Казахстан проводится масштабная работа в данном направлении: создание «Детской Палаты» для проведения мероприятий среди детей.

Ключевые слова: организация, движение, детская палата.

Annotation

The paper discusses the role of children's youth tsetra "Bolashak" in shaping the personality of the young generation. Understanding the experience of other countries allows to notice that the uniting

movements and associations of different directions in one center has a great impact on increasing the productivity of these structures. Many people know that, nowadays, Ministry of Education and Science of Kazakhstan is conducting extensive work in this direction. The creation of “House of the Children” serves as a good proof of that ministry is developing cultural values among the younger generation armed with experience of public associations.

Keywords: foundation, movement, “House of the Children”.

Қазіргі таңда егемен еліміздің мектептерінде тұлғаны әлеуметтендіруде Қазақстанда қалыптасқан мектептегі қоғамдық ұйымдар, яғни «Атамекен» балалар мен жастар қоғамдық ұйымы мен «Болашақ» балалар қоғамдық ұйымы Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында көрсеткен тәрбиенің негізгі бағыттары бойынша тәлім-тәрбиелік жұмыс жүргізеді, атап айтқанда: азаматтық-патриоттық, құқықтық және полимәдениеттік тәрбие; рухани-адамгершілік тәрбиесі; отбасы тәрбиесі; өзін-өзі тану мен өзін-өзі дамыту қажеттілігін қалыптастыру; әлеуметтік-мәнді және жеке қасиеттерін қалыптастыру; коммуникативті мәдениетті қалыптастыру; экологиялық тәрбие; эстетикалық тәрбие рухани; дене тәрбиесі мен салауатты өмір салтын және денсаулық қорғаушы орта қалыптастыру; еңбек және экономикалық тәрбие; кәсіби-шығармашылық тәрбие; интеллектуальды мәдениетті дамыту.

Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында жеке тұлғаның ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы және оның кәсіби жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасау; баланың тәрбиелену, білім алу және жан-жақты қалыптасу, ана тілін, ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау, ақпараттану, денсаулығын нығайту сияқты құқықтарын іске асыру болып табылады [1].

«Болашақ» балалар ұйымының Ережесі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі орта білім департаментінің шешімі бойынша республика мектептеріне үлгі ретінде ұсынылды. «Болашақ» атты оқушылар ұйымы – мектеп оқушыларын жастайынан қоғамдық істерге бейім, өнер мен спортты, білімді, өнегелі өсиетті, бизнесті сүйетін жан-жақты жетілген, іскер, са-

налы азамат тәрбиелеуді көздейтін ерікті ұйым. Бұл ұйымның мүшелері ізгілік, қайырымдылық, шыншылдық, адалдық, әділдік іскерлік, қажырлылық сияқты жоғары адамгершілік қасиеттерді өз бойларына сіңіруде аянбай еңбек етеді. Ұйымның басты міндеті – оқушыларды егеменді Қазақстан мемлекетінің мүддесін қорғай алатын, адал да әділетті, іскер де белсенді қайраткер етіп шығару.

2-11 сынып оқушылары «Болашақ» ерікті ұйымына өз еріктерімен мүше бола алады. Осы ереже 2001 жылы 21 мамырда Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің орта білім департаментінде бекіліп, республика мектептеріне таратылған. «Болашақ» балалар қоғамдық ұйымы 3 сатыдан тұратыны жоғарыда қамтылған. Қазақстандағы мектептерде жоғары сынып оқушыларын әлеуметтендіру мәселесі бірінші орынға қойылған кезеңде «Атамекен» және «Болашақ» қоғамдық ұйымының ережесіндегі жұмыстар үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасын басшылыққа ала отырып, мынадай тәрбие бағыттары бойынша жұмыс жүргізілді: азаматтық-патриоттық, құқықтық және полимәдениеттік тәрбие «Асыл мұра», «Ерлік» бағыттарында қарыстырылады. Дене тәрбиесі мен салауатты өмір салтын және денсаулық қорғаушы орта қалыптастыру «Ерлік» бағытында да қамтылады. Ұлттық ерлік, жауынгерлік дәстүрлер бойынша мағлұмат беру. Ұлттық жауынгерлік дәстүрлердің құндылықтарын бағалауға, өзін-өзі тәрбиелеуге, Қазақстандық Отан сүйгіштік қасиетін және егемен елімізді қорғайтын ұландарды қалыптастыруға ықпалын тигізу. Жергілікті әскери бөлімшелермен, шекара күзетшілері мен байланыс жасау, спорт жарыстарын өткізу [2].

Рухани-адамгершілік тәрбие мәселесі «Ізгілік», «Өсиет» бағытында қамтылады.

Халқымыздың рухани-адамгершілік қасиеттерді, салт-дәстүр арқылы жас ұрпақ бойындағы ұлттық сана-сезім, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру; қоршаған ортаға, табиғатқа деген сүйіспеншілігін және экологиялық мәдениетін жетілдіру, қоғам мүшелерінің еңбекке деген көзқарасы және нарықтық қатынасқа байланысты еңбектің мән-мағынасын түсінуі; оқушының бойындағы ізгілік қасиеттерді қалыптастыруда дін хадистерінің тәрбиелік мәнін түсінуі болып табылады.

«Өсиет» бағыты – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан ұлттық рухани мұраларды меңгеру. Ақын-жыраулар, би-шешендер өмірлерінің тәлімдік-тәрбиелік қасиеттері негізінде жас ұрпақты имандылыққа баулу; ұлтымыздың мәдени мұрасы болып келген: нақыл сөздер, бата тілектер, мақал-мәтелдер, көне тарихи еңбектермен танысу; олардың тәлімдік мүмкіндіктерін саналы түрде қабылдау және күнделікті қарым-қатынаста, іс-әрекетте қолдану, альбом, қолжазба жинақ шығару.

«Домбыра-дастан» бағыты – ұлттық ән-күй, би-өнерінің өзіндік ерекшеліктерін, мән-мағынасын, шығу тарихын білу; ән-күй, би өнерінің ұлттық мәдениетке қосар үлесі және жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қасиетін жетілдірудегі ықпалы. Өнер қайраткерлерімен кездесу, олар туралы мәліметтер жинау.

Өзін-өзі тану мен өзін-өзі дамыту қажеттілігін қалыптастыру «Достық» бағытында қамтылады. Көпұлтты Қазақстанда мекендейтін халықтардың мәдени мұраларын, тарихын, салт-дәстүрін оқып біле отырып, оларды құрметтеу; көрші елдердің тілін, ән-күйін, би музыкасын үйрену; әр ұлттыңтағамдары мен киім үлгілерінен көрме, ән-күй, би өнерлерінен жарыс ұйымдастыру. ТМД елдері мен алыс шет ел балаларымен байланыс жасау.

Коммуникативті мәдениетті қалыптастыру – «Ұшқың» бағытында негізгі орын алады. Оқушылардың бойындағы қоғамдық саяси мәдениетін, экономикалық білімін, азаматтық сезімін жетілдіру; табиғат байлығын, ұлттық мәдениетті қорғау мүмкіншілігін қамту, ғылым-білім сайысын өткізу. Құқық, демократиялық мәдениет дағдыларын мең-

геру. Эстетикалық тәрбие беру мәселесі «Сымбат» бағытында негізгі орын алады. Оқушылардың бойына әсемдік сезімін дарыту; қоршаған ортаның әсемдігін білуге баулу; көркіне мінезі сай «сегіз қырлы, бір сырлы» ішкі рухани сезімінің сырқы қимыл-әрекетпен өз-ара сәйкестігін қалыптастыру. «Қыз сыны», «Жігіт сұлтаны», «Қолаң шашты қыз» т.б.сайыстарды, конкурстарды өткізу.

Интеллектуальды мәдениетті дамыту «Бизнес» бағыты бойынша жүргізіледі. Нарықтық қатынасқа байланысты оқушылардың экономикалық білімін жетілдіру; маркетинг, менеджер, аудитор, бизнес, коммерция т.б. мән-мағынасын түсіндіру. Оқушыларды нарықтық экономика негізінде әр түрлі ситуациялар туғызу арқылы бизнес мәселесін шешуге бейімдеу. Отбасы тәрбиесібойынша «Ізгілік», «Өсиет» бағытында адамгершілік, рухани және гуманитарлық құндылықтарға басымдық беруде әлеуметтік-тарихи тәжірибені таратудың анықтаушы құрамдас бөлігі болып саналады. Әлеуметтік-мәнді және жеке қасиеттерін қалыптастыру «Ізденіс» бағытында қамтылған. Экологиялық тәрбие адамның бойына табиғатқа әдепті көзқарастың және оған қарым-қатынастың қалыптасуы мен дамуын, табиғи ресурстардың жағдайына жеке жауапкершілік сезімін және адамдардың олармен парасатты іс-әрекеттерін болжайды. Экологиялық тәрбиенің негізі алдымен, қоршаған ортаны және халықтың денсаулығын қорғауды, елімізде экологиялық жағдай туралы халықты ақпаратпен қамтамасыз етуді көздейді.

Дене тәрбиесі мен салауатты өмір салтын және денсаулық қорғаушы орта қалыптастыру жастардың бойына психикалық тұрақтылықты және тиімді кәсіби қызмет қажеттілігін қамтамасыз ететін салауатты өмір салтын дарыту мен жеке тұлғалық сапаны қалыптастыру мақсатын қояды. Оны іске асыруға алдын алушылық білімі кіреді. Еңбек және экономикалық тәрбие балалардың, жас өспірімдердің, және жастардың өзіне-өзі қызмет көрсету шеберлігін және дағдыларын, еңбек қызметінің сан алуан түрлеріне адалдықпен, шығармашылық және жауапкер-

шілікпен қарап, ұжымда, топта жұмыс істей білу икемдігін қалыптастырады [3].

«Асыл мұра» бағыты бойынша қоғам мүшелері: рухани құндылықтардың философиялық негіздерін; мәдениетті адам бейнесі; өзін-өзі жетілдірген тұлға сипаттары; адам – ең жоғары құндылық; ізгілікті адам, т.б. мәселелерді бағдарламаға негіз етіп ала отырып, жұмыстар жүргізілді.

«Ерлік» бағыты бойынша Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың халыққа жолдауларында қамтылған патриоттық-азаматтық тәрбие мәселелері бойынша «Қазақстан халқына әр жылғы жолдау – әлеуметтік дамудың негізгі тірегі» атты тақырыпта іс-шаралар жүргізу; «Қазақстан Республикасы Мемлекеттік рәміздері арқылы оқушы-жастардың патриоттық құндылықтарын қалыптастыру» атты тақырыпта тәрбие жұмыстарын жүргізу (мемлекеттік рәміздердің шығу тарихын білуге арналған куратор сағаттары, оларды дайындаған авторлармен кездесулер өткізу, т.б.); «Ана тілім – арым бұл» тақырыбында мемлекеттік тілге, яғни қазақ тіліне деген құрмет, ұлт-аралық тіл болып есептелетін орыс тіліне, қазақстанды мекендейтін басқа халықтардың тілдеріне құрметпен қарау, т.б. байланысты тіл мерекелерін, айтыстар, кездесулер ұйымдастыру, т.б. көптеген іргелі жұмыстар жүргізу көзделді.

Біздің алдымызға қойған негізгі мақсат: Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында қамтылған мәселелерді, ұсыныстарды балалар қоғамдық ұйымының әлеуметтік тәрбиесінің гуманистік парадигмасы сай әлеуметтік тәрбие ұстанымдары баланың өзін-өзі анықтауын, өзін-өзі реттеуін, бірегейлігін айқындауға мүмкіндік берді.

«Болашақ» оқушылар ұйымының бағыттары оқушылардың бойында рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға негізделген бағдарламалар дайындайды. Аталған бағдарламаларды қоғамдық ұйым мүшелерінің өздері дайындап, жұмыстарды өздері жүргізеді. Қоғамдық ұйымда атқарылып отырған жұмыстарға мектеп оқушылары да кеңінен араласа алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым Министрінің 2009 жылғы 16 қарашадағы № 521 бұйрығы. – Астана, 2009.
- 2 Ученическая организация «Болашақ»/ Учитель Казахстана. – 1998. – 14 ноября.
- 3 «Атамекен» бағдарламасы / Егемен Қазақстан.– 1993. – 27 тамыз.

Б.Ш. БАЙМУХАМБЕТОВА

Костанайский государственный педагогический институт

Б.Б. ДАУМОВА

Департамент по контролю в сфере образования по Костанайской области
г. Костанай, Казахстан

САМООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ МАГИСТРАНТА

Аннотация

Статья посвящена исследованию вопросов самообразовательной деятельности как фактора развития личности магистранта. На основании анализа научной литературы были определены способы ориентации магистрантов на самообразовательную деятельность.

Ключевые слова: магистрант, самообразовательная деятельность, развитие личности.

Мақала магистр тұлғасының дамуы факторы ретінде өзіндік білім қызметінің сұрақтарын зерттеуге арналған. Ғылыми әдебиет сараптамасының негізінде өзіндік білім қызметіне магистрлердің бағытының шарты анықталған.

Түйін сөздер: магистр, өзіндік білім қызметі, тұлға дамуы.

Annotation

The article investigates the question of self-educational activity as a factor in the development of the personality of a student. Based on the analysis of the scientific literature were identified ways of undergraduates' orientation on self-education activity:

Key words: undergraduate, self-educational activity, personality development.

Специфика образовательных магистерских программ связана с усилением научно-исследовательской работы магистрантов, выработкой способности к самообразованию и саморазвитию, потребностями и навыками самостоятельного творческого овладения знаниями в своей практической деятельности.

Под самообразовательной деятельностью понимается – самоуправляемая познавательная деятельность личности, направленная на совершенствование знаний, умений, навыков, необходимых для ее дальнейшего развития [1].

Основными характеристиками самообразования, исследователи выделяют свободный выбор круга проблем, самостоятельная работа с источниками информации, подвижный объем знаний, ограниченный степенью насыщения интереса к избранному предмету. Несмотря на гибкость и большую индивидуализацию самообразования, его нельзя рассматривать как стихийный процесс. Каждый, кто занимается, ставит перед собой конкретные цели, принимает во внимание объем изучаемого материала, следует определенному плану работы, подчас преодолевая значительные трудности, связанные с усвоением новых знаний [2].

На основе анализа психолого-педагогической литературы нами определены следующие способы ориентации на самообразовательную деятельность магистрантов:

- разработку программ самообразовательной деятельности;
- организация внеаудиторной самостоятельной исследовательской работы;
- обучение в школе молодого ученого-магистранта.

Программа самообразовательной деятельности предполагает обучение магистрантов по индивидуальной образовательной траектории через построение каждым магистрантом индивидуального учебного плана и выбор элективных дисциплин. Такая программа обеспечивает индивидуальный и дифференцированный подход к каждому обучающемуся, учитывая его личностные качества, способности, интересы, мотивы, способствует развитию сознательного отношения к своей деятельности и рефлексии.

Наличие программы самообразовательной деятельности особенно помогает тем магистрантам, которые идут с опережением и желают сократить сроки своего обучения в магистратуре. Для этого составляется индивидуальный план работы магистранта, а также портфолио.

Индивидуальный план работы магистранта относится к числу основных документов, по которым ведется его подготовка. Этот план – один из инструментов воплощения в жизнь таких важных принципов магистратуры, как индивидуализированное обучение и интеграция учебного и научно-исследовательского компонентов магистерской образовательной программы. Составление индивидуального плана обеспечивает обучающемуся возможность выбора индивидуальной траектории образования, четко представлять себе содержание магистерской подготовки, последовательность и объем изучаемых дисциплин, их роль и место в обучении, их связь с его предстоящими научными исследованиями. Необходимо отметить, что составление индивидуального плана является для магистранта важным психологическим моментом. Раз-

работанный с учетом индивидуальных особенностей, он делает процесс обучения для магистранта лично значимым, более мотивированным.

С целью повышения уровня мотивации к самообразовательной деятельности, а также формированию значимых качеств педагога-исследователя мы предложили составление каждым магистрантом портфолио. Портфолио – это набор работ учащихся, который связывает отдельные аспекты их деятельности в более полную картину. Портфолио может включать набор оценочных листов, рецензии, статьи, тезисы докладов, фрагменты дневников, письменные работы магистрантов, заявки на участие в конкурсах, видеофрагменты, проекты и планы выступлений. Портфолио – нечто большее, чем просто папка студенческих работ, это заранее спланированная индивидуальная подборка достижений учащихся. Портфолио применялась нами:

- в качестве инструмента (средства), используемого при обсуждении результатов обучения;
- как возможность для рефлексии магистрантами собственной работы;
- для подготовки и обоснования целей будущей работы;
- как документ, в котором отражено развитие магистранта, его системы отношений, процесс становления его самооценки как преподавателя и исследователя.
- как демонстрация стилей обучения, собственных магистранту, сторон его интеллекта и особенностей культуры;
- как возможность для магистрантов рефлексии собственных изменений;
- как возможность для магистрантов самим установить связи между предыдущим и новым знанием.

Особую роль в формировании готовности на самообразовательную деятельность магистрантов мы отводим рационально организованной внеучебной самостоятельной исследовательской деятельности, которая является одним из условий качественной подготовки магистров к продуктивной творческой, исследовательской деятельности.

Основным принципом организации внеаудиторной исследовательской деятельности в магистратуре является обеспечение ее комплексности. Внеаудиторную исследовательскую деятельность нельзя свести только к обезличенным связям научных дисциплин или исследований. Она предполагает и личные контакты ученых, специалистов, практиков, проведение семинаров и конференций, доступность научной информации, полипредметность обсуждений.

Поэтому возможно выделение своеобразной формы внеучебной научно-исследовательской деятельности – научно-организационной работы, реализуемой в следующих основных формах:

1) встречи магистрантов с ведущими специалистами, учеными-педагогами России, Казахстана и зарубежных стран;

2) знакомство с деятельностью ведущих вузов России, Казахстана и дальнего зарубежья;

3) участие в работе международных, региональных, межвузовских научных конференциях (с написанием научных статей по теме своего исследования) и семинаров;

4) участие в студенческих олимпиадах.

Характерными особенностями внеаудиторной работы являются выполнение исследовательских заданий во внеучебное время, не включение их в основной учебный план, добровольность участия, нестабильность организационных форм и вместе с тем широкие возможности для углубленного самостоятельного научного поиска.

В результате самостоятельной внеаудиторной исследовательской деятельности магистранты учатся не только активно воспринимать информацию, но и накапливать опыт научно-исследовательской работы, применять знания на практике, фиксировать свои затруднения, у них формируются умения самоорганизации и самодисциплины.

С ориентацией магистрантов на самообразовательную деятельность увеличивается и роль самостоятельной работы, связанной с обогащением опыта научно-исследовательской работы и стимулированием ее развития.

Необходимо отметить, что обучающиеся поступают в магистратуру, уже имея в наличии высокую образовательную мотивацию, определенный опыт исследовательской деятельности. Поэтому мы пытались актуализировать позитивный опыт исследовательской деятельности. Эта работа осуществлялась параллельно учебным занятиям в школе молодого ученого-магистранта.

Назначение школы молодого ученого-магистранта состоит в формировании значимых качеств личности педагога-исследователя, направленных на самообразовательную деятельность. Организация обучения в школе молодого ученого базируется на создании благоприятной эмоциональной атмосферы, на формировании системы ценностей, на активизации процесса самопознания и самовоспитания, на стимулировании взаимопомощи.

В содержании обучения в школе молодого ученого использовались философско-научные чтения по морально-этическим проблемам, причем психологическая и педагогическая тематика дополняется вопросами из области литературы, искусства, экономики и политики. В школе молодого ученого проводились мастер-классы по написанию научных статей, оформлению научных работ.

Широко применяются виртуальные исследовательские лаборатории, которые обеспечивают возможность совместной работы исследователей: магистрантов, преподавателей, ученых, - находящихся в разных городах и государствах. Виртуальная исследовательская лаборатория – средство обмена научными идеями, без которых немислима исследовательская деятельность. Также в школе молодого ученого магистранты занимаются выпуском сборника научных статей по теме своего исследования, где каждый молодой исследователь может опубликовать свои научные изыскания.

В работе школы молодого ученого большое значение уделяется психологическим тренингам, направленные на самопознание. Психологический тренинг открывает простор для организации формирования готовности к самообразовательной деятельности.

Разработанные нами программы психологических тренингов на достижения мотивации успеха, на формирование внутренней мотивации; для развития профессионально-личностных качеств исследователя – тренинги уверенности и креативности; для работы с внутренними «барьерами», конфликтами, глубинными личностными проблемами, которые мешают формированию готовности самообразовательной деятельности – тренинги личностного роста.

Особенности данных программ в том, что они ориентированы не на непосредственное развитие внутренних качеств «в лоб», а на пробуждение у участников тренинга желания развиваться, анализировать и изменять свои личностные качества. Отсюда следует и подбор центрального метода программ – терапии фиксированных ролей Дж. Келли.

В процессе применения психологических тренингов повышается активность магистрантов в самообразовательной деятельности, формируются профессионально значимые личностные качества педагога-исследователя.

Таким образом, формирование готовности магистрантов к самообразовательной деятельности сводится к воспитанию у личности стремлений к постоянному совершенствованию своих знаний, умений самостоятельно совершать познание и его организовывать. Причем, ориентируя магистрантов на самообразовательную деятельность необходимо, чтобы самообразование носило добровольный характер; имело место осознание личностью своих идеалов, жизненных планов и вытекающих из них образовательных задач и целей.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ким Н.П. Теория и практика формирования умений самообразования слушателей юридических институтов МВД: [Текст] / Н.П. Ким // Дис. ... д-ра пед. наук. – Костанай, 2000. – 410 с.

2 Шаронова В.Б. Самообразование будущего учителя как важный компонент повышения уровня его профессиональной готовности. Автореф. канд. пед. наук, Челябинск, 2001 – 18 с.

УДК 378.06:7(574)

Е.В. БУТОВА., Н.Н. ХАН

*Казахский национальный педагогический университет им.Абая
г.Алматы, Казахстан
butovaye@gmail.com*

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ ТВОРЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация

Бұл мақалада шығармашылық мамандығының студенттерінің тұлғалық ерекшелігі, оның әлеуметтік құзіреттілігін айқындау мәселелері қарастырылған. Заманауи ұлттық білім беру жүйесінде ең басты міндеттерінің бірі – жастардың әлеуметтік-тұлғалық мәселелерін шешу жолдарын іздестіру болады. Сол үшін, студенттердің әлеуметтік құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі бірінші орынға шығады. Бірақ, осы жағдайда мамандықтың ерекшелігін ескеру қажет. Барлық студенттерге арналған сипаттама инварианттық бар, дегенмен шығармашылық мамандықтың байланысының ерекшелігін ескеру маңызды.

Түйін сөздер: әлеуметтік құзіреттілік, шығармашылық мамандықтар, шығармашылық мамандығының студенттері, шығармашылық мамандығының ерекшелігі.

В статье рассмотрены особенности личности студентов творческих специальностей, проблемы проявления их социальной компетентности. Одной из ведущих задач современной системы национального образования является поиск путей решения социально-личностных проблем молодежи. Поэтому проблема формирования социальной компетентности студентов выходит на первый план. Однако, в данном вопросе необходимо учитывать специфику профессии. Существует инвариант, характерный для всех студентов, но важно учитывать и особенности, которые связаны с творческой профессией.

Ключевые слова: социальная компетентность, творческие специальности, студенты творческих специальностей, особенности творческой профессии.

Annotation

This paper tries to describe the personality characteristics of students of creative disciplines, with regard to problems related to the manifestation of their social competence. One of the major challenges of modern national education system is to find ways to solve socially personal problems of young people. Therefore, the issue of social competence formation among students is becoming more important. However, for this issue, the profession's specificity has to be taken into account. There exist an invariant that is typical for all students, but it's important to consider the particularities associated with a creative profession.

Keywords: Social competence, creative disciplines, students of creative disciplines, particularities of creative profession.

В последние годы в связи изменением общенаучного подхода к решению ряда социальных проблем мировое сообщество обращает особое внимание к вопросам развития молодежи, что обусловлено ролью этой группы населения в системе общественных отношений.

Как определено в Законе Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» молодежь - это: «граждане Республики Казахстан в возрасте от четырнадцати до двадцати девяти лет» [1].

Однако возраст не является определяющей качественной характеристикой, так как «молодость, как определенная фаза, этап жизненного цикла биологически универсальна, но ее социальный статус и социально-психологические особенности имеют социально-историческую природу и зависят от общественного строя, культуры и свойственных данному обществу закономерностей социализации» [2].

Позитивная направленность изменения количественных и качественных характеристик молодежи, в ходе ее становления в качестве субъекта общественного воспроизводства, свидетельствует о социальном развитии этой

социально-демографической группы. Показателем социального развития является степень достижения социальной зрелости.

В связи с чем, вполне рационально, что повсеместное привлечение молодежи к социальному обустройству общества названа в числе приоритетных задач в таких документах ООН, ЮНЕСКО, Совета Европы как: «Всемирная программа действий в отношении молодежи до 2000 года и на последующий период» [3], принятой ООН в 1995 году, Европейская Хартия «Об участии молодежи в общественной жизни на региональном и местном уровнях» [4], принятая Конгрессом местных и региональных властей Европы (10-я сессия - 21 мая 2003 г. - приложение к рекомендации 128), Белая Книга «О молодежи Европейского Совета» [5], Всемирный доклад «О положении молодежи в 2005 году». Для Казахстана эти задачи закреплены в таких основополагающих документах как: Концепция государственной молодежной политики [6], Доктрина Национального единства [7].

В частности, в Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан отмечено, что духовное и физическое

здоровье молодежи является стратегическим капиталом страны и важным фактором ее современного развития. Формируя молодежную политику, государство учитывает, что молодежь является одним из общественно активных слоев населения, имеющим важный потенциальный вес в перспективе. Последнее обуславливает недопустимость недооценки роли и места молодежи в государственном обустройстве. Выработка и стимулирование у молодежи республики стремления к активному участию в общественно-политической, социальной и экономической жизни государства, создания соответствующих условий для самореализации и саморазвития, которые будут способствовать ее успешной социализации в условиях рынка.

В мировой практике признано, что студенчество является наиболее ярким представителем талантливой молодежи, так как в период обучения в вузе происходит становление личности и протекает ряд специфических процессов, связанных с особенностями учебной деятельности и социокультурной среды.

В настоящее время перед системой высшего образования стоит задача выработать и стимулировать у студентов стремление к активному участию в общественно-политической, социальной и экономической жизни нашего государства. Студенты вузов должны не просто овладеть суммой знаний, умений и навыков (знаниецентризм), а быть способными к учебно-исследовательской творческой деятельности, уметь самостоятельно добывать, анализировать, структурировать и эффективно использовать информацию.

В связи с чем, высшее образование реформируется в социокультурный институт и находится в поиске своих фундаментальных оснований, нацеливаясь на развитие личностного, ценностного, культурологического потенциала студентов, на максимальную самореализацию и полезного участия в жизни общества. Одним из направлений такого преобразования является организация и осуществление учебного процесса в условиях компетентностного подхода, который признан основным в Болонском соглашении и Лиссабонской конвенции

«О признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе» 1997 года.

При этом компетентностный подход напрямую связан с идеей всесторонней подготовки и воспитания индивида не только в качестве специалиста, профессионала своего дела, но и как личности и члена коллектива и социума, он является гуманитарным в своей основе. Целью гуманитарного образования является, как известно, не только передача студенту совокупности знаний, умений и навыков в определенной сфере, но и развитие кругозора, междисциплинарного чутья, способности к индивидуальным креативным решениям, к самообучению, а также формирование гуманистических ценностей. Все это связано с таким личностным образованием, как социальная компетентность.

Компетентностный подход к организации учебного процесса освещен в работах Б.В. Авво, И.Г. Агапова, В.А. Адольфа, И.Г. Архипова, Н.А. Ахтамзяна, И.А. Зимней, В.В. Краевского, С.Г. Молчанова, Е.И. Огарева, Л.А. Петровской, Г.Н. Серикова, Н.Ю. Таирова, А.В. Хуторского, М.А. Чошанова, С. Е. Шишова и других.

Существует инвариант, характерный для всех студентов, но также имеются и особенности, которые связаны с творческой профессией. Их важно учитывать при подготовке студентов творческих специальностей, а особенно при формировании социальной компетентности.

В условиях интенсивно ведущихся в Республике Казахстан преобразований в области социального обустройства общества возрастает потребность студента творческого вуза в определении наиболее перспективной профессиональной стратегии, опирающейся на реальные возможности преобразующего развития, ценностно-смысловая направленность которого определяется стремлением к реализации гуманистических принципов средствами социальной и культурной деятельности.

Для студентов творческих специальностей ценностной доминантой и системообразующим принципом развития творческого

потенциала всегда являлось их отношение к созиданию, красоте как выражению структурности, функциональности и целесообразности процесса, ценностным ориентациям, выявляющим суть профессиональной этики и воплощающим общечеловеческие законы жизни. Аксиологические императивы историко-педагогической детерминированности определяются мотивационной направленностью на творчество, сотворчество, что позволяет личности не противопоставлять себя и коллектив как две отдельные сущности, но ощущать родство и единение с ней, ведет не к одностороннему развитию, а к ответственному взаимодействию с людьми.

Для выпускника творческого вуза на первый план по своей значимости выносятся личностные качества: гуманность, гражданственность, демократичность, инициативность, предприимчивость, способность к нестандартному мышлению, творческому поиску, стремление реализовать свой творческий потенциал.

Нами проведено исследование особенностей личности студентов музыкальных специальностей. Целью данного исследования было выявление особенностей личности студентов творческой специальности, а так же характера устойчивости и содержания взаимосвязей между показателями личностных свойств, эмоционального состояния и, как следствие, характера проявления их социальной компетентности.

В исследовании приняли участие студенты творческих специальностей (63 человека в возрасте 20-29 лет), а именно: студенты 2 курса Казахской Национальной консерватории им. Курмангазы, факультетов «инструментального исполнительства», «народной музыки» и вокально-хорового факультета, а также студенты Казахской Национальной Академии искусств им. Т.Жургенова 4 курса по специальности «эстрадный вокал», 2 курса по специальности «народное пение, народный инструмент».

Применялись методики: опросник МРІ (методика Айзенка) и цветовой тест Люшера [8].

По результатам исследования, экстравертов среди испытуемых оказалось- 52,5%, смешанных типов - 23,5% и интровертов - 24%.

Кроме того, тест Айзенка позволил выявить следующие особенности:

- Повышенная эмоциональная восприимчивость, раздражимость. При этом развиваются эмоциональная неустойчивость, тревога, низкая самооценка.

- Отсутствует ярко выраженная акцентуация характера.

- Откровенность, самокритичность. Снижение самоконтроля при избыточной эмоциональной напряженности и личностной дезинтеграции.

- Эмоциональная устойчивость, пониженная чувствительность к средовым воздействиям с относительно низкой откликаемостью на проблемы социального микроклимата, что отражается в поведении субъекта менее гибким стилем межличностного взаимодействия, отсутствием необходимой «дипломатичности» и созвучности настроениям референтной группы.

Анализируя результаты, полученные при помощи теста Люшера, можно сделать следующие выводы:

- Для студентов творческих специальностей характерна невовлеченность, свобода от обязательств.

- Свойственны ригидные упорные и настойчивые характеристики. Это плотина, за которой, копится не получившая разряда напряженность. Жизненная сила, нервная гормональная активность, стремление к успеху.

- Надежда и ожидание большого счастья, направленных в будущее, увеличение перспективы, но в то же время, нетерпеливость, поверхностность, беспокойность; отказ, полное отречение или неприятие.

- Потребность в уходе от реальной действительности, иррациональность притязаний, нереальные требования к жизни, субъективизм, индивидуалистичность, эмоциональная незрелость.

- Чувственная основа ощущений.

Анализ результатов тестирования эмоционального состояния, определенного цвето-

вым тестом Люшера и личностных свойств, определенных с помощью теста Айзенка, позволяет сделать вывод о такой специфике студентов творческих специальностей, как чрезмерная эмоциональность, предпочтение индивидуальных достижений коллективной работе, что сигнализирует о необходимости целенаправленного формирования социальной компетентности у студентов творческих специальностей при обязательном условии учета специальных качеств личности.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Закон РК «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» от 07.07.2004 N 581-III. – Алматы: Юрист, 2012.
- 2 Кон И.С. НТР и проблемы социализации молодежи. – М.: Знание, 1987.- 64 с.
- 3 Всемирная программа действий в отношении молодежи до 2000 года и на последующий период. http://vmo.rgub.ru/files/add_act_programm_2000-146-2.pdf
- 4 Европейская Хартия «Об участии молодежи в общественной жизни на региональном и местном уровнях». http://un.by/f/file/COE_charter_participation_ru.pdf
- 5 Белая Книга «О молодежи Европейского Совета». http://www.pdps.lv/_private/projekt_uch/text/pro53.htm
- 6 Концепция Государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года
- 7 Доктрина Национального единства. <http://www.inform.kz/rus/article/2263364>
- 8 Собчик Л.Н. МЦВ – Метод цветковых выборов. Модифицированный восьмицветовой тест Люшера – СПб., Изд-во «Речь», 2001. – 112 с.

Г.Т. МУСАБЕКОВА

*Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи
г. Туркестан, Казахстан*

Р.И. КЕНЖЕБЕКОВА

*Казахстанский инженерно-педагогический университет дружбы народов
г. Шымкент, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПОСРЕДСТВОМ ТРЕНИНГОВЫХ ЗАНЯТИЙ

Аннотация

Современный этап развития образования характеризуется возрастанием приоритета человеческого фактора, усилением внимания к личности учителя, необходимости его социально-нравственного развития. Ценностные отношения педагога определяют его эмоционально-психологическое состояние, удовлетворенность и наполненность жизни, ее смысл, а система ценностей регулирует поведение и деятельность, определяет мотивационно – потребностную сферу, направленность личности, готовность руководствоваться этими ценностями в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: ценностное отношение, будущий учитель, профессиональная деятельность, тренинговые занятия, формирование ценностного отношения к профессиональной деятельности.

Білім берудің қазіргі кезеңінде адам факторына, мұғалім тұлғасына, оның әлеуметтік-рухани дамуына көңіл бөлініп отыр. Педагогтың құндылық бағдарларын оның эмоционалды-психологиялық жағдайы, өмірге қанағаттануы, оның мәні анықтайды. Ал құндылықтар жүйесі мінез-құлық пен іс-әрекетті реттейді, мотивациялық саланы, тұлға бағыттылығын, кәсіби қызметте осы құндылықтарды басшылыққа алуға даярлығын анықтайды.

Түйін сөздер: құндылық бағдар, болашақ мұғалім, кәсіби іс-әрекет, тренинг сабақтар, құндылық бағдар қалыптастыру.

Annotation

The current stage of education is characterized by an increase in the priority of the human factor, increased attention to the teacher's personality, the need for its social and moral development. Value of educators determine its emotional and psychological state, satisfaction and fullness of life, its meaning, and value system regulates the behavior and activities, defines motivation - need sphere, personal orientation, willingness to be guided by these values in their professional activities.

Keywords: value orientation, future teacher, professional work, training sessions, the formation of the valuable relation to professional activities.

Ценности, ценностные отношения представляют собой совокупный культурно-исторический опыт, накопленный обществом, и индивидуальный опыт, складывающийся в процессе жизнедеятельности личности. Высшим уровнем развития ценностного отношения является собственно - духовный, на котором социальные нормы, моральные законы становятся внутренними регулятивами поведения личности. Ценностное отношение к профессиональной деятельности формируется в процессе проживания будущим учителем определенной системы общечеловеческих ценностей, синтезирующих педагогические ценности и ценность самой педагогической деятельности. Ценностное отношение к профессиональной деятельности у будущего учителя проявляется через изменение его внутренней позиции как основы регуляции направленности личности. Специфика и особенность ценностного отношения к педагогической деятельности определяется не субъект - объектными связями, а межсубъектными отношениями, в которых оно и реализуется. Формирование ценностного отношения к профессиональной деятельности у студентов вуза, будущих учителей, должно осуществляться с учетом возможного влияния на данный процесс факторов и условия, относящихся как к категории внешних, так и вну-

тренних. Среди позитивно влияющих и оказывающих воздействие внешних факторов, нами в качестве средства достижения цели был выбран тот, который связан с необходимостью использования в образовательном процессе вуза активных методов и технологии обучения. К подобным методам и технологиям следует отнести проведение тренинговых занятий, направленных, прежде всего на коррекцию и развитие существующие системы отношений личности.

В целях оптимизации процесса формирования у будущих учителей, ценностного отношения к профессиональной деятельности и опираясь на теоретические положения по исследуемой проблеме, нами была разработана и прошла апробацию программа тренинга личностного и профессионального саморазвития.

Основанием для разработки программы явилось следующее программно-методическое обеспечение: «Тренинг профессионально-личностного самоопределения и самосовершенствования учителя» (авторы Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская), «Тренинг развития эмоционального интеллекта педагога: от планирования к действию» (автор М. Минайлова), «Тренинг личностного роста для педагогов» (авторы Н.А. Аврамова, Н.В. Павлова).

Данная программа включала цикл взаимосвязанных, логически выстроенных тренинговых занятий, цель которых – создание условий, обеспечивающих формирование ценностного отношения к педагогической деятельности у будущих учителей как основы их профессионально - личностного саморазвития.

Разработанная нами программа состояла из 4 разделов: Ориентировочный:

«Я» в системе профессиональной деятельности. «Я» в системе межличностных отношений. «Я» в системе личностного развития. Формирование ценностного отношения к профессиональной деятельности у студентов экспериментальной группы осуществлялось посредством реализации психологических механизмов: интериоризации, идентификации, интернализации (А.В. Серый) и с учетом этапности процесса формирования ценностных ориентаций, включающего предъявление и осознание ценностей, последующее их принятие будущими учителями и др. (А.Г. Асмолов).

Цикл занятий, в рамках реализации программы тренинга, предполагал использование следующих методов: ролевые методы (психодрама, разыгрывание ролевых ситуаций); психогимнастические игры; дискуссионные игры; эмоционально-символические методы (направленное рисование); релаксационные методы, а также разнообразные приемы, включающие: - самоисследование, предполагающее развитие рефлексивных умений, осмысление своих качеств и способностей в соответствии с профессионально-педагогической деятельностью;- ценностно-смысловой анализ отношений, поступков, действий других людей в определенных профессиональных ситуациях, позволяющих оценить себя как будущего специалиста на основе сопоставления с другими;- динамическое моделирование и прогнозирование личностью своих действий в определенных профессиональных (педагогических) ситуациях на основе ценностных ориентаций;- творческое моделирование конкретных жизненных и профессиональных ситуаций, способствующее свободной и полной

реализации своих возможностей, обобщение данных ситуаций в целостную стратегию профессионального саморазвития и др.

Занятия проводились по следующей общей схеме: организационный момент (ритуал приветствия, разминочные упражнения, так называемая творческая разминка); основная часть (настрой как подготовка к восприятию нового материала, введение нового содержания с использованием представленных выше методов работы в группе); подведение итогов (эмоциональное отреагирование, осмысление через обсуждение вопросов); домашнее задание (рефлексивные задания для самопознания); ритуал прощания.

Представленная программа тренинга личностного и профессионального саморазвития, была направлена на интенсификацию процесса формирования ценностного отношения к профессиональной деятельности у будущих учителей как основы их профессионально-личностного саморазвития .

Эффективность программы мы определили по итогам формирующего и контрольного этапов эксперимента. Для оценки эффективности программы тренинга применялись те же диагностические методики, что и на этапе констатирующего эксперимента. По итогам формирующего и контрольного этапов эксперимента были получены следующие результаты:

Анализ результатов вторичной диагностики позволил установить изменения, которые произошли в показателях ценностных иерархий, выраженных в преобладающих у студентов экспериментальной группы терминальных и инструментальных ценностях. К наиболее значимым терминальным ценностям студенты отнесли следующие: здоровье (1- ранг), развитие, работа над собой (2- ранг), познание, возможность расширения своего кругозора (3- ранг), уверенность в себе (4- ранг), активная, деятельная жизнь (5- ранг). Среди наименее значимых терминальных ценностей студентами были отмечены такие как: счастье других (14- ранг), свобода, самостоятельность в суждениях и поступках (15- ранг), развлечения (16- ранг), творчество

(17- ранг), красота природы и искусства (18- ранг).

Среди значимых ценностей-целей в экспериментальной группе студентов индивидуальные ценности преобладают наряду с ценностями профессиональной самореализации.

К наиболее значимым инструментальным ценностям студенты относят следующие: воспитанность (1- ранг), аккуратность, чистоплотность (2- ранг), образованность (3- ранг), ответственность (4- ранг), терпимость к взглядам и мнениям других (5- ранг). К наименее значимым инструментальным ценностям были отнесены: рационализм (14- ранг), чуткость, заботливость (15- ранг), честность (16- ранг), непримиримость к недостаткам в себе и других (17- ранг), высокие запросы (18- ранг).

Таким образом, среди наиболее значимых ценностей – средств, в данной группе преобладают те, которые относятся к категории ценностей принятия других и ценностей межличностного общения.

В показателях общности целевых ориентиров у студентов экспериментальной группы, также возможно, проследить позитивную динамику, так как минимальный показатель по параметру «терминальные ценности» снизился с 5,1 балла до 4,7 балла. В целом, полученные результаты указывают на то, что у студентов экспериментальной группы, принимавших участие в тренинговых занятиях, произошли изменения в ценностной иерархии, связанные с принятием и осмыслением ценностей профессиональной деятельности.

Таким образом, сопоставительный анализ результатов первичного и вторичного замеров свидетельствует о том, что ценностные иерархии студентов достоверно отличаются, что означает позитивную динамику в уровне сформированности аффективного компонента ценностного отношения к профессиональной деятельности у будущих учителей.

Анализ результатов вторичной диагностики позволил установить характер преобладающих у студентов контрольной группы, ценностных иерархий. К наиболее значимым терминальным ценностям студентами данной

группы были отнесены: здоровье (1- ранг), наличие хороших и верных друзей (2- ранг), любовь (3- ранг), уверенность в себе (4- ранг), счастливая семейная жизнь (5- ранг). Среди наименее значимых терминальных ценностей студентами были отмечены такие как: развлечения (14-ый ранг), познание (15- ранг), счастье других (16- ранг), творчество (17- ранг), красота природы и искусства (18- ранг).

Среди значимых ценностей-целей в контрольной группе по-прежнему преобладают те, которые относятся к ценностям личной жизни.

К наиболее значимым инструментальным ценностям студенты данной группы относят: ответственность (1- ранг), воспитанность (2- ранг), аккуратность и образованность (3,5- ранг), честность (5- ранг). К наименее значимым инструментальным ценностям студентами были отнесены: непримиримость к недостаткам в себе и других (14- ранг), широта взглядов (15- ранг), высокие запросы (16- ранг), чуткость (17- ранг).

Итак, среди наиболее значимых ценностей – средств, у студентов преобладают те, которые относятся к достаточно разнородным группам, включая конформистские, этические и другие виды инструментальных ценностей. В целом, полученные результаты указывают на то, что у студентов контрольной группы, не принимавших участие в тренинговых занятиях, также произошли некоторые изменения в ценностной иерархии. При этом, в качестве приоритетных целей студентами, по-прежнему рассматриваются те, которые относятся к категории индивидуально-личностных.

Сопоставительный анализ результатов первичного и вторичного замеров свидетельствуют о том, что ценностные иерархии студентов достоверно отличаются.

Качественный анализ результатов диагностики позволил установить наличие позитивной динамики в уровне сформированности когнитивного и аффективного компонентов ценностного отношения к профессиональной деятельности у студентов, входящих в состав экспериментальной группы. В целом, полученные результаты с использованием методов

статистической обработки данных позволили констатировать, что у студентов экспериментальной группы, участвовавших в реализации программы тренинга, уровень сформированности отдельных компонентов ценностного отношения к профессиональной деятельности значительно выше, чем в контрольной группе.

Следовательно, проводимая экспериментальная работа в целом подтвердила выдвинутую гипотезу о том, реализованная нами программа тренинга оказывает положительное влияние на уровень сформированности ценностного отношения к профессиональной деятельности студентов вуза, будущих учителей.

ЛИТЕРАТУРА

1 Вязникова Л.Ф. Ценности в образовании: выбор пути развития // Педагогика. 2002. – № 4. – С. 43-56.

2 Демченко З.А. Формирование ценностного отношения к педагогической деятельности у будущего учителя. – Петрозаводск, 2006.

3 Рокич Милтон. Опросник «Ценностные ориентации». – М., 2004.

4 Ахияров К.Ш., Амиров А.Ф. Формирование ценностных ориентаций будущих учителей // Педагогика. 2002. – № 3. – С.50-54.
УДК: 373.016:51

М.Ж. МЫНЖАСАРОВА

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан*

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЫҚТИМАЛДЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУ

Аннотация

Бұл мақалада математика сабақтарында 5-6 оқушыларының ықтималдық ойлауын даму сөз болады. Қазіргі кезеңде қоғамды дамуға математикалық білім мазмұнына ықтималдықтар теориясы элементтерін енгізу мақсатты. Ықтималдық білімдерді меңгеру үшін материалды ұсынудың тиімді әдістері, тәсілдері және жолдары, арнайы жаттығулар мен тапсырмалар қажет. Мақалада ықтималдық есептерді шешуге нақты тапсырмалар берілген.

Түйін сөздер: стохастика, ықтималдықтар теориясы, ықтималдықты бағалау, жиілік, кездейсоқ оқиға, сынақ.

В статье рассматриваются вопросы развития вероятностного мышления у учащихся 5-6 классов на уроках математики. На современном этапе развития общества считается целесообразным ввести в содержание математического образования элементы теории вероятностей. Для освоения вероятностных знаний требуются эффективные методы, способы и приемы подачи материала, а также необходимы специальные упражнения и задания. В статье приведены конкретные примеры решения вероятностных задач.

Ключевые слова: стохастика, теория вероятностей, оценка вероятности, частота, случайное событие, испытание.

Annotation

This article are spoken about the 5-6th grades pupils' crical thinking in the lesson of mathematics. Now days it is more important to use right teaching theory of probability elemets in the contents of teaching mathematics. Following theme needs more researching and making tasks.

Keywords: stochastic, probability teory, probabili ty estimation, periodicity, random evens, testing.

Ықтималдық-статистикалық тәсілдермен танысу оқушылардың әр алуан құбылыстар талдауына деген жалпы көзқарастарын маңызды өзгертеді. Олар өздері үшін көптеген сұрақтар бірмәнді «дұрыс» жауаптарға ие болмайтынын, ал бір және осы статистикалық мәліметтерден олардың әрқайсысы біршама ықтималдықпен дұрыс болатын әр түрлі қорытындылар жасауға болатынын ашады.

Стохастика элементтерін оқып-үйрену кездейсоқ деректер тобындағы заңдылықтар туралы саналы түсініктер әлеміне көзқарастар жүйесін байытады, қазіргі ғылыми әлемтануды, ерекше философиялық көзқарастарды қалыптастыруға, қазіргі ғылымның көптеген тараулары үшін сипатты өзгеше әдіснаманы меңгеруіне көмектеседі.

Қазіргі кезде математика, физика, биология, әлеуметтану, т.с.с. әлеуметтік-экономикалық ғылымдар кешені математика курсындағы ықтималдық-статистика негізінде дамығандықтан, оқушылардың ықтималдық ойлау қабілеттерін жоғары деңгейде қалыптастыру қажет.

Ықтималдық-статистикалық материалдардың тәрбиелік мәні де зор, оны оқуда баланың интеллектуалдық қабілеті дамиды, математика курсының қолданбалы аспектісі артады, осы пәнге қызығушылықтары дами түседі. Математикалық білім беру мазмұнына ықтималдықтар теориясы мен математикалық статистика элементтерін енгізу білім беруді модернизациялаудың маңызды аспектісі болып табылады, себебі қазіргі кезде бұл білімдердің атқаратын ролі бүкіл әлемде күшейе тусуде.

Ықтималдықтар теориясы элементтерін оқытып-үйрету нәтижесі:

- кез келген оқиғаны ықтималдықтар тұрғысынан бағалауға қажетті білімнің кішкене көлемімен қаруландырады;
- ықтималдық ұғымымен байланысты қызықты есептерді шығаруға және сынаумен байланысты қызықты және ойын жаттығуларды орындауға мүмкіндік береді;
- тұлғаның ой-өрісін кеңейтуге және зияткерлік әлеуетін дамытуға ықпал етеді.

Бесінші сыныпта «Жай бөлшектер» тақырыбын өткеннен кейін ықтималдық ұғымы және оны табу түрлерін беруге болады.

Берілген кезеңде оқушылар ықтималдықты сапалық және сандық бағалау туралы қажетті түсініктерге ие болады. Сондықтан оларды классикалық және статистикалық сияқты ықтималдықтың түрлерімен мазмұндық деңгейде таныстыруға болады.

Оқушыларға оқиғаның пайда болу ықтималдығының сандық мәнін әр түрлі тәсілдермен табуға болатыны хабарланады.

Келесі тапсырмаларды қарастырайық.

1-тапсырма. Дорбада 5 сары, 5 қызыл және 5 жасыл алмалар бар. Жорамалмен бір алма алынды. Алынған алманың қызыл алма болу ықтималдығын табайық.

Барлығы 15 алма, ендеше алманы алудың барлығы 15 нұсқасы бар, яғни дорбадан тек 15 алма алуға болады. Дорбада 5 қызыл алма бар, яғни қызыл алманың дорбадан алынуына 15-тен 5 мүмкіндігі бар.

Оқушылар бөлшектерментаныс, сондықтан қызыл алманың алыну ықтималдығын келесі түрде жазамыз:

$$P(K) = 5/15 = 1/3$$

Біз мынадай қорытындыға келдік: оқиғаның ықтималдығы – бұл бөлшек, алымы оқиғаға қолайлы (мүмкін оқиғалар саны) нәтижелер санына, ал бөлімі сынақтың барлық мүмкін нәтижелер (мүмкін нұсқалар саны) санына тең. Оқиғаның пайда болу ықтималдығын табу үшін формула немесе заң бар: $P(A) = m/n$. Оқиғаның ықтималдығын басқа тәсілдермен де табуға болады. Оқушылар ықтималдықты басқа тәсілмен табуды әр түрлі эксперименттер жүргізу барысында танысады. Мұндай эксперименттердің мақсаты оқиғаның болу жиілігін табу, яғни сынақты жүргізу барысында бізді қызықтыратын оқиға қаншалықты жиі болатынын табу болып табылады. Ендеше, егер сынақтардың көп саны жүргізілсе, оқиғаның болу ықтималдығы оқиғаның жиілігіне шамамен тең болуы мүмкін.

Оқушыларға ықтималдықты әр түрлі тәсілдермен табуға үйретпес бұрын қорытынды жасау қажет. Ендеше, қандай да бір оқиғаның ықтималдығы бірге жақын болса, онда бұл

оқиға шынымен де болады деген біздің сенімділігіміз соншалықты жоғары болады. Керісінше ықтималдық қаншалықты нөлге жақын болса, онда оқиғаның болуына деген біздің сенімділігіміз соншалықты төмен болады. Яғни, ықтималдық осы немесе басқа оқиға болатыны немесе болмайтыны туралы сенімділік дәрежесін өлшейді. Сондай-ақ өлшеу бөлшекпен жүреді.

Эксперимент жүргізу барысында оқиғаның болу ықтималдығын анықтаймыз. 1-тап-

сырмаға оралып, қызыл алманы алу ықтималдығын анықтайық. Бұл үшін сынақтардың көп санын жүргізу қажет (дорбадан кездейсоқ түрде алма аламыз және де егер бұл алма қызыл түсті болса, онда оны өзімізге белгілеп аламыз). Бұл жағдайда шағын топтармен жұмыс жасау сабақ түрі ұсынылады. Әрбір топ өз экспериментін жүргізеді, содан топтардың нәтижелері біріктіріледі. Эксперимент нәтижелері кестеге енгізіледі (1-кесте).

Кесте 1. – Оқиғаның жиілігі

р/с	N	n	v
1 топ			
2 топ			

Кестедегі белгілеулерді айқындайық. Бірінші бағанға топтың нөмірі жазылады. Екінші бағанға сынақтардың саны жазылады. Үшінші бағанға бізге қажетті оқиғалардың саны жазылады (берілген жағдайда неше рет алынған алма қызыл болды). Соңғы бағанға берілген оқиғаның пайда болу жиілігі жазылады. Оқиғаның болу жиілігі – бұл бөлшек, бөлімі қанша рет сынақ жүргізілгенін, ал алымы – бізге қажетті оқиға (қызыл алма неше рет алынды) қанша рет болғанын көрсетеді. Мұны формула түрінде жазайық:

$$v = n/N$$

Берілген экспериментті жүргізу нәтижесінде қызыл алманы алу жиілігі бізбен осыған дейін табылған қызыл алманы алу ықтималдығына, яғни 1/3-ге жақын екені анықталады. Осылайша оқушыларға эксперимент жүргізу барысында оқиғаның жиілігін анықтау негізінде кездейсоқ оқиғаның ықтималдығын бағалау көрсетіледі [1].

Келесі тапсырманы қарастырайық.

2-тапсырма. Текшені лақтыруда тақ сан түсу ықтималдығын анықтайық.

Тақ санның түсуі «бір», «үш» және «бес» түсуімен байланысты. Бұл, егер осы үш оқиғаның біреуі орындалса, онда нәтижесінде тақ сан түседі дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда немесе «бір», немесе «үш», «неме-

се» «бес» түседі. Мынадай ереже бар (ықтималдықтардың қосындысы туралы теорема): егер оқиға қос-қостан (екі-екіден) ортақ емес екендігі бізге белгілі болса, онда оқиғалар ықтималдығы қосылады. Мысалы, бұл ережені екі ортақ емес оқиғалар үшін формула түрінде былай жазуға болады:

$$P(A+B) = P(A) + P(B).$$

Текше лақтыруда тақ сан түсу ықтималдығын есептеу үшін берілген ережені пайдаланайық.

Оқушылар оқиғаның орындалу ықтималдығы бөлшекке тең, бөлшектің алымы – қолайлы шешімдердің саны, ал бөлімі – сынақ шешімдерінің жалпы саны екенін біледі. Яғни «бір» түсу ықтималдығы 1/6-ге тең, «үш» түсу ықтималдығы 1/6-ге тең, «бес» түсу ықтималдығы 1/6-ге тең. Бізге үш қырының қайсысы түсетіні бәрібір. Онда ережеге сәйкес тақ сан түсу ықтималдығы мына қосындыға тең: $1/6 + 1/6 + 1/6 = 3/6 = 1/2$.

Қарастырылған ережені қолдануда тең мүмкіндікті (тең ықтималды) оқиғалардың орындалу ықтималдығын табу ұсынылады.

Бесінші сыныпта оқушылар эксперимент жүргізу барысында «Жиілік» терминімен танысады. Осындай эксперимент мәліметтерін жинау үшін алдыңғы сыныптарда пайдаланылған кестелердің басқа түрі қажет.

Ықтималдық құрамды элементтерді қалыптастыру, яғни оқиға орындалуының статистикалық ықтималдығы анықталған эксперимент әр түрлі шешімді қарапайым эксперименттерді жүргізу білігі ретінде қарастырады. Статистикалық ықтималдықтарды анықтау үшін оқиғаның орындалу жиілігі қажет. Есептеу үшін кесте құрылады. Бұл кестеде оқушылар жүргізген сынақтарының нәтижелері ұсынылады.

Эксперименттің қалай жасалғанын еске түсірейік. Берілген эксперименттің мақсаты: оқиғаның орындалу ықтималдығын $P = \frac{m}{n}$

формуласы көмегімен табу. 1-тапсырмаға қайта оралайық. Дорбада 5 сары 5 қызыл және 3 жасыл алмалар бар. Жорамалмен бір алма алынады. Алынған алманың қызыл алма алыну ықтималдығы $P(k) = \frac{1}{3}$ -ге тең екенін

анықтады. Оқушылар эксперимент кезінде кішігірім топтарға бөлініп, сынақтар жүргізді: дорбадан жорамалдап алма алды және сынақ нәтижесін кестеге енгізді. Бұл үшін келесі түрдегі кесте пайдаланылуы мүмкін (2-кесте).

Кесте 2. – Сынақ нәтижесі

Алманың түсі	Санаулар	Алманың саны
Сары		
Қызыл		
Жасыл		

Берілген жағдайда бізді тек қызыл алмалар қызықтырады, сондықтан ортаңғы бір жол толтырылады, бірақ есептеуді жүзеге асыру дағдысын меңгеру мақсатында барлық үш жол толтырылуы мүмкін.

Есептеу шартты белгілеу көмегімен жүргізіледі: 1 – бір алма, 1 1 1 1 1 – бес алма. Мысалы, оқушылар дорбадан қызыл түсті алманы алды, яғни «Қызыл» жолына 1 жазуы қажет. «Алма саны» бағаны толғаннан кейін, әрбір топ оқушылары қызыл алманы алу санын анықтады, әрбір топпен қызыл алманы алу жиілігі есептелетін кесте тақтада мұғаліммен толтырылады [2].

Жалпы дәстүрден тыс 5-6 сыныптарды жеке кезеңге ерекшелеу дәл стохастикалық материалды меңгерудің өзгеше ерекшеліктеріне

де байланысты. Баланың интеллектуалды дамуының маңызды кезеңі болып табылатын дәл 10-12 жас ықтималдық интуиция негізін, статистикалық түсініктерді қалыптастыруда басты рөл атқарады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Бунимович Е.А. Методическая система изучения вероятностно-статистического материала в основной школе: автореф. ... канд. пед.наук.:13.00.02. – М., 2004. – 18с.

2 Шәкілікова С.Е., Мынжасарова М.Ж. Бастауыш және негізгі орта білім беру деңгейлеріндегі стохастикалық есептер //Қазақстан мектебі. – 2010. – №10. – Б. 47-50.

УДК: 373.3.016:81

Г.Т. СӘДУАҚАС

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП ЖАЗУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация

Бұл мақалада кіші мектеп жасындағы балалардың графикалық-каллиграфиялық жазу дағдыларын қалыптастырудың ерекшеліктері сөз болады. Жазу жұмысы – оқу үдерісінің аса бір қиын саласы. Ол үздіксіз көп жазып жаттығуды, жүйелі жұмыс істеуді керек етеді. Адам білімді, негізінен, жазба тіл арқылы, жазылған оқу арқылы алады. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының жазу барысында орындауы тиіс гигиеналық талаптары көрсетілген. Сонымен қатар жазу құралдарын пайдалану ережелері қарастырылады.

Түйін сөздер: психикалық үдеріс, жазбаша сөйлеу, жазу механизмдері, графикалық дағды, жазу құралдары.

В данной статье рассмотрены особенности формирования графико-каллиграфических навыков правописания у учащихся младшего школьного возраста. Работа над правописанием является сложнейшим процессом обучения, который требует постоянных письменных упражнений. Именно через письменные упражнения и задания формируются знания человека. В статье также рассматриваются гигиенические условия выполнения письменных работ. Особенное внимание уделяется правилам применения памяток в процессе письменной работы учащихся начальных классов.

Ключевые слова: психический процесс, письменная речь, механизм правописания, графический навык, средства правописания.

Annotation

In this article are considered the features of forming of graphical calligraph skills of spelling for the schoolchildren of junior age. A prosecution of spelling is the most difficult process of educating, that requires always work above spelling with writing exercise. In the article hygienical terms and rules of application of evidentsness are also indicated in the process of writing work by the students of initial school.

Keywords: psychical process, writing speech, mechanism of spelling, graphic skill, facilities of spelling.

Адам білімді, негізінен, жазба тіл арқылы, жазылған оқу арқылы алады. Адамзаттың сонау көне дәуірінен бастап, біздің заманымызға дейінгі талай ғасырлар бойына ғылым мен техника, әдебиет пен өнер саласында жасаған күллі мәдени байлығын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізген де – жазба тіл.

Халықтың жазба мәдениетінің жоғарылығы – оның рухани жетістігі, елдік белгісі. Ал сауаттылыққа грамматиканың, орфографияның, пунктуацияның ережелері мен заңдарын білу нәтижесінде қол жетеді.

Мектепке алғаш барған бала жазуды қалай меңгереді? Ең бірінші мектеп жасындағы

баланың ауызша сөйлеу тілі жеткілікті дәрежеде қалыптасқан болады. Бала қоғам мен табиғат құбылыстарын өзі түсініп, өзгеге түсіндіре алады. Қысқа, жалаң, толымсыз сөйлемдерді еркін пайдаланады. Ауызша тілдің амалдарын, конституация, паралингвистикалық тәсілдерді, интонация, мимиканы жиі пайдаланады. Оқушыларды дұрыс әрі көркем жазуға үйрету үшін оның қалыптастыру жолдарын білу керек. Яғни, психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. Жазу дағдыларын қалыптастыру және оны дамытып отырудағы негізгі шарттардың бірі әрі бастысы оқушылардың жазба жұмыстарын орындау кездегі психологиялық ерекшеліктерін айқындау болып табылады. Сынып оқушыларының біреуінде немесе әрбір оқушыда жазба жұмыстарын орындау барысында әр түрлі психологиялық өзгерістер болып отыруы мүмкін. Ондай психологиялық өзгерістерді байқамау салдарынан орындалған жазба жұмыстарының нәтижесі де әр деңгейде болады.

Жазба жұмыстарын орындау, жазу дағдыларын қалыптастыру, дамыту мақсатында психологиялық анализ жасауды көпшілік педагогтар қолдап отырса да, психологтар да, әдіскерлер де жазу жұмыстарына арналған шын мәніндегі методологиялық сипаттаманы бере алмай отыр. Осыдан келіп оқушылардың көркем әрі сауатты жазудағы кемшіліктері мен жазу жылдамдығын арттыру барысындағы жазу айқындығының төмендеуінің себептері ашылмай отыр [1].

Жазу – өте күрделі процесс. Ол адамның ми іс-әрекетімен және анатомия-физиологиялық құрылымымен байланысты. Мәселен, Ж.И.Шиф, С.М.Блинкова, А.Р.Лурия т.б. ғалымдардың еңбектерінде адамның ми қыртыстарының бұзылуы оның жазу және сөйлеу тіліне кері әсерін тигізетіні дәлелденген [2].

Мектепке алғаш барған бала жазуды қалай меңгереді? Ең бірінші мектеп жасындағы баланың ауызша сөйлеу тілі жеткілікті дәрежеде қалыптасқан болады. Бала қоғам мен табиғат құбылыстарын өзі түсініп, өзгеге түсіндіре алады. Қысқа, жалаң, то-

лымсыз сөйлемдерді еркін пайдаланады. Ауызша тілдің амалдарын, конституация, паралингвистикалық тәсілдерді, интонация, мимиканы жиі пайдаланады. Өйткені балалардың тілдері әлі де кедей, сөздік қоры аз болғандықтан, өз сезімдерін сөзбен жеткізуге мүмкіндіктері жетпейді, сөйтіп сөзге көмекке *ым, ишара* келеді.

Ауызша сөйлескенде кейбір пікірлерді қысқартып айтуға яки тіпті айтпай-ақ кетуге болады, өйткені ауызба-ауыз сөйлескенде сөздің олқысын ыммен, қас-қабақпен толтыруға мүмкіндік бар. Ал жазып сөйлескенде мұндай мүмкіндіктің бірі де жоқ. Сондықтан ауызша сөзге психологиялық сипат тән, өйткені әңгімелесуші адамдар бір-бірінің қас-қабағын, бет пішініндегі өзгерісті байқап тұрады. Жазу дағдысының психологиялық негізі мидың үлкен жарты шар қабығындағы анализатор ұштарының бір-бірімен күрделі байланысқа түсуі, екінші сигнал системасының жинақталып, бір арнаға бағытталуы болып табылады. Жазу тілі көзбен қабылданады, қолмен іске асады. Ал ауызша сөйлеу есту – кинестезиялық нерв байланыстары арқылы өтеді.

Балалардың психикалық үдерістері (түйсік, қабылдау, зейін, ес, ойлау, қиял) мен сезімін, еркін күшейтеді, әсіресе, ой қызметінің белсенділігін арттырып, мидың үлкен жарты шарлар қабығында өтіп жатқан әрекетті үздіксіз күшейтіп, уақытша нерв байланыстарын (анализаторлардың мидағы ұштарының арасында туып жататын уақытша нерв байланыстары) жасайды және жетілдіре түседі.

Бала мына сөзді айтқанда аузым былай ашылды, ернім шүршиді, болмаса езуім тартылды деп ешқашан ойланбайды. Тіпті кейбір дыбыстарды (әсіресе *p, c, ш*) айтқанда, негізгі реңкінен басқаша шығып жатса да, мән бермейді. Сөйтіп, ауызша сөйлеудің физиологиялық үдерістері «санасыз», автоматты түрде болады. Бала үшін тіл мен ұғым, зат пен ұғым бір. Мектепке бармаған бала айтқан сөзі неше бірліктен тұратынын білмейді. Мысалы оған «Үйде апам, ағам, інім бар» деген сөйлем неше сөзден тұрады десен, «үшеу: апам, ағам, інім» деп жауап беретініне

таңғалуға болмайды. Себебі бала үшін ұғым басты нәрсе, сондықтан сөз бен ұғым біреу. Олар сөз бірліктерін емес, ұғым бірліктерін ғана белгілей алады. Оған негізгі денотат – *анасы, ағасы, інісі*, әңгіме үй іші туралы ғана. Ал, басқа ақпараттар мәнді емес.

Психолог А.Р.Лурия кішкентай балаға *м-а-м-а* деп айтқызып, баладан қандай сөз шықты деп сұраса «сиыр» деп айтқанын айтады.

Бастауыш сынып оқушыларының жазу тілін дамытуға келсек, бұл жоғарыдағы қиындықтардың үстіне өзінің мақсаты мен табиғатына қарай бірқатар ерекшеліктері де бар жұмыс. Ол ерекшеліктер мынадай: бастауыш сынып оқушылары жазу дыбысының белгілі үш кезеңінен: атап айтқанда, 1) элементтік кезеңнен, яғни балалардың дәптер мен қаламды ұстауға үйрену кезеңінен; 2) әріптік кезеңнен, яғни әріптің жеке элементтерін жазу білу кезеңінен; 3) тез жазу кезеңінен өтіп, сол кезеңдерде қойылатын талаптарды меңгеруге тиіс болады [3].

Егер бала ауызша сөйлеуде сөз бен зат, не құбылысты тікелей байланыстыра отырып айтса, жазғанда бала әр әріптің дыбысталуы қалай еді деп отырып жазады. Өйткені жазу сөйлеу әрекетінің саналы формасының психологиясына жатады. Бастауыш сынып оқушыларына тілдің орфографиялық ережелері мен орфоэпиялық дәстүрі де тыңнан үйретіледі.

Дұрыс жазу – сөйлеу әрекетінің түрі. Қазіргі кезде тілде жазу және жазбаша сөйлеу деген ұғым бар. Бұл ұғымдарды ажырату, жазу механизмдерінің ерекшеліктеріне байланысты. Ол механизм екі бөліктен тұрады: а) жеке әріптерден сөздер құрастыру; ә) жеке сөздер мен сөз тіркестерін жазба түрде мәтін құрастыру.

Жазу сабағында ми ғана емес, сондай-ақ көптеген бұлшықеттер де жұмыла жұмыс істейді. Сондықтан оған мынадай бірқатар талаптар қойылады: партада дұрыс отыру (бұл – бұлшықеттердің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етеді), жарықтың түсуі, қағаздың сапалы болуы, қарама-қарсы түсті сияны пайдалану, жазу құралдарының баланың жасы-

на сәйкестігі, жетілдірілген жазу техникасы (әріптердің көлбеу немесе түзу кескіні).

Жазу жұмысы, әсіресе үздіксіз жазу жұмысы (диктант) барынша қажытатын жұмыс деп есептелінеді. Қолдың басын бүгілдіретін және жазылдыратын бұлшық еттердің жұмысы білек, желке және бастың ауырлығын көтеріп, дұрыс отыруы қамтамасыз ететін арқа бұлшық еттерінің жұмысымен ұштасады. Демек, басқа сабақтағыдай, жазба сабағы үстінде балалардың дұрыс отыруы талап етіледі, ұзақ уақыт жазу үстінде бұлшық еттердің үздіксіз қимылы салдарынан оқушының отыруы бұзылады.

Мұнда организм рефлекторлы жолмен қосымша тірек нүктесін іздеп, кеуде қуысын партаның жиегіне тірейді, бұл тыныс алу мен қан айналымын бұзады.

Жазуға үйренудің алғашқы кезеңінде қолдың қозғалысы көздің бақылауымен жазылып отырады. Яғни, қолын жазу барысында қайда бағыттайды, көзін де әріпті жазу бағытымен бірге қозғалтады. Соған қарамастан оқушылар көптеген кемшіліктер жібереді. Олардың жазған әріптер формасын үлгімен салыстырсақ үлкен айырмашылық бар.

Әріптің үлгісі мен оқушының өзі жазған әріптерді салыстыра алмаудың негізгі себептері:

1. Үлгімен салыстыра келе қате жазғанын көре тұра оқушы қайта түзеп жаза алмайды. Себебі, әріптің жазылу бағытын білмейді. Яғни, көзбен қозғала отырып жазу қабілеті дамымаған. Оқушыға дұрыс жазуға көмектесу үшін мұғалім қолын ұстап бағыттап отыру керек.

2. Мұғалім тақтаға әріптің жазылу әдісін көрсеткенде, оның жазылу ерекшеліктеріне назар аудармайды.

Жазу дағдыларын игеру үшін оқушы әрбір дыбыс таңбаларын жазылу формасын, бір-бірімен байланысу тәсілін, гигиеналық талаптарды, әсіресе жазу жылдамдығы артқан кезде жазу айқындылығын сақтауды меңгеруі шарт. Бұл шарттардың барлығы да балалар бойында жазу кезінде нақты, тұрақты дағдыларды дамыту барысында қалыптастырылады.

Жазу механизмінің бірінші бөліміне тән икемділік пен дағдыларды қалыптастыру үшін оқушылар графика мен орфографияны меңгеруге тиіс. Оларды меңгеру дағды деңгейіне жеткізілуге, ал жазу механизмінің екінші бөлімін меңгеру үшін оқушылар белгілі графикалық кодтың көмегімен өз ойларын жеткізе білуге тиіс, яғни бұл түрде жазбаша сөйлеу әрекеті жүргізіледі. Сондықтан әбден жазып, жаттығып кеткенше оқушыға алдымен сөзді дұрыстап тыңдап алу, содан кейін оны өзі дауыстап немесе күбірлеп айтып, артынан мұқият, әдемілеп жазу өте үлкен жұмыс болады.

Сауатты адамдар жазғанда есінде тұтас сөзді ғана емес, сөйлемді ұстайды. Бірақ олар жазғанда еріктің бір толқынынан туған өзара байланысты, жүйелі бір қозғалысты (импульсті) іске асырады. Мысалы, бір сөз жазғанда бір импульс іске асады. Ал жаңа сауаттана бастаған бала бір әріпті жазу үшін оның құрамындағы элементтердің әрқайсысында (таяқша, ілмек т.б.) бір-бір импульс жұмсайды. Мұнда да көптеген ерік күшін жұмсап, үнемі тиянақты зейін қойғанда ғана ұзақ уақыт жаттығу жұмыстарының нәтижесінде барып дағды қалыптасады: саусақ дағдыланады; ерік, зейін, сананы бағыттайды. Сана жазылатын әріптің немесе сөздің, сөйлемнің мазмұнын ұстайды; сөйтіп, бірте-бірте санада тұтас сөз немесе сөйлем сақталады да, оларды жазу тұтас бір акт ретінде орындалады.

Оқу-жазу процестерін талдаудан шығатын негізгі қорытынды: 1) оқушы оқуға, жазуға үйрену барысында меңгеруге тиісті ең басты процестер: сөйлемді сөзге, сөзді буынға, буынды дыбысқа ажырату және керісінше, дыбыстардан буын, буыннан сөз, сөзден сөйлем құрастыру. Егер мұғалім талдау-жинақтауға жеткіліксіз көңіл бөлетін болса, бала әрбір әріпті, дыбысты, сөзді жеке жаттайды да, олардың әрқайсысының мәніне көңіл бөлмейді, сондықтан оларды дұрыс байланыстырып оқи да алмайды, жаза да алмайды. 2) Сауат аша бастаған бала оқу-жазуға үйрену барысында көптеген қиындықтарға кездеседі (бір әріпті немесе бір сөзді жазу үшін нерв жүйесінен бірнеше толқын (импульс) жасалады) [4].

Ғалымдар жазу үдерісінің мынадай бөліктерін көрсеткен:

1) Сөздің дыбыстық құрамын талдау, яғни сөзді дауыстап немесе күбірлеп айтып көру, сөйтіп, сөзді буынға бөліп, әр буындағы дауысты, дауыссыз дыбыстарды айқындау;

2) дыбыстардың ретін белгілеу, яғни буындардың ретін аңғару. Кейде буындарды алмастырып жазып қою кездеседі. Мысалы: *терезе* дегеннің орнына *тезере* т.б. Кейде буын тұтасымен жазылмай қалады, мысалы, балалар т.б. Сондықтан да буындар ретімен, мұқият айтылмаса қатесіз жазу мүмкін болмайды.

3) Дыбыстарды нақтылап фонемаға айналдыру. Бұл – жазу үдерісіндегі ең күрделі саты. Себебі, таңертең, тұндырды, тоңды, түн, тәбет сөздеріндегі *та, тұ, то, тү, тә* буындарындағы «*т*» ның әр түрлі реңкте айтылғанына қарап, бір *т* ма, басқа *т*-ма деп ойлануға болады. Сол сияқты қатаң-ұяң варианттары бар дауыссыздарды да айыру қиын (*д-т, б-п, з-с, ж-ш*). Сондықтан да балаға ауызша тілдің фонетикасы оқытылуы тиіс. Содан кейін барып фонемалардың таңбалары – әріптер көрсетілуі керек.

4) Фонеманы әріпке көшіру. Егер дыбыстық талдау дұрыс жүргізілсе, онда фонеманы әріпке көшіру оңай. Тек алғашқыда бала кейбір жазылуы ұқсас әріптердің қайсысын аларын білмей қиналып қалады. Графика әліпбиге сәйкес келіп жатса, көп қиындық тумайды. Келесі кезекте оқушылар орфографиялық, графикалық дағдының әдістерімен танысады [4].

Жазу үрдісін жүзеге асыру үшін жазу құралдарының (қаламсап, қарындаш, бор) көмегі керек. Бұл заттардың қолдану жолдарын яғни ережесін білу міндетті: 1) жазу құралдарын пайдалана білу; 2) дәптердің дұрыс орналасуы; 3) дұрыс отыра білу; 4) қолдың дұрыс қозғалысы; Дұрыс жазу үшін: 1) үлгі мен жазудың нәтижесін салыстыра білу;

2) баспа әріпті жазбаша түрде жаза білу; 3) әріптің дұрыс жазылуын білу; 4) әріпті байланыстыра білу (үзіліссіз, жоғарғы жағынан, төменгі жағынан); 5) әріптің біркелкілігін сақтау; 6) сызықтар арасында және бір сызықта жаза білу.

Бұл ережелер оқушыларда бірден емес, 2-3 жылда қалыптасады. Жазу дағдыларын игеру үшін оқушы әрбір дыбыс таңбаларының жазылу формасын, олардың бір-бірімен қалай жалғанатынын, жазу кезіндегі гигиеналық талаптарды, әсіресе, жазу жылдамдығы сақтаған кезде ғана өз мақсатына жете алады.

2 Прохорова Е.В. Трудности у младших школьников на уроках письма // Начальная школа, – № 5, 1999.

3 Лурия А.Р. Очерки психофизиологии письма. – М., 1950. – С 84.

4 Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Өлке, 2003.–136 б.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Сәдуақас Г.Т. Сауат ашу кезеңіндегі жазуға үйретудің ерекшеліктері. – А: Білім берудегі менеджмент. – №1 (64) 2012. – 112 б.

Б.Т. АБЫКАНОВА, С.Н. ИДРИСОВ

Атырауский государственный университет им. Х. Досмухамедова
bakitgul@list.ru
г. Атырау, Казахстан

С.Б. НУГУМАНОВА

Общеобразовательная средняя школа №157 пр УМР
samalnugumanova@mail.ru
г. Алматы, Казахстан

ВИДЕОКОНТРОЛЬ КАК СОВРЕМЕННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В публикации рассмотрена методика проведения дистанционного экзамена с видеоконтролем в условиях высшего учебного заведения. На примере российского вуза, высшего образовательного учреждения Московско-Государственного Университета Путей Сообщения, изложен опыт методики проведения дистанционного экзамена с видеонаблюдением.

Ключевые слова: дистанционное обучение, методическое обеспечение, видеоконтроль, видеоэкзамен, контроль знаний.

Мақалада жоғары оқу орны талабы бойынша бейнебақылау арқылы қашықтықтан емтихан қабылдау әдісі қарастырылған. Мәскеу Мемлекеттік Жол Қатынастар университетінің қашықтықтан емтихан қабылдауы мысалға алынған.

Түйін сөздер: қашықтықтан білім беру, әдістемелік қамсыздандыру, бейнебақылау, бейнеемтихан, білімді тексеру.

Annotation

In the paper there are considered the methods of conducting distance exam with video control in conditions of higher education. On the example of the Russian University in the face of higher educational institutions of Moscow State University of railway engineering describes the experience of techniques for remote exam with video surveillance.

Keywords: distance learning, methodical providing, video control, video examination, control of knowledge.

В современных условиях перед высшим образованием стоят задачи повышения качества образовательного процесса за счет широкого внедрения информационных технологий. Сегодня общепризнано, что информационные технологии являются решающим

фактором, определяющим развитие как всего общества, так и системы образования в частности. Информатизация и компьютеризация общества вносит существенные изменения в педагогическую деятельность, во многом по-новому расставляет акценты на содержание

главных элементов учебного процесса, одним из которых является контроль знаний и умений студентов. От эффективной его организации в условиях дистанционного обучения во многом зависит залог успеха управления учебно-воспитательным процессом и качество подготовки специалиста.

В условиях любой формы организации учебного процесса, в том числе и дистанционного, контролю знаний отводится первостепенная роль. Это обусловлено тем, что он позволяет оценивать динамику усвоения учебного материала; уровень владения системой знаний, умений и навыков, а затем на основе их анализа вносить соответствующие коррективы в организацию дистанционного учебного процесса.

Согласно определению, которое дается исследователем А.Н.Тихоновым, под дистанционным обучением следует понимать один из видов учебного процесса, где либо преподаватель и аудитория, либо учащийся и источник информации находятся на удаленном друг от друга расстоянии [5; С. 117]. Дистанционному обучению свойственны все элементы традиционного учебного процесса: цели, содержание, методы, организационные формы, реализуемые специфичными средствами Интернет-технологий или другими, которые предусматривают интерактивность. Таким образом, дистанционное обучение можно определить как самостоятельную форму обучения, где информационные технологии являются ведущим средством организации такой формы обучения. Процесс современного дистанционного обучения построен на использовании следующих основных элементов:

- среды передачи информации (почта, видео, радио, информационно-коммуникационные сети);
- методов, зависящих от технической среды обмена информацией [6; С. 10].

Вместе с тем, существенной особенностью дистанционного обучения от традиционной формы является активизация самих обучающихся в образовательном процессе. Это обусловлено тем, что процесс обучения проходит все необходимые стадии: «изучение матери-

ала - обратная связь - коррекция полученных знаний». Вместе с тем, несомненное значение в данном случае имеет рациональная организация обратной связи обучающегося с педагогом (тьютором), функции которого обычно возлагаются на подсистему контроля знаний обучающихся. Она призвана освободить преподавателя от рутинной работы по оценке знаний, обеспечивая при этом самотестирование студентов, а также помочь в ходе проведения рубежных и итоговых проверок знаний и умений обучаемых. Поскольку, как указывалось выше, дистанционному обучению присущи все элементы традиционной системы обучения, то одним из элементов учебного процесса является контроль знаний обучаемых, который может проводиться в виде зачетов и экзаменов.

Экзамен является одной из традиционных форм проверки знаний и умений обучающегося по какой-либо учебной дисциплине. Существуют различные их разновидности, где исследователи классифицируют их по различным основаниям. Так, по институциональному критерию Н.В. Бордовская [1] предлагает их классифицировать на экзамены ВУЗа, школьные экзамены, экзамен в ГИБДД. По форме проведения, А.В.Хуторской [7] классифицирует их на устные и письменные. Современные виды учебного процесса, одним из которых является дистанционное обучение, позволяет выделить еще один его вид, такой как дистанционный экзамен с видеоконтролем, практика которого только начинает складываться, где в данном случае заслуживает внимание высшее образовательное учреждение Московско-Государственного Университета Путей Сообщения (МГУПС), где согласно учебной программе студенты обязаны сдавать профильные и общеобразовательные экзамены. Под профильным экзаменом в указанном учебном учреждении понимается экзамен по специальной дисциплине, который считается базовой для избранного вида учебно-профессиональной подготовки. Общеобразовательный экзамен подразумевает сдачу экзамена по общеобразовательным дисциплинам, включенным в учебную програм-

му ВУЗа. Таким образом, в целях усиления контроля знаний студентов по базовым профильным дисциплинам в МГУПС была разработана методика проведения дистанционного экзамена в виде сдачи экзаменационных он-лайн тестов с возможностью видеонаблюдения. К видеоэкзамену допускаются студенты, выполнившие все требования учебной программы дисциплины, прошедшие промежуточную аттестацию и сдавшие зачет по данной дисциплине, если он предусмотрен в текущем семестре. Видеоэкзамен преследует цель оценить качество усвоения студентом теоретических знаний учебной дисциплины, их прочность, развитие творческого мышления, приобретение навыков самостоятельной работы, умение синтезировать полученные знания и применять их к решению практических задач.

В целом, преимущества как всего дистанционного процесса обучения, так и контроля знаний в высшем образовательном учреждении Московско-Государственного Университета Путей Сообщения сводятся к тому, что обучение, сдача экзаменов и зачетов происходит через INTERNET (без приезда в ВУЗ), обучение и контроль знаний происходит в удобное время и в любом месте, что в свою очередь экономит время и средства студентов, и дает возможность оперативного получения консультаций у преподавателей.

Как видно из представленного опыта, для обеспечения сеансов контроля сдачи экзамена в условиях дистанционного обучения используются информационно-коммуникационные технологии, в том числе Интернет. Понятие «информационно-коммуникационная технология» можно трактовать как в широком, так узком её понимании. В широком смысле под информационно-коммуникационные технологиями (ИКТ) понимают совокупность методов, производственных процессов и программно-технических средств, интегрированных с целью сбора, обработки, хранения, распространения, отображения и использования информации в интересах ее пользователей [3; С. 52]. В узком понятии, относительно образовательного процесса, информационно-

коммуникационные технологии представляют совокупность средств информационных и коммуникационных технологий, используемых с учебно-методическими, нормативно-техническими и организационно-инструктивными материалами, обеспечивающими реализацию оптимальной технологии их педагогического использования.

Одним из современных средств ИКТ в учебном процессе является компьютерная сеть, которая представляет комплекс программных и аппаратных средств, позволяющих объединенным ими компьютерам (рабочим станциям) обмениваться, накапливать и обрабатывать информацию [2;С.69]. Для соединения компьютеров используются модемы, сетевые платы и кабели. В свою очередь, компьютерные сети принято классифицировать на две большие группы: локальные и глобальные. Как правило, локальной называют сеть, которая способна связать компьютеры, находящиеся в одном здании или одной организации, а также в пределах района, города, страны. Иными словами, локальная сеть это сеть, которая ограничена в пространстве. Локальные сети распространены и в сфере образования [4;С.22]. Более того, локальные сети могут объединять и компьютеры разных учебных заведений, что позволяет говорить об использовании локальных сетей в образовательной сфере деятельности.

В отличие от локальных, глобальные сети не имеют пространственных ограничений. Наиболее известным примером глобальной информационно-коммуникационной сети является сеть Интернет (INTERNET). При всем многообразии информационных технологий, а также способов организации данных при их пересылке по каналам связи всемирная информационная компьютерная сеть занимает центральное место. Более того, на современном этапе, это практически единственная глобальная информационно-коммуникационная сеть, повсеместно используемая в системе образования любого уровня и вида, в частности дистанционного.

Таким образом, одним из видов контроля знаний в дистанционном образовательном

процессе может служить видеоэкзамен, процедура которого сводится к постоянному контролю в режиме реального времени и осуществляется дистанционно, с использованием компьютерной сети, а также базой данных, способной меняться в любой отрезок времени. Видеоэкзамен должен предваряться тестированием обучающихся, и не должен сводиться к видеоконференции, так как последняя подразумевает, прежде всего, свободную импровизацию в общении.

Для обеспечения видеоконтроля на дистанционном экзамене желательно использовать инструментальную и техническую защиту передаваемой и получаемой информации, где учебный телекомплекс должен включать в себя:

- Сервер непосредственного преподавателя, снабженный средствами крупномасштабного воспроизведения информации, оборудованием и программным обеспечением для проведения теле- и видеоконференций, высокоскоростным модемом.

- Сервер удаленного преподавателя, снабженный оборудованием и программным обеспечением для проведения теле- и видеоконференций, высокоскоростным модемом.

- Группа удаленных независимых серверов с учебной информацией;

- Выделенная телефонная линия.

- Человеческий фактор: непосредственный преподаватель, удаленный преподаватель, аудитория.

Таким образом, вышеизложенное позволяет сделать вывод, что под видеоконтролем в широком смысле этого слова следует понимать возможность удаленного наблюдения и управления системой регистрации событий, происходящих в помещении посредством использования специального оборудования.

Возвращаясь к анализу опыта проведения видеоэкзамена в МГУПС, следует также отметить, что в качестве средства видеонаблюдения во время процедуры его проведения используется вэб-камера, которая представляет собой малоразмерное цифровое видео, способное в реальном времени фиксировать изображения, предназначенные для дальнейшей

передачи по сети Интернет. Трансляция изображения осуществляется в режиме реального времени до фактического его окончания согласно расписанию его проведения.

После окончания видеоэкзамена технический специалист визуально проверяет работоспособность программно-аппаратного комплекса, производит резервное копирование записи видеоэкзамена на внешний носитель, при необходимости производит перезагрузку компьютера, а также осуществляет выключение программно-аппаратного комплекса, производит копирование всех файлов видеозаписи на носители, где последние передаются на хранение руководителю высшего образовательного учреждения, на базе которого был организован видеоэкзамен. Руководитель высшего образовательного учреждения несет ответственность за хранение переданных видеозаписей и организует беспрепятственный доступ к видеозаписям при необходимости. Результаты сдачи видеоэкзамена фиксируются в электронном личном кабинете каждого экзаменуемого.

Таким образом, мы видим, что информационные технологии не только облегчают доступ к информации, но и открывают новые возможности их использования в образовательном процессе, в частности, в процессе сдачи дистанционного экзамена, что в свою очередь, позволяют по-новому организовать взаимодействие всех субъектов дистанционного обучения, построить образовательную систему, в которой студент был бы активным и равноправным участником учебной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Бордовская Н.В. Педагогика: учебник для вузов [Текст] / Н.В. Бордовская, А.А. Реан – СПб.: Питер, 2012. – 528 с.

2 Воронин В.М. Компьютерная техника и расширение информационно-коммуникативных возможностей человека [Текст] / В.М. Воронин – М.: Инфра-М, 2012. – 258 с.

3 Зайченко Т.П. Инвариантная организационно-дидактическая система дистанционного

обучения: монография [Текст] / Т.П.Зайченко – СПб.: Астерион, 2012. – 188 с.

4 Полат Е.С. Педагогические технологии дистанционного обучения [Текст] / Е.С.Полат, М.В.Моисеева, А.Е.Петров; под ред. Е.С.Полат. – М.: Академия, 2010. – 333 с.

5 Панарина Н.А. Дистанционное обучение: к вопросу об основных понятиях [Текст]

/ Н.А.Панарина // Социс: Социологические исследования – 201 – №4. – С. 116-120.

6 Тихонов А.Н. Технологии дистанционного обучения в России [Текст] / А.Н.Тихонов, А.Д.Иванников// Высшее образование. – 2012. – №4. – С.10-13.

7 Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов [Текст] / А.В.Хуторской – СПб: Питер, 2011. – 544 с.

УДК 378.013.42

Н.А. АСАНОВ, Ж.Е. БЕЙСЕ

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Жалпы және этникалық педагогика кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан*

УНИВЕРСИТЕТТЕРДЕ КРЕДИТТІК ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТІҢ ӨЗДІК ІС-ӘРЕКЕТІ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МОДЕЛІ

Аннотация

Бүгінгі күні еліміздегі жоғары оқу орындарына енгізілген кредиттік оқыту жүйесі – заман талаптарына сәйкес болашақ маман бойында толыққанды білім қалыптастыруға, өздігінен жұмыс істеу және білім алу дағдыларын дамытуға жағдай жасайтын жаңа оқыту жүйесі болып табылады. Осыған орай, жаңа жүйе жағдайында студенттердің білімді өз бетінше іс-әрекет арқылы алуы олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына зор ықпалын тигізеді. Мақалада университеттерде кредиттік оқыту жүйесі жағдайында білім алушы студенттердің өздік іс-әрекеті дағдыларын қалыптастырудың үлгісі жасалынып, оған сипаттама берілген.

Түйін сөздер: кредиттік оқыту жүйесі, іс-әрекет, дағдылар, өзара жұмыс.

В статье затрагиваются вопросы новой системы обучения, внедренной в нашей стране системы кредитного обучения, которая создает условия для получения качественных знаний, формирования навыков самостоятельной деятельности соответствующего сегодняшним требованиям будущего специалиста. В связи с этим, в ней отмечается, что в новой системе получение самостоятельного образования студентов оказывает огромное влияние на формирование их как личности. В статье описывается модель формирования навыков самостоятельной деятельности студентов получающих образование по системе кредитной технологии.

Ключевые слова: кредитная система обучения, деятельность, умения, самостоятельная работа.

Annotation

Nowadays in our country introduced a system of credit learning is a new training system, which creates conditions for formation of full knowledge, skills of independent activity of corresponding modern requirements of the future specialist. In this regard, in the new system of obtaining self-education of students has a great influence on the formation of their personality. The article describes a model formation of skills in independent work of students receiving education in the system of credit technology.

Keywords: credit system of education, activities, skills, independent work.

Кіріспе

Жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту жүйесі заман талабына сай қоғамдық өмірде болып жатқан ұлы өзгерістерге тікелей байланысты. Қазіргі қоғам жан-жақты үйлесімді жетілген жаңа адамды оқытып тәрбиелеуді талап етіп отыр. Демек, қоғам талабы - заман талабы, өйткені «Әр адам - өз заманының баласы». Сондықтан да адамды заман билейді, заманына сай Заңы туындайды. Иә, қай заманда да білім, тәрбие беру жөнінде талай ойшыл-педагогтар өздерінің ой тұжырымдарын айтқан-ды.

Соның бірінде, қазақтың ұлы ғалымы, ағартушы Шоқан Уәлиханов: «Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет» деп, жарқын болашаққа бастар жолдың ең алдымен елдің егемендігі мен сауаттылығына байланысты екенін ашық айтып өткен-ді [1]. Иә, бүгінде қыран құсы қалықтаған көк аспанымыздың астында баянды да бақытты ғұмыр сыйлаған Тәуелсіздігімізге бақандай 22 жыл толып, еркіндіктің көк байрағы желбіреп, егемендігіміздің абырой-беделі артқан сәтімізде елімізге керегі бәсекеге қабілетті білімді ұрпақ ғана. Ол үшін, әрине, Қазақстандағы білім беру саласын дамыту, оны одан әрмен жетілдіру бағытына ерекше мән беру қажеттілігі тууда.

Осыған орай, бүгінде білім беру саласында Елбасымыз Н.Назарбаевтың әр жыл сайын халыққа жолдаулары мен жаңа білім заңдарының қабылдануы, соған сәйкес білім саласының жүйелі түрде реформалануы, университеттерді кредиттік оқыту жүйесіне көшірудің жоспарлы іске асырылуы сияқты ауқымды жобалардың қолға алынуы өз деңгейінде нәтижесін беруде. Жалпы әлемнің дамыған мемлекеттерінде қолданыста болып, айтарлықтай жақсы нәтижелер көрсеткен кредиттік оқыту жүйесін өз еліміздегі университеттерге ендіру мәселесі толығымен шешімін тауып отыр. Сондықтан да болар, Болон декларациясын қолдаған мемлекетіміз, әлем таныған мемлекеттеріндей кредиттік оқыту жүйесін республикамыздағы барлық жоғары оқу орындарына енгізіп үлгерді.

Негізгі бөлім

Жоғары оқу орындарында кредиттік оқыту жүйесін енгізудің басты ерекшелігі – әлемдегі білім берудің ең үздік технологиялық тәжірибелерін қолдана отырып, елімізге қажетті мамандарды сапалы дайындап шығару.

Бұл жүйе бойынша білім алып жүрген студенттер ең алдымен өзіндік ізденіске, сондай-ақ әрбір өтілген тақырыпты шығармашылықпен меңгеруіне жол ашып қана қоймай, оларды оқу әрекетін өз бетінше ұйымдастыру іскерлігіне машықтандырады. Демек, кредиттік оқыту жүйесі – студенттердің өздік жұмыстарын қалауынша орындауы нәтижесінде жеке тұлға ретінде жан-жақты дамып жетілуіне ықпал жасайды. Яғни, «оқу – қалай оқығаныңа қарай», «өзін-өзі дамыту», «өмір бойына оқу» сияқты білім берудің жаңа парадигмалары оқу үдерісін тұлғаға бағыттап ұйымдастырады.

Студенттің өздік жұмысы кредиттік оқыту жүйесінің ерекшелігіне байланысты:

- студенттерді өзін-өзі ұйымдастыруға тәрбиелейді;
- студенттерді СӨЖ уақытын тиімді пайдалануға уақытын жоспарлауға үйретеді;
- өзіндік бақылаудың дағдыларын қалыптастырады;
- студенттердің ақпараттық технологиялармен жұмыс істеу дағдысын дамытады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы бірігіп, студенттің өздік іс-әрекеті дағдыларын құрайды. Демек, студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастыру мен оны өткізу технологиясының мәні – студенттің өзіндік іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру дегенді білдіреді. Ал студенттің өзіндік іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру үшін:

- студенттердің өздік жұмыстарын жоспарлау, ұйымдастыру;
- әдістемелік қамтамасыз ету;
- бақылау және орындалу бағасы;
- талдау және жетілдіру жұмыстары жүргізілуі қажет.

Қазіргі уақытта, кредиттік оқыту жүйесі бойынша білім алып жүрген студенттермен жүргізілетін жұмыстардың түрлі үлгісі

(моделі) жасалынууда. Алдымен, үлгі дегеніміз не? деген сауалға жауап берелік.

Үлгі – бұл ғылыми зерттеулерде ең көп тараған әдістердің бірі. Әсіресе, соңғы кездері педагогикалық жұмыстарда кеңінен қолданылуда. Үлгілеуді «қандай да бір құбылысты, үрдісті немесе объектілер жүйесін, үлгісін құру және меңгеру арқылы зерттеу; қайтадан құралатын объектілерді жасаудың тәсілдерін анықтау немесе нақтылау мен ұтқырлау үшін үлгілерді қолдану» деп те анықтайды [2].

Сонымен қатар, В.В. Краевский үлгіні «зерттеу пәнінің белгілі бір жақтарының байланысы мен функцияларын құрастыратын элементтер жүйесі» деп те қарастырады [3]. Ал, В.А. Штофф үлгіні төрт түрлі белгі бойынша:

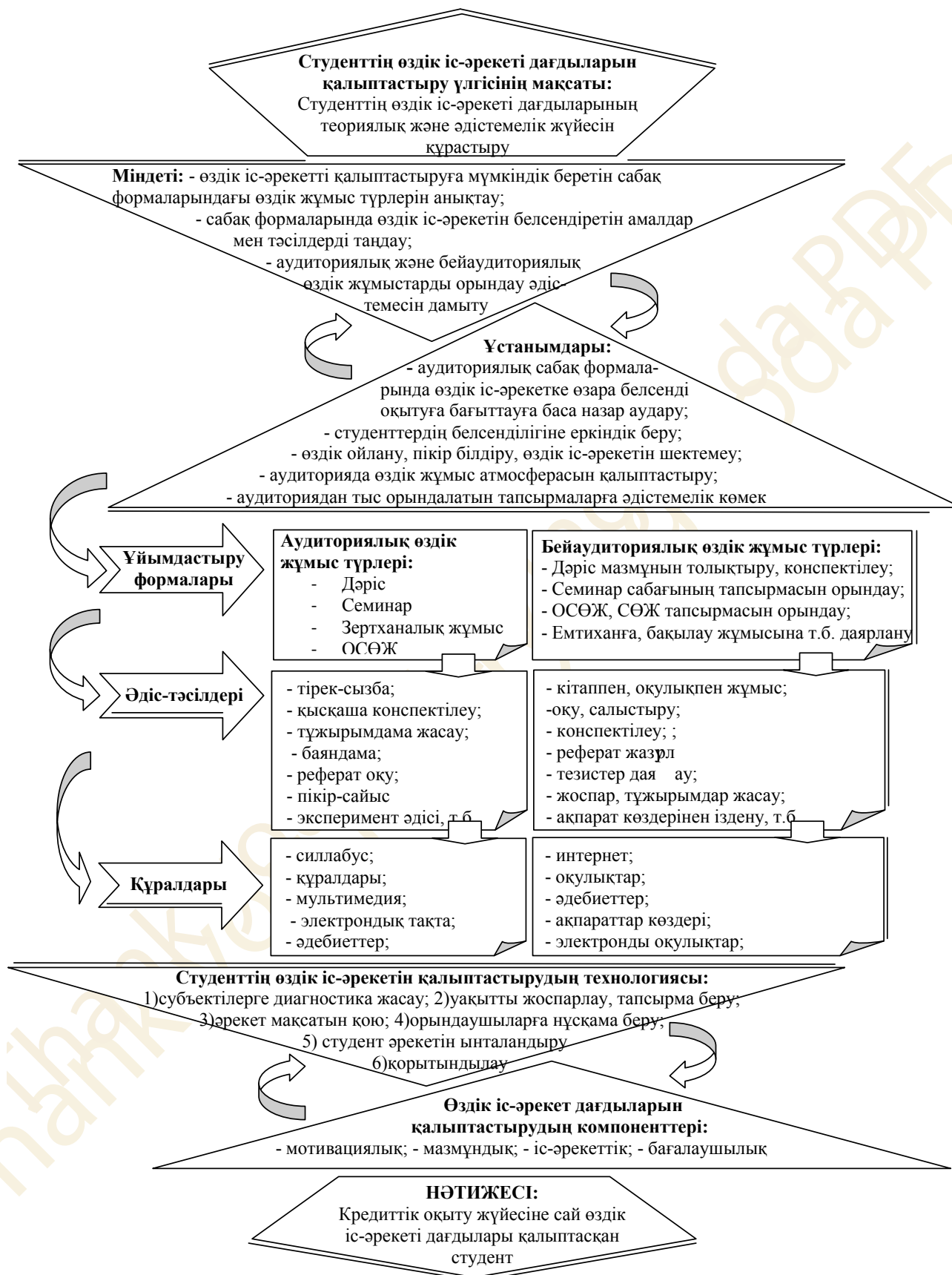
- ✓ үлгі зерттеу объектісін бейнелейді;
- ✓ үлгі объектіні алмастыруға қабілетті;
- ✓ ойша елестетуге болатын немесе материалды түрде жүзеге асатын жүйе;
- ✓ оны зерттеу объектісі туралы жаңа ақпарат береді деп анықтайды [4].

Ал, Г.И.Саранцева үлгіге мынадай анықтама береді: «Материалдық бір бөлігін ойша немесе практикалық түрде қысқартып, көрнекі түрде беру» [5].

Сонда кез келген мәліметті үлгі түрінде көрсету тиімдірек болатындығын дүниежүзінің көптеген ғалым-педагогтары атап өтіп қана қоймай, оны өз зерттеу жұмыстарында кеңінен қолданған.

Олай болса, жинақтаған барлық мәліметтерді пайдалана отырып, университеттерде кредиттік оқыту жүйесі жағдайында студенттің өздік іс-әрекеті дағдыларын қалыптастырудың моделін жасап көруге тырыстық (1-сурет).

Студенттің өздік іс-әрекеті дағдыларын қалыптастыру үлгісінің мақсаты: Студенттің өздік іс-әрекеті дағдыларының теориялық және әдістемелік жүйесін құрастыру болып табылады. Осы мақсатты басшылыққа ала отырып, өздік іс-әрекет дағдыларын қалыптастырудың үлгісін жасаймыз.

Сурет 1:– Іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру үлгісі

Үлгіні жасаудағы алға қойған мақсатты басшылыққа ала отырып, алдымен міндеттерді тізіп алдық.

Біріншіден, студенттердің өздік іс-әрекетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін сабақ формаларындағы өздік жұмыс түрлерін анықтап алу қажет;

Екіншіден, студенттердің өздік іс-әрекетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін сабақ формаларында студенттің өздік іс-әрекетін белсендіретін амалдар мен тәсілдерді таңдап алып, оны үнемі жетілдіріп отыруымыз керек;

Үшіншіден, жоғары оқу орындарындағы аудиториялық және бейаудиториялық өздік жұмыстарды орындау әдістемесін барынша дамытуымыз қажет.

Бұл міндеттерді алуымыздың себебі, ең алдымен студентке өзін жан-жақты ашып көрсетуі үшін, яғни өзін бар қырынан танытып, сезінуі үшін оған мүмкіндіктер туғызуымыз жөн. Сонда ғана олар өз бойындағы қабілет-қарымына сенетін және түсінетін болады. Тек сабақ уақытында ғана емес, сабақтан тыс уақыттарда да олардың өзіндік ашылуына көмек қолын беруіміз керек деп ойлаймын. Сол себепті, мына ұстанымдарды ұстанғанымыз абзал. Олар: аудиториялық сабақ формаларында өздік іс-әрекетке өзара белсенді оқытуға бағыттауға баса назар аудару; студенттердің белсенділігіне қарай еркіндік беру; өздік ойлану, пікірін, көзқарасын білдіру, өздік іс-әрекетін шектемеу; аудиторияда өздік жұмыс атмосферасын қалыптастыруға ықпал жасау; аудиториядан тыс орындалатын тапсырмаларға барынша әдістемелік көмек көрсету, т.с.с.

Қорытынды

Негізінен кредиттік оқыту жүйесіндегі студенттің өздік жұмысы дегенге анықтама берер болсақ, ол – студенттердің танымдық және кәсіби әрекеттеріне қызығушылығының дамуына, білімдерін тереңдетіп, сапасын арттыруға, кәсіби біліктіліктері мен дағдыларының қалыптасуына мүмкіндік беретін ең басты құрал. Демек, кредиттік оқыту жүйесінде студенттердің өзін-өзі ұйымдастыру, өздігінен білім алу мүмкін-

діктерін дамытуға айрықша назар салынады. Бұл өз кезегінде студенттердің жеке ерекшеліктерін ашуға, қабілеттерін дамытуға жағдайлар жасау болып табылады. Сондықтан да студенттің өздік іс-әрекеті дағдыларын қалыптастыру жағдайында сабақта қолданатын СӨЖ-ді ұйымдастыру технологиялары мен өздік іс-әрекет дағдыларын қалыптастырудың өлшемдері мен көрсеткіштерін (компоненттерін), олардың маңызын ескерген жөн. Өйткені, бұлар кредиттік оқыту жүйесіне сай өздік іс-әрекеті дағдылары қалыптасқан студент нәтижесіне жетудегі даңғыл жол іспеттес. Үлгіде көрсетілген осы бағыт бойынша студенттерге кредиттік оқыту жүйесінде дәріс берілетін болса, онда студенттің өздік іс-әрекеті дағдылары анағұрлым нәтижелі әрі жылдам қалыптастасар еді деп ойлаймын.

Кредиттік оқыту жүйесі студенттердің өз бетімен оқуына мотивациясын арттырады, өйткені, СӨЖ тапсырмаларын өз уақытында тапсырып үлгермесе, қажетті балын жинай алмайды. Демек, бұның өзі студенттердің амалсыздан болса да алға ұмтылуының бір себебі екен. Ойымызды қорытындылайтын болсақ, жалпы кредиттік оқыту жүйесі жағдайында білім алып жүрген студенттердің өздік іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру мәселесінің зерттелмеген әрі ашылмаған қырлары әлі де баршылық деп есептейміз. Өйткені, осы күнге дейінгі бұл мәселелер теориялық тұрғыда ғана зерттелініп, ал практикада толығымен жан-жақты қолданылып үлгерген жоқ деуге болады.

Алайда, өркениет жолында талай өрелі іс тындырған Қазақ елінің көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауындағы «Білім беру мен денсаулық сақтаудың қазіргі заманғы және тиімді жүйесін құруымыз керек» деген пікірлері уақыттың бір орында тұрмайтынын, алда әлі талай зерттеулер мен жаңалықтардың дүниеге келетінінің дәлелі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Жарықбаев.Қ. Ақылдың кені. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 179 б.

2 Шкутина Л.А., Плотников В.М., Егоров В.В. Основы исследовательской работы в профессиональной педагогике. – Алматы: Ғылым, 2000. – 192 с.

3 Краевский В.В. Введение в научное исследование по педагогике. – М., 1999. – Б. 152-155 с.

4 Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высшая школа, 1978. – 271 с.

5 Саренцева Г.И. Цель, объект, предмет педагогического исследования // Педагогика. – 2002. – № 7. – 16 с.

УДК 337.4

К.С. АХМЕТКАРИМОВА

*Центр уровневых программ филиала акционерного общества
«Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Института
повышения квалификации педагогических работников
по Карагандинской области
г. Караганда, Казахстан*

Р.Ш. АБИТАЕВА

*Жезказганский университет им.О.А.Байконурова
г. Жезказган, Казахстан*

**ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ В ПРЕОДОЛЕНИИ
КОНСЕРВАТИЗМА УЧИТЕЛЕЙ НА КУРСАХ ПОВЫШЕНИЯ
КВАЛИФИКАЦИИ НОВОГО ФОРМАТА**

Аннотация

В статье рассматриваются системы школьного образования в странах дальнего и ближнего зарубежья и факторы улучшения их качества и конкурентоспособности. Анализируются пути преодоления консерватизма учителей в преподавании и обучении.

Ключевые слова: школьные системы, формативное оценивание, консерватизм, консерватор.

Мақаланың мазмұнында мектеп жүйесінің талдауы қамтылған. Авторлар формативті бағалаудың өз тәжірибесіндегі консерватизмді жеңу жолдарының бір құралы ретіндегі өз ойы берілген.

Түйін сөздер: мектеп жүйесі, формативті бағалау, консерватизм, консерватор.

Annotation

The school education system in the neighbouring and far abroad countries as well as the factors for their quality and competitiveness improvement are considered in this article. The ways of coping conservatism of the teachers are analyzed both in teaching and learning.

Key words: school system, formative assessment, conservatism, conservator.

Реформа образования сегодня входит в число главных задач почти всех стран. И анализ этого опыта показал, что, несмотря

на существенный рост объемов финансирования и масштабные усилия по реформированию, качество образования во многих образо-

вательных системах повысилось за последние десятилетия незначительно [1, с. 12-15]. Ряд исследователей [2, с. 27-29] изучив свыше 25 школьных систем разных стран мира, включая 10 наилучших, попытались выяснить, с чем связаны различия в качестве образования и динамике его развития. При этом основное внимание исследователи свое внимание сосредоточили не столько на разнице того, что происходит в классах, сколько на различиях на уровне системы: именно этими различиями, в конечном счете, обусловлено качество обучения. Основной вопрос, на который пытались получить ответ исследователи - что объединяет лучшие школьные системы независимо от культурного и социального контекста? *Какие* инструменты в них используются для постоянного улучшения результатов учащихся? Основной вывод, к которому пришли вышеназванные исследователи – что на эти вопросы нет однозначных ответов.

В ходе изучения опыта лучших систем школьного образования в странах дальнего и ближнего зарубежья мы определили, что решающую роль в улучшении их качества и конкурентоспособности играют три фактора:

1) *надо, чтобы учителями становились подходящие для этого люди;*

2) *следует дать им подготовку, которая позволила бы повысить эффективность преподавательской работы;*

3) *необходимо обеспечить условия, при которых каждый без исключения ученик получил бы качественное образование* [3, с. 76].

Как видим, политика Казахстана в области образования и повышения уровня компетентности учителей не исключение – наблюдаются тенденции в улучшении качества по двум вышеотмеченным факторам: второму и третьему в частности. Например, разработана и внедряется уровневая Программа повышения квалификации педагогических работников, благодаря которой учителя (особенно сельских школ) обогатили свой арсенал эффективными стратегиями обучения, возможностью комбинировать различные педагогические подходы в преподавании и обучении.

В целях более результативного внедрения инноваций, вовлечения в процесс изменений и руководителей школ, формирования школьных лидеров и команд так же разработана Программа повышения квалификации и руководителей общеобразовательных организаций Республики Казахстан. Она предусматривает изучение вопросов, касающихся сущности лидерства, школьной культуры, планирования развития школы, профессионального развития и личностно-профессионального благополучия, развития профессионального сообщества. Именно эти критерии на сегодняшний день являются показателями инновационной и творческой деятельности сельских школ.

Что же касается первого фактора – то он относится к системе подготовки будущих специалистов в высшей школе, целью которой пока еще не является отбор подходящих выпускников из числа абитуриентов на педагогические специальности, хотя основные механизмы этого отбора заложены в нормативно-правовой базе Республики Казахстан [4; 5].

Изучение же результатов проведенных исследований [2, с. 32] показывает, что в наиболее продвинутых в этом отношении странах существуют системы, организованные таким образом, чтобы все эти факторы работали независимо от культурного контекста. Они доказывают, что существенное улучшение результатов обучения вполне достижимо, причем, за достаточно короткий период времени.

Анализ нашей общеобразовательной школьной системы так же подтверждает сделанные исследователями выводы [1, с. 18]. Низкий качественный состав учителей: от общего количества педагогов имеют высшую категорию 14,8%, первую категорию -30,7%. Каждый пятый работающий учитель в возрасте от 50 лет и старше. Из общего количества педагогов стаж до 3-х лет имеют 13,2%. В силу непопулярности педагогической профессии среди молодежи ежегодное пополнение учителей из числа молодых кадров на сегодня составляет лишь 2,6%.

Более того, анализ процентного соотношения учителей с высшей и первой категорией от общего числа учителей показывает, что основная их масса – это учителя со второй категорией. При этом в наших группах на курсах повышения квалификации оказывались учителя по 20-25 лет находившихся на этой категории. На вопрос «Почему не меняли свои категории?» большинство из них отвечало, что это никому не было нужно – ни учителю (все так делают), ни администрации. При проведении аттестации педагогов и школы уровень профессионального развития в прошлом не являлся обязательным критерием оценки успешности школы. Соответственно, у учителей постепенно формировался стойкий консерватизм в преподавании и обучении. Мы попытались проанализировать факторы, препятствующие нововведениям. В ходе анализа выявили, что феномен сопротивления изменениям в последние десятилетия является основной проблемой управления процессами преобразований [6, с. 34]. При этом существует классификация учителей по их отношению к нововведениям, имеются некоторые идеи об общем характере консерваторов. Мы выявили, что это зрелые, уверенные в себе люди, постоянные в своих планах и привязанностях. Они конформны, следуют за более сильными; обладают высоким чувством ответственности; осторожны, не любят перемен; не стремятся к личным достижениям. Старательно планируют свои поступки; обладают твёрдостью в делах и личных стандартах; живут в постоянном беспокойстве о будущем. Постепенно их трудовые операции превращались в ходе развития общества в ритуальные стереотипы сознания и поведения.

Некоторые исследователи (А.И.Пригожин [6, с. 58-59]) называют одной из причин сопротивления новому «силу привычки, нежелание менять устоявшийся стандарт поведения, боязнь неопределённости...», сводя тем самым проблемы неприятия нововведений к психологической сфере.

В.В.Байлук [6, с. 60-63] рассматривает объективные и субъективные факторы, препятствующие инновациям. Это непонимание

сущности нового в науке и технике, опора на традиционные представления и оценки, теоретическая отсталость, стереотипы мышления, психологическая инерция, приверженность определённым концепциям и убеждениям, переоценка собственных достижений, отсутствие готовности рисковать.

Л.М.Ванюшкина указывает на приверженность педагогов к традиционным социальным ролям, инерционность педагогического сознания. Раскрывая сущность понятия «консерватор» автор отмечает, что для него характерны такие особенности, как «инстинктивное сохранение устоявшихся правил и приверженность старым представлениям, психологическая невосприимчивость к новому и неадаптивность к истинным новациям, регламентированность, опора на авторитеты, предпочтение стандартных решений, слабая способность к импровизации» [6, с. 75-76]. Именно эти особенности у учителей наблюдали тренера во время своих занятий на курсах, когда сталкивались с отзывами учителей на результаты своей работы.

Мы задались вопросом - почему же именно учителя так консервативны? В словаре русского языка под редакцией А.П.Евгеньевой «консервативный» обозначает «враждебный прогрессу, отстаивающий старое, отжившее». «Консерватизм» – «приверженность ко всему устаревшему, отжившему» [8, с. 90]. Очевиден тот факт, что необходимой частью реформы институтов является изменение склада ума, жизненных позиций и мотиваций людей, им принадлежащих. Наши учителя - и сельские, и городские должны быть культурно готовы действовать в новых условиях. Однако большинство учителей (особенно со стажем свыше 20 лет), с одной стороны чувствуя неэффективность привычных способов деятельности в новой общественной системе, с другой стороны, не могут принять новые правила как чуждые, не соответствующие привычной культурной схеме, навязанные извне.

Мы пришли к убеждению, пока не произойдёт переворот в сознании педагогов, пока они не придут к пониманию принципиально иного отношения к ребенку как субъекту соб-

ственной образовательной деятельности, к иному распределению ролей на уроке, декларацией останется личностно-ориентированный подход, не привьются новые технологии, не станет по-настоящему гуманным и гуманитарным наше образование. Поскольку изменение сознания процесс очень длительный, многие педагоги выбирают ретраитизм – уход в пассивность, смирение или ритуализм – обретение уверенности через привычные образцы поведения.

Наблюдая за размышлениями учителей на тренингах, мы обнаружили, что адекватное понимание ими происходящего возможно в том случае, когда они демонстрируют способности к наблюдению, анализу увиденного, интерпретации выводов по своему опыту преподавания, обоснованию фактов, доказывающих его видение, убеждения, установки и решения по совершенствованию дальнейшей своей практики преподавания. В этом контексте формативное оценивание для обучения может стать инструментом продвижения слушателей в их профессиональном развитии и принципиального изменения их сознания [5, с.161-162].

Реализация тренером формативного оценивания на занятиях – это оценивание прогресса учителей с целью внесения изменений в процесс их обучения, позволяющий им осознавать и отслеживать собственный прогресс в планировании своей серии уроков и вносить дальнейшие изменения по коррекции своего преподавания и обучения. Эту ситуацию исследователи назвали рефлексивным преподаванием [5, с.168; 6, с. 54; 7].

Следует отметить, для большинства учителей, в соответствии с их образованием и профессиональной подготовкой, естественны размышления о своей работе, но принципиальным является обеспечение этого процесса системностью и атмосферой сотрудничества. Понятие «рефлексивный практик» предполагает, что размышляя о собственной практике, иницилируя и осуществляя исследования и интерпретацию практических ситуаций (ответ на вопрос «что за этим лежит?»), учителя апробируют свои гипотезы на практике, про-

веряют и подтверждают рекомендации авторов, изученных в период обучения на первом этапе. Если просто осведомить учителя о том, что он достиг определенного уровня, это не поможет ему понять, что следует предпринять, чтобы достигнуть лучшего результата. Если же вместе с учителями проанализировать, что в их (его) работе привело к такому результату и объяснить критерии оценивания, это позволит ему понять, что делать дальше для улучшения этого результата. В этом случае учитель возвращается к данным (наблюдение и интерпретация), на которых оно и основано. Затем учитель составляет формативное оценивание (в устной форме) о том, как эти данные определяют уровень обучения ученика, какого уровня ему необходимо достичь и как лучше это сделать в следующей серии уроков, обосновывая свои решения и действия на основе идей авторов, изученных в рамках учебной программы повышения квалификации.

Таким образом, формативное оценивание – это непрерывный поток обратной связи с обучающимися, уместные комментарии и ясные, понятные предложения, помогающие им осознать собственные пробелы таким образом, чтобы он накопил достаточную информацию для дальнейшего продвижения вперед. Обратная связь дает представление о том, как идет процесс обучения, информирует о достижениях и пробелах обучающегося. Обратная связь должна проходить в атмосфере взаимоуважения и доброжелательности, предоставлять время для того, чтобы имелась возможность исправить ошибки или сменить направление мышления и деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Качественное образование и воспитание – приоритет государственной политики Казахстана /Цифровой доклад www.ppi.kz/images/c_doklad_rus.pdf

2 Барбер М.и Муршед М. Как добиться стабильно высокого качества обучения в школах // Consistently high performance: Lessons from the world's top performing school systems

// McKinsey&Company. June 2007. Перевод публикуется в редакции «МакКинзи».

3 Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 года. – Астана, 2010. – 24 с.

4 Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Астана, 2007. – 50 с.

5 Программа курсов повышения квалификации педагогов общеобразовательных школ Республики Казахстан. 2012. www.cpm.kz

6 Формативное оценивание в начальной школе. Практическое пособие для учителя / Сост. О.И.Дудкина, А.А. Буркитова, Р.Х. Шакиров. – Б.: «Билим», 2012. – 89 с.

7 Толковый словарь В. Даля. www.slova.ru/

8 Блэк П. и Уильям Д. «Черный ящик: что там внутри? Оценка знаний учащихся как способ повышения эффективности учебно-воспитательного процесса.» // Культура и педагогика. – 2001. – 123 с.

ӨОЖ: 37.01

М.Г. АХМЕТОВ

Батыс Қазақстан Гуманитарлық академиясы

Қ.А. БАЙДАЛИЕВ

Жәңгір хан атындағы БҚАТУ

Ш.С. ИСКАЛИЕВА

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті
e-mail: isk_0882@mail.ru

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІГІН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЯСЫНДАҒЫ ҚАЙШЫЛЫҚТАР

Аннотация

Мақалада оқушылардың білімін бағалаудың жаңа өлшемдері, оған АҚШ психологы Б. Блумның таксономиясы негіз болып табылатыны туралы баяндамасын басшылыққа алып отыр, соның аясында ҚР білім беру саласындағы бағалау жүйесіндегі окшаулы қайшылықтарды қарастырған.

Түйін сөздер: критерий, білім, бағалау, тәжірибе, көрсеткіш, талдау, технология.

В статье рассмотрены противоречия в системе оценки в сфере образования РК, за основу которого взят доклад американского психолога Б.Блума. Приводится сравнение таксономии Б.Блума с другими зарубежными учеными-педагогами.

Ключевые слова: критерий, образование, оценка, опыт, анализ, технология.

Annotation

Article heard contradiction of the system of evaluation in the sphere of education of the RK, the basis of which is the report of an American psychologist B. Bluma. Provides a comparison taxonomy B. Bluma with other foreign scientists-teachers.

Keywords: education, system of evaluation, comparison.

Он екі жылдық білім беру тұжырымдамасы мен оның білім беру мазмұнын құрастыру және талқылау кезеңдері аяқталу барысында оқушылардың білім жетістігін бағалау жүйесі анықталып, оны қоғамның зиялы және педагог қауымы қызу талқылауға кірісе бастады. Оның алғашқы ресми анықталуы өткен жылы – 2012 жылдың 24 тамызында ҚР Білім және ғылым министрі Б.Т.Жұмағұловтың баяндамасында оқушылардың оқу жетістігін бағалау Б.Блумның таксономиясы бойынша, яғни, білім, түсіну, қолдану, жүйелеу және жалпылау критериясы негізі болады деген. Бұл критериялар бойынша оқушыларға білім беру тұлғалық – іс-әрекеттік парадигма (үлгі) арқылы жүзеге асырылуын көздейтінін және білімді толық меңгеру технологиясын қолдануды ұсынады [1,с.6]. Осы мәселе аясында оқушының оқу жетістігін бағалау жүйесіндегі әдіснамалық және теориялық еңбектерді зерттеулерді қарастырылып, оның сапалы және орнықты дидактикалық мүмкіндігін талдап көруді орынды көрдік.

Оқушылардың білім жетістігін бағалауға көшсе, қаншалықты болашақ білім беру мазмұны, мақсаты және анықталған критерия (білім, түсіну, қолдану, жүйелеу және жалпылау) өзара қисынды, үйлесімді ұштасу шамасы қандай? Егер білім беру мазмұны мен анықталған критериялар арасындағы арақатынасын ашып қарастырсылса, онда сол критериялар бойынша оқушылардың білімін ғана тексеруге мүмкіндік болады. Ал, түсіну, қолдану, жүйелеу және жалпылау танымының әдісі және ойлаудың операциялары бола тұра, олар оқушының білім алуында әрбір пән мұғалімі сол таным әдістеріне үйретеді, соның аясында оқушыларда ойлау операциялары қалыптасып дамиды.

Мониторинглеу әдісін немесе портфолионы қолдану арқылы. Келешекте осы әдістердің болашағы білім беру мақсатына сәйкес тиімді құралға айналу мүмкіндігі шынайылыққа жанасу мүмкіндігі бар [2,с.68]. Сол сияқты бәсекеге қабілетті, шығармашыл, әлеуметтік ортада бейімді өмір сүру қасиеттерін анықталған критериялармен өлшеу мүмкіндік бере

алады ма? Және де анықталған құзыреттілік, нәтижеге бағдарланған, тұлғаға бағдарланған оқыту технологиясын білім беру саласында қолдануды көздесе, анықталған бағалау критериясы қаншалықты орнықты және қисынды, анық және дәл. Ол, әрбір оқытудың технологиясының өзіндік критериялары бар. Өйткені, олар білім беру модельдері технология ұғымымен ұштасқан. Олай болса, білім беруді технологизациялауына байланысты өздерінің өлшейтін арнайы, дербес критериялары болуы міндетті.

Құзыреттілік – оқушының білімі мен іскерлігі жүйесі негізінде іс-әрекеттерді шешу қабілеті. Негізі бұл ұғым «юриспруденцияның» ұғымы болып табылады. Заңгер өзінің құзыретіндегі іс-әрекетіндегі туындаған мәселелерді білімі мен білік негізінде шешуді көздейді. Олай болса, оқушының алған білімі мен іскерлігі белгілі бір практикалық тәжірибелерді, қарапайым қиындықтарды шешу қабілеті болып табылады. Бірақ, мектеп жағдайында оқушының алған білімі сол жаста шынайы қоғамдық немесе кәсіби мәселелерді шешуге мүмкіндігі бар ма, әрине, дәрменсіз. Құзыреттілік ұғымын қолдану мектеп жағдайында қаншалықты орынды, мектеп оқушысы қоғамдық пайдалы мәселелерді шешу емес, оқу тапсырмаларын шешуге бағытталған. Олай болса, құзыреттілік ұғымы кәсіби еңбек салаларында байланысты даярланатын мамандарға тән қасиет ретінде қолдануы орынды. Нәтижеге бағдарланған оқыту, мұнда әрине, оқу процесінде білім алушының міндетті түрде кері байланысты қажет етеді. Ол дегеніміз білім беру мақсатында оқушының қандай қасиеттерін мүдделесек, сол қасиеттердің толық орындалуын қанағаттандыратын оқыту технологиясы. Олай болса, кері байланыстың нәтижесі нақты критериялармен өлшенуі орынды болады.

Оқушылар барлығы бірдей білімді толық меңгеруге мүмкіндік қабілеттері бар ма? Оқушылардың нәтижеге бағдарланған оқытудың технологиясы мен Б.Блумның білімді толық меңгеру технологиясы балама оқыту түрлері болып табылады. Өйткені, екі оқыту технологиясыда көздеген мақсаты білім алу-

шылардың барлығында оқу материалын толық меңгеруді саралайды. Оқушылардың білімді толық меңгеру үшін олардың жас ерекшеліктері мен танымдық ерекшеліктері ескерілуі орынды. Ол әрине, оқу процесін күрделі түрлендіру мен қосымша материалдық ресурстарды қажет етеді. Аталған оқытудың технологиясына ұқсас бағдарланған, блокты және модульді оқыту технологияларды да білім беру саласында кең орын алып келеді. Бірақ, біздің білім беру тәжірибемізде, ол технологияларды қолдану орын алғанымен, өздерінің шынайы мақсатына жете алмай келеді. Өйткені, біздің дәстүрлі оқытуды ұйымдастыру формасы мен оқу процесінің тәртібі сәйкес реттелмеген, педагогтар оқу процесінде жүйелі қолданбай, көрініс түрінде тәжірибелеу жиі орын алып келеді.

Тұлғаға бағдарланған оқытудың технологиясына келсек, әрине, бұл оқытудың технологиясы біршама оқу-тәрибе процесін демократияландыру мен ізгілендіруге бағытталғаны айқын. Оқушының оқу-танымдық іс-әрекетінде жас ерекшелік, танымдық ерекшелік, өзбетімен оқу траекториясын таңдауға, қандай сабақтың формасын, әдіс-тәсілін, және құралдар арқылы білім алатынына жеткілікті еркіндік, бостандық бере алады. Өзін-өзі бақылау, өзбетімен жұмыстану сияқты оқу-танымдық іс-әрекеттермен айналыса отырып, өзін-өзі дамытуға, тұлғалық дербестігін сезінуге ерекше көңіл аударады. Педагогтың басымдылығы төмендеп, оқу процесінде оқушы субъектілік дәрежесі үлесінің нығаюын мүдделейді. Оқушы өзін тұлға ретінде басқа оқушылармен және педагогтармен бір деңгейде қарым-қатынасқа түсе отырып, танымдық әрекеттерді өзбетімен жүзеге асыруға қол жеткізеді. Бұл оқыту технологиясында оқушының оқу жетістігін, яғни, білімін бағалау басты ма, жоқ әлде, оқушының қаншалықты тұлғалық және танымдық қасиеттерінің дамып жетілген.

Әрбір білім беру технологиясы көздеген мақсатты біздің он екі жылдық білім беру мазмұнына енгізу керек болса, онда оқу пәндерінде оқу материалдары икемді жасалған ба, білім беру моделі болғандықтан, олардың

мақсатын айтпағанда, өздері меңзеген білім беру мазмұны, әдіс-тәсілдері, құралы және оқыту формалары болуы керек.

Осы тақырыптағы тағы бір қайшылықтың бағыты – анықталған критериялардың бағалау шкалалары. Әрине, дәстүрлі бес балдық жүйеден арылуымыздың уақыты жетті. Ол ешуақытта оқушылардың білімін әділ, дәл, нақты, айқын бағалауға мүмкіндік бермей келді. Педагогтардың білімді бағалау субъективті орын алды. Соған байланысты, ол көп жағдайда педагогтың басты құралына айналып отырды. Яғни, сол бес балдық шкала бойынша мұғалім оқушының оқу тәртібін басқару мен бақылауға үздіксіз қолдана, оны тәртіпке шақыру құралы ретінде қолданып келді. Соның әсерінен Кеңес Одағында қалыптасқан бес балды жүйеге оқушылардың көзқарасы әр уақытта эмоционалдық күйінің қозуына, психологиялық күйзелістер мен дағдарыстарға әкеліп отырды. Тағы бір кемшілігі оқушылардың білімін бағалауда бес балдық шкаланың арасы жақын болуы – ол «жақындастыру» түрде бағалауға әкеліп соқты. Он екі балдық шкаламен бағалауда оқушының оқу жетістігін анық және дәл бағалауға мүмкіндік береді. Біздің білім беру жүйесінде неге жүз балдық шкаламен бағалау орын алмағаны ойландырады. Өйткені, математикалық өңдеу барысында, неғұрлым сандық шама мөлшері көп қамтылса, соғұрлым болжамды тұжырымдардың айқын, анық және дәлірек анықталуына мүмкіндік береді. Оқушының білімін бағалауда жүз балдық шкала әр деңгейлі білімі бар категорияларды шынайы диагностикалауға шамасы өте орнықты.

Он екі балдық жүйеде де оқушының оқу жетістігін бағалау қисынды балдық шкала. Ол оқушылардың сол психологиялық күйінің төмендеуіне әкеліп соғуына ықтимал етеді. Сондықтан, оқушылардың білім жетістігін бағалау үшін бағалау критериясын, яғни, норманың, критериялардың сипатын өзгертуіміз орынды болатын сияқты. Мысалы, әрбір оқушының білім жетістігін бағалау, оның тек білімі ғана емес, сонымен бірге, басқа танымдық қасиеттерін, әлеуметтену қасиеттері сияқты белгілерін үздіксіз бақы-

лау жүргізуге арналған мониторингілеу әдісін қолдану өте орынды болар еді. Онда оқушыларды күнделікті бағалап отырудан арылып, оларды оқу жылының аяғында немесе тоқсан қорытындысында ғана бақылау жүргізу сияқты. Бұл әдіс оқушылардың психологиялық күйзелістері мен дағдарыстары бірден жойылуына ықпал етер еді. Ал, он екі баллдық жүйеде бәрібір оқушылардың нақты білімін ғана бағалаға итермелейді. Ол педагогтың кезектегі басымдылық құралына айналады. Мониторингілеу әдісімен оқушылардың білімі, танымдық қасиеттері, әлеуметтенуі, шығармашылық қабілеттері, физиологиялық өзгерістері сияқты белгілерін анықтай отырып, оқушының табиғатындағы танымдық іс-әрекеттегі динамикалық өзгерістерін бақылап отыру, түзету және дамытуға үздіксіз бақылау жүргізіп отыруға мүмкіндік береді. Соның аясында оқушылардың білімін бағалау жүйесінен айырыла, олардың оқу-танымдық іс-әрекетін комплексті бағалауға көшу деген сөз [2,с.45]. Олай болса, мұндай жүйеде оқушылардың шын мәніндегі қасиеттері мен қабілеттерін толық анықтауға, үлгерімі төмен немесе жоғары деген ұғымдардан айырыламыз. Оқушылардың өздері білім беру ошағында комфортты сезіне, еркін, өзінің ақиқат даму ерекшеліктері мен түрлерін ерте сезіне отырып, сол бағытта білім алуға ұмтылатын болады. Педагогтардың білімді бағалауға мақсатқа сай бағытталуынан айырылып, оқушылардың жеке дара қасиеттерін ескеруге бағытталған оқу-тәрбие жү-

мыстарына қайта бертбұрыста әдістемелік тәсілдері мен оқу пәні бойынша білім беру мазмұнын әралуандылығын арттырып, әр түрлі оқытудың парадигмалары мен технологияларын әр кезде әртүрле сипатта қолдануға қол жеткізеді. Қатаң оқу пәнінде балдық бағалаудан айырылады. Бұл білім беру саласының шынайы демократияландыру мен ізгілендіруі қағидаларының толық жүзеге асырылуына ықпал етіп шыңына жетеді. Оқу орнын бітіргенде оқушының бейімділігі мен қабілетіне сәйкес мінездеме беріліп, он екі жыл бойында оқу пәндерінен алған он екі балдық шкаламен бағаланып аттестат немесе сертификат беріледі. Оқушы жоғары оқу орнына немесе колледжге оқуға түсетін болса, онда бәрібір мамандығы бойынша қабылданатын пәндерге қосымша пысықтаумен дайындалып емтихан тапсырады. Жалпы орта білім беретін оқу орнының басты мақсаты оқушыларды жоғары немесе колледждерге оқуға түсу үшін даярламайды, олардың тұлғалық және интеллектуальды қасиеттерін және ортаға әлеуметтенуіне қажетті нормаларды қалыптастыруға бағыттайды. Ол қасиеттері мен белгі дәрежелері сол мониторингте көрсетілген шамалар нормаланған шкалалармен көрсетіледі.

Оқушылардың критериялды бағалау жүйесін анықтауға байланысты Ресей педагог-ғалымдары мен психологтарының оқушының білімді меңгеру деңгейлерінің модельдерін ұсынып көрсеткен. Оның үлгілерін төмендегі кестеден көруге болады.

Кесте 1. – Ресей педагог-ғалымдары мен психологтарының оқушының білімді меңгеру деңгейлерінің модельдері

Максимов В.Н.	Симонов В.П.	Королева В.Г.
Тану	Ажырату	Репродуктивті өзбетімен қайта шығару
Еске сақтау	Еске сақтау	Репродуктивті алгоритмді әрекет
Түсіну	Түсіну	Продуктивті эвристикалық әрекет
Қолдану	Қарапайым іскерлігі мен дағдысы	Продуктивті шығармашылық әрекет
	Тасымалдау	

Выготский Л.С.	Гальперин П.Я.	Талызина Н.Ф.	Власов С.В.	Баллы
Репродуктивті іс-әрекет, яғни, фактілерді еске сақтау мен қайта шығару	Тану мен есіне түсіру	Типті тапсырмаларды немесе міндеттерді шешу	Үлгі бойынша сана асты деңгейде шаблонды тапсырмаларды шешу	«3»
Реконструктивті іс-әрекет(фактілерді алуға тәсілдерді қайта орындау)	Талдау	Оқу материалының негізінде қисынды тәсілдерді қолдану	ассоциативті байланыстағы, қисынды, талдау сипты бар тапсырмаларды шешу	«4»
Вариативті іс-әрекет(бір саладан екінші салаға фактілерді алу тәсілдерін тасымалдау)	Инсайт	Стандартты емес тапсырмаларды шешу	Комбинациялы тапсырмаларды шешу	«5»

Жоғарыдағы педагогтар мен психологтардың оқушылардың білім деңгейін анықтауға байланысты жіктеулері оқушының білімі, іскерлігі мен әрекеттері және танымдық процестері мен қасиеттерінде бағалау қажеттілігін қарастырады [3,4,6]. В.Г.Королева өзінің білім беру деңгейлерін анықтауда продуктивті іс-әрекеттерді орындауды да қамтығаны байқалады. Ол оқу пәнінің білім беру мазмұнында қарастырылған ба, жоқ әлде оқушының меңгерген білімі мен іскерлігі негізінде оқу тапсырмаларын орындау қабілеттерін демонстрациялау мүмкіндігіне саялайды ма? Жоғарыда айтқандай, эвристикалық және шығармашылық оқу тапсырмаларын орындау, оны қалай жүргізу және орындаудың тәсілдері бойынша оқу материалдары оқу пәнінде көзделген. Сол сияқты психологтар оқушының білімін бағалау деңгейлерін жіктеуде оқушының психологиялық процестері мен қасиеттерімен бағалауды ұсынады.

Сол сияқты Ұлыбританияда оқушылардың оқу жетістігін бағалау стандартқа сәйкес үш деңгеймен жүргізіледі екен: еске сақтау; дәстүрлі емес жағдайда іскерлікті қолдану; шыннайы өмірде қолдану сияқты.

Бізге белгілі Қазақстанның он екі жылдық білім беруге көшуде оқушылардың білім жетістігін бағалау АҚШ психологы Бенджамин Блумның таксономиясына бағыттала анықталғаны ақпарат құралдарының көзінен белгілі болып отыр.

Білім алушылардың білім жетістігін бағалау жүйесінің негізі болып АҚШ Чикаго университетінің психологы (1956ж.) Б.Блум «Білім беру мақсатының таксономиясы» деген еңбегінде білім беру мақсатын үш сала бойынша анықтап (танымдық, психомоторлы және эмоциональдық-құндылық) оқушылардың танымдық іс-әрекетін алты деңгейге бөліп қарастырған [7,с.23].

Таксономия - белгілі бір критериялар мен ұстанымдар бойынша объектіні жүйелеу, топтастыру немесе жіктеуді айтады. Таксация – жіктелудің міндетін сан мәнімен белгілеуді айтады [5,с.85].

Бенджамин Блум таксономияны алты деңгейге бөлген: білім, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау және бағалау. Олардың өзі бірнеше көрсеткіштермен сипаталады. Осы автордың таксономиясы өткен ғасырдың ортасында пайда болғанымен, неге соңғы кезде оның еңбегін тәжірибеде қолдану кеңінен талқылау және таратылу кең орын алып келді? Неге дүниежүзілік білім беру кеңістігінде оқушылардың білімін бағалауға өзінің қолжетімділігін жүзеге асыра алмады? Дамыған мемлекеттердің білім беру саласында таксономияда көрсетілген деңгейлер кең танымал бола алмады? Педагогика және психология ғылымында ғалымдар арасында ол таксономияны талдауда дауларда болып келді. Өйткені, Б.Блумның таксономиясында оқушылардың продуктивті білімі мен іс-

әрекеттерді орындауға байланысты білімді меңгеру деңгейінің көзделмеуі себеп болды. Соның негізінде тәжірибеде кең қолданылуы тыс қалды. Сол сияқты түсіну, жинақтау, талдау – бұл категориялар ойлау процесінің операциялары және танымның әдістері болып табылады. Соған сәйкес ғалымдар оқушының

оқу іс-әрекетінің нәтижесін бағалау. олардың ойлау операцияларына ауысуын көздеуді қолдамады. Өйткені, талдау, жинақтау, бағалау оқыту нәтижесін алуға ықпал ететін ойлаудың операциялары деп түсіндірген.

Шетел ғалымдарының педагогикалық мақсаттарды топтауын салыстырып қарасақ.

Кесте 2. – Шетел ғалымдарының педагогикалық мақсаттарды топтауы

Б.Блум, Д.Кратвиль	О.Е.Лебедев	И.Я.Лернер
Танымдық (когнитивті)	Білім	білім
Психомоторлық	Іскерлік пен дағды	Іс-әрекет тәсілдерін жүзеге асыра алу
Эмоциональдық-құндылық	Эмоциональдық-құндылық	Эмоциональдық-сезімді тәжірибе

Жоғарыда әр ғалымның педагогикалық мақсаттарын анықтауда өзара үйлесімді ұштаулар сақталғаны көрінеді [3,4,6]. Әсіресе, білім мен іскерлік және эмоциональдық-құндылық тәжірибелері (қызығуы, қабілеті, бейімділігі, қатынастары). Олардың анықтаған білім беру мақсатында шығармашылық, ізденіс қасиеттерінің қалыптасыру қажеттілігі мен оларды оқушылардың бойында бақылау тексеру жөнінде белгілер анықталмаған. Егер жоғарыдағы авторлардың педагогикалық білім беру мақсаты оқушылардың білімі мен психологиялық процестерін және қасиеттерін қалыптастыра дамытудың критериялары мен оның деңгейлерін анықтау болса, онда педагогикалық процестің функциясы–тұлғаның әлеуметтенуіне байланысты неге критерий бөлінбеген.

Педагогика мен психология ғылымының тәжірибесінде оқушылардың білімі мен іскерліктерін, танымдық қасиеттері мен эмоциональдық құндылықтарын өлшеу критериялары, сол белгілерінің қалыптасу деңгейлері критериялар ретінде жасалынады. Мысалы, оқушы білімінің қалыптасу деңгейі, іскерлігінің қалыптасу деңгейі, шығармашылық қабілетінің қалыптасу деңгейі, оқушының оқу материалын қабылдау қасиетінің қалыптасу деңгейі сияқты. Ол критерияның

сәйкестігін анықтауға көрсеткіштер түзіледі, оқушылардың жоғары немесе төмен деңгейлерге топтау үшін ранжирлеу мен шкалалар көзделеді. Соның аясында сапалық шамасы анықталады.

Оқу материалын меңгеру деңгейлері бойынша балдық шкалалар арқылы оқушылардың білім жетістігін бағалау. Жоғарыда қарастырғандай, әрбір мемлекеттің білім беру саласында білім алушылардың білімін бағалау сандық шамалары әр түрлі қатынаста анықталғаны белгілі. Осыған сәйкес, Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің он екі жылдыққа көшудегі оқушылардың оқу жетістігін бағалау жобасында 12 балдық шкаламен анықтауды көздеген. Қазақстанның жалпы орта білім беру мектептері он екі жылдық білім беруге көшуде оқушылардың оқу жетістігін бағалауға арналған критериялар мен олардың көрсеткіштері қисынды, қонымды және дұрыс анықталғаны байқалады. Яғни, пән сабақтарында оқушылардың нақты білімі мен іскерлік қасиеттерін бағалау бойынша. Ол дегеніміз пән бойынша анықталған оқу материалының мазмұнына және оқытудың дидактикалық мақсатына саяланып анықталған. Оқу пәніндегі оқу материалын меңгерудегі оқыту нәтижесін бағалаудағы психология-

лық процестер мен қасиеттерді критерия ретінде қабылдау мүлдем орын алмаған, олар тыс қалғаны байқалады. Бірақ, білім берудің жалпы мақсатына сәйкес өлшеу критериялары сауатты және нақты анықталған ба? Оқушылардың шығармашылық қабілеттері, эмоциональдық-құндылықтар және құзыретін өлшеу критериялары қайда қалып қойды?

Жоғарыдағы критериялар мен көрсеткіштер арқылы әрбір пән бойынша оқушылардың білімін бағалау механизмі қалай жүзеге асырылады? Мектептің әрбір оқу пәніне арнайы бағалаудың нормалары немесе стандарттары жасалынған ба? Мысалы, тіл, математика сияқты оқу пәндерінде арнайы нормалар жасалып келген. Сол сияқты аталған пәндермен бірге, мектептің басқа оқу пәндеріне де бағалау стандарттары жасалуы қалай жүреді?

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Білім және ғылым министрі Б. Жұмағұловтың «Білім беру жүйесін жаңғырту – ада-

ми капиталдың сапалы өсуінің басты бағыты» атты білім беру қызметкерлерінің тамыз конференциясында сөйлеген сөзі. – Астана, 2012.

2 Галкина Т.И. Мониторинг образовательной деятельности в школе. Книга современного завуча [Текст] / Т.И. Галкина, Н.П. Озерова. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 384 с.

3 Локтионова М.В. Критерии оценки, показатели качества обучения [Электронный ресурс]. <http://www.gmcit.murmansk.ru>.

4 Пальчевский С.С. Критерии оценивания учебных достижений учащихся по 12-бальной системе оценивания [Электронный ресурс]. <http://uchebnikonline.ru>.

5 Толлингерова Д. Психология проектирования умственного развития детей [Текст] / Д. Толлингерова. – Москва-Прага, 1994. – 48 с.

6 Храпченков А.Е. Оценка результатов учебной деятельности студентов [Электронный ресурс]. <http://charko.narod.ru>.

7 Anderson, L.W. Ataxonomy for leaning, teaching, and assessing / L.W. Anderson, D.R. Krathwohl. – New York : Longman, 2001.

ВАН ЦЗЫВЭЙ

*магистрант, Казахский Национальный педагогический университет им.Абая,
г. Алматы, Казахстан – Китайская Народная Республика*

ДИСКУРС КАК ЕДИНИЦА КОММУНИКАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация.

На основе современной трактовки определения дискурса разработаны ситуативные задания по русскому речевому общению иностранцев с целью развития речемыслительной деятельности в учебных ситуациях.

Ключевые слова: когнитивно-коммуникативная методология, дискурс, коммуникативная компетенция, иноязычное образование.

Автор дискурса анықтамасының қазіргі заманға сай түсіндірілуіне байланысты шетелдіктердің орыс тілінде қарым-қатынас құруында оқу жағдайындағы тіл дамытуын құрастырған.

Түйін сөздер: когнитивті-коммуникативті әдістеме, дискурс, байланыс компетенциясы, шеттілді білім.

Annotation

In this paper, based on the current interpretation of the definition of discourse developed situational tasks for Russian speech dialogue foreigners to develop rechemyslitelnoj activity in educational situations.

Keywords: cognitive-communicative methodology, discourse, communicative competence, foreign language education.

Известно, что термин «дискурс» был введен американским лингвистом, основоположником трансформационного и дистрибутивного анализа, З. Харрисом в 1952 году. В современной лингвистике термин «дискурс» употребляется в различных значениях. Арутюнова определяет дискурс как «речь, погружённую в жизнь» [1]. Э. Бенвенист [2] рассматривал дискурс как речь, неотделимую от говорящего, а Ван Дейк [3] текст рассматривал как статический объект, а дискурс – как способ его актуализации в определенных ментальных и прагматических условиях. В последующих исследованиях по теории дискурса и использование этого термина в контексте с деятельностью в таких сочетаниях, как политический дискурс, деловой дискурс, педагогический дискурс и т.д., уточнялись и дополнялись признаки, относящиеся к ментальным и прагматическим условиям. В современных лингвистических работах в характеристике дискурса рассматриваются не только такие признаки речи, как рассмотрение её в ситуации в определённое время и в определённом месте, но и в когнитивно-ситуативном контексте, включающем знания о мире, подсознание и интуиция общающихся, то есть в целом речемыслительную деятельность.

Реализация современной когнитивно-коммуникативной методологии науки о языке зависит от типа учебного заведения и этапов, уровней образовательного процесса. В прикладной лингвистике, к которой относим и теория полиязычного образования, исследования осуществляются на тех же методологических основах, как в общей лингвистике, но только в сочетании с результатами актуальных общедидактических исследований и достижений информационно-коммуникационных технологий.

Вслед за Кондубаевой М.Р. мы различаем такие разделы теории и методики полиязычного образования, исследуемые в Казахстане, как линводидактика, определяющая содержание языкового материала по целям обучения, теорию методики, определяющую принципы и методы, актуальные на данном этапе обучения, и технологию, которая ориентирована на результат, выбор средств и учёт уровня подготовки обучающегося – всё это также основано на когнитивно-коммуникативной методологии [4]. Как известно, коммуникативная деятельность, связанная с любой формой человеческой жизнедеятельности, осуществляется в дискурсе, поэтому при обучении языку мы предусматриваем этапы погружения обучающихся в ситуации общения, учитывая уровни обученности.

Как известно, «Пороговый уровень «Русский язык» является одним из вариантов проекта Совета Европы, который был выполнен по моделям Джона Трима. Вариант этих спецификаций (или стандартов Совета Европы) по русскому языку как иностранному был подготовлен по повседневному общению (1 том) О.Д. Митрофановой, по профессиональному общению (5,2 том) под руководством М.М. Абовьян. В качестве примера внедрения в учебный процесс основных положений этих стандартов является учебник «Русская речь» для 5 класса У. Жанпеисовой, Ш. Кожакеевой {6}. В этом учебнике лексический минимум повседневного общения описан в объёме 1300 слов и профессионального общения 1360 слов, и он в основном соответствует общеевропейским стандартам. «Представленность общих понятий и языковых средств их выражения, отмеченных в стандартах Совета Европы, на примере учебника «Русская речь» для 5 класса» можно представить в следующей таблице:

Таблица 1. – Представленность общих понятий и языковых средств их выражения

Общие понятия, рекомендуемые Общоевропейскими стандартами	Тематика текстов в учебнике «Русская речь» для 5 класса
1.Бытие. наличие, существование	Мир вокруг нас.
2.Пространство	
3.Движение.	
4.Время	Мороз и солнце. Как весеннею порой. Лето – солнечная пора. Осень
5.Чувства и эмоции.	Мир искусства.
6.Качество, свойства	Культура поведения Чтение - вот лучшее учение
7.Отношения и связи.	Игрушки -дело серьезное
8.Количество.	

Как видим, специальных текстов, посвящённых общему понятию количество, нет, но это понятие встречается во многих заданиях.

В исследованиях Львова, Р.П. [7], Т.А. Ладыженской, И.Р. Мильруда, И.В. Рахманова, В.Л. Скалкина в РФ, в работах Халитовой И.И., Игбаевой Ж.Т., Астатуллаевой Н.С. и др. иноязычная коммуникативная компетентность и способы ее формирования рассматриваются в когнитивном аспекте. Единицей

обучения на начальном этапе у них стали коммуникативные задания-ситуации, стимулирующие речемыслительную деятельность. Для разработки системы заданий с целью решения когнитивных (речемыслительных) задач, то есть для обучения осознанному общению в различных ситуациях, мы составили перечень (классификацию) учебных ситуаций, при этом учли разработанные до нас Халитовой И.И. [8] типы ситуаций урока:

Таблица 2. – Типы учебных речевых ситуаций общения

Типы коммуникативных задач	Ситуации речевого этикета
1. Установление контакта	1 Приветствие
2. Привлечение внимания	2. Поддержание контакта
3. Побуждение или воздействие	3. Реакция учащихся
4. Формулировка и ввод задания	4. Ответы учащихся
5. Требование/просьба	5. Вопросы преподавателя и обучающихся.
6. Отзывы	6. Приглашение к ответу
7. Одобрение	7. Исправление ошибки
8. Порицание	8. Ответная реакция.
9. Благодарность	9. Действия учеников
10. Завершение контакта	10. Прощание

Рассмотрим, как конкретный языковой материал, используется в учебном дискурсе на примере заданий из учебника 5 класса:

Таблица 3. – Типы заданий используемых в учебном дискурсе

Языковой материал	Вопросы для решения коммуникативных задач
<p>Формулировка орфографического задания А. Выполните задание: Вставьте пропущенные согласные буквы. <i>Березка</i> <i>Эта модница лесная</i> <i>Часто свой наря.... меняет:</i> <i>В шу...ке белой – зимой,</i> <i>Вся в сере...ках – весной,</i> <i>Сарафан зеленый – летом,</i> <i>В день осенний – в плащ одета.</i> <i>Если ветер налетит,</i> <i>Золотистый плащ шуршит.</i> (И. Семенова).</p> <p>Формулировка коммуникативного задания Б. Теперь читаем текст А и думаем, что хотел сказать автор, написав это стихотворение.</p>	<p>А. 1. Кто готов прочитать слова, в которых были пропущенные буквы? 2. Какое правило орфографии вы применили? 3. Есть ли замечания к ответу* 4. Кто скажет правило точнее?</p> <p>Б. 1. Давайте проведём конкурс на лучшего чтеца. Кто первый? 2. У кого есть замечания по чтению? 3. С кем и с чем сравнивает берёзку автор? 4. Как называется этот приём? 5. Кто может привести примеры собственных сравнений? 5. Что хотела сказать И.Семёнова нам, читателям? 6. А вы что можете описать, употребляя сравнения?</p>

Такого типа задания выполняются на базовом уровне, когда обучающий усваивает иностранный язык на уровне А-1. Из уровня В приведём пример из работы Игбаевой Ж.Т [9]., использованный нами для разработки когнитивно-коммуникативных заданий.

На втором этапе обучения мы перешли к выполнению условно-коммуникативных упражнений для знакомства с содержанием газетных текстов, получением знаний о предмете разговора, пониманию новой лексики следующего типа:

Exercise. Translate the newspaper headlines:

1. *Western leaders press Russia on withdrawal.*
2. *West is united in stand on Georgia.*
3. *Nato in display of unity over Georgia.*
4. *Moscow rejects call to pull out all troops.*
5. *Moscow begins troop pullback.*
6. *Georgian leader blames crisis on Moscow.*
7. *Moscow agrees to outline for Georgian peace plan.*

8. *Medvedev approves Georgia break-up.*

Exercise. Write/Read the abbreviations in full words:

1. *WTO –*
2. *G8 –*
3. *EU –*
4. *CIS –*
5. *UN –*

Exercise. Find the words and word combinations in English out of the texts:

1. *военное присутствие*
2. *нарушить соглашение о прекращении огня*
3. *министр иностранных дел*
4. *миротворцы и т.д*

Таким образом, дискурсивные ситуации, организуемые для реализации коммуникативных задач с целью развития речемыслительных способностей, способствуют выработке необходимых речевых умений и навыков. Знание иностранного(русского, английского) языка является главным вызовом для работы любого журналиста-международника или журналистов, освещающих международные темы. Максимальное развитие коммуникативных способностей – вот основная, перспективная задача преподавания иностранных языков для будущих журналистов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Арутюнова Н.Д. Истина: фон и коннотация // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М., 1991.

2 Бенвенист Э. Семиология языка // Общая лингвистика. – М., 1974, – С. 69-89.

3 Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – Б.: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.

4 Кондубаева М.Р. Методическая система реализации компетентностного подхода как теоретическая основа полиязычного образования в вузе. // Материалы республиканской научно-практической конференции «Компетентность как основа качества подготовки специалистов». 25-26 ноября. – Алматы, 2009.

5 Пороговый уровень. Русский язык. Том 1. Повседневное общение. / Под ред. О.Д.

Митрофановой /. – М.: Совет Европы Пресс, 1996, с.XV/.

6 Жанпеисова У., Кожакеева Ш. «Русская речь» для 5 класса. – Алматы, 2010.

7 Львов М.Р.Словарь-справочник по методике русского языка: Пособие для учителей, студентов педвузов и колледжей. 2-е изд., испр. и доп. – М. РОСТ : Фирма «СКРИН», 1997.

8 Халитова И.И. Обучение студентов-филологов речевому этикету на занятиях по культуре речи. – Автореф. дисс. соиск. учён. степ. к.п.н. – Алматы, 2005.

Ж.А. КАРМАНОВА, Г.Н. МАНАШОВА

*Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова
г. Караганда, Казахстан*

К ВОПРОСУ О ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЯХ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы подготовки школьников к здоровому образу жизни на основе здоровьесберегающих технологий, которые позволяют решить проблемы сохранения и укрепления здоровья учащихся. Описаны образовательные технологии, необходимые для реализации здоровьесберегающей технологии. Авторами дается психолого-педагогический анализ различных видов здоровьесберегающих образовательных технологий.

Ключевые слова: технологии, здоровьесберегающие технологии, образовательные технологии, учащиеся, педагогика, личность.

Мақалада оқушылардың денсаулығын сақтау мәселесін шешуге мүмкіндік беретін денсаулық сақтау технологиялары негізінде мектеп оқушыларын салауатты өмір салтын сақтауға дайындау мәселесі қарастырылған. Денсаулық сақтау технологиясын жүзеге асыруға қажет оқыту технологияларына сипаттама берілген. Авторлар денсаулық сақтау технологияларының алуан түрлілігі ұғымына психологиялық-педагогикалық талдау жасаған.

Түйін сөздер: технология, денсаулық сақтау технологиялары, білім беру технологиялары, оқушылар, педагогика, жеке тұлға.

Annotation

The article considered questions about school students training for a healthy lifestyle on the basis of health saving technologies which allow to solve problems of pupils health preservation and promotion. There are described the educational technologies necessary for realization of health saving technology. Authors give the psychology and pedagogical analysis of different types of health saving educational technologies.

Keywords: technologies, health saving technologies, educational technologies, pupils, pedagogics, personality.

В Государственной программе развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы приоритетным направлением является улучшение здоровья граждан Казахстана для обеспечения устойчивого социально-демографического развития страны [1]. Вопросам сохранения здоровья учащихся в настоящее время уделяется все больше и больше внимания. Ведь успешность обучения в школе в значительной степени зависит не только от качества преподавания учебных предметов, но и от состояния здоровья школьников (то есть уровня физического и нервно-психического развития, уровня функционирования основных систем организма, степени сопротивляемости организма неблагоприятным воздействиям, наличия или отсутствия хронических заболеваний).

Концепция модернизации школьного образования предполагает разработку новой модели начальной школы, которая отвечает актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства. Одна из них – здоровье подрастающего поколения. Очень важно, что одной из целей Государственный Общеобразовательный стандарт образования Республики Казахстан 12 - летнего среднего общего образования предусматривает «обеспечение психического и физического здоровья детей...», а одной из задач современной школы исследователи называют «создание здоровьесберегающей предметно-пространственной среды» [2]. Здоровье детей - это важный показатель благополучия общества.

По данным исследований Всемирной организации здравоохранения здоровье человека зависит:

- от образа жизни - на 50%;
- от состояния окружающей среды - на 25%;
- от наследственной программы - на 15%;
- от возможностей медицины - на 10% [3].

Подготовка ребенка к здоровому образу жизни на основе здоровьесберегающих технологий должна стать приоритетным направлением в деятельности каждой образовательной организации, особенно для детей младшего школьного возраста. Количество детей, которые уже в начальных классах оказываются не в состоянии за отведенное время и в необходимом объеме усвоить программу, колеблется от 20% до 30% от общего числа учащихся. Здоровье - понятие комплексное. Оно зависит от социально-экономического положения детей, экологической обстановки в местах их проживания, качества питания, медицинского обслуживания, профилактической работы с детьми медиков и педагогов, системы оздоровительных учреждений.

И чтобы результативно реализовать здоровьесберегающую технологию в педагогической деятельности, необходимо применять некоторые образовательные технологии по их здоровьесберегающей направленности. Личностно-ориентированные, где в центр образовательной системы ставится личность ребёнка, обеспечение комфортных условий её развития и реализации природных возможностей. Личность ребёнка превращается в приоритетный субъект, становится целью образовательной системы. В рамках этой группы в качестве самостоятельных направлений выделяются гуманно-личностные технологии, технологии сотрудничества, технологии свободного воспитания.

Педагогика сотрудничества – её можно рассматривать как создающую все условия для реализации задач сохранения и укрепления здоровья учащихся и педагогов. На занятиях необходимо поставить цель - разбудить, вызвать к жизни внутренние силы и возможности ребёнка, использовать их для более полного развития личности. Это в полной мере совпадает с механизмами формирования и укрепления здоровья путём наращивания адаптационных ресурсов человека, потенци-

ала его психологической адаптации. Важнейшая черта этой педагогики – приоритет воспитания над обучением – позволяет в рамках формирования общей культуры личности последовательно воспитывать культуру здоровья школьника. Проявления гуманного отношения к детям, перечисленные в качестве факторов учебно-воспитательного процесса, такие как любовь к детям, и оптимистичная вера в них, отсутствие прямого принуждения, приоритет положительного стимулирования, терпимости к детским недостаткам, в сочетании с проявлениями демократизации отношений – правом ребёнка на свободный выбор, на ошибку, на собственную точку зрения – оказывают благоприятное воздействие на психику учащихся и способствуют формированию здоровой психики и, как следствие, высокого уровня психологического здоровья [4].

Технологии развивающего обучения строятся на плодотворных идеях Л.С. Выготского, в частности – его гипотезе о том, что знания являются не конечной целью обучения, а лишь средством развития учащихся. Ориентация на «зону ближайшего развития» ученика при построении его индивидуальной образовательной программы позволяет в максимальной степени учесть его способности, возможности, темпы развития, влияние окружающей среды и условий [5].

К числу здоровьесберегающих технологий следует отнести и «технологии раскрепощённого развития детей», основное внимание которого состоит в следующем:

1) для разминок и упражнений на мышечно-телесную и зрительную координацию, а также на развитие внимания и быстроты реакции на уроке используются схемы зрительных траекторий, расположенные на потолке, и специальные, «бегущие огоньки» (можно использовать лазерную указку). Упражнения сочетают в себе движения глазами, головой и туловищем, выполняются в позе свободностояния и базируются на зрительно-поисковых стимулах, которые несут в себе мотивационно активизирующий заряд для всего организма. Результатами таких упражнений являются: развитие чувства общей и зритель-

ной координации и их синхронизация; развитие зрительно-моторной реакции, в частности скорости ориентации в пространстве, в т.ч. реакции на экстремальные ситуации (типа дорожно-транспортных и т.п.);

2) важная особенность уроков состоит в том, что они проводятся в режиме движения наглядного учебного материала, постоянного поиска и выполнения заданий, активизирующих детей. Для этого используются карточки с заданиями и возможными вариантами ответов, которые могут по воле учителя оказаться в любой точке класса и которые дети должны найти и использовать в своей работе, а также специальные «держалки», позволяющие переключать зрение детей с ближних целей на дальние;

3) в процессе овладения детьми письмом применяются специальные художественно-образные каллиграфические прописи формирующие утончённое художественное чувство и развивающие психомоторную систему;

4) одной из требований технологии – условие, отличающее все здоровьесберегающие технологии, регулярное проведение экспресс-диагностики состояния детей и отчёт перед родителями о полученных результатах [6].

Здоровьесберегающие образовательные технологии можно рассматривать как одну из самых перспективных образовательных систем XXI века, и как совокупность приемов, форм и методов организации обучения школьников, без ущерба для их здоровья, и как качественную характеристику любой педагогической технологии по критерию ее воздействия на здоровье учащихся и педагогов.

Каждый учитель на своем уроке может реально много сделать для изменения проблемы здоровья школьников. Главное, понимать значимость проблемы, последовательно следовать выбранному направлению, уметь применять на практике здоровьесберегающие технологии.

Это важный показатель благополучия общества. Эту социальную проблему нужно решать на всех уровнях общества, в том числе и образовательном. Ведь через школу проходит все население страны, в школе дети проводят больше времени в течение дня.

Фундамент здоровья закладывается в детстве, и это забота не только медиков. И хотя, традиционно считается, что основная задача школы – дать необходимое образование, не менее важная задача сохранить в процессе обучения здоровье детей. С состоянием здоровья связана и успешность обучения. Все это требует внимательного отношения к организации школьной жизни: создание оптимальных гигиенических, экологических и других условий, обеспечение организации образовательного процесса, предотвращающей формирование у обучающихся состояний переутомления. Здоровый образ жизни пока не занимает первое место в главных ценностях человека в нашем обществе. Но если мы научим детей ценить, беречь и укреплять свое здоровье, будем личным примером демонстрировать здоровый образ жизни, то можно надеяться, что будущее. Внедрение в обучение здоровьесберегающей технологии ведет к снижению показателей заболеваемости детей, улучшение психологического климата в детских и педагогических коллективах, активно приобщает родителей школьников к работе по укреплению их здоровья. Учителям, освоившим эту технологию, становится и легче и интереснее работать, поскольку исчезает проблема учебной дисциплины и происходит раскрепощение учителя, открывается простор для его педагогического творчества.

Наблюдения показывают, что методы здоровьесбережения все чаще используется учителями в учебном процессе. Учителя стали чаще проводить физминутки, следят за санитарно-гигиеническими условиями учебного процесса, за правильностью осанки учеников, обращают внимание на смену учебной

деятельности, на объем и сложность материала, задаваемого на дом, в воспитании уделяют вопросам здоровья. Многие еще предстоит сделать: менять психологию учителя, преодолевать авторитарность и однообразие традиционного урока, постепенно переходить от информационных моделей обучения к моделям усовершенствования личности, на уроках создавать атмосферу доброжелательности, веры в силы и успех ребенка. Обучение вопросам здоровья, воспитание культуры здоровья, использование здоровьесберегающих технологий, как основного инструмента педагогической работы, составляют единое целое - дорогу к здоровью.

ЛИТЕРАТУРА

1 Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2010 года №1113 «О Государственной программе развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы».

2 Государственный общеобразовательный стандарт 12-летнего среднего общего образования Республики Казахстан. Основные положения. – Астана, 2006. – 73 с.

3 Белова С. Аргументация в пользу ценности «Здоровье» // Учитель. 2003. – № 4. – С. 54-57.

4 Мурашов В.И. Философия здоровья // Школа духовности. 2002. – № 3. – С. 3-16.

5 Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М., 1956. – 104 с.

6 Андреева И. Современные аспекты поддержания здоровья школьников / И. Андреева // Педагогика. 2003. – № 2. – С. 99-100.

З.К. КОКЕНОВА

Казахский Национальный медицинский университет
имени С.Д. Асфендиярова
г. Алматы, Казахстан

РОЛЕВАЯ ИГРА КАК ВИД СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРЕНИНГА ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

Аннотация

В статье рассматривается вопрос разработки и обоснования технологии организации и проведения ролевой игры для формирования профессиональной коммуникации студентов-медиков. Автор описывает и анализирует процесс формирования профессиональной коммуникативности студента и развития его индивидуальности средствами ролевой игры в виде социально-психологического тренинга.

Ключевые слова: сущность ролевых игр, технология ролевых игр, конкурентоспособная личность, потребности общества, профессиональная коммуникативность, сензитивное развитие личности.

Мақалада болашақ медик- студенттердің маман ретінде кәсіби тілдесуін қалыптастыру үшін рөлдік ойын технологиясының ұйымдастыруын әзірлеу мен негіздеу мәселесі қаралады. Автор студенттің кәсіби маман ретінде тілдесуін қалыптастыру және әлеуметтік- психологиялық тренинг арқылы рөлдік ойындар құралдарымен оның жеке тұлға ретінде қасиеттерінің даму үрдісін сипаттап талдайды.

Түйін сөздер: рөлдік ойындардың маңыздылығы, рөлдік ойындардың технологиясы, бәсекеге қабілетті тұлға, қоғамның қажеттіліктері, кәсіби тілтабыса алу, тұлғаның сензитивті дамуы.

Annotation

In the article is considered a question of organization technologies` and role plays conductions` development and ground for forming professional communicative for medical students.

Keywords: essence of role plays, technology of role plays, competitive personality, necessities of society, professional communicativeness, sintetivable development of personality.

В XXI веке в связи с переориентацией системы образования на новые ценности, необходимы существенные перемены в системе образования, особенно в том его звене, где формируется специалист высшей квалификации. Выпускник высшей школы должен стать конкурентоспособной личностью, что предполагает высокий уровень общего развития, владение коммуникативными способностями, умениями принимать самостоятельные решения, нестандартно мыслить и адаптироваться в изменяющихся условиях. В

связи с этим, в процессе обучения в высшей школе должны произойти изменения с ориентацией на творческую деятельность, индивидуальный подход, предполагающий развитие активности, инициативы и самоуправления. Система вузовской подготовки специалистов должна соответствовать потребностям общества, поэтому одной из актуальных проблем высшего образования является построение такого процесса обучения, который мог бы быть основой формирования профессиональной коммуникативности и способствовать

высокому уровню развития основных сфер человека, а также знаний в синтезе с индивидуальными способностями.

Цель данной статьи – теоретически и экспериментально обосновать возможность использования ролевой игры как одного из видов социально-психологического тренинга для формирования профессиональной коммуникативности студента и развития основных сфер его индивидуальности в условиях вуза при особой организации дидактических условий на практических занятиях по языку специальности.

Объект исследования в статье – процесс формирования профессиональной коммуникативности студента и развития его индивидуальности средствами ролевой игры в виде социально-психологического тренинга.

Предмет исследования – условия формирования профессиональной коммуникативности студента в единстве с развитием основных сфер его индивидуальности в процессе обучения языку специальности в медицинском вузе.

По мнению преподавателей кафедры, если использовать ролевые игры в процессе обучения студентов языку специальности в медицинском вузе, то следует ожидать более высокого качества формирования профессионально значимых коммуникативных умений и развития индивидуальных способностей студентов, так как применение ролевых игр способствует: а) формированию профессиональной коммуникативности студентов; б) созданию условий сензитивного развития.

Как показывает опыт преподавания профессионального русского языка в КазНМУ им.С.Ж.Асфендиярова на разных факультетах: общей медицины, стоматологии, фармации и по специальности «Технология фармацевтического производства», медико-профилактического дела, общественного здравоохранения, сестринского дела, менеджмент в здравоохранении и фармации, удалось сделать соответствующие выводы:

1. Выявить сущность и особенности профессиональной коммуникативности студентов.

2. Выявить сущность ролевой игры как дидактического средства формирования профессиональной коммуникативности студентов.

3. Разработать дидактическую модель формирования профессиональной коммуникативности.

4. Разработать и обосновать технологию организации и проведения ролевой игры для формирования профессиональной коммуникативности.

5. Экспериментально проверить применимость предлагаемого дидактического обеспечения работы преподавателя вуза.

На занятиях по русскому языку на 1 курсе для студентов факультетов, готовящих обучающихся занятию врачебной деятельностью, обычно предлагаются ролевые игры «Врач и больной», «Консилиум врачей-специалистов», «Пресс-конференция», «Пятиминутка» и т.д. Предлагаемой литературы, таких текстов для ролевых игр почти на всех языках, на наш взгляд, достаточно. А вот необходимой литературы, разговорников, диалогов, текстов беседы специалистов неврачебных специальностей как сотрудников медико-профилактического дела, СЭС, менеджеров в здравоохранении и фармации, в сфере сестринского дела (главной медсестры, заместителя главного врача по сестринскому делу), технологов фармацевтического производства и т.п. вовсе нет. Поэтому для студентов указанных специальностей 1 курса необходимо составить примерные тексты по их специальностям, начиная с их должностных обязанностей, надо ознакомить обучающихся с научными текстами по специальности и текстами официально-делового стиля. К примеру, для студентов данных факультетов были разработаны примерные диалоги, тексты, лексические задания по лексической теме «Деловые переговоры»:

Задания для определения уровня сформированности коммуникативной компетенции:

- Составьте связное высказывание в соответствии со следующей коммуникативной задачей «Переговоры – это искусство, бизнес, взгляд на мир» .

• **Задания для определения правовой компетенции:**

– Составьте текст деловой беседы главного врача СЭС и главного инспектора районной СЭС при увольнении сотрудника с работы.

Задание 8. Переведите данный микро-текст (диалог) беседы на русский, английский языки, затем проведите ролевую игру.

– Сәлеметсіз бе, Бақытжан Тілеубайұлы ?

– Қайырлы күн! Кім боласыз ? Қандай шаурамен келдіңіз ?

– Менің аты-жөнім Сәбитова Әсем Дәулетқызы. Мен аудандық СЭС бөлім бастығымын. Кеше телефон арқылы Сіздің хатшыңызбен сөйлескенмін.

– Иә – иә, есімде. Кездесу сағат үшке белгіленді емес пе ? Кіріңіз, отырыңыз. Сонымен мен сізді тыңдап отырмын. Қандай сауалдарыңыз бар ?

– Сіздің әкімдікке қарасты бөлім басшылары мен «Жаңа құрылыс» жекеменшік құрылыс компаниясы Қабанбай батыр мен Зенков көшелері қиылысындағы мектептің жанында жанар-жағармай май құю стансасының құрылысын бастамақ.

– Ол құрылыс нысананың құрылыс бастау құжаттарында рұқсаты бар екен бе ?

– Иә, Қалалық сәулет құрылыс, өрт қауіпсіздігі басқармаларының рұқсаты қалай берілген, деп таңғалдық. Бұл деген, заңнамалықтың талаптарын өрескел бұзу деп түсінемін.

– Жарайды, мен бұл мәселені өзім бақылауға алып, тексеру комиссиясын құрамын.

– Рақмет! Сау болыңыз! Бір өтініш, сол комиссия шешімі туралы қаулысының көшірмесін біздің басқармаға да жолдасаңыздар.

Задание 7. Используя полученную информацию, составьте текст деловой беседы сотрудников вашей будущей специальности.

Задание 8. Подготовьтесь к деловой игре о служебной деятельности специалистов вашей профессии: санитарных врачей, специалистов по внутрибольничной инфекции, врачей-инфекционистов клиник, врачей-инфекционистов кабинета инфекционного контроля поликлиник, сотрудников СЭС. Распределите роли: «санитарный врач» и »

начальник районного санэпиднадзора» (разыграйте ситуации: взаимоотношения начальника и подотчетного подчиненного); «главный специалист по внутрибольничной инфекции» и «заместитель главного врача по лечебной работе» (ситуация: по случаю выявления гриппозного больного необходимо установить карантин по клинике); «врач-инфекционист клиники» и «ответственный специалист Городского центра ЗОЖ» (ситуация: разъяснение случаев, когда в лечебно-профилактическом учреждении выявлены инфекционные больные с сопутствующими заболеваниями алкоголизма, наркомании, Вич-инфицированных); «врачи-инфекционисты кабинетов инфекционного контроля поликлиник города» и «Начальник городского управления здравоохранения» (ситуация: отчет о проверке санитарно-профилактического состояния поликлиники); «Сотрудники СЭС, контролирующие коммунально-бытовые условия пищеблоков города, гигиену труда и соблюдение техники безопасности и т.д.» и «заведующая студенческой столовой», «проректор по административно-хозяйственной части университета» (ситуация: проверка качества блюд, стоимость, качества приготовления, санитарные условия пищеблоков и т.п.; ситуация: проверка условий труда сотрудников вуза, состояние учебных помещений, помещений для преподавателей, коммунально-бытовые условия туалетов и др. подсобных помещений, соблюдение техники безопасности и т.п.)

Таким образом, построение обобщенной модели профессиональной коммуникативности отражает знание специфики обучения языку специальности в медицинском вузе и возможностей процесса овладения профессиональными коммуникативными умениями в единстве с развитием сфер индивидуальности, а также технология ролевой игры как вида социально-психологического тренинга на основе моделирования ситуаций профессионального общения способствует эффективности совместной работы преподавателя и студента по формированию профессиональной коммуникативности конкурентоспособ-

ной личности не только в сфере здравоохранения и медицины, но и в современном обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1 Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для пед. спец. высш. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 2011. – 141 с.

2 Абрамова Г.С., Степанович В.А. Деловые игры: теория и организация. – Екатеринбург:

Деловая книга, (Руководство практического психолога), 2012. – 192 с.

3 Аксенова Г.И. Субъектное обучение в высшей школе: новый подход // Психологическая наука: традиции, современное состояние и перспективы: Тез. докл. научной конференции Института психологии / Институт психологии РАН. – М., 2010. – С. 85-93.

5 Алексеева И.Н. Коммуникативно-ориентированная форма обучения научному стилю речи / Практическая методика преподавания русского языка на начальном этапе / Н.С. Власова, И.Н. Алексеева, И.Р. Барабанова и др. – М.: Рус. яз., 2012. – 230 с.

Р.Н. НАУРЫЗБАЕВА

*«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы
Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін
арттыру институты
Қызылорда қ., Қазақстан*

ЕРТЕГІЛЕР НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУДА ЭВРИСТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация

Мақалада оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, шығармашыл тұлға тәрбиелеуде эвристикалық әдістердің тиімділігі баяндалған. Эвристикалық әдістердің ерекшелігі баланың өзін ойлантып, шығармашылық міндеттерді орындаудың жолдарын өзі ізденуге ынталандырады. Бала бойындағы табиғи қабілеттердің ашылып, дамуына шығармашыл педагогтың ықпалы зор.

Түйін сөздер: эвристикалық әдістер, халық өнері, шығармашылық жағдаят шығармашылық қабілет, рефлексия, бастауыш мектеп.

Аннотация

В данной статье рассмотрены эвристические методы обучения детей и учащихся на материале народного искусства. Основной технологической единицей эвристического обучения, своеобразной альтернативой уроку, выступает творческая ситуация – творческая напряженность, организуемая учителем или возникающая спонтанно через эвристическую деятельность всех ее участников. Решение творческих задач можно организовать через указанные в статье виды эвристик, приспособленных для детей дошкольного возраста, с учетом преемственности и модифицированных для использования средств народного искусства.

Ключевые слова: эвристикалық әдістер, народное искусство, творческая ситуация, творческая способность, рефлексия, начальная школа.

Annotation

This article describes the heuristic methods of teaching primary school students on the material of folk art. The basic unit of heuristic learning process, a kind of alternative to the lesson serves creative situation - a creative tension, organized by the teacher or arise spontaneously through a heuristic activity of all its participants. Solution of creative tasks can be arranged through the following types of heuristics adapted for younger students, taking into account the continuity and modified for the use of folk art - a method of heuristic dialogue Socrates; morphological analysis; method of peer review; brainstorming; Synectics and others.

Keywords: heuristic methods, national art, creative situation, creative ability, reflection, teaching at primary school.

Педагог межелеген іс-әрекетіне сай тиімді әдістерді таңдай білуі - педагогикалық іс-әрекеттің жемісті жүзеге асуының ең маңызды шарттарының бірі. Тиімді әдіс түрін таңдаудың қиындығы оқыту әдісінің орасан көптігінде. Педагогикалық әдістерге талдау барысында Ю.К. Бабанский әдістерді таңдау ең кемі 23 көрсеткішке байланысты деп тұжырымдаған [1]. Ю.К. Бабанский әдістерді таңдауда ең негізгі алты бағытқа көңіл аударуды айтады. Олар: оқытудың заңдылықтары мен ұстанымдары, оқытудың мақсаты мен міндеттері, пәннің мазмұны, оқушылардың оқу мүмкіндіктері, сыртқы ахуалдың ерекшеліктері, мұғалімнің жеке мүмкіндіктері.

Әдіс дидактиканың категориясы ретінде педагогикалық жүйенің барлық құрылымдық компоненттерімен тығыз байланысты. Осыған байланысты Н.Д. Никандровтың өзекті ойы көңілге қонымды болып тұр. «Әрбір оқытуды ұйымдастыру формасында жетекші әдістер орын алады. Қазіргі дидактикада ең тиімді әдісті оқытудың нақты формасының ыңғайына қарай таңдалғаны жөн» [2.40], – дейді.

Эвристика ерекше методология ретінде, яғни шығармашылық іс-әрекетке баулитын әдістердің жиынтығы ретінде белгілі бір талап қояды. Эвристиканың басқа әдістерден ерекшелігі мәселені шешу барысында уақытты қысқартады. Олар қалыптасқан дәстүрлі әдістерден өзгешелеу болады. Ол таным субъектісінің психикалық және мотивациялық іс-әрекетіне тығыз байланысты. Эвристикалық әдістің ең қарапайым түрі – түртінектеп іздену. Ең тараған түрі – «лабиринт» моделі. Эвристикалық оқытудың фор-

масы мен әдістері тек нәтижеге ұмтылу ғана емес, шығармашылық жұмысқа дайындау, жүзеге асыру мақсатында да қолданылады: жоспарлау, бағалау, қадағалау, рефлексиялау және базалық білім мазмұнын игеру. Біздің таңдауымызда ертегілердің мазмұнын, жанрын игеруді де назарға алады. Сабакқа балама ретінде шығармашылық жағдаят тудыру яғни мұғалім оны өзі ұйымдастырады немесе жағдаят өзінен өзі туындайды. Соның нәтижесінде оқушылардың эвристикалық іс-әрекеті арқылы шығармашылық жұмыспен айналысуына батыл бетбұрыс жасалады. Шығармашылық жағдаят балалардың қиялын дамытады. Қиялдаудың мәні – күнделікті өмірді басқа қырынан жаңаша және өзгешелеу елестете алу. Балалардың ойлау жүйесіне сәйкес қиялын дамыту тәсілдерін таңдаймыз.

Шығармашылық жұмыстың қозғаушы күші ретінде эвристикалық әдістер таным субъектісінің психикалық және мотивациялық іс-әрекетіне тығыз байланысты болумен қатар, жеке тұлғамен жұмысқа да арналған. Эвристикалық әдістерге негізделген эвристикалық іс-әрекет модельдері бар. Соның ішінде ең қарапайымы - шешімді жобалап іздеу. Кеңірек тараған моделі - мақсатқа жетудің лабиринт әдісі. Ең назар аударатын модель - Г. Буштың моделі. Бұл модель шешім аймағын туғызатын объектілердің құрылымы мен мағыналық байланыстарын көрсетеді. Бұл модельмен жұмыс бірнеше кезеңдерден тұрады:

- келіп жатқан ақпараттардың ең маңыздысын іріктеп алу;
- өзара байланысты айқындау;
- мақсатқа сай айқындалған байланыстарға ерекше көңіл бөлу;

- объектілерді жалпылауды қалыптастыру;
- жалпыланған объектілердің арасындағы байланыстарды табу;
- табылған жалпыланған объектілерді іздеу [3.6].

Біздің зерттеу жұмысымызға сай эвристикалық оқытудың негізгі технологиялық таңдауы-альтернативті сабаққа сәйкес мұғалімнің арнайы ұйымдастырылған немесе шешімін табуы қажет ететін ерекше шығармашылық жағдаят арқылы тәрбиеленушілердің эвристикалық іс-әрекеті. Шығармашылық ситуация балалардың жаңа ойларының дүниеге келуінің, қиялының дамуының бірден бір негізі болып табылады. Ал қиялдаудың мәні – өмір болмысының жаңа, қалыптан тыс, күтпеген көріністерін елестету болып табылады. Әралуан эвристикалық әдістерді талдай отырып, баланың ойлау жүйесіне ыңғайлы, қиялын дамыту тәсілдерін атасақ:

АГГЛЮТИНАЦИЯ – өмір шындығын бейнелейтін сапаларды, қасиеттерді, элементтерді қосу әдісі (Кентавр, Феникс құсы...).

ГИПЕРБОЛИЗАЦИЯ – шынайы объектілердің қасиеттерін аса үлкейтіп немесе өте кішірейтіп көрсету әдісі (Толағай, Желаяк, Көлтауысар, Құлақ, карлик НОС, Гулливер, Дюймовочка т.б.).

АСА АЙҚЫНДАУ – ерекше маңызды деп санаған шындық көріністерін аса айқындап көрсету: шарж, карикатура.

СХЕМАТИЗАЦИЯ – объектілер арасындағы айырмашылықтарды жұмсартып, ұқсастықтарын табу (схемалық суреттер).

ТИПИЗАЦИЯ – біртектес құбылыстардың ең маңызды, өзіне ғана тән белгілерін айқындап, нақты бейнеге жинақтап көрсету (дәрігер, мұғалім бейнесі...).

АНТРОМОРФИЗМ – адам бейнесіне ену (Тайбурылдың сөйлеуі т.б.).

Тұлғаның шығармашылық бағытын дамыту тек өзінің шығармашылық мүмкіндігін жандандырып отыратын адамның ғана қолынан келеді. Сондықтан да, оқушылардың қабілетін дамыту педагогтің шығармашылық проблемаларымен тығыз байланысты.

Эвристикалық әдістер адамның еңбекқорлық қасиетін дамытады және өте қиын ситуа-

циялардан шығудың жолын табуға көмектеседі. Р.Т. Гареев эвристикалық әдістерді шартты түрде екі үлкен топқа бөледі. Бірінші топқа шығармашылықты психологиялық белсендіру әдістері жатады. Бұл әдістер бойынша күнделікті қалыптасқан инерциялық ізденісті өзгертіп, баланың ассоциациялық қабілетін жандандырады [4.87].

Эвристикалық әдістерді жүзеге асыру құралы әралуан болады: сынауға тыйым салынған ұжымдық ізденіс (ақыл-ой шабуылы), аналогияны (баламаны) қолдану арқылы ұжымдық ізденіс (синектика), объектіге өзгеше назар аудару мақсатында ойға келе қоймайтын салыстыруды қолдану (фокальді объекті әдісі) т.б. Эвристикалық әдістер шығармашылық іс-әрекетте психологиялық кедергілерді «бұзу» қызметін атқарады

Эвристикалық әдістердің екінші тобын жүйелі ізденіс әдістері деп аталады. Бұған морфологиялық талдау, оны модификациялау және көптеген бақылау сұрақтарын қолдану жатады. Осы аталған әдістерді іріктеу барысында біздің ізденісімізге ең тиімді деп төмендегідей әдістерді таңдадық:

- 1 Сократтың эвристикалық диалог әдісі;
- 2 Морфологиялық талдау әдісі;
- 3 Эксперттік бағалау әдісі;
- 4 Ақыл-ой шабуылы;
- 5 Инверсия әдісі;
- 6 Гиперболизация және агглютинация әдісі;
- 7 Шығармашылықтағы ойға келе қоймайтын және қалыптан тыс баламаны, ассоциацияны қолдану әдісі;
- 8 Синектика әдісі.

Әрбір эвристикалық әдісті ең кішкентай балалар мен жоғарғы сыныптағы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға лайықтап түрлендіруге болады.

Шығармашылық мақсаттарды шешуге арналған эвристикалық әдістердің *бірінші тобына* өзіне сәйкес әдістер қолданылады. Яғни шығармашылық мәселелерді көре білу және болжам жасай алуға бағытталған әдістер. Нәтижесінде оқушылар шығармашылық жұмыстардың түрлерін ажыратып, шығармашылық өнім дегеніміз не деген сұраққа тұжырым жасай алатын болуы керек.

Шығармашылық мақсаттарды шешуге арналған эвристикалық әдістердің *екінші тобына* шығармашылық идеяларды дүниеге келтіруге бағытталған тәсілдер жатады.

Шығармашылық мақсаттарды шешуге арналған эвристикалық әдістердің үшінші тобына шешу жолдарының баламаларын ұсыну жатады. Ойды қорыта алу, оқиғаны бағалай алу, жаңғырту, болжамдар жасай алу, қалыптан тыс идеяларды ұсыну, негізгісін айқындай алу, дербес ойлана алу, талдама жасау, жалпылау, қорытындылай білу. Бұл жұмыстар белгілі бір ережелерге сүйеніп жасалады. Олар: бағыттау ережесі, кеңес ережесі, эвристикалық дәлелге сүйену, ойтолғаулар жасау мақсат, міндеттерді ең оңтайлы шешуге бағытталған. Аталған әдістердің әрқайсысының өзіндік күшті және әлсіз жақтары бар. Сонымен қатар, әрқайсысының қолданыс аясы, түрлері, варианттары, тәсілдері бар. Эвристика деген ұғымның мәні неде деген сұраққа қарапайым ғана түсінік беруге болады. *Эвристика – шындықты табу өнері, оның қалыптасқан ғылыми негіздері, сонымен қатар, өзінің даму ұстанымдары бар. Ол оқу іс-әрекетінде шығармашылық ойлаудың мүмкіндіктерін тиімді пайдаланады және мақсатты түрде үдерістің сапалы болуын дамытады. Эвристика үдерістер мен құбылыстарға талдама жасайтын, түйсікке, тапқырлыққа, адамның миының қасиеттеріне сүйеніп оң шешім қабылдауға ықпал ететін әдіс болып та саналады. Өнімді шығармашылық ойлауды және адамның эвристикалық шығармашылық іс-әрекетінің заңдылықтарын зерттейтін эвристикаға шығармашылық қабілеттер де кіреді.*

Автордың түп мақсаты - эвристикалық әдістерді қолдана отырып, балаларды көркемдік-шығармашылық іс-әрекетке баулу. Шығармашыл педагог қана шығармашыл баланы баули алады деген тұжырымға сүйене отырып, халықтың інжу-маржан қазынасын озық әдіс-тәсілдермен шебер пайдалана алу арқылы баланың табиғи қабілетін оятып, дамыта алатынымызға көзіміз жетті.

Енді осы әдістердің қыры-сырына тоқтала кетсек.

Сократтың эвристикалық диалог әдісі. Сократтың эвристикалық диалог әдісі кілтті сұрақтар әдісі деп те аталады. Қолымызда бар ақпаратты жүйелеу үшін, проблемалық ситуацияны шешу мақсатында қосымша ақпарат жинау үшін қолдануға тиімді әдіс болып табылады. Эвристикалық сұрақтар шығармашылық міндеттерді шешудің стратегиясы мен тактикасын жасауға қызығушылықты оятып, ынталандырады. Оқыту барысында мұндай сұрақтарды бағыттаушы деп атайды.

Эвристикалық сұрақтар әдісі заңдылықтар мен соған сәйкес ұстанымдарға негізделеді:

- проблемалық және тиімділік (шебер қойылған сұрақтар арқылы түйінді мәселелер тиімді шешіледі);
- ақпаратты бөлшектеу (эвристикалық сұрақтар бөлшектеліп қойылады);
- мақсаттылық (әрбір жаңа эвристикалық сұрақ нақты мақсатқа сай қойылады).

Эвристикалық диалог әдісіне негізделіп өткізілген «Менің халқымның музыкасы» тақырыпта сабақтың оқушылардың жауабынан (мысалы: *мен ойланамын, мен қиялдаймын, қиялымды өмірмен байланыстырып, түйсігіме сүйене отырып, арманым ажетемін* деген тұжырымдар жасайды.) мұғалімнің қойған мақсаты (*Логиканы, стратегиялық ойлауды дамыту, проблеманы өзі шеше алуға ықпал ету. Құрманғазы шығармашылығынан үзінді тыңдату арқылы, күйлерімен таныстыру, оны тани, түйсіне алуға баулу. Тұлғалық позицияның адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру, шығармашылық қиялы мен ассоциациялық ойлауды дамыту. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. Оқушылардың қиялын байытып шығармашылық жұмыстарды дүниеге келтіруге ықпал ету.*) орындалғанын байқауға болады.

Қорытынды: Құрманғазы бабамыздың «Сарыарқа» шығармасын сезініп, бағытты, мақсатты тыңдау оқушылардың шығармашылық қабілетін оятуға, жасампаздығын дамытуға бірден-бір түрткі болады.

Тақырып бағдарламаға сай таңдалып, жас ерекшелігіне қарай күрделенеді. Ертегілерді балалардың жас ерекшелігіне сай таңдап, ертегіге ғана тән баяндау стилін сақтай білу

аркылы, терапиялық қасиеттерін пайдалана білгенде, оқушылардың жанын жайландыра отырып, мақсаттың ерекшелігіне қарай ең күрделі ойпайымдарды жеңіл ұғындыруға мүмкіндік мол. Ең бастысы баланың қиялын ұшқырлауға жетелейтін эвристикалық әдістердің аясы кең. Баланың өзіндік бағалауын дамыту, топты жұмылдыру, ұжымда өзара мейірімді қарым-қатынас орнатуға ықпал ету, жанашырлықты арттыру, ішкі сезімін реттей алуға баулу өзіне деген сенімін арттыратыны сөзсіз.

Сонымен, эвристикалық диалог әдісі интуитивті ойлауды дамытады. Жұмыстың жемісті аяқталуын қамтамасыз етеді. Алайда, бұл әдісті де мақсатқа сай таңдап қолдана білу қажет. Біз бір әдістің ғана мүмкіндігіне тоқталдық. Сонымен қатар басқа әдістерді әр жұмыстың ретіне қарай тиімді пайдалануға машықтану керектігі сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский /сост. М.Ю. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

2 Бордовская Н.В. Педагогика: учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2000. – 304 с.

3 Химчак В. Социально-эстетическая природа синтеза искусств: авторефер. дис. ... канд. филос. наук. – Л., 1990. – 16 с.

4 Зиновкина М.М. Психология творчества: развитие творческого воображения и фантазии в методологии ТРИЗ РТВ и Ф-ТРИЗ: учебное пособие / В.П. Зиновкина, Р.Т. Гареев, С.П. Андреев. – М.: МГИУ, 2004. – 364 с.: ил.

5 Наурызбаева Р.Н. Эвристическое обучение детей художественному творчеству. – Казань, Центр инновационных технологий, 2010. – 516 с.

Т.М. СИЯЕВ

*Нарынский государственный университет
г. Нарын, Кыргызская Республика*

Д.Д. АСАНБЕКОВА

*Академия образования Кыргызской Республики
г. Бишкек*

ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ «ГУМАНИТАРНЫХ» ФИЗИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема обучения физике в средних школах Кыргызской Республики. Описаны результаты диссертационных исследований некоторых ученых Кыргызстана. Показаны роль и место решения задач в обучении физике. Указаны особенности разработки «гуманитарных» задач по физике.

Ключевые слова: физика, модернизации, задачи, «гуманитарные» задачи.

Мақалада Қырғыз Республикасындағы орта мектептеріндегі физика пәнінің оқытылу мәселелері қарастырылған. Бірқатар Қырғызстан оқымыстыларының диссертацияларының нәтижелері жазылған. Физиканы оқытуда тапсырманың шешімінің рөлі мен орны берілген. Физикадан «гуманитарлы» тапсырмалардың өңдеудің ерекшеліктерін көрсеткен.

Түйін сөздер: физика, модернизация, тапсырма, «гуманитарлы» тапсырмалар.

Annotation

This article deals with the problem of teaching physics at secondary schools of Kyrgyz Republic. The research work results of several scientists of Kyrgyzstan are described. Role and place of solving assignments on physics are shown. Peculiarities of creating “humanitarian” assignments on physics are pointed out.

Keywords: physics, modernization, assignments, “humanitarian” assignments.

В Кыргызской Республике изучены различные аспекты преподавания физики в средних школах. Например, разработка нового содержания среднего физического образования нашла отражение во многих работах профессора Э. Мамбетакунова[1,2], а проблема модернизации среднего физического образования стала объектом исследования профессора Т.М. Сияева[3,4]. Разработкой соответствующих эффективных методов обучения занимаются такие исследователи как Д. Бабаев, М. Жораев, Н. Мааткеримов, У. Мамбетакунов, М. Койчуманов и другие. Под руководством профессора Э. Мамбетакунова разработаны нормативные документы по модернизации среднего физического образования: «Концепция обновления предметного образования в Кыргызской Республике», «Государственный стандарт физики и астрономии»[5], «Программа обучения физике в средних школах» и другие.

Профессор Т.М. Сияев в своих исследованиях указывает пути и методы совершенствования обучения физике в школах Кыргызской Республики. Однако, проблема подготовки учителей физики на основе принципа гуманизации содержания образования остается мало изученным. В связи с этим, в этой работе принята попытка систематизации разработки «гуманитарных» физических задач, применяемых в подготовке учителей физики в стенах высших учебных заведений.

В целом, можно сделать вывод, о том, что наиболее общие направления гуманизации среднего школьного образования должны быть следующие: углубление гуманитарной подготовки учащихся за счет всестороннего отражения в содержании образования истории мировой культуры; разработка специального комплекса учебных предметов, раскрывающих человекознание; внесение в содержание естественнонаучного обучения социально-гуманитарных и ценностно-ориентированных знаний. Следовательно, гуманизация обучения физике - это насыщение содержания предмета объектами, ценностями, идеями, представляющими общечеловеческий интерес, содержание которых может быть так или

иначе соотносено с человеком и с окружающей его природной средой. При этом изменения в содержании обучения должны гармонично сочетаться с системой педагогических мер, направленных на повышение внимания к личности учащегося, а также с поиском форм и методов обучения, обладающих личностной направленностью.

Известно, что нельзя глубоко понять физику, не решая задач. Решение задач - важнейший вид учебной деятельности, в которой учащиеся овладевают теоретическим содержанием курса физики, развиваются их творческие способности, формируются способы и структуры деятельности, лежащие в основе продуктивного мышления.

Распространенное мнение о том, что задачи служат для проверки знаний, чересчур односторонне. Решение задач является и средством овладения знаниями и методами физического мышления, помогают ощутить дух научного поиска. Интересная и важная задача - своего рода вызов творческим способностям учащихся, она вызывает эмоции, а проблема, в ней поставленная, становится их собственной проблемой.

Использование задач в учебной деятельности многоаспектно и здесь важны не только «прямое» и «стандартное» назначение в локальном контексте, но и «сопутствующие» методические цели, которые обеспечивают интегральный эффект. Реализация таких целей требует и соответствующего построения курса в целом. Это, прежде всего, относится к возможностям пропедевтики, когда для «отработки» какого-либо раздела курса используются задачи, подготавливающие усвоение других разделов.

Как ни интересна была бы задача сама по себе, «отдача» от нее зависит от всего контекста процесса обучения. Опытный преподаватель озабочен не только выбором подходящих по теме и поучительных в том или ином отношении задач, а построением такой их последовательности, когда одна задача помогает решить другую, а значение отдельной задачи проясняется в свете целого. Когда такая последовательность задач раскрывает со-

держание с достаточной полнотой, то можно говорить о позадачном структурировании темы. Оно позволяет обратить внимание учащихся на существенные моменты, значение которых зачастую ускользает при пассивном знакомстве с темой только по изложению в учебнике. Такое структурирование образует благоприятную основу для развития навыков интеграции знаний.

Задачи, восходящие к научной практике и обращенные к явлениям природы, не только расширяют кругозор учащихся, но и помогают осознать плодотворность физических законов и методов в применении к реальным ситуациям. При этом они не обязательно труднее «стандартных» задач, в которых фигурируют предельно упрощенные и идеализированные системы. Более того, в таких задачах естественно возникает момент выбора необходимых в конкретном контексте упрощений и идеализации, что, безусловно, ценно в методическом плане. Примечательно, что добиваясь доходчивого и адекватного духу науки освещения тех или иных вопросов, многие авторы, как в учебной, так и в научно-популярной литературе прибегают к изложению по форме и по существу близкому позадачному структурированию.

Физика – экспериментальная наука. Без демонстрационного эксперимента и лабораторного практикума нет полноценного приобщения к методам и самому духу физического исследования. Эффективность этих компонентов учебного курса заметно повышается при системном использовании задач, подготавливающих учащихся к разным аспектам опытного исследования.

Задачи-демонстрации, когда требуется не только объяснить демонстрируемое явление, но и самому изготовить простую установку и провести опыты и измерения, способствуют более глубокому и эмоциональному восприятию изучаемого материала и развивают важные практические и интеллектуальные навыки.

Чтобы высокий развивающий потенциал задач был задействован, главное не просто выделить на них большее время. Требуется

создание соответствующей структуры обучающей деятельности. Само построение курса физики должно быть ориентировано на то, чтобы всемерно использовать методические возможности учебной задачи. Учебная задача тогда выступает как методическая основа построения курса физики. Изложение содержания курса строится как процесс решения и обсуждения взаимосвязанных задач, в ходе которого учащиеся не просто применяют изученное на практике, но и усваивают новые понятия, развивают представления о методе физики как науки, приобщаются к элементам физического мышления. Это предполагает целостную проработку всего учебного материала с целью:

- определить, какие задачи способствуют овладению физическими законами и навыками физического мышления;
- найти трактовки физических законов и понятий, которые открывают учащимся доступ к наиболее значимым их применениям;
- оценить локальный и интегральный эффект предлагаемого варианта использования задач.

Таким образом, меняется и представление физических задач, они характеризуются не только достижением требований обязательного минимума общего физического образования, но и дополняется более широким взглядом на решение задач, где особенно выделяются формирования у учащихся нового мировоззрения, предполагающего саморазвитие, самореализацию и самоактуализацию личности. Тем самым создается благоприятные условия для усиления познавательного интереса, мотива, повышение креативности, формирование ценностного-смыслового отношения к процессу познания и т.п.

Известно, что в гуманистической традиции развитие личности рассматривается как процесс взаимосвязанных изменений в познавательной и эмоциональной сферах, характеризующих степень гармонии ее самости и социальности. Гуманитарное развитие личности исследователями чаще всего представлено через рост уровня познавательного интереса личности, познавательного мотива,

проявление ее творчества. Интегральным проявлением гуманитарного развития личности нам видится ценностно-смыслового отношение к процессу познания. Ценностно-смысловое отношение к процессу познания может быть охарактеризовано следующим образом: осознание и принятие учащимися процесса познания как личностно значимого; осознание значимости получаемого физического знания как перспективы дальнейшей самореализации; избирательная и предпочтительная связь учащегося с процессом познания, который приобретает для него личностный смысл и рассматривается как ценность.

В настоящее время в качестве «гуманитарных» задач выступают следующие виды физических задач: а) предметно-ориентированные задачи; б) практико-ориентированные задачи; в) поисково-ориентированные задачи и г) гуманитарно-ориентированные задачи.

В предметно-ориентированных задачах присутствуют научные противоречия, поставленные в виде познавательной проблемы. При этом предметно-ориентированные задачи имеют различные варианты способов решения.

Практико-ориентированные строятся путем отбора таких ситуаций, в которых знания по физике выступают средством решения задач. Следовательно, практико-ориентированные задачи представляют собой «жизненно-имитационную» ситуацию, в которой ученики видят пользу научных знаний для окружающей их действительности.

Поисково-ориентированные задачи разрабатываются со следующими особенностями:

неполными входными данными, с избыточными или ненужными данными, с противоречивыми условиями, с допущениями на вероятностное решение и т.п.

Гуманитарно-ориентированные задачи вводятся в учебный процесс путем создания ситуаций, требующих от ученика обоснованного выбора той или иной позиции в обществе, преодоления нравственных противоречий. Они представляют собой приложение «человеческих мерок» к социальным, экономическим и иным явлениям, способствующим развитию современного общества.

ЛИТЕРАТУРА

1 Мамбетакунов Э.М. Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественнонаучных понятий. Авторефер... дисс. д-ра.пед.наук. – Бишкек, 1992.

2 Мамбетакунов Э.М. Физиканы окутуу теориясы жана практикасы. – Монография, – Бишкек, 2004. – 52 б.

3 Сияев Т.М. Научно-методологические основы модернизации физического образования в средних школах Кыргызской Республики. дисс.на соискание.уч.степени д.п.н., – Бишкек, 2004. – 280 с .

4 Сияев Т.М. Среднее физическое образование в Кыргызской Республике: состояние и перспективы: Монография. – Б., Мектеп, 2001.

5 Государственный стандарт по физике и астрономии в школах Кыргызской Республики. – Бишкек, 1996. – 25 с.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР – НАШИ АВТОРЫ

Дүйсембінова Р.Қ. – п.ғ.д., профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан.

Бейсембаева Ж.Т. – педагогика және психология мамандығы магистранты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан.

Жолдасбеков С.А. – п.ғ.д., кәсіпке оқытудың теориясы мен әдістемесі кафедрасының профессоры, жаратылыстану педагогикалық факультеті, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Бектұрғанов Н.Б. – Жаратылыстану педагогикалық факультеті, кәсіпке оқытудың теориясы мен әдістемесі кафедрасы магистранты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Искакова Н.А. – Казахский национальный медицинский университет им. С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан.

Каимова Д.Б. – Казахский национальный медицинский университет им. С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан.

Моисеева Л.В. – д.п.н., профессор Уральского государственного педагогического университета, г. Екатеринбург, Россия.

Демеуова Л.Н. – к.п.н., доцент Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан.

Капенова Ж.Ж. – к.п.н., доцент кафедры русской филологии, Павлодарский государственный университет им.С.Торайгырова, г.Павлодар, Казахстан.

Озекбаева Н.А. – к.п.н., и.о. доцента Казахского национального медицинского университета им. С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан.

Жанпейс У.А. – д.п.н., профессор Казахского национального медицинского университета им. С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан.

Даркембаева Р.Д. – к.п.н., доцент Казахского национального медицинского университета им. С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан.

Ұзақбаева С.А. – п.ғ.д., профессор, Педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы қ., Қазақстан.

Әбілова З.Т. – аға оқытушы, магистр, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы қ., Қазақстан.

Уалиева Н.Т. – докторант Казахского национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы, Казахстан.

Аганина К.Ж. – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Институт педагогики и психологии, г.Алматы, Казахстан.

Мардахаев Л.В. – д.п.н., профессор, почетный работник высшего профессионального образования, Россия.

Василенко Н.В. – профессор кафедры методологии и управления образованием Винницкого областного института последипломного образования педагогических работников, Заслуженный учитель Украины, к.п.н., доцент, г. Винница, Украина.

Бұлақбаева М.К. – п.ғ.к., доцент, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Жунисова М.К. – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті магистранты, Алматы қ., Қазақстан.

Қабатай Б.Т. - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Магистратура және PhD докторантура институты, Алматы қ., Қазақстан.

Нұрмағамбетова А.Ш. - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Магистратура және PhD докторантура институты, Алматы қ., Қазақстан.

Кенжетәева Р.О. – магистр психологии, старший преподаватель кафедры «Рыночная инфраструктура» Казахского Экономического Университета им. Т. Рыскулова, г. Алматы, Казахстан.

Килыбаев Д.Ж. – Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті «Өнер және мәдениет факультеті», Алматы қ., Қазақстан.

Кузава И.Б. – докторант Института коррекционной педагогики и психологии Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, к.п.н., доцент Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.

Құрманбаева Ш.Қ. – п.ғ.д., қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының профессоры С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен қ., Қазақстан.

Мұсабеков О. – п.ғ.д., математика, физика, информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Таубаева Ш.Т. – п.ғ.д., жалпы жалпы және этникалық педагогика кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Жексембинова А.К. – жалпы және этникалық педагогика кафедрасының докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Әлжанов Е.Ж. – Лондон Метрополитен университетінің магистранты, Алматы қ., Қазақстан.

Хан Н.Н. – д.п.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет им.Абая, г.Алматы, Казахстан.

Кайдарова А.Д. – д.п.н., профессор, зам. гл. редактора журнала «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет им.Абая, г.Алматы, Казахстан.

Колумбаева Ш.Ж. - к.п.н., профессор Казахского национального педагогического университета им.Абая, г.Алматы, Казахстан.

Иманбаева С.Т. – п.ғ.д., профессор, ХПБГА-ның академигі, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Құнантаева К.Қ. – п.ғ.д., профессор ҚР ҰҒА – академигі, Ресей Білім академиясының мүшесі, Грузия Білім академиясының мүшесі, Алматы қ. Қазақстан.

Нұрмұхаметова Р.Ә. – п.ғ.к., доцент, «Педагогика және психология» кафедрасының доценті, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан.

Бердибаева Д.А. – п.ғ.к., доцент, «Педагогика және психология» кафедрасының доценті, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан.

Халитова И.Р. – п.ғ.д., профессор Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Атемкулова Н.О. – п.ғ.к., Қаз ҰПУ-дің асс. профессоры Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Капаков Ғ.Х. – Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің оқытушысы, Орал қ., Қазақстан.

Медиева С.Х. – п.ғ.м., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., Қазақстан.

Аяған Е.С. – п.ғ.к., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының доценті., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., Қазақстан.

Мұсабекова Г.Т. – п.ғ.д., профессор м.а., Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ., Қазақстан.

Сияев Т.М. – д.п.н., профессор Нарынского государственного университета, г.Нарын, Кыргызская Республика.

Курманалиева А. – аспирант Академии образования Кыргызской Республики, г.Бишкек, Кыргызская Республика.

Байгонова Д. – магистр-оқытушы, ҚИПХДУ, Шымкент қ., Қазақстан.

Өтеген Б. – оқытушы, Қ.А.Ясауи ат. ХҚТУ, Түркістан қ., Қазақстан.

Нұрмұхаметова Р.А. – п.ғ.к., доцент, «Педагогика және психология» кафедрасының доценті, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан.

Нурланова В.С. – п.ғ.к, Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Баймухамбетова Б.Ш. – доктор Phd, начальник отдела науки, международных связей и инновационного развития, Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай, Казахстан.

Бутова Е.В. – докторант Phd специальности Педагогика и психология Казахского Национального педагогического университета им.Абая, г.Алматы, Казахстан.

Даумова Б.Б. – доктор Phd, руководитель департамента по контролю в сфере образования по Костанайской области г. Костанай, Казахстан.

Кенжебекова Р.И. – к.п.н., доцент Казахстанского инженерно-педагогического университета дружбы народов, г. Шымкент, Казахстан.

Мынжасарова М.Ж. – п.ғ.к., аға оқытушы, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Сәдуақас Г.Т. – п.ғ.к., аға оқытушы, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Абыканова Б.Т. – к.п.н., и.о.доцента, Атырауский государственный университет им.Х. Досмухамедова, г. Атырау, Казахстан.

Нугуманова С.Б. – к.п.н., зам.директор общеобразовательной средней школы №157, пр УМР, г. Алматы, Казахстан.

Идрисов С.Н. – к.п.н., и.о.доцента, декан факультета дистанционного обучения Атырауского государственного университета им.Х. Досмухамедова г. Атырау, Казахстан.

Асанов Н.А. – п.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің жалпы және этникалық педагогика кафедрасының профессоры, Алматы қ., Қазақстан.

Бейсе Ж.Е. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің жалпы және этникалық педагогика кафедрасының «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының магистранты, Алматы қ., Қазақстан.

Ахметкаримова К.С. – к.п.н., тренер Центра уровневых программ филиала акционерного общества «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области, г. Караганды, Казахстан.

Абитаева Р.Ш. – к.п.н., зав. кафедрой педагогики и психологии Жезказганского университета им.О.А. Байконурова, г. Жезказган, Казахстан.

Ахметов М.Г. – Батыс Қазақстан Гуманитарлық академиясының доценті, Орал қ., Қазақстан.

Байдалиев Қ.А. – п.ғ.к., доценті, Жәңгір хан атындағы БҚАТУ Батыс Қазақстан, Орал қ.

Искалиева Ш.С. – М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті оқытушысы, Орал қ., Қазақстан.

Ван Цзывэй – магистрант, Казахский Национальный педагогический университет им.Абая, г. Алматы, Казахстан – Китайская Народная Республика.

Карманова Ж.А. – д.п.н., доцент, профессор Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан.

Манашова Г.Н. – магистр педагогических наук, старший преподаватель Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан.

Кокенова З.К. – Казахский Национальный медицинский университет имени С.Д.Асфендиярова

Наурызбаева Р.Н. – п.ғ.д., «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, Қызылорда қ., Қазақстан.

Асанбекова Д.Д. – аспирант Академии образования Кыргызской Республики, г.Бишкек, Кыргызская Республика.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

Білім берудің бүгінгі мәселелері Современные проблемы образования

Дүйсембінова Р.Қ., Бейсембаева Ж.Т. Студенттердің мінез-құлық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілері.....	6
Жолдасбекова С.А., Бектұрғанов Н.Б. Функционалдық сауаттылықтың жеке тұлғаны қалыптастырудағы маңызы.....	11
Искакова Н.А., Каимова Д.Б. Использование игр и занимательного материала при обучении русскому языку иностранных студентов.....	15
Моисеева Л.В., Демеуова Л.Н. Необходимость пропедевтики новой научной области – нанотехнологии в образовательной системе школы.....	19
Капенова Ж.Ж. Современные аспекты и методы описания языка.....	24
Озекбаева Н.А., Жанпейс У.А., Даркембаева Р.Д. К вопросу об обучении чтению научного текста в неязыковых вузах.....	29
Ұзақбаева С.А., Әбілова З.Т. Болашақ мұғалімнің кәсіби рефлексивті қасиеттерін дамыту тәсілдері.....	35
Уалиева Н.Т. Организация самостоятельной работы студентов в аспекте преобладающего типа мышления обучающегося.....	40
Аганина К.Ж. Сущностная характеристика подготовки менеджеров образования в условиях глобализации.....	44

Педагогиканың, психологияның және білім берудің әдіснамасы мен теориясы Методология и теория педагогики, психологии и образования

Мардахаяев Л.В. Миссия и личность учителя школы в педагогическом наследии Антона Семёновича Калабалына.....	49
Василенко Н.В. Методическая компетентность педагога: понятие, компоненты, форма.....	57

Педагогикалық және психологиялық ғылым-қоғамға Педагогическая и психологическая наука-обществу

Бұлақбаева М.К., Жунисова М.К. КОУЧ мамандығының бүгінгі күнгі маңызы.....	64
Қабатай Б.Т., Нұрмағамбетова А.Ш. Көпшілік алдында сөйлеу ерекшеліктері.....	67
Кенжетаяева Р.О. К вопросу о психологической адаптации выпускников детских домов к окружающему миру.....	71
Килыбаев Д.Ж. Мектеп жасына дейінгі балаларға музыкалық білім берудің педагогикалық ерекшеліктері.....	74
Кузава И.Б. Критерии, показатели и уровни готовности к обучению в школе дошкольников с нарушениями психофизического развития.....	78
Құрманбаева Ш.Қ. Филолог мамандар даярлаудың өзекті мәселелері.....	84
Мұсабеков О. Шығармашылық процестің кейбір психофизиологиялық ерекшеліктері.....	88
Сияев Т.М., Курманалиева А. Диагностирование уровня креативности будущих инженеров.....	92
Таубаева Ш.Т., Жексембинова А.К., Әлжанов Е.Ж. Ғылыми-зерттеу әрекетіне даярлық – педагогтің зерттеушілік құзыреттілігінің негізі.....	98

Хан Н.Н., Кайдарова А.Д., Колумбаева Ш.Ж. Теория целостного педагогического процесса в профессиональной подготовке учителя 103

Педагогика, психология және білім беру тарихы История педагогики, психологии и образования

Иманбаева С.Т. Ақселеу Сейдімбектің «Қазақ әлемі» атты еңбегінің «Қазақ елі – Мәңгілік ел» идеясын іске асырудағы тарихи маңыздылығы 107

Құнантаева К.Қ. Құрбанғали Халидұлының «Тауарих хамса» еңбегінің тәлім-тәрбиелік маңызы 110

Нұрмұхаметова Р.Ә., Бердибаева Д.А. Ж.Аймауытов мұраларындағы тәлім-тәрбиелік ой-пікірлердің мәні..... 115

Халитова И.Р., Атемкулова Н.О. Қ.Халидұлының «Тауарих хамса (Бес тарих)» еңбегіндегі әлеуметтік – тәлімдік пікірлер 119

Тәрбие мәселелері Вопросы воспитания

Капаков Ғ.Х. Мәдениет және бейнелеу өнері арқылы жастардың эстетикалық – танымдық көз-қарасын қалыптастыру 123

Медиева С.Х., Аяған Е.С. Тәрбие үрдісінің негізгі мәселелері 127

Мұсабекова Г., Байғонова Д., Өтеген Б. Оқу үдерісінде студенттердің отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыру 130

Нұрмұхаметова Р.А. Отбасы – тұлғаны тәрбиелеу мен дамытудың әлеуметтік мәдени ортасы..... 134

Нурланова В.С. «Болашақ» ұйымы – жастар мен балалардың тұлғалық қалыптасу ортасы... 138

Қолданбалы психология және психотерапия Прикладная психология и психотерапия

Баймухамбетова Б.Ш., Даумова Б.Б. Самообразовательная деятельность как фактор развития личности магистранта 142

Бутова Е.В., Хан Н.Н. Особенности проявления социальной компетентности у студентов творческих специальностей..... 145

Мұсабекова Г.Т., Кенжебекова Р.И. Формирование ценностного отношения к профессиональной деятельности у будущих учителей посредством тренинговых занятий 149

Мынжасарова М.Ж. Математика сабақтарында оқушылардың ықтималдық ойлауын дамыту 153

Сәдуақас Г.Т. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып жазу дағдысын қалыптастыру..... 157

Білім берудің қазіргі әдістемелері мен технологиялары Современные методики и технологии обучения

Абыканова Б.Т., Нугуманова С.Б., Идрисов С.Н. Видеоконтроль как современная технология в учебном процессе дистанционного обучения..... 162

Асанов Н.А., Бейсе Ж.Е. Университеттерде кредиттік оқыту жүйесі жағдайында студенттің өздік іс-әрекеті дағдыларын қалыптастырудың моделі.....	166
Ахметкаримова К.С., Абитаева Р.Ш. Формативное оценивание в преодолении консерватизма учителей на курсах повышения квалификации нового формата	171
Ахметов М.Г., Байдалиев Қ.А., Искалиева Ш.С. Білім алушылардың оқу жетістігін бағалау критериясындағы қайшылықтар	175
Ван Цзывэй. Дискурс как единица коммуникации при обучении иностранному языку.....	181
Карманова Ж.А., Манашова Г.Н. К вопросу о здоровьесберегающих технологиях в учебном процессе	185
Кокенова З.К. Ролевая игра как вид социально-психологического тренинга при обучении профессиональному русскому языку студентов-медиков	189
Наурызбаева Р.Н. Ертегілер негізінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетті дамытуда эвристикалық әдістердің тиімділігі	192
Сияев Т.М., Асанбекова Д.Д. Особенности разработки «гуманитарных» физических задач.....	196

Ақпарат – Информация

Біздің авторлар – Наши авторы	200
Мазмұны – Содержание	203
Content	206
Авторлар назарына – К сведению авторов	209-210

CONTENT

Modern problems of education

Duysebinova R.K., Beysembaeva Zh.T. Psycho-pedagogical aspects of culture behavior formation.....	6
Zholdasbekova S.A., Bekturganov N.B. Summary of the formation of functional literacy personality.....	11
Iskakova N.A., Kaimov D.B. The games and entertaining material at training to Russian foreign students	15
Moiseeva L.V., Demeuova L.N. Need a new propedeutics scientific areas – nanotechnology in the educational system schools.....	19
Kapenova Zh.Zh. Modern aspects and methods of description of language	24
Ozbekbayeva N.A., Zhanpeis U.A., Darkembayeva R.D. On the issue of teaching students to read scientific texts in the non-linguistic universities.....	29
Uzakbayeva S.A., Abilova Z.T. Approaches to development of professional reflexive qualities in future teacher	35
Ualieva N.T. Organization of students' independent work in the aspect of the predominant type of student's thinking.....	40
Aganina K.Zh. The essential characteristic of the training of managers of education in the context of globalization.....	44

The methodology and theory of pedagogy, psychology and education

Mardakhaev L.V. Mission and personality school teachers in the pedagogical heritage of Anton Semenovich Kalabalin	49
Vasilenko N.V. Methodical competence teacher: concept, components form	57

Pedagogical and psychological science – for society

Bulakbaeva M.K., Zhunisova M.K. Value of speciality modern KOUTSH.....	64
Kabatai B.T., Nurmagambetova A.Sh. Features of the speech in front of the audience.....	67
Kenzhetaeva R.O. On the problem of the psychological adaptation of the graduates of orphanages to the surrounding peace	71
Kilibayev D.Zh. Pedagogical aspects of preschool children musical education	74
Kuzava I.B. Criteria, indicators and readiness levels education at the school of preschool children psychophysical development	78
Kurmanbayeva Sh.K. Topical problems of future philologists preparation.....	84
Musabekov O. Psychophysiological features of the creative process	88
Siyayev T.M., Kurmanalieva A. Diagnosing the level of future engineers creativity.....	92
Taubaeva Sh.T., Zheksebinova A.K., Alzhanov Y.Zh. Readiness for scientific and research work as the basis of the teacher's research competence	98
Khan N.N., Kaidarova A.D., Kolumbaeva S.Zh. On the question of national identity in the structure of human consciousness.....	103

History of pedagogy, psychology and education

Imanbayeva S.T. Historical role of Akseleu Seydimbek «Kazakh Alemi» treatise	107
Kunantayeva K.K. Educational value of Kurbangali Khaliduli «Tauarikh Khamsa» treatise	110
Nurmukhametova R.A., Berdibaeva D.A. The importance of educational thoughts in the heritage of J. Aymaulytova	115
Khalitova I.R., Atemkulova N.O. Educational ideas of Kurbangali Khaliduli «Tauarikh Khamsa»	119

Issues of education

Kapakov G.Kh. Formation of aesthetic outlook of youth by means of culture and fine arts	123
Medieva S.K. Ayagan Y.S. Main aspects of educational process	127
Musabekova G., Baygonova D., Otegen B. Formation of feelings of students teaching process ...	130
Nurmukhametova R.A. The family, as the socio-cultural environment of education and personal development	134
Nurlanova V.S. The role of «Bolashak» in the formation of young generations' personality	138

Applied psychology and psychotherapy

Baimuhambetova B., Daumova B. Self-educational activity as a factor of personaity development of an undergraduate	142
Butova E.V., Khan N.N. Features manifestations of social competence in students creative specialties	145
Musabekova G.T., Kenzhebekova R.I. Formation of valuable attitude to professional activity of the future teachers through training sessions	149
Mynzhassarova M. Development of probablity thinking by pupils in the lesson of mathematic...153	
Saduakas G.T. The phiosiological features of primary school pupils during the formation of writing skills	157

Modern methods (techniques) and technologies of education

Abykanova B.T., Nugumanova S.B., Idrissov S. Videocontrol as modern technologies in the educational process of distance education	162
Asanov N.A., Beyse Zh.E. Model of independent skills activities formation in terms of credit education in the university	166
Akhmetkarimova K.S., Abitayeva R.SH. Formative assessment in overcoming conservatism at the centers for teaching excellence of the new format	171
Ahmetov M.G., Baidaliev K.A., Iskalieva S.S. Contradictions in the system of students evaluation	175
Wang Ziwei Discourse as a unit of communication in learning a foreign language	181
Karmanova Zh., Manashova G.N. To the question about health saving technologies in educational process	185

Kokenova Z.K. Role plays as social- psychologist's type of training in the teaching professional russian language to medical students.....	189
Naurizbayeva R.N. Efficiency of heuristic methods in the development of creative abilities of primary school learners	192
Siyaev T.M., Asanbekova D.D. Peculiarities of creating "humanitarian" assignments on Physics.....	196

Information

Our authors	200
Content	206
Information for authors	209-210

Авторлар назарына!

«Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты білім берудің барлық баспалдақтары мен деңгейлерлерінің қазіргі жағдайдағы өзекті мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулердің жариялауы болып табылады. Журнал келесі айдарлардан тұрады: *білім берудің бүгінгі мәселелері; педагогиканың, психологияның және білім берудің әдіснамасы мен теориясы; педагогикалық және психологиялық ғылым-қоғамға; педагогика, психология және білім беру тарихы; тәрбие мәселелері; қолданбалы психология және психотерапия; білім берудің қазіргі әдістемелері мен технологиялары; информатика және білім беруді ақпараттандыру.*

Журнал жылына 4 рет шығады.

Журналға көлемі 5 бет немесе одан да көп мақалалар қабылданады.

Мақала құрылымдық бөліктерінің орналасу тәртібі:

- барлық авторлардың толық аты-жөні;
- мақаланың тақырыбы (үш тілде: қазақша, орысша, ағылшынша);
- орыс, қазақ, ағылшын тілдерінде түйіндеме (шетелдік авторлар мақалаларының түйіндемелері орыс және ағылшын тілдерінде), электрондық тәсілмен аударылған түйіндемелер қабылданбайды;
- түйін сөздер (үш тілде: қазақша, орысша, ағылшынша);
- мақала мәтіні. Мақала мәтіні Word мәтіндік редакторда, шрифтті – Times New Roman, кегль – 14, аралығы – 1, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2,5 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1,5 см. Кесте, жүйе, сурет анық, ақ-қара түсті болуы керек, мәтінде асты сызылуына жол берілмейді;
- әдебиеттер тізімі;
- әрбір автордың қызмет ететін мекемесінің толық атауы, елі, қаласы атау септікте жазылуы тиіс;
- әр автордың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі;
- әр автордың электрондық поштасының мекен-жайы мен байланыс телефоны.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Мақаланы жариялау мәселесін редакция алқасы жан-жақты талдай отырып шешеді. Редакция авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Авторға мақаланың қолжазбасы қайтарылмайды. Редакцияның көзқарасы жарияланып отырған материалдар авторларының пікірлерімен сәйкес келмеуі мүмкін.

Мақаланың бір беті басылу бағасы – 500 теңге, төлем ақы «Педагогика және психология» журналына «Мақала үшін төлем» деп университеттің мына есеп шотына аударылады: «Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» ШЖҚ РМК, БЕК 16, ИИН 031240004969, ДСК KZ17856000000086696 «Центр Кредит Банкі» АҚ АҚФ. Алматы қаласы БСК КСЖВКЗКХ.

Мақала мәтінін журналдың келесі санында жариялау үшін компьютерден шығарылған түрін, электронды түрі (дискіде немесе флешкада) және төлем ақының түбіртегі мына мекен-жайға жіберілуі керек: 050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13-үй немесе электронды поштаға pedagogika@kaznpu.kz бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (7272) 91-91-82.

Журналға «Қазпочта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253 (АҚ Қазпочта 2014 жылға газеттер мен журналдар Каталогына Қосымша №3). Жылдық жазылым бағасы Алматы қаласы үшін 3160 теңге, республика қалалары үшін 3254 теңге. Журналға жазылғандар мақала шығару үшін төленетін төлем ақыдан босатылады.

Редакция алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: *современные проблемы образования; методология и теория педагогики, психологии и образования; педагогическая и психологическая наука-обществу; история педагогики, психологии и образования; вопросы воспитания, прикладная психология и психотерапия; современные методики и технологии обучения; информатика и информатизация образования.*

Журнал издается 4 раза в год.

К публикации в журнале принимаются статьи объемом от 5 и более страниц.

Порядок расположения структурных элементов статьи:

- фамилия, имя, отчество авторов;
- название статьи (на трех языках: казахском, русском, английском);
- аннотация на казахском, русском и английском языках (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотации переведенные электронным способом рассматриваться не будут;
- ключевые слова (на трех языках: казахском, русском, английском);
- текст статьи. Текст должен быть набран в текстовом редакторе Word, шрифт – Times New Roman, кегль – 14, интервал - 1, отступы сверху и снизу – 2,5 см, слева – 3 см, справа – 1,5 см. Таблицы, схемы, рисунки должны быть четкими, в черно-белом цвете, подчеркивание в тексте не допускается;
- список литературы;
- полное название организации–место работы каждого из авторов в именительном падеже, страна, город;
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов;
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционная коллегия оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 500 тенге, оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, БИН 031240004969, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г. Алматы, БИК КСJBKZKX.

Тексты статей в распечатанном виде, на электронных носителях (диски, флешки) и копии платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010, г. Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте e-mail: pedagogika@kaznpu.kz Телефон для справок: 8(7272)91-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253 (Дополнение №3 к Каталогу АО Казпочта газеты и журналы на 2014 год). Стоимость годовой подписки на журнал для города Алматы 3160 тенге, для городов республики 3254 тенге. Лица, подписавшиеся на журнал, будут освобождены от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Выпускающий редактор: *Аймен Кайдарова*
Дизайнер: *Сержан Касымов*
Верстка: *Шарбан Айтмукушева*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им.Абая.
Подписано в печать 30.12.2014.
Формат 60x84¹/₈. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
26.5 п.л. Тираж 300. Заказ №308

Казахский Национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.